

სიმონ ჯანაშია

შ რ ო მ ე ბ ი

IV

თხზულებათა IV ტომი, ისევე როგორც წინა III ტომი, ეთმობა საენათმეცნიერო შრომებს; საენათმეცნიერო ექსპედიციების დღიურები, რომლებიც ამ ტომში შედის, შეიცავს აფხაზურ-ადიღურ, ნახურ და დაღესტნურ ენათა მასალას.

საგულისხმოა, რომ აქ გამოქვეყნებული დიალექტოლოგიური მონაცემები ზოგიერთი ენისა წარმოადგენს ამ ენების პირველ მეცნიერულ ჩანაწერებს. აქვე იბეჭდება ავტორის მიერ შეგროვებული აფხაზური ტექსტები (აბეჯურ დიალექტზე).

რ ე ლ ა ქ ტ ო რ ე ბ ი : ვ. თოფურია, ქ. ლომთათიძე, რ. ჯანაშია

ქესპერიისა აღიღეს ავტონომიურ რაიონში

აპრილი — მაისი 1929 წ.

კვლევისათვის ფაქტების საზოგადოება

იმავ ფაქტის ლექტორის სვიმონ
ჯანაშიას ანგარიში სამეცნიერო
მივლინების შესახებ აღღეს ავ-
ტონომიურ ოლქსა და შაფსულეების
რაიონში

აღნიშნული მივლინების მიზანი იყო ადგილობრივ შეკრება თუ შემოწმება ისეთი მასალებისა ჩერქეზთა მოდგმის ტომების ენობრივი და ეთნოგრაფიული სინამდვილიდან, რომელთა საჭიროება ჩვენ ვიგრძენით საქართველოს ისტორიის საკითხებზე მუშაობის დროს. ამასთან ერთად, აფხაზური ენის კვლევასთან დაკავშირებით, ჩვენ გვინტერესებდა თვით გრამატიკული ბუნება ჩერქეზული ენისა. პირველ რიგში საჭიროდ მიგვაჩნდა გაცნობილით ე. წ. „კიახურ“ კილოებს, ე. ი. ყუბანისა და შავი ზღვის სანაპიროს ჩერქეზების მეტყველებას. ადგილობრივ მუშაობის აუცილებლობა კი გამოწვეული იყო უწყებულის საგნის ლიტერატურის მდგომარეობით: თუ საზოგადოდ კავკასიის ენები შეუსწავლელად ითვლება, ყველაზე მეტად ეს შეიძლება ჩერქეზულის, განსაკუთრებით „კიახური“-ს, შესახებ ითქვას. ლ. ლაშულაძეს „რუსულ-ადგიური ლექსიკონი ამ ენის მოკლე გრამატიკითურთ“ და ორიოდ მერმინდელი წვრილმანი შენიშვნა წარმოადგენენ დღემდის მთელ ლიტერატურას ჩერქეზული ენის შესახებ. ლაშულაძე მეტად მოუზნადებელი ენათმეცნიერი იყო, რომელიც ამას გარდა ცდილობდა ინდოევროპული, კერძოდ რუსული, გრამატიკის მიხედვით დაეღაგებინა ადგიური ენის ფაქტები, და თან, საუბედუროდ, სრულიად უეარგის ტრანსკრიპციას ხმარობდა. მეტად მცირე მნიშვნელობა აქვთ სხვა მკვლევართა შენიშვნებსაც „კიახური“-ს შესახებ (უსლარი, ლოპატინსკი), რადგანაც ისინი შემთხვევითი ხასიათისა არიან. გაცილებით უფრო მდიდარია ჩერქეზთა ეთნოგრაფიული ლიტერატურა, მხოლოდ აქ საფუძვლიან შემოწმებას მოითხოვდა ტერმინოლოგია და ნომენკლატურა. აღნიშ-

ნული გარემოებანი დაედო საფუძვლად ჩემ მიერ აღძრულ შუამდგომლობას საქართველოს ისტორიის საგნობრივი კომისიის წინაშე სამეცნიერო მივლინების შესახებ შავი ზღვის ოლქის შაფსულთა რაიონსა (ცენტრი ქ. ტუაფსე), აღდღურს ავტონომიურ ოლქსა (ცენტრი ქ. კრასნოდარი) და ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში (ცენტრი ქ. ბათალაშინსკი). უკანასკნელი რაიონი ჩვენთვის საინტერესო იყო, როგორც ბასლინეური კილოსა (გარდამავალი საფეხური კიახურსა და ყაბარდოულს შორის) და აბაზური ენის (პირიქითელი აფხაზების მეტყველება) გავრცელების მთავარი ტერიტორია. ეს შუამდგომლობა დაკმაყოფილებულ იქნა სათანადო ორგანოების მიერ და მე მივლენილ ვიქმენ ა. წ. 15 აპრილიდან ორი თვის ვადით ზემოაღნიშნულ რაიონებში, ჩერქეზთა ავტონომ. ოლქის გამორიცხვით, მივლენილობის მატერიალური პირობების გამო. უკანასკნელმა გარემოებამ გამოიწვია აგრეთვე ჩემი ტფილისიდან გასვლის დაგვიანება 22 აპრილამდის, სანამ სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარ-მმართველობისაგან საჭირო დახმარება არ მივიღეთ. ქ. კრასნოდარში ჩავედი აპრილის 25-ს ბაქოს გზით (შავი ზღვით მოგზაურობა ჩემთვის შეუძლებელი შეიქნა ცუდი ამინდის გამო). განსაკუთრებული მადლიერების გრძნობით უნდა აღვნიშნო ის დიდი ყურადღება ჩემი საქმისადმი, რომელიც გამოიჩინეს როგორც ოფიციალურმა დაწესებულებებმა, ისე ადგილობრივი ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა და საზოგადოდ თვითეულმა ჩერქეზმა, რომლებთანაც კი მე კავშირის დაჭერა მომიხდა. მოხსენებულმა ყურადღებამ, საყოველთაოდ ცნობილ ჩერქეზულ სტუმართმოყვარეობასთან ერთად, შესაძლებელი გახადა ჩვენი მუშაობის ნაყოფიერი მსვლელობა. მუშაობის მთავარ ბაზად მე ავირჩიე კრასნოდარი, იმ მოსაზრებით, რომ ამ ქალაქში, სადაც მოთავსებულია ოლქის მთავარი სასწავლებლები ინტერნატებით (პედაგოგიური ტექნიკუმი, შრომის საცდელ-საჩვენებელი სკოლა, საბჭოთა და პარტიული სკოლა და სხვ.), რომლებშიაც თავმოყრილია ახალგაზრდობა სულ სხვადასხვა რაიონიდან, მე საშუალება მექნებოდა გავცნობოდი ყველა ტომის წარმომადგენლებს და იმავე დროს საიმედო მთარგმნელებსაც ვიშოვიდი, ამიტომ კრასნოდარში დავეყავი მაისის ათამდის, და ამ ხნის განმავლობაში განუწყვეტლივ ვმუშაობდი უმთავრესად პედაგოგიური ტექნიკუმის მოწაფეებთან, და იმავე დროს ცხოველი ურთიერთობა მქონდა ადგილობრივს ინტელიგენტურ ძალებთან. შემდეგ, მიღებული შედეგების შესამოწმებლად, დავიწყე მოგზაურობა ოლქში. 10 და 11 მაისი გავატარე ყუბანის შაფსულებთან სოფ. აფუტსუფში

(18 ვერსი კრასნოდარიდან); 12 — 14 მაისს ვმუშაობდი ისევ კრასნოდარში; 14 — 16 დავყავი ბეედულეების აულ თლასთონაჰაბლში (11 ვერსი კრასნოდარიდან); 18 — 19-ს ჭემგუების აულს ჯამბეჩი-ში (19 ვერსი სადგ. ლაბათიდან: Усть-Лабинская); 19 — 21-ს აულს ულაფ-ში (7 ვერსი ჯამბეჩიდან), სადაც ცხოვრობენ ბასლინეები და აბაზები (აფხაზები), უკანასკნელნი უკვე დენაციონალიზაციის პროცესში მყოფნი; ჩემი ოლქში ყოფნის უკანასკნელი დღეები, მაისის 21-დან 23-ამდის, გავატარე აბაძეხებსა და მამხელებთან აულ ჰაქურინაჰაბლსა და მამხელში (მდებარეობენ მდ. ფარზის გაღმა-გამოღმა, 25 ვერსზე ულაფიდან). 23 მაისს სადგ. დონდუკოვსკაიიდან არმავირ-ტუფსეს რკინისგზით გავემგზავრე ქალ. ტუაფსეში. აქ, აულ აგუიში, 15 ვერსზე ქ. ტუაფსიდან, შავი ზღვის შაფსულების კილოზე ვინმუშავე ორი დღე — 24 და 25 მაისს, ხოლო 26-ს გავემგზავრე აფხაზეთს, სადაც, ოჯახური პირობების გამო, იძულებული ვიყავ რამდენიმე დღე დამეყოვნებინა. ტფილისს ჩამოველი ივნისის 3-ს დღით.

ამ ერთი თვის, რომელიც მე ჩერქეზებთან გავატარე, მუშაობას პირველი დაზვერვის მნიშვნელობა უნდა მიეცეს: საგანი იმდენად შეუსწავლელია და რთული (გვულისხმობთ განსაკუთრებულ დიალექტურ მრავალფეროვნებას), რომ საჭიროა სისტემატური და ხანგრძლივი კვლევა, რათა ნათელი წარმოდგენა მივიღოთ ჩერქეზული ენის ბუნებაზე. ზოგიერთს შემთხვევაში მაინც ექსპედიციამ უფრო დადებითს შედეგებს მიაღწია: გარდა იმ სპეციალური საკითხების დამუშავებისა, რომლებიც ჩვენ თან მიგვექონდა და რომელთა შესახებ ცალკე გამოკვლევას ვამზადებთ, გარდა აგრეთვე ეთნოგრაფიული მასალის შეკრებისა, ჩვენ ვცადეთ შეგვესწავლა, ან ყოველ შემთხვევაში სწორედ დაგვეყენებინა უფრო ზოგადი მნიშვნელობის საკითხები ჩერქეზული კილოების მორფოლოგიისა და შედარებითი ფონეტიკიდან.

მორფოლოგიაში გამოირკვა: ზმნა, ლაულაფს მასალების საწინააღმდეგოლ. სავსებით „აფხაზური“ ტიპისაა: პრეფიქსალური ელემენტებით განოსახულია პირი, ორი დამატება და მათი რიცხვი; ზმნა, ისევე როგორც აფხაზურში, ირთავს აგრეთვე სხვა ელემენტებსაც (სხვადასხვა გარემოებანი, თანდებულები...), წინააღმდეგ ლაულაფს მტკიცებისა 7 ბრუნვის არსებობის შესახებ ჩერქეზულში, საუბარი შესაძლოა მხოლოდ ორი — პირდაპირი და არაპირდაპირი — ბრუნვის შესახებ იყოს, და ეს კვალიფიკაცია არ შეიძლება საბოლოოდ ჩაითვალოს.

15 უაღრესად საყურადღებოა კილოთა ფონეტიკური ურთიერთობა: ჩვენ მიერ შენიშნულიდან შეიძლება მოვიხსენიოთ: შაფსულურის გაპალატალეზულ კ, გ, ქ-ს უდრის ჭემგუურში გაპალატალეზული ჭ, ჯ, ჩ; ბუედულური ზოგჯერ ემხრობა ჭემგუურს, ზოგჯერ დამოუკიდებელია (მაგ. შაფს. გ. || ჭემგ. ჭ ბუედ. ჯ). შაფსულურს დამოუკიდებლად ჭემგუურისა ახასიათებს ზოგიერთი სპირანტის პალატალიზაცია (მაგ., შ და სხვა). გაპალატეზულ ჭ-ს აბაძეხურში უდრის თავისებური სპირანტი „სა“ . ჭემგ. ჭ-ს (არსებულ ლიტერატურაში აღწერილია როგორც „ყ“) შაფსულურში ზოგჯერ შეესიტყვება ხ || ‘ხ (ჭუა || ‘ხუა ღორი). წინა მკვლევართა „ТЛБ“ უდრის ორ დამოუკიდებელ ბგერას, რომელიც ლ-ს ვარიაციებს წარმოადგენს და სხვ. აღნიშნულია ყაბარდოულის ზოგიერთი თავისებურებანი კიახურთან შედარებით (ყ || ჭ, ლ || თ და სხვა). შეიძლება მოგვეცა აგრეთვე შეგვემჩნია უაღრესად საყურადღებო ფაქტები ჩერქეზულ-ქართული და ჩერქ.-აფხაზური ურთიერთობის სფეროდან, რაც აგრეთვე სპეციალური გამოკვლევის საგანი უნდა იყოს.

გარდა ჩერქეზულისა, ვმუშაობდით აგრეთვე ე. წ. აბაზურ-ზე. ქ. კრასნოდარში ვიშოვეთ ობიექტები ბათალპაშინსკის ანუ ალთიქესეჭური აბაზურისათვის, ხოლო აულ ულაფში — იმ აფხაზების მეტყველებისათვის, რომელნიც დასავლეთ კავკასიონის ჩრდილოეთ კალთაზე ცხოვრობდნენ (ყუზულბეკ, ბარაყაა და სხვ.).

ჩერქეზული კილოების დღევანდელი მდგომარეობა ავალებს ენათმეცნიერებას რაც შეიძლება დაჩქარებით მოაწყოს მათი სისტემატური კვლევის საქმე: დიალექტები აშკარა გადაგვარების პროცესში იმყოფებიან. საჭიროა აგრეთვე ცალკე შესწავლილ იქმნას ყაბარდოული და ბასლინური.

ჩერქეზული ანბანი ქართულ საფუძველზე

1. ა — a	20. ჟ — ž	37. შა — ča
2. ა — e	21. ჟ' — ž'	38. ს, ა — š, a
3. ბ — b	22. რ — r	39. ჩ — č
4. გ — g	23. ს — s	30. ჩა — ča
5. დ — d	24. ს, ა — s, a	41. ც — c
6. ვ — v	25. ტ — t	42. ძ — č
7. ზ — z	26. უ — w	43. წ — č
8. ზ' — z'	27. უ — o	44. ჭ — č
9. თ — t	28. უჭ (უ ვიწრო) — u	45. ქა — ča
10. ი — i	29. ფ — p	46. ხ — x
11. კ — k	30. ჭ — f	47. 'ხ — 'x
12. ლ — l	31. ჭ — f	48. ჯ — q
13. ლ' — l'	32. ქ — k	49. ჯ — č
14. ლ" — l"	33. ლ — l	40. ჰ — h
15. მ — m	34. 'ლ — 'l'	51. ჯ — o
16. ნ — n	35. ყ — q	52. ა — a
17. ი — j	36. შა — ča	53. ფ — w
18. ო — o		
19. პ — p		

შენიშვნა:

მე-2 ასოს გასწვრივ სწერია: „ეს არ არის „ა“ უმლაუტი. არამედ ე + ჯ? უმ-ჯობესია გადმოცემულ იქნას წ-ით და არა წ-ით. შესაძლოა ამ ბგერის კვალფიკაცია, როგორც მოკლე ა-სი?“

32-ე ასოს გასწვრივ სწერია: „ქართ. ქ-ზე უფრო მაგარი?“

ბოლოს მიწერილია: „ამას გარდა, უცხო ბგერების გადმოსაცემად მთელი რიგი პირობითი წესებია, მაგ. რუს.: 1) ა = აა (სიტყვის თავსა და შუაში); ააო. ლანთიკა; 2) ო = აა (кооперация — კოოპერაცია; 3) ე = აა; 4) ო = ი; 5) იი = ია.

ანბანის ტაბულა ამ სახით ავტორს აქვს მოცემული. თუმცა ტექსტში მეტი ნიშანია გამოყენებული. შემდგომში შენიშვნები რედაქციას ეკუთვნის.

ქ. კრასნოდარი, 28. IV. 1929

მთქმელი: ჯანჩატ ჰაჯიმურატ ჰაჯრუტყუტ, 18 წ. ადღეს პედაგ. ტექნიკუმის მესამე კურსის მოწაფე. აულ (ჩილა) ასყალა'ჲ-ს [ასყათლაი (Ассакалай)], მცხოვრები. აულის აღსანიშნავად „ჭუაჯ“-იც იხმარება, ისმის „ყუაჯ“-იც. ამ აულში ცხოვრობენ „ბზედულუ“-ები. მთქმელი თუმცა „აბდა'ხ“-ია, მაგრამ ლაპარაკობს მხოლოდ ბჟედულურს.

ტომების სახელები:

აბდა'ხ, ბზედულუ, კუმგუტი, შაფსულ, ყუმბართაჲ, ბსსლ'უნაჲ, ნსთხუაჯ, მსხუაშა, აათყუაჲ.

აულის სახელწოდება წარმოშობილია მამაკაცის სახელიდან: „ასყალა“, მისი შთამომავლობა იწოდება „ასყალაყუტუჯ'ხტრ“.

გვარები

ჯანჩატ — ჯან — პერანგი; ჩათგ — მახვილი (меч) (ერთი კომლი). ლუჰტლ — ლუჰტ — მჭედელი; ლ"ჯ — კაცი. ლ" — ტლჲ (პირობითად).

ბარათარ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

ბელუტუშ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის. ლუტუშ — ხმელი (сухой).

ჯაჟთგ'ხ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

თელუტუშ — (შეადრ. ტულუში) მგელი [აქ თითქოს ტ-ც ისმის].

უჯუტუტ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

თპარყუტუტ — თპარყუტ — მტრელი; ხუტგ — მოაშენე. ვინც მტრედებს აშენებს.

ჰაჯიმუტუტ — ჰაჯის შვილი.

ყათბამბუტუტუტ — (ბამბუტ — მამაკ. სახ.).

ჰაბრაცუტ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

შენიშვნა:

მე-12, -17, 21-ე და 26-ე სტრიქონების გასწვრივ ავტორს დაუსუამს ნიშანი >, რაც ნიშნავს იმას, რომ ავტორის აზრით აქ საყურადღებო მოვლენაა.

აა“ხუტლ” — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

‘ლიდუტაჯ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის. მოსულნი შავი ზღვის სანაპიროდან.

ხუკუტენ — აბძახები არიან. ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

ლგშ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

ჩასაბრე — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის.

[ჰახუტ — ხვალი ძალი, მოწაფის გვარია აქაურ სკოლაში].

მთელი გვარის ყველა წარმომადგენლის აღსანიშნავად გვარის სახელს ემატება pl. ფორმანტი ‘ხერ.

მამაკაცის სახელები

ქკქ; ჰაჯიახტეჩ; ახტეჩ; რამაზან; ფშელატენ (ფშე — თავადი; ლატენ — გააბენიერი); ფშემბე (ბედნიერი თავადი); ფშეჯუტე (ფშე-კუი მოგუქოროვის სახელია, ამ აულშიც არის; ყურე — მელიოტი; მელოტი თავადი); შუემბე (ბედნიერი მხედარი; შტუ — მხედარი); აბდაჟ; შარალ“გყუ; თემრეყუ; [ხუახუტე]; ბაფშე; ძაშე (სახელია და იმავე დროს „ჯარის მეგზური“); შელტეშე (შელტე — მარილი; ვისაც მარილი მიაქვს); ბარეყუ (სიმღერაში);

(ბახუ — ვინც ბევრს ამრავლებს, სოფლის მეურნეობის თვალსაზრისით, ცხენი, ცხვარი და სხვ.)

ქალის სახელები

ზას; ცაც; ცაცუ; ძად; ზაზუ.

გეოგრაფია

ამ აულს ჩაუდის მდინარე მართე (მართი, Марта); აღმოსავლეთით: ფშიშე (ფშიში, Пшиш; სამი თავადი?). მართე-ს შენაკადი პკასე (პკაში, Пкас) — ფოთოლი;

აულ ტანტამუკაი-სთან (9 ვერსზე კრასნოდარიდან) არის მდინარე სუფе суф (ეტიმოლოგია ნათელი არ არის).

ინგე (წილაპრებში იხმარება გოლიათი ხალხის აღსანიშნავად).

ქ. კრასნოდარი, 28. IV. 1929

მთქმელი: აშყან ჰაჯუმბრეყუ ჰისმაილ; 18 წლ. აულ (ჰუაჟ) აღდეში-ს მცხოვრები (იხმარება ჩილგ-ც). პედტეჟნიკუმის მე-3 კურსის მოწაფე. ამ მთქმელის გამოთქმაში სრულებით ცხადია, რომ შენიშვნა:

მე-18, 27-ე და 28-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

q=ჟ-ს და არა ყ-ს, მაგ.: ჟუჟ—ძე, ღორი. ასე რომ მისი გვარი უნდა-
დაიწეროს აშჟან (როცა ჯარს გამოვთქვამდი, ეს უფრო სწორია).

გეოგრაფია

აული გაშენებულია მდ. სპაგუაშუგ-ზე (სპაგვაში, Белая. სპა —
თავი; გუაშუგ — თავადის ცოლი, ქალი).

ამ აულში ცხოვრობენ გვარები:

აშჟან —

ქუშთან — (თანგ — 2 წლის ხბო; როცა სხვა სიტყვას ერთვის,
მაშინ ბოლო ხმოვანი სიტყვას ჩვეულებრივად სცილდება).

ქუაშობაჟუჟ — (ქუაშობაჟ, მამაკ. სახ.; ქუაშ — გადასახლება,
ბაჟ — მდიდარი).

ლ"გუგ — (ლ"გ — კაცი; ერთად: კაცებზე მონადირე; კრებით:
ლ"გუგ'ხერ (ტლიშინირი, Т.П.ШЕВЫ); ამას გარდა ამ გვარის მეტგვარია:
ლაჟსთანგუჟ'ხერ).

დნგუჟჟინ'ჯუჟ დნგუჟ — ყრუ; ჟინ — პატარა, ჩია (мелкий).

თამბრა — (კრებით: თამბრა'ხერ).

ზარამგქუჟ — ვისაც არ ცნობენ (непризнаваемый)

ჩენახერ — ეტიმოლოგია ნათელი არ არის. ჩე — წნელი (хво-
ростинка); ნახე — ელამი.

შაუთგ — შაუ — ჭაბუკი (თგ — კაცის სახელი).

ბნლერგქუჟ — (ბაგირის შვილი).

ნბგქუჟ — [ნბგ-ს (ქალის სახელია) შვილი] აულ ჰაბრაჟუჟუგ'ხ-
გერ-ში, ჰაბრაჟუ — სახელია.

ცგა — ჩოხა.

კრებით აღებულ გვარს ყოველთვის ემატება ბოლოში: 'ხერ..

ბუედულური განსხვავდება ჰემგულურიდან:

ბუედ: ჰჯერჟ — ჰემგ. ჰჯერჟ (კავშირი: და), შდრ. გვ. 45.

მამაკაცის სახელები

ადმირჟ, კემგუჟ, კალუჟბათ (ქალაქის დამანგრეველი; კალგ —
ქალაქი (შეადრ. კალა), გუბათ — დამანგრეველი; რამაზან; [ლატ სხვა
აულში]; ჯარა'ხუ [გაიზარდოს (пусть растет), სგახუ — მე ვიზრ-
დები, აღამიანზე, (გახუ, სხვა აულში — ზრდა; ჯახუნ — გაიზრდება)]-
ზანჩერჟ: ჯანჩერჟ; ყახბგ.

შენიშვნა:

მე-12 სტრიქონთან > ნიშანი.

ქალის სახელები

მერამ; დოლოთხან; რაც, ზუზა [ცუცა]; ბირამხან; ჯარალხან (ჯარალ — სახელმწიფო); მკეჭტლო; მინათ; ჭუთას (ჭუთას — ფესველი დროშაზე, რახტზე); ბიდუხან; (ძაგუაში — ჯარის კნენა).

სააღერსო ფორმები

შემოკლებით იწარმოება: ბიდუ' ← ბიდუხან; ჯარალ' ← ჯარალხან; ამას გარდა, სიტყვა წკეჭტ — (პატარა) საშუალებით, რომელიც ამ შემთხვევაში უკანასკნელ ხმოვანს ჰკარგავს: ადამიჯწკეჭ (იმ შემთხვევაში, როცა კაცი ტანით არის პატარა); ამ ნაწილაკს ჩვეულებრივად პატარაობისას მიუმატებენ სახელს, ზუზაწკეჭ, ჯარალხანწკეჭ და სხვ.

საშინაო სახელები

მამა ჩვეულებრივად ბავშვს (ვაჟს) ეძახის: ჭაალ', რააცა ნიშნავს ბიჭი; დედა აძლევს ბავშვს სხვადასხვა სახელებს: ჩხეტ', (შდრ. ჩოხო). წკეჭურ (პაწაწინა).

წკეჭ საზოგადოდ იხმარება კნინობითისათვის: შუ — ცხენი; შუჭ (პირველი პერიოდი) — ცხენი კვიციობაში. ჭუენან (მეორე პერიოდი, საშუალო, 2 — 3 წლ.), შეადრ. ჰუნე, შუ (მესამე პერიოდი); შუწკეჭ — ცხენუკა. სახლი: უნ'; სახლა: უნწკეჭ.

მიმართვის ფორმები

„თქვენ“ არ იხმარება ერთი პირის მიმართ; მაგრამ რძალი დედამთილის მიმართ ხმარობს ასეთს ფორმას, როგორც აფხაზურში. რძალი უცვლის სახელებს ქმრის ნათესაებს. ეს წესი დაცულია ისეთივე სისასტიკით, როგორც აფხაზეთში. მამამთილს ჩვეულებრივად ეძახის თნფუშ (ჩვენი თავადი), დედამთილს — თნგუაშუ (ჩვენი კნენა); სნაშუ (ჩემი მხედარი) — მაზლს და საზოგადოდ მამაკაც ნათესავს, მასვე: დგ'ხეყაშ (ლამაზს ირთავს); ქალს, ქმრის ნათესავს ეძახის სიჟჟას (ჩემი საყვარელი) და სხვ.

სამაგიეროდ, თავის თავზე კაცი ამბობს: ჩვენ (თარტ).

ლექსიკა:

ჩგ'ღ — ხე

ფხ — შეშა, თესე (ბაღჩაში)

თახთ — ყველა ნაგებობა ეზოში, დამახინჯ. მნიშვნელობა, იხ. ქვ.

შენიშვნა:

ბოლოდან მე-10 სტრიქონთან > ნიშანი.

უნსსკჳ — სახურავი (სახლის თავი). შდრ. გვ. 98.

ჯგ'ხაშ — იატაკი

კაშ — კერი

ფჩა — კარი, შდრ. ბჳე

ფჩე — დათვალე, ლ'გთა — დათვალე

შაჳ || აგჳ — პირვ.: კარ-მიდამო; მეორე: ეხო

თახთა — სასახლე

ფსგზ' — ტალახი, ძველი წყალი

თჳამათა — მამასახლისი, უკავშირებენ ღმერთს, მათა არ ეს-
მით კარგად (მათა — აძლევეს). შდრ. თამადა

თგ — მამა; თგ — მოიტა! ერთი აქ მყოფი ბჳედული ამტკიცებს,
რომ უნდა დაიწეროს მხოლოდ „თ“.

აათ — მისი მამა

სიაათ — ჩემი მამა

ჳაათ — შენი მამა

თიაათ — ჩვენი მამა

შიაათ — თქვენი მამა

მო'ხამგაათ || ჳგ'ხამგაათ — იმათი მამა

ქ. კრასნოდარი, 29. IV, 1929 წ.

მთქმელი:

ოდუდუაჳჳ [ეს მთქმელიც არჩევს ჳ-ს ჩემს გამოთქმაში ამ ბგე-
რისათვის, ვიდრე ყ-ს] ჳაჯამათ დოლ'ათგუტუტუ, 18 წ. პედ. ტექნი-
კუმის პირველი კურსის მოწაფე. აულ (ჳჳაჳ) ასგალ'აჳ-ს მცხოვ-
რები. მთქმელის განმარტებით, აულის სახელწოდება წარმოშობი-
ლია ერთი თავადის სახელიდან, რომელმაც გააშენა ეს სოფელი.
მისი სახელი იყო: ასგალ' (თითქოს ისმის ასყალ' -იც).

ამ სოფლის გვართა შორის: ჳგუტუნ (ჳგუტ — მიწა; ნა — თვალი).

ქალის სახელები

მგაუმინ; რაჳმეტ; ჳაჳჳათგმ; ააჳშეთ; ნგჳსტო; მგაუმინათ;
დგსგჳხან (დგს' — ოქრო); მინხან; აამინეთ; ძაძგ; ჳგუძაძ; მალეჩხან;
მალეჩ; ნურინათ; მინათ; ჳაბიღეთ; კურაჳ'; ჩაბხან (ჩაბ — ჳააბა); ჩაბ;
ჳაჳჳყუზ (ჳაჳჳ — „ბერი“); გუჳგუტ; ჳჳაჳჳჳ; ასლ'არხან; ყრგმხან;
ცგარა (განთქმული თავადის ქალი იყო, გადმოცემით); შაშ; ააჳხან;
გუჳშუგ (ასე ეძახის რძალი დედამთილს, წინათ ნიშნავდა „კენინას“);
ჳჳთგარხან [ჳჳთგარ — ხუტორი]; ხარინან; ჳაჳჳ; [ლა'ხუც, სხვა აულ-
შინიშენა:

ჳე-2, -6, -9, 23-ე, 32-ე და 34-ე სტრიქონებთან > ნიშანია.

რ არის განმსაზღვრელი ნაწილაკი, ემატება სახელარსს ისეთი საგნის აღსანიშნავად, რომელიც ცნობილია მოსაუბრეთათვის. რუსულში ასეთი ფორმა არ არისო, განმარტება ერთხმითია.

მაგალითები:

სტოლი, (რომელიდაც, განუსაზღვრელი) — **სტოლივრ** (ცნობილი, განსაზღვრული) მაგიდა.

შვ (ცხენი) შვრ

ცვ (ხარი) ცვრ

თუ სახელარსს ემატება გამაფორმებელი ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკები: სვ — ჩემი, ჟვ — შენი და სხვ., მაშინ რ-ს ხმარება შეუძლებელია. ორივე ფორმით სიტყვა შეიძლება იყოს ქვემდებარის როლში.

„ცხენის კული“ შეიძლება გადაითარგმნოს ორნაირად:

შვკვ და შვმკვ

პირველი აღნიშნავს რომელიდაც, გაურკვეველი, განუსაზღვრელი ცხენის კულს, ან ცხენის კულს ცალკე აღებულს; მეორე კიდეც — განსაზღვრული, ცნობილი ცხენის კულს.

dat. შვმ უც აესთვლ — ბალახი მივეცი გარკვეულს, ცნობილს ცხენს.

შვ უც აესთვლ — ბალახი მივეცი რომელიდაც უცნობს, განუსაზღვრელ ცხენს, მაგრამ ასეთი ფორმა იშვიათად იხმარება საქმის არსების გამო.

instr. (?) შვმკვ კუთაღვ წავიდა ცნობილი ცხენით.

შვკვ კუთაღვ ცხენით (რომელიდაც უცნობი ცხენით და არა ფეხით) წავიდა.

(ქვ უღრის შავსულების გვ-ს და ბუედუნების ჯვ-ს; ლიულ-იე: re).

Pluralis

Nom. შვ'ხ (განუსაზღვრ.) შვ'ხვრ (განსაზღვრული)

Gen. შვ'ხვმ || შვ'ხვმან || შვმან

შვკვ'ხვრ — ცხენების ცნობილი კულები; ცნობილი ცხენების კულები — შვ'ხვმან ააკვ'ხ || შვმან ააკვ'ხ || შვ'ხვმ ააკვ'ხ; შეუძლებელია ითქვას: შვ'ხვმ კვ'ხ || შვ'ხვმან კვ'ხ || შვმან კვ'ხ; ცნობილი ცხენების ცნობილი კულები: შვ'ხვმ ააკვ'ხვრ || შვ'ხვმან ააკვ'ხვრ || შვმან ააკვ'ხვრ. შეუძლებელია ითქვას: შვ'ხვმ კვ'ხვრ || შვ'ხვმან კვ'ხვრ || შვმან კვ'ხვრ.

შენიშვნა:

მე-5 სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: რ || მ.

ქ. კრასნოდარი, 1. V. 1929

მთქმელი:

მართაბეჭეტი (თუ სახელი ემატება გვარს, მაშინ მახვილი ბოლოშია, წინააღმდეგ კიახურისა; მთქმელი ყ-ს აძლევს უპირატესობას ჯ-ს წინაშე) აჰმად დოღეთეჭეტი იყუბ. ტომით აბაძენია (მთქმელის გამოთქმით „აბაძენია“), ენობრივად „წმინდა“ (მისივე განცხადებით) ყაბარდოელი. აული („ურღ“, „ყუბეჭე“, აქაც თითქოს უფრო ყ ისმის) „ხუბა“ (აბაძენების გამოთქმით ჰუბა), უციღურესი სოფელია ოლქისა აღმოსავლეთ-სამხრეთისაკენ. მთქმელი იქნება დაახლოებით 18 წლისა, სწავლობდა პედტექნიკუმში.

აული იყოფა რამდენიმე უბნად („ყუმბათ“, ალბათ ← „ყანათ“. მთქმელის დაკვირვებით, თუ სიტყვა წმინდა ყაბარდოულია, და არა აბაძენური, ან არაბული, მასში არ გვხვდება „გ“; ჩემის შემწეობით მთქმელმა მოიგონა, რომ იშვიათად იხმარება ამ ცნებისათვის „ჰაბლ“-იც):

1) მარღუშა (აზნაურის გვარის „მარღუშ“-ის მიხედვით; ეტიმოლოგია მთქმელისათვის ნათელი არ არის; ეს გვარი წარმოშობით ალბათ თათრულიაო; დიდს ყაბარდოში არის გვარი „ბღღუშ“-იო, არის აგრეთვე გვარი „ცკაჭუშ“, ესეც ყაბარდოული გვარია ოლქშიო);

2) ყუნდღეშა (აზნაურის გვარი ყუნდღაშთა (კრებით); ყუნდღაშთეჭეტი (აგრეთვე კრებით); ყუნდღაშთეჭეტი (ასეთ ფორმას პირის სახელი უნდა მოსდევდეს); ყუნდღაშთეჭეტი (როცა საუბარია ცნობილ პირზე; ამ შემთხვევაში პირის სახელის ხმარება შეუძლებელია; ყუნდღაშ — პირის სახელია; ყუნ — არის გვარი ასეთი); ამ უბანს აქვს ქვეუბანი: ყანცაჭეშა, ც — ჩ-ს ვარიაციაა; ასეთი ბგერა აბაძენებს არა აქვს, მთქმელის განცხადებით; აზნაურის გვარის ყანცაჭეტი-ს მიხედვით; არის მამაკაცის სახელი „ყანცაჭე“. ეს ბგერა მე მხოლოდ ამ სიტყვაში შემხვედრიო. „ყან“ — გაზრდილი (ათალიკობის წესით); შაჭე — ყმაწვილი. ყანცაჭე — არის პირის სახელიც.

კრასნოდარი, 2. V. 1929

მთქმელი: იგივე

3) მესამე უბანი: ფშაბაჭაბაშა — ფშაბაჭა — ქვიშა; 'ხხხ — სადღაც ჯდომა; უბანი გაშენებულია მდინარის პირას.

შენიშვნა:

მე-5 სტრიქ. გასწერივ მიწერილია: „კიახურში -რეტი-ს უღრის ჯეტი“.

მე-15, -18 და მე-20 სტრიქონებთან > ნიშანი.

4) უანოტყუტვ'ა — აზნაურის გვარის უანოტყუტვ-ს მიხედვით; უან — ბასრი, მკვირცხლი.

5) ბანვ'ყუტ — ბან — ეკლები; ყუტ — ღელე, ხეობა (შდრ. აქვზბან'ყუ — ბან — თხა; ზ — ძველი; ბანყუ — სივრცე ორ ფეხს შუა, შდრ. ბაყვი; მთა არის ასეთი კავკასიონში); ამ უბანს აქვს ქვე-უბანი — ბაბგტვ'ა — აზნაურის გვარის ბაბგტ-ის მიხედვით (არის ასეთი მამაკაცის სახელი ბაბგტ).

გეოგრაფია

ამ აულს ჩაუდის მდინარე 'ხტვძ; მისი შემდინარე ფსგწკ (ფსგ — წყალი; ფს — სული; წკ (წკტ — კიახურად) — პატარა). 'ხტვძ ერთვის ლაბვ-ს. აქ არის ტყე „ლაბვძ ზ“; აგრეთვე ტყე „'ხტვძმვ ზ“.

ეთნიკა

ყაბარდო — აქაურულად — ყაბარდვ'ა; ყაბარდოელი — ყაბარდ-ვ'ა; ყაბარდოული ენა — ყაბარდვ'ა ბზ (ბზ — ენა, რესორი); აბაზა-ბზ — აბაზური ენა; კემგუა — ჭიმგრგტვ'ა; შაფსგლ — შაფსგლ; შა-კტც — შაკტვ; ბედელუი — ბზ'ადტლტ (ბზ — ფუტკარი; დულტვ'ან — პარვა; ფუტკარების მპარავი).

გეოგრაფია, მთების სახელები

1) ატვშჰამვ'ტ (აბაძენ.) || ატვშჰამვ'ხტ (ყაბარდ.) || ბარჯატვ'შ-ჰა — იალბუზი უნდა იყოსო: ატვშჰა — ყორღანი; მვ'ხტ — დღე, ბედნიერი; შჰა — თავი.

2) დგზიფლ'ავ'პ — (კავკასიონის ნაწილია); დგზ' (კაცის სახელი უნდა იყოსო); ფლ'ავ'პ — კოშკი.

მდ. ყუბანი — ფსგზ' (წყალი ძველი).

ყაბარდოული

საბრ — ბავშვი, შდრ. აფხ.

ფხტგ — ქალიშვილი (რფხტ — მისი ქალიშვილი)

ქალიშვილი — ფსა'სგ

ქალიშვილი — ხგვბზ (ბზ — ძუ; ხგვ — გაუგებარია)

ძუ — ბზ (ენა — ბზ).

შენიშვნა:

პირველ და მე-6 სტრიქონებთან > ნიშანი.

ქალი — ბზგლ'ხუტღლ (ლ'ხუტუნ — დაბადება, შობა).

შობა — ლ'ხუტუნ (როგორც ადამიანზე, ისე პირუტყვზე ითქმის).

მამაკაცი — 'ხუტლ'ხუტღლ (ხუტ — აშკარად ასე ისმის; როგორც ჩანს, ასიმილაციია).

ხვადი—ხუტ

ცოლი—ჩგზ

ძალლი—ჰა

ხვადი ძალლი—ჰანხუ

ძუ ძალლი—ჰანბზ

სახლი—უნნ

ოჯახი—ბენ; ბტნუუნ .

ნანხგზ—უფროსი

ნანხგ ს'ღგ—უმცროსი; მაშასადამე ნახგ—ფორმანტია?

სტუმარი—ჰანს'ღგ (ჰა—ძალლი, ს'ღგ—ახალგაზრდა)

მასპინძელი—ბტსმ

მამასახლისი—თჰამძღ (sic!).

მაგიდა—სტოლ,

სტოლ'უშ'ხუტ—დიდი მაგიდა

სტოლ'ონ—დიდი მაგიდა

ფსინ—დიდი მდინარე

დიდი—ონ

გოლიათი—ინგზ, (დიდი ძველი)

შ'ხუტ—ალვირი, კინი. (уздечки)

ფსტხუტ—ნაპირებიანი მდინარე, საერთოდ მთელი ის ადგილი, სადაც მდინარე მიდის.

ამ აულის გვარები

მამგზ'ხნ (კრებიოთ), მამგზ (პერსონ.) — ეტიმოლოგია უცნობია (მგ—ტყის ვაშლი).

უნტყუტ

ლუჰტ'ფშუტყუტ — ლუჰტ — მჭედელი; ფშუ — თავადი, მჭედელი-თავადი

ზანტყუტ — ზანტუ — წვერი. შდრ. ჟაკა.

ჰათჰაკუტმა — ჰა — ძალლი; თჰაკუტმა — ყური, „ძალლის ყური“.

ჰანხუტყუტ — ჰანხუ — ხვადი ძალლი; ფვ — ცხვირი.

შენიშვნა:

24-ე, 27-ე და 32-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

ყუსკა — მთა

აჯგრ — (ამ გვარის მატარებელი აბაძაა თუ აფხაზი)

შ'ათ — სკამი (მეორე წაკითხვისას გამისწორა: შეთ)

ნაჟღჟჟ — ეტიმოლოგია უცნობია

კრასნოდარი, 3. V. 1927.

მთქმელი იგივე.

გვარების გაგრძელება.

ბჟენთჰალ'უ — ბჟენ — თხა (დედალი); თჰალ'უ — დაახრჩეე! („თხის დამხრჩობი“).

ჟაჟყჟ — ჟაჟ — ქარიშხალი.

დს' (კრებით. დს'ხუ) — დს — კაკალი, ნიგოზი.

დს' — კაკლის სათავსი. დს'ხუ — კაკალი; დს'ჟ — თხილი.

შს' (თუ: შს'შ) — საჯინბო.

მალ'ს, — ფარეხი (მალ, — დედალი ცხვარი).

ტუ — ყოჩი.

ზ'დ'შ'თ — ზ' — ერთი, ერთხელ, დ'შ'თ — შეაშინე!

ჟს'ა'ბუ — საბ — მტვერი, ჟ'ტუ — ტალახი, შდრ. ლეტა;

გჟარაბჟ — კობი, მუწუკი.

თუთუჟჟ — გვარია აულ ქუთუშჰბლ'ში, (ქვაშჰაბლი, Коше-хадлы); ქუთუშ, — ერთი ადგილიდან მეორეზე გადასახლება, ბოშებ-ვით [გვარის ეტიმოლოგია უცნობია], შდრ. დოთალო.

ყჟს'გუ — ყჟ... მისწორებს: ჟჟს' — ცემა; გვარიც არის ასეთი.

აჟუბ (აჟუბჟჟ — აჟუბჟჟ'ხუ)

ჰკრჟჟ (კრ: ჰკრჟჟ'ხუ) — ეტიმოლოგია უცნობია.

ს'ჟუჟჟ'ჟჟჟ — ეტიმოლოგია უცნობია...

მეტჟჟჟჟ — მეტჟრ — დიდი (крупный).

ჟაღ'ან — ეტიმოლოგია უცნობია.

თჰაბჟჟ — თჰა — ღმერთი; ბჟსჟ — მასპინძელი.

ბორჟჟჟჟ — ბორჟ'ან — თოვლიანი ქარიშხალი, შდრ. ბურანი

буря

ნ'დ'ფლ'ან — ნ' — თვალი; ფლ'ან — ყურება; დ'ფლ'ან — უყურ-როს.

შენიშვნა:

მე-11 სტრიქონთან > ნიშანი.

ძებ — ძე — ცალკე არ იხმარება; ძუტს — ვინც მეტსახელებს არკმევს ხალხს, ვისაც უყვარს მეტსახელების შერქმევა. ძე — *მეტსახელი, *სახელი? შდრ, აფხ. ახ'ძ. შდრ. წა კავკ. ენებში.

ჭარად — სიმღერა; ჭარადუტს — ვინც სიმღერებს იგონებს, ასეთებს აულში რამდენადმე უპატივეცემლოდ ექცევიან.

კრასნოდარი, 2. V. 1929.

მთქმელი: ცამეტჯუ მაჰდრ „Чамокоб“. როგორც ენობრივად, ისე ტომობრივად ჭემგუტა.

სხვა ტომების სახელები: ბუედუხი — ბზადუტუ; ხამიში — ხემშა; ნატკუაჯ — ნათუტუჯ; ბესლინე — ბასლნა; ყაბარდოელი — ჯარბანთა (sic!); აბახა — აბანა; ადღე — ად'დ' (sic!); ჩერქეზული ენა — ად'ლაბზა (sic!); შაფსული — შაფსულ (sic!).

ხუათ — ხევი (ტუტკას — მამაკაცის სახელია; ტუტ — ვაჟიშვილი; კას — საყვარელი).

ქალიშვილი — ფსანა; ეტიმოლოგია უცნობია.

ქალი — ბზელ'ჭელ (ლ'ჭელ — დაბადებული; ლ'ჭანელ — დაბადება).

ცოლი — შუზ (შდრ. ყაბარდ. ჭგზ); ან უკეთ: სუზ.

ოჯახი — ბენ

მეურნეობა — უნადუტა

მასპინძელი — ბესტმ

სტუმარი — ჰნეტ („ძალის კუდი“, „ახალი ძალი“).

მდინარე, პატარა მდინარე — ფსტუ

დიდი — ნეტ (კომპოზიტებში ამავე მნიშვნელობით — შხუტა). — შხუტა — ალვირი

გოლიათი — ნეტა

მე თხილ'არ მაჰდრ ცამეტჯუტმ სუნათა' რუფლ'ჯუნა'თ ახსათ. თხილ'ა-რ — რ განმსახლერელი ნაწილაკია. მე — ეს; თხილ' — წიგნი. (თხტ — წერე; თხან — წერა); ნათა' — სახე; მეფლ' — უყურე, დაფლ'ან — ყურება. რუ — მოქმედების გადასვლის (კატეგორიის) ფორმანტია. ჟუნა'თ — გახშირების ფორმანტია. მესათ — ვაძლეე.

ჟანათ — მე გაძლეე შენ

შანათ — მე გაძლეე თქვენ

შენიშვნა:

პირველ სტრიქონთან > ნიშანი.

ბოლოდან მე-7 სტრ. მიწერილია: N. B.

ძესთჳ — მე ვაძლეე მას
 ძანსთჳ — მე ვაძლეე მათ
 ჳნსაჳთჳ — შენ მაძლეე მე
 ჳნსაჳთჳ — თჳჳენ მაძლეეთ მე
 ჳნსაჳთჳ — ის მაძლეეს მე
 ჳნსაჳთჳ — ისინი მაძლევენ მე

ქ. კრასნოდარი, 2, V. 1929.

ყუმზა (პერსონალურად შეიძლება ითჳქვას აყუმზა) მუსა ალიმ-
 გრზ-იფა, აულ ყლღ-ჳტ-ის მცხოვრები, ჩერჳეზული ავტონომიუ-
 რი ოლჳიდან. აული—ჳტ. თავის თავს ეძახის ტაპანთა (სა სტა-
 პანთაჳ, ჳა ჳტაპანთაჳ); ენას — ტაპანთა-ბჳზსრა. ამ სოფელში ცხოვ-
 რობენ ყაბარდოელებიც, და აბაზური ენის პოზიციები ძალიან შერ-
 ყეულია. მოჳმელი ამბობს, რომ მან აბაზური იმიტომ იცის, რომ
 ხშირად ხვდება აბაზებს სხვა აულებიდან, სადაც უპირატესად ლა-
 პარაკობენ აბაზურს. ყაბარდოელები მათ ეძახიან აბაზას. სახელ-
 არსები იხმარება „ა“ პრეფიჳსის გარეშე. შეიძლება ამ პრეფიჳსი-
 თაც ხმარებულ იჳნას, მნიშვნელობა თითჳმის ერთი და იგივეა. ჩვე-
 ულებრივად უ-ა-ნოდ იხმარება, „ა“ თითჳოს ჩვენებითი ნაცვალსა-
 ხელოვანი ნაწილაკია.

მზე — მარა || ამრა

მთვარე — ამზ (მისი მთვარე არი იმზ)

ვარსკვლავი — აეწა

ცა — აჳჳანდ (ჳჳ ოდნავ განსხვავდება აფხაზურისაგან)

კაცი — ჳაჳ

მამაკაცი — ჳანა

დედაკაცი — ფჳჳს

ასული — ფჳჳ

ძე — ფჳჳ

მამა — აბა (საბა, ჳბა, ბაბა, მბა, ლაბა, ჳაბა, შაბა, რაბა)

დედა — ან

და — ანა (ანა)

ძმა — ანა (ანა)

სისხლი — შა (სა)

სა სტაბ — მე ვარ (ან: სარა...)

ჳა ჳტაბ — შენ ხარ

ბა ბტაბ — შენ ხარ

შენიშვნა:

მე-10 და მე-11 სტრიჳონებთან > ნიშანი.

მარა/ლარა დგება — ის არის
 პარს ჰაბაბ — ჩვენ ვართ
 შირა შიჯაბ — თქვენ ხართ
 დარა (|| აჟტ) აბ (←ჯაბ)

ნამყო

სარა სჯან...

ნამყო წინარეწარსული

სარს სჯანხან...

იმპერატივი

უა || ბჯა || შიჯა
 ანუ

უაზლა... და სხვ.

აბაზურად: ყაბარდოელი — ყაბარდფშ, (ფშ, მთქმელისათვის
 გაუგებარია); ასევე ეძახიან თვით ყაბარდოსაც.

ყველი — აშუ (საშუგ, ააშუგ)

კარი — აშ

რძე — ხშ

სახლი — თძგ (საცხოვრებელი შენობა)

აჭან — ოთახი

თადაცაბ — ოჯახი

თავი — ჯა

თვალი — ლა; pl.: ა-ლაქუა; ულაქუა (შენი თვალები).

ძალი — ლა; pl.: ალაქუა (ლაქუა არ შეიძლება ითქვას).

წვრილი — წის

ვაეიშვილი — ფა; pl.: ფაცაბ; შეიძლება ითქვას აფაცაბ-ც.

კრასნოდარი, 5. V 1929

მთქმელი იგივე, გაგრძელება.

დილა — შუმთა

დღე — ჩენ; მშშ || აჩენ, ამშშ

სალამოს — ქულაფნგ

ღამე — უბგ; წგზ

შუალამე — წგზქუთა

შენიშვნა:

ბოლო ორ სტრიქონთან > ნიშანი.

ხელი—ნაპტ
 თითი—მაცუტ
 შუბლი—ჯაფახ,
 კბილი—ფეც
 პირი—ჰაპ
 ფეხი—შაპტ
 ცხვირი—ფეგნა
 ყური—ლემპა
 ცხენი—ჩაგ
 ჰაკი ცხენი—ჩაან
 ჯოგი—ჩაან (!)
 მეჯოგე—ჩაანჩა
 მწყემსი—
 კვიცი—ჩაჰქეს
 ძროხა—ჟუტ
 ხარი—ცუტ (უახლოვდება ჩ-ს)
 კამეჩი—კამბტუ (ინგუშებიც ასე ამბობენ)
 ხბო—ჰეტს
 ზაქი—კამბტუჰეტს
 ლორი—ჰა
 დედალი ცხვარი—ჟასა
 მამალი ცხვარი—თტლ
 დედალი თხა—ჯმა
 თიკანი—ძესტ
 ბატკანი—სუს
 ბატი—ყაზ (აყაზ, ა აძლევს ჩვენების ნიუანსს).
 ქათამი—კუტუ
 მამალი—არბა
 დედალი ფრინველი—არტენა
 იხვი—ბაბტუ
 ინდაური—გუაგუტუ

რიცხვ. სახ.:

ერთი—ზაკტ (ზუ—არ იხმარება)
 ორი—ჟობა
 სამი—ხვა
 ოთხი—ფუბა
 ხუთი—ხუბა
 შენიშვნა:
 მე-17 სტრიქონთან > ნიშანი.

ექვსი—ცბა (sic!)

შვიდი—ბუბბ

რვა—ჭააბბ (გუტურალი, ბაცბიურის (?))

მსგავსი).

ცხრა—ჟუბბ

ათი—ჟააბა

თერთმეტი—ჟიიზ

თორმეტი—ჟიჭი

ცამეტი—ჟაბ

თოთხმეტი—ჟიიფუ

თხუთმეტი—ჟიუბუ

თექვსმეტი—ჟიიც (sic!)

ჩვიდმეტი—ჟიბუ

თვრამეტი—ჟაჭა

ცხრამეტი—ჟაფაჟ

ოცი—ჭიეჟა

ოცდაერთი—ჭიეჟიზაკუ

ოცდაათი—ჭიეჟიჟაბა

ორმოცი—ჭიუნჭაჟა

ორმოცდაერთი—ჭიუნჭაჟაჟაზაკუ

ორმოცდაათი—ჭიუნჭაჟაჟაჟაბა, ან: შუგბუა

სამოცი—ხუნჭაჟა

სამოცდაათი—ხუნჭაჟაჟაჟაბა

ოთხმოცი—ფუუნჭაჟა

ოთხმოცდაათი—ფუუნჭაჟაჟაჟაბა

ასი—შუკუ (sic!)

უღვლილება

მე მივდივარ: აწმყო: სარა სციდ (დ ბოლოში!) და ა. შ. (როგორც აფხაზურში პრეფიქსები, დაბოლოება არ იცვლება!)

pl.: 3. აჟბთ (დარბ) ციდ || იციდ

ნამყო უსრული:

მე მივდივარ: სარა სცონ და ა. შ.

ნამყო სრული:

მე წავედი: სარა სცად (!) და ა. შ.

მყოზადი:

მე წავალ: სარა სცაბ (sic!) და ა. შ.

მიმღეობა:

წასული: იცაზ.

აბსოლუტივი:

ღჳცჳ'ზ.

Infinitiv:

ცარა არ გაუგონია, ან გაუგონია მხოლოდ კონტექსტში.

გვარი—ჟლა

თემი (КОЛЕНО) — ლ'აპყ (ყაბარდ).

ტაპანთას ასეთი შემდეგი 6 თემი ჰყავდა (ამ თემების მიხედვით ნოღაელები მათ უწოდებდნენ ალთჳ-ქესტქ, აბაზა): ლრჳ; დუდარ-ჯჳჳ; ყლჳ (ამას ეკუთვნის მთქმელიც); ბიბარდ (sic!); თრამა (sic!) ჳან-თემტრ. სულ ყველა ესენი მთავრების გვარებია, პირველი ორი—თავადური. ყველა ამ გვარის წარმომადგენელი შემორჩა, გარდა ყლჳ-ისა, რომლებიც თურქეთში გადასახლდნენ.

თავადი—აპტ

აზნაური—ჳაამსთა [|| აჳაამსთა?], აამსთა

გლენი—ლჳ

ქ . კრასნოდარი, პ. V. 1929

მთქმელი ნასრტნ აჳმადრყუტ ისუტ (!), აულ (ჟილჳ ანუ ყტჳ'ჟუ) ქტჳშჳბლ-იდან (ქტჳშჳ — ხეტიალი, ადგილიდან ადგილზე გადასვლა), ლაბას (ლჳბჳ-ს) ნაპირად, არმავირ (ფერმჳლჳ-ჳაბლ; ფერმჳლჳ — სომეხი) — მაიკოპის [მაყყუტ'ფა; მჳჳ — ტყის ვაშლი, ყტჳფჳ — დასასარული, „КАМЧАТКА“] რკინისგზაზე.

ალბათ: მაყყაჳაჳჳ ← მაყყა + ფჳ; თავდაპირველად სახელი იჳნებოდა იმ ადგილისა, სადაც მდ. მაყყა ერთვის ლაბას; შეადრ. ატჳფსჳფ.

20 წლ. პედტჳქნიკუმის პირველი კურსის მოწაფე. ტომით ყაბარდჳ'ჳ. მოსულნი არიან დიდი ყაბარდლოდან (ყაბარდჳ'ჳ ტჳჳსაჳჳ; ტჳჳსაჳჳ — ხევი, „გაორმაგებული“).

გაუგონია შემდეგი სატომო სახელები:

ბერძენი — 'ლრეკ || 'ლრეჳ; აბაზა — აბა'ზჳ; ოსი — ასათრნ; აბაზენი — აბაზე'ხნ; ჳემგუჳ — ჳემტრგუჳ'ჳ; შაფსული — შჳფსტლ.

ენა, რომელსაც მთქმელი ლაპარაკობს — ყაბარდჳ'ჳ მრბჳ || ად-ლ'ბჳჳ.

გეოგრაფია

ამ აულის მახლობლად მდინარე 'ხტარზა (— ჳემგუჳურად: ჳარზ), მდინარე „შეხტარჯჳ“. მთები არ არის; სტ. დონდუჳკოვსკაიას (რუ-შენიშვნა:

მე-11 სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: „ბიბარდებიც ამოწყდნენ“.

სები ცხოვრობენ; დუნდუქსკე) მახლობლად არის სიმაღლე, რომელსაც ეძახიან ბ'ლ (საზოგადოდ, სიმაღლის აღმნიშვნელი ტერმინია); ყორღანს ჰქვია: აჟე/სპა. ყუსჰანხუ — საზოგადოდ მთა.

ფსგხტუ—მდინარე

ფსგხტუწკტუ || ფსგწკტუ—პატარა მდინარე

თაჭა—ბარი, ვაკე

გუბლტუ—სტეპი

გუბლტუ'ზ—საძოვარი

ყუბლ'ჯ'ბ—დამდგარი წყალი და მთლიანად ეს ადგილი.

ლტუ—გამოქვაბული, სორო

ყუბ—ხევი

ყუაჰრ—ხევი

დგჰ—ბორცვი, (горка)

ამ აულის გვარები:

მამსტრ (|| მამსტრყუბ); მამსტრ'ხზ

ანუ მამსტრ'ხზრ || მამსტრყუბ'ხზრ.

შულტუ'შუბ—ვისაც მარილი მიაქვს; შტლტუ—მარილი.

ყარლ'შ. — ლაშ — მოლუნე

აჭაუნბ—აჭა—გემრიელი; უნბ—სახლი; გემრიელი სახლი. არის

ასეთი სიტყვა მოძალადე მეკომურის მნიშვნელობით.

სანაშუტყუბ—(სრ'ნა—უკანონოდ შობილი).

პატყუბ — (პატყუბ —

ეს გვარი ხშირად გვხვდება ჰემგუებს შორის).

ბეყუტლ'—ბეჟ—მდიდარი.

საჟ'ზ' — სა'ჟუბ—ახალგაზრდა ბიჭი; ზ' — ძველი.

საჟაუნბ'ზ' — სჟა—თავი; უმბ—ხის ურო, ზ' — ძველი.

შუბტუნბტყუბ—შუბხუ—კვიცი; ნატ—შუბლი.

აღრჟანბტყუბ—ჟან—ენერგიული; ახარზამან—ენერგიული, გამოჩენილი, ლეცარი. შდრ. აფხ. ახარზამან.

მარათტყუბ

ხუნბგუ—ხუ—ხვალი; ხუნ—შეეასრულებ, გავაკეთებ (დადებითი პასუხი ბრძანებისას); გუბ—გული. გუბ || ჰუ—ჰემგუურად—ოთხთვალა (бричка, мажар, четырехколесная повозка).

მამაკაცის სახელები

ბა'ჩ; ყაზდბ'ხუ (ბედნიერი; გვარიც არის ასეთი ყაბარლოული შენიშვნა:

ბე-2 ლა ნე-16 სტრიქონებთან > ნიშანი.

ასეთი სიტყვა აღნიშნული აზრით ხშირად იხმარება); უწრდნსაჲ (უწ'რდნ—იშვიათად იხმარება; ბედნიერი, გაჭირვების გარეშე მცხოვრები სახლი; ჭემგ. — უწრდუნანზ — განცხრომაში მყოფი, სახლი, რომელიც ნორმალურად ვითარდება); ჰაცგბჲ; ცგბჲ (ცგ — ბალანი; ხჲ — ხვადი); ჰაცგბჲ (ჰგ — სახელური); ბათრყუბ (ბათ — გვარია შაფსულური), (ბალ — გავრცელებული გვარია ჭემგულური; ბა — ბევრი; ლ — იტირე; ლნ — ტირილი) ბალ — მტირალა, ჭემგ.; ბეზრყუბ (ზლაპრებში; ჭემგულურში გვარია ბაზრყუბა);. სარალ"გყუბ — (სარან — ასჯერ; ლ"გ — კაცი); ელბაზღყუბ; ცგბან (ცგ — ბალანი (шерсть); ხან — მოქსოვე); ჰატაჲტ (ჰა — ძალი; ტაჲ — ორი; ტუ — ყოჩი); (ბაჲ, — ჭემგ. II ბაგ' — შაფს. — მეღია; გვარიც არის ასეთი შაფსულურებში); დაღუ (ბაგ'შვის სათამაშო); დუდარყუბ; ელჯერყუბ; ელჯა; ისპან; ლუყან; უირგბჲ; ზეჲკაჲლ" (ზეჲკაჲ — მოგზაურობა; ლ"გ — კაცი, მოგზაური, გმირი).

[ქანჭუპ' — კვერცხი, ჭემგ. შდრ. ჭენჭი, ნა-ჭუჭი].

კრახნოდარი, მ. V. 1929.

მთქმელი: ოღაჲღაჲჲ ჰაჲანმთ (გაგრძელება, იხ. გვ. 14) ბზანდღღაჲ — ია ტომით (გადმოცემით, ეს სატომო სახელი ნიშნავს: რქების ქურდს; ბზან — რქა; თღღაჲან — პარვა).

გრამატიკა

Nom. უნან უნან'რ უნან'ხ უნან'ხან

Gen. სახლის სახურავი — უნანსჰან'; ცნობილი სახლის

სახურავი — უნანსჰან'რ; აი ამ სახლის სახურავი — მუ უნან'მ გსჰ (გსჰ — მისი თავი).

pl.: უნანსჰან'ხ; უნანსჰან'ხან'რ; მუ უნან'ხან აასჰან'ხან (შეიძლება აგრეთვე ითქვას: მუ უნანასჰან'ხან'რ); მუ — ეს; ჰაჲ — ის.

instr. ჩემი სახლით დაგამარცხე.

სიჲ უნან'ჲ' სუფთაჲჲჲტლ ჲჲ [ან: სუფთაჲჲჲტლ].

შენი სახლით დამამარცხე მე —

ჲჲჲ უნან'ჲ' უტსთაჲჲჲტლ ჲჲ (ან: უსთაჲჲჲტლ), მაშასადამე, მთქმელმა სხვადასხვა ფორმები მომცა თავდაპირველად, ეს გამოიჩინა დაკითხვით.

დამარცხება — თაჲჲჲტლ.

ჩემი სახლით ის დავამარცხე — სიჲ უნან'ჲ' სუთაჲჲჲტლ.

თავისი სახლით დავამარცხა იგი — იჲ უნან'ჲ' უტსთაჲჲჲტლ

ჩემი სახლით თქვენ დავამარცხეთ —

სიჲ უნან'ჲ' სუსთაჲჲჲტლ (შაჲ).

თქვენი სახლით დამამარცხეთ—

სოიხ უნაწა' სოგესთაეკუალ (სოგესთაეკუალ რომ ვთქვათო, ეს ნიშნავს: შე გაჯობეთ თქვენო!!!).

ჩემი სახლით დავამარცხე ისინი—

სიხ უნაწა' სათაეკუალ (ა'ხამშ—მათ: ისინი—ჰო'ხარ ა'ხამშ).

თავისი სახლით მათ დამამარცხეს—

ა'ხარ დაუნაწა' გესთაეკუალ || გესთაეკუალ'ხ (უკანასკნელი ფორმა სჯობიაო; პირველ ფორმაში აზრი გასაგებია, მაგრამ მხოლოდობითიაო).

ყველა ამ წინადადებაში უნაწა-ს მაგიერ შეიძლება ვიხმაროთ ფორმა „უნამწა“; უკანასკნელ შემთხვევაში საქმე ეხება გარკვეულ სახლს.

მაშასადამე, ბზ'ადღტ-ების „ჯ“, ჰემგუების „კ“ და შათსუღების (მთქმელი: შათსტლ) გვ || კვ (შეამოწმე!).

მაგალ.: ბჟედ. ანარჯობ (მამაკ. სახელია)

შათს. ანარჯობ.

ამას გარდა, ბჟედუღებისა და ჰემგუების ლექსიკაც განსხვავდება.

მაგალ.:

ბჟედ. ფსტო—კამეჩი (წყლის ხარი).

ჰემგ. (არ ახსოვს, მაგრამ ჰარა, ამბობენ ჰემგუები)—ჰარა'შკ—ზაქი;

მაშინ როცა ბჟედ. ზაქს ეძახიან—ფსტო'შკ.

უღვლილება:

Sing. 1.	სა	სა'კტა (seko)	ან მარტივად:	სა'კტა
2.	ტა	ტა'კტა		ტა'კტა
3.	ტარ	მაკტა'		მაკტა'
plur. 1.	თა	თა'კტა	თა'კტა ან:	თა'კტა'ხ!
2.	სოა	სოაკტა	სოა'კტა	სოაკტა'ხ!
3.	ა'ხარ	მაკტა'	ა'ხარ მაკტა'ხ	მაკტა'ხ

ა'ხარ-ის მაგიერ აქ შეიძლება ვიხმაროთ:

მო'ხარ (ის განსხვავებაა, რომ მო'ხარ-ში თითქოს ჩვენების ელემენტიაო! მგ'ხარ—ეს უკვე იქნება ესენი! ЭТН).

შენიშვნა:

პირველ, მე-13, -14 და 21-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

კრასნოდარი, 5. V. 1929

მთქმელი იგივე, გაგრძელება (ეს მთქმელიც, რომელიც ბეედუ-ლია, ამტიციებს, რომ: ძე—ყუბ, ღორი—ჭუბ).

Sing. 1. სწ სუტსუტ გცემ: ან სუტსუტსუტ, უფრო ინტენსიურია.

2. საწ'ტუ ვცემ

3. სუსა'ტუ გცემთ

4. საბ'ტუ ვცემ იმათ.

1. უტუსატუ მცემ, „ტუ“ რომ ამოვადლოთ: უსატუ, ეს ნიშნავს ისევე: მე გცემ შენ, ასეთი ფორმაც იხმარება, მაგრამ ნაკლებ.

2. ტაწ'ტუ შენ სცემ იმას.

3. უტუტატუ შენ გვცემ ჩვენ

4. ტაბ'ტუ შენ სცემ, იმათ.

1. ტუსატუ ის მცემს მე

2. ტუსატუ'ხ ისინი მცემენ მე

3. ტუტუ'ტუ ის გცემს შენ

4. ტუსა'ტუ ის გცემს თქვენ

5. ტუტატუ ის გვცემს ჩვენ

6. ტუსატუ'ხ ისინი გცემენ თქვენ

მე გაძლევ შენ:

1. ტუსს'ტუ მე გაძლევ შენ

2. სუსსს'ტუ მე გაძლევთ თქვენ

3. მესს'ტუ მე ვაძლევ იმას

4. მასს'ტუ მე ვაძლევ იმათ.

1. ტუსსტუ'ტუ შენ მაძლევ მე

2. ტუტუტუ'ტუ შენ გვაძლევ ჩვენ

3. მსტუ'ტუ შენ აძლევ. იმას

4. მასტუ'ტუ შენ აძლევ იმათ.

1. ტუსამ'ტუ ის მაძლევს მე

2. ტუტუამ'ტუ ის გაძლევს შენ

3. ტუტამ'ტუ ის გვაძლევს ჩვენ

4. ტუსამამ'ტუ ის გაძლევს თქვენ

1. ტუტუტუ'ტუ ჩვენ გაძლევთ შენ.

2. სუსტუტუ'ტუ ჩვენ გაძლევთ თქვენ

3. მსტუტუ'ტუ ჩვენ ვაძლევთ იმას.

4. მასტუტუ'ტუ ჩვენ ვაძლევთ იმათ.

1. ზესსოვ'თუ თქვენ მადლევთ მე
2. ზეთსოვ'თუ თქვენ გვაძლევთ ჩვენ
3. მასოვ'თუ თქვენ აძლევთ იმას
4. მასოვ'თუ თქვენ აძლევთ იმათ

1. ზეს'თუ ისინი მადლევენ მე
2. ზეთ'თუ ისინი გვაძლევენ ჩვენ
3. ზუტ'თუ ისინი გაძლევენ შენ
4. ზესოვ'თუ ისინი გაძლევენ თქვენ
5. ჯარ'თუ ისინი აძლევენ მათ
6. არ'თუ ისინი აძლევენ იმათ

გარდა მიმართულებებისა აქ განსხვავება იმაშია ც მდგომარეობს, რომ ჯარ'თუ გულისხმობს, რომ ჩვენ ვიცით, რას აძლევენ, მეორე შემთხვევაში კი—არა.

კრახნოდარი. 7. V. 1929

მთქმელი იგივე, ანბანი გვ. 19.

ნჷ უზბზნენჯრ დნი — მაგრამ ბრძოლა ცუდია

დნი—ცუდი; დლუტჯ—კარგი

ნჷ—მაგრამ

ბზნენჯრ—ბრძოლა (бороться)

ბზნნ—ბრძოლა (борьба)

ზზზზზ—ბრძოლა (борьба взаимная)

ზზზენჯრ—ბრძოლა (бороться взаимно)

უზბზნენჯრ—მეორე პირის ნაცვალსახელით გაფორმება

pl. 1. თუზბზნენჯრ

2. სუზბ...

3. ზბზნენჯ'ხვ'რ.

ანბ. გვ. 20. ჟსმზნ უნზმ ის — ოსმანი ზის სახლში (ოთახში).

ჟსმზნ დდესმ მჯჯ—ოსმანი კითხულობს გაკვეთილს.

დდეს (ქემგ.; დდესთ, ბედ.)—გაკვეთილი. -თ-ს გაჩენა ს-ს შემდეგ; შეადრ. ფუს-თ.

ჟსმზნ დდეს მჯჯ, შეიძლება ასედაც ვთქვათ; ეს ნიშნავს, ოსმანი კითხულობს რომელიღაც, უცნობ გაკვეთილს.

სსსი ჟუნზმ ის—სასიც სახლში ზის.

უნარჯყუტ გვარია (მგონი, აბაძებურიო, ეხლა ქემგუები არიან) აულ ჰაქემზრ-ში. ჰაქემზი (Хакемзий). ყაბარდოელები ამ გვარს ასე ამბობენო: ინარჯყუტ.

სასწაულებრივ დღეებზე—სასი ოსმანთან ერთად კითხულობს
სასწაულებრივ ზნეობაზე—სასი და ოსმანი ერთად კითხუ-
ლობენ.

აჟ—ისინი აგორგლებენ (катают) მაუდს, ქეჩას, შდრ. აფხ.
აჟაპა

საჟა—მე ვაგორგლებ

კაჟა—ადგილი, სადაც დროს გასატარებლად იკრიბებიან.

ჟა—ლოგინი

ჟაჟა—ადგილი

გუჟაჟა—სალაპარაკო ადგილი

გუჟაჟა—ლაპარაკი (говорить)

აჟაჟა გუჟა—ოი! (ოხვრა მოხუცის, ავადმყოფის და სხვ.). შდრ.

აფხ. ოჟ, გუჟა;

მარჯ!—შეძახილი გაჭირვების, ომის დროს.

კრასნოდარი. 5 V. 1929

უჯუხი (Уджуху).

მთქმელი: უჯუხი ადამიანი აქვს მადლიჯარი; სახელის დაწერისას მთქმელი ამბობს, რომ ანბანში არ არის ასო დასაწყისი თანხმონის გამოსახატავად, ამიტომ ანით უნდა დავიწყო. ეს მან შენიშნა თვითონ, ჩემი დახმარების ან კითხვის გარეშე. ეს ბგერა ჰგავს წოურს, სათანადო გუტურალს „ჭ“, რამდენადაც მისი გამოთქმა მახსოვს პროფ. შანიძისაგან. აულ (ჩილა, კუჩა) ლუბგუჟა ლეიბიყვაი (Ганукай)-ს მცხოვრები, 55 ვერსის მანძილზე კრასნოდარიდან, 14 წლისა. ადგილი საცდელ-საჩვენებელი სკოლის მე-9 ჯგუფის მოწაფე. ტომით „ბზაღლუ“. აულმა თავისი სახელწოდება მიიღო თავადის (?) გვარის ლუბგუჟა-ისაგან. ძე იქნება—ყუჟა, ხოლო ლორი—ჟუჟა; ჟემგუჟა კი ორივეს ერთნაირად ლაპარაკობენო. იწერება ორივე სიტყვა აგრეთვე ერთნაირად (ასო აკლიათ ანბანში): ჟუჟა.

ეთნიკა

ტომები: შნესტლი; ჟემგუჟა; აბძა; ყაბართა (თ უფრო მაგარია, ვიდრე ქართული თ); ჰათიყუჟა (ეხლა მხოლოდ ერთი აულია); მჯუჟა (ეხლა მხოლოდ გვარია); ბასლენა; აჟან (ეხლა მხოლოდ გვარია, მოხუცებისაგან კი გამიგონია, ბრძოლებში გაწყდაო).

შენიშვნა:

25-ე სტრიქონთან > ნიშანი.

გეოგრაფია

ამ აულის მახლობლად მდინარეები: ფშუშ, ველის მდინარე „ყანლ'გლ“; კალაპოტი ძალიან დიდია, ხშირად ამომშრალია, ერთ-ვის ფშიშს.

სხვა აულები მახლობლად: ყუბნჩუყუბ'ჰაბლ, (ესეც თავადის გვარის მიხედვით; ჩვენი ბედულებების აულების სახელები ყველა ამ წესით არის ნაწარმოები; შატსულების კი არაო) ყუბნჩიყვაჰაბლი (Кубуныкхадлх); შემდეგ დასავლეთით აულები:

1. ნსსოყუყუბ'ა-ზ'ნ (ზ'ნ—პატარა; ძველი—ზ; ზ'ნ; ზ; ზ'ნ შეიძლება ხმარებულ იქნას მხოლოდ უსულო საგნების მიმართ; სულიერთათვის კი—წკუჭ' უნდა ვიხმაროთ; ზ'ნ შეიძლება ქათმის შეილზე = წიწილს ჩეთუზ'ნ; ბატის შესახებ კი არა; ბატი — ჯაზ; ქუჭული — ჯაზ'შერ; შერ — ცალკე არ იხმარება) — ნეშიყვაი [Несыкай 1 (პატარა)] და

2) ნსსოყუყუბ'ა-რ'შკუ (ქემგუები ამბობენ: შ'ხუბ, ჩვენ კი შკუ — დიდი) ნეშიყვა-იშკუ Несыкай 2. შკუ მესამე პირში იხმარება (?).

ვკითხულობთ ანბანს (მცირეწლოვანთათვის)

გვ. 11. ნა'ნა — დედა, ა ემატება იმისთვის, რომ წინადადება გამოვიდესო. სახელობითში იქნებაო ნან.

დედა — ნე; სან — ჩემი დედა; უმან; მან; თამან; სომან; ა'ხემან მან (!). მადა' — კერავს

აწმყო დრო

მე ვკერავ — სა'და
შენ ჰკერავ — უა'და
ის კერავს — მადა'
ჩვენ ვკერავთ — თა'და
თქვენ ჰკერავთ — სოუა'და
ისინი ჰკერავენ — მადა'ხ

ნამყო დრო

მე ვკერავდი — სდათა'და, ქემგუები კი ამ შემთხვევაში ამბობენ: სდაშთა'და, შდა. შათს. ხუბ || ქემგ. შხუბ — დიდი

შენ ჰკერავდი — უდღათა'და
ის კერავდა — დათა'და

ზენიზენა:

მე-8, -9, -10, -11 და მე-15 სტრიქონებთან > ნიშანი.

ჩვენ ვკერავდით— თუდნთულ
 თქვენ კერავდით—ს,უდნთულ
 ისინი კერავდნენ—დნთულ^ბ
 კერე!—დნ!

კერეთ!—სა^ად!

დნ „უკეთესია ითარგმნოს шитье, ვიდრე шить!“

დედის კაბა—ნან^ა ის^აჟ;

ნან^ამ საჟ „ასე არ შეიძლება თქმა!“

ნან^ამ ისაჟ—„შეიძლება ითქვას!“

ნესაჟ—დედის კაბა (материнское платье)

ნემ ისაჟ—დედის კაბა (რომელიღაცასი)

ნემ საჟ—„არ შეიძლება ითქვას!“

მე ვამაყობ დედით — ნემ^აჟ სნ^აფ^ად^ა; ფ^ად^ან — სიამაყე (მთლად ზუსტი არ არის); შდრ. აფხ. ფაგა

„შეიძლება ითქვას“ — ნეჟ^ა სნ^აფ^ად^ა, „განსხვავება არ არის, თუმცა პირველ შემთხვევაში იგულისხმება ერთი რომელიღაც დედა, მეორე შემთხვევაში კი—საერთოდ დედა“,

ქემგულები ამ ფორმაში ამბობენ:

ნგ^აჟ^ა || ნგ^აჟ^ა

ანბ. გვ. 12. ჯან^ან—პერანგი

ჟ^ად^ა—კერავს (საგანზე მითითებით; მ^ად^ან—საერთოდ კერავს).

ნან^ა ჯან^ა ჟ^ად^ა—დედა კერავს პერანგს. თუ ვიტყვით:

ნან^ა ჟ^ად^ა—წინადადება დაუმთავრებელი გამოვა.

პარადიგმები: „რაიმეს კერვა“.

Sing. 1. ჯან^ა ს^ად^ა (!) (ან ს^ა ჯან^ა ს^ად^ა) ვკერავ ერთ პერანგს.

2. ჯან^ა ფ^ად^ა (!)

3. ჯან^ა ჟ^ად^ა

pl. 1. ჯან^ა თ^ად^ა

2. ჯან^ა ს^ად^ა

3. ჯან^ა ნ^ად^ა

Sing. 1. ჯან^ან^აზ^არ ს^ად^ა ან: ს^ად^ან^ა; მე ვკერავ პერანგებს; იხმარება ერთი ფორმაცა და მეორეც. თუ აღნიშნულია, რომ ზის და კერავს პერანგებს მოცემულ მომენტში, მაშინ—მეორე ფორმა.

შენიშვნა:

მე-18 სტრიქონთან > ნიშანი.

2. ჯანა'ხარ უბღ || უბ'ღ'ხ
 3. ჯანა'ხარ აბღ || აბ'ღ'ხ
 pl. 1. ჯანა'ხარ თბღ || თბ'ღ'ხ
 2. ჯანა'ხარ სო'ბღ || სო'ბღ'ხ
 3. ჯანა'ხარ ვ'ბღ || ვ'ბღ'ხ

როცა იხმარება მეორე პარალელური ფორმა, ობიექტი ცალკე სიტყვითაც რომ არ იყოს გამოხატული, მაინც ცხადია, რომ იგი მოავლობით რიცხვშია.

იგივე ფორმა ნამყო დროში:

- Sing. 1. სნ ჯანა სღღტღლმ (თუ ობიექტი არ იგულისხმება, მაშინ: სღღ'ტღლმ; მთელი განსხვავება დ-ს მომდევნო ხმოვანშია).
 2. უბ ჯანა უღღტღლმ
 3. აშ ჯანა ჯღღტღლმ (ჯღღტღლმ; ობიექტის უგულისხმებლად — ღმ'ტღლმ ღმ'ტღლმ)
 pl. 1. თბ ჯანა თღღტღლმ (თღღტღლმ; ობიექტის უგულისხმებლად: თღღმ'ტღლა თღღმ'ტღლმ)
 2. სო ჯანა სოღღტღლმ (უობიექტოდ: სოღღმ'ტღლა)
 3. ა'ხანმ ჯანა აღღტღლმ, (აღღტღლმ უობიექტოდ: ღმ'ტღლმ'ხ ღმ'ტღლმ'ხ).

ობიექტი მრავლობითში:

- Sing. 1. სღღტღლმ'ხ (მე მესმის: სღღტღლმ'ხ)
 2. უღღტღლმ'ხ (უღღტღლმ'ხ)
 3. ჯღღტღლმ'ხ (ჯღღტღლმ'ხ)
 Plur. 1. თღღტღლმ'ხ (თღღტღლმ'ხ)
 2. სოღღტღლმ'ხ (სოღღტღლმ'ხ)
 3. აღღტღლმ'ხ (აღღტღლმ'ხ)

ანბ. გვ. 13. საა—ქალის ზედა კაბა ან: ბეშმეტი (კაცის).

სას—საკუთარი სახელი ქალის. ნანი სანსი მადმ'—

დედა და სასი კერავენ (უფრო სწორი იქნებოდა: მამ'ხ), ნანს საა'ე აქღღ—დედა კერავს „საა“-ს.

ნანს სანა აქღღ „ასე თქმა არ შეიძლება! (რატომ, ვერ ვიტყვი, მაგრამ ვგრძნობ, რომ ასე თქმა არ შეიძლებაო!)“

სა'სი ნანს ღმ'ღმ (ეს ჰემგუურად; ბუედ: ღმ'ღმ) — სასი ენმარება დედას კერვაში [თავისუფალი თარგმანი]. ღმ'ღმ — ერთად კერავს.

შენიშვნა:

27-ე და 33-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

სას—საკუთარი სახელია, მაგრამ თუ ვიტყვი „სასი ჰკერავს“ მაშინ—სას მდებ; ა-ს გარეშე თქმა არ შეიძლება!

სხვა მაგალითები:

შაშ—ქალის სახელია; შაში კერავს—შაშ მდებ ,

ჭატიმეთ—ქალის სახელია; ფატიმეთი კერავს: ჭატიმეთ მდებ (აქ ა არ არის საჭირო).

გუნაშ, ქ. სახ.—გუნაში კერავს: გუნაშ' მდებ'

ცუც, ქ. სახ.: ცუც მდებ'

ცუც', ქ. სახ.: ცუც'რ მდებ' (რ-ს გარეშე თქმა არ შეიძლება!)

აშლ'აშ'ს—კაც. სახ. ილიასი კერავს—აშლ'აშ'ს' მდებ' (ა-ს გარეშე არ შეიძლება!) მაგრამ: მოჰამედი კერავს—აშლ'აშ'ს' მდებ' (აქ ა არ არის საჭირო!)

მე ვკერავ ვინმესთან ერთად ლა სხვ.

ობიექტი მხოლოდობითაა:

Sing. 1. სუდ'დებ'

2. უდ'დებ'

3. დ'დებ'

აქ სიგრძის აღნიშვნა ხმოვანში მხოლოდ პირობითია (ჩემთვის).

ობიექტი გამონათული არ არის:

Plur. 1a. თუდ'დებ' (ჩვენ ვკერავთ ერთთან ერთად)

1b. თუდ'დებ' (ჩვენ ვკერავთ ბევრთან ერთად)

2a. სუდ'დებ' (თქვენ—ერთთან ერთად)

2b. სუდ'დებ' (თქვენ—ბევრთან ერთად)

3a. დ'დებ' (ისინი კერავენ ერთთან ერთად)

რა კავშირი აქვს ამ დ-სთან აფხ. „დ“-ს (დუჯრ-ჟუჯტ)? ასეთივე პარალელური ფორმები Singular-ისთვის.

3b. ად'დებ' (ისინი—ბევრთან ერთად)

1. სად'დებ' (მე ვკერავ ბევრთან ერთად)

2. ჭად'დებ' (შენ კერავ ბევრთან ერთად)

3. ად'დებ' (ის კერავს ბევრთან ერთად)

მე ვკერავ ვინმესთან ერთად

(ობიექტი გამონათულია)

Sing. 1 a. დ'ს'დებ' (მე ვკერავ (პერანგს) ერთთან ერთად).

1 b. ად'ს'დებ' (მე ვკერავ (პერანგს) ბევრთან ერთად)

2a. დბჷბ'ღ (შენ კერავ (პერანგს) ერთთან ერთად).

2b. აღბჷბ'ღ (შენ კერავ (პერანგს) ბევრთან ერთად).

3a. დეღღ (ის კერავს (პერანგს) ერთთან ერთად).

3b. აღდეღღ (ის კერავს (პერანგს) ბევრთან ერთად).

Plur. 1a. დბთბ'ღ (ჩვენ ვკერავთ (პერანგს) ერთთან ერთად)

1b. აღბთბ'ღ (ჩვენ ვკერავთ (პერანგს) ბევრთან ერთად).

2a. დსოზღ (თქვენ კერავთ (პერანგს) ერთთან ერთად).

2b. აღსოზღ (თქვენ კერავთ (პერანგს) ბევრთან ერთად).

3a. დვ'ღ (ისინი კერავენ (პერანგს) ერთთან ერთად)

3b. აღვ'ღ (ისინი კერავენ (პერანგს) ბევრთან ერთად)

ობიექტი გამოხატულია, მაგრამ მრავლობითში:

Sing. 1a. დსს'ღ'ხ (მე ვკერავ (პერანგებს) ერთთან ერთად).

1b. აღსს'ღ'ხ (მე ვკერავ (პერანგებს) ბევრთან ერთად).

2a. დბჷბ'ღ'ხ (შენ კერავ (პერანგებს) ერთთან ერთად).

2b. აღბჷბ'ღ'ხ (შენ კერავ (პერანგებს) ბევრთან ერთად).

3a. დეღღ'ხ (ის კერავს (პერანგებს) ერთთან ერთად).

3b. აღდეღღ'ხ (ის " " ბევრთან ერთად).

Plur. 1 a. დბთბ'ღ'ხ (ჩვენ ვკერავთ (პერანგებს) ერთთან ერთად).

1b. აღბთბ'ღ'ხ (ჩვენ " " ბევრთან ერთად).

2a. დსოზღ'ხ (თქვენ კერავთ (პერანგებს) ერთთან ერთად).

2b. აღსოზღ'ხ (თქვენ " " ბევრთან ერთად).

3a. დვ'ღ'ხ (ისინი კერავენ (პერანგებს) ერთთან ერთად)

3b. აღვ'ღ'ხ (ისინი " " ბევრთან ერთად).

კრასნოდარი. 6. V. 1929

მთქმელი იგივე, გაგრძელება, ვკითხულობთ ანბანს, გვ. 16.

ზაზ—ქალის სახელია

ზეჷ— " " (მე არ გამიგონიაო)

ზაზი ზეჷი ზნდეჯაზ'ხ—ზაზი და ზიუ ერთად სწავლობენ (კითხულობენ)

ზნდეჯაზ'ხ—ერთად კითხულობენ, ერთად სწავლობენ.

უღვლილება

Sing. 1. სუღაქვ, მე ვკითხულობ ვინმესთან ერთად (ან: ერთად ვსწავლობ)

2. ჟუღა'ევ
3. არ ღა'ევ

Plur. 1. თუღაევ

2. სუღა'ევ
3. ა'ხარ ღაევ'ხ

Sing. 1. საღა'ევ ვსწავლობ (ვკითხულობ) ბევრთან ერთად

2. ჟაღა'ევ
3. არ აღა'ევ

Plur. 1. თაღაევ

2. საღაევ
3. ა'ხარ აღაევ'ხ

აღაევ'ხ—ისინი სწავლობენ ბევრთან ერთად

ზაღაევ'ხ—ისინი ერთად (совместно) სწავლობენ

თაზაღაევ'ხ—ჩვენ ერთად ვსწავლობთ

სუაზაღაევ'ხ—თქვენ ერთად სწავლობთ

ზაღაევ'ხ — ისინი ერთად სწავლობენ (მხოლოდებითი რიცხვი არა აქვს).

ზიზტუ—ქალის სახელია

ზიზტუ არ ა'ხმამ აღა'ევ?—სწავლობს ზიზტუ მათთან ერთად?

ა'ხმამ—უჭირს ამის განმარტება; ისინი ა'ხარ, სხვა ნაცვალ-სახელს არ იცნობს.

აღა'ევ? კითხვითი ფორმა

ზიზტუ ზაზი ზტუ ზაღაევ'ხ—ზიზტუ, ზაზი და ზივი ერთად

სწავლობენ, ანბ. გვ. 17. რამაზან;

თარამ (ეს სახელი არ გამიგონია).

უმარ (ვიწრო „უ“) — მამაკაცის სახელებია.

ნაცვალსახელები

მე—სარჯ

შენ—ჟარჯ

ის—არჯ [არჯ ასევე: კი! (да!)] ან უკეთესია: არ — ის.

ჩვენ: თარჯ

თქვენ: სარჯ

ისინი: ა'ხარ

ის მოდის: არ მაკტუ'; ისინი მოდიან: ა'ხარ მაკტუ'ხ

ის ლაპარაკობს: აშ, ჯეჯე; ისინი ლაპარაკობენ: ვ'ხმმ' ვ'აჟ
 ის მირბის: არ მხაჟ; ისინი მირბიან: ვ'ხმრ მხაჟ
 ის წევს: არ შილ'; ისინი წვანან: ვ'ხმრ შულ'გ'ხ
 ის კლავს: აშ, აჟჟჟჟ; ისინი კლავენ: ვ'ხმმ აჟჟჟ
 ის კლავს ბევრს: აშ, აჟჟჟჟ; ისინი კლავენ ბევრს: ვ'ხმმ აჟჟჟ'ხ.
 ის სცემს მას: არ აჟ'ჟ; ისინი სცემენ მას: ვ'ხმრ აჟ'ჟ'ხ.
 ის სცემს მათ: არ აჟ'ჟ. ისინი სცემენ მათ: ვ'ხმრ ააჟ'ხ.
 ის ტირის: არ მ'ლ; ისინი ტირიან: ვ'ხმრ მ'ლ'ხ
 ის დასტირის მას: აშ, აჟაჟ, შდრ. ლავლავი; ისინი დასტი-
 რიან მას: ა'ხმმ ალაჟ უფრო სრულად: აშ, არ აჟაჟ—ის მას დას-
 ტირის;
 ისინი მათ დასტირიან: ა'ხმმ ა'ხმრ ალაჟ'ხ;
 ისინი მას დასტირიან: ა'ხმმ არ ალაჟ.

ანბ. გვ. 17 მკ'ხმრ—ესენი; იხმარება იმ საგანზე მითითებისას,
 რომელიც თვალწინაა.

მკ'ხმრ—ესენი

Plur. უ'ხმრ—ეგენი

ვ'ხმრ—ისინი

მკრ—ეს

Sing. ურ—ეგ

არ—ის

კრასნოდარი, 7. V. 1929

მთქმელი: იგივე

ძმა—შოჯ (ასევე ნიშნავს ცხენს).

ჩემი ძმა—სშოჯ, ასე ძალიან იშვიათად ამბობენ.

ჩემი უფროსი ძმა—სშოჯაჟ, ესეც ძალიან იშვიათად

ჩემი უმცროსი ძმა—სშოჯაჟჟ

ჩემი ცხენი—სწოჯ (სშოჯ არ შეიძლება ითქვას!)

ჩაჯ (<სშოჯ) — ჩემი ძმა, ჩვეულებრივი ფორმა (სხვათა ცნო-

ბით, ერთადერთია)

შენი ძმა—ფშოჯ—(სხვა ფორმა არ არის!)

შენიშვნა:

ქვემოდან ბოლო სტრიქონთან > ნიშანი.

შენი ცხენი—ჭრეშაჯ

მისი ძმა—ჯშა

მისი ცხენი—იშა

ჩვენი ძმა—თშაჯ; ჩვენი ძმები—თშაჯ'ხარ

ჩვენი ცხენი—თრეშაჯ; ჩვენი ცხენები—თრეშაჯ'ხარ

თქვენი ძმა—სრეშაჯ; თქვენი ძმები—სრეშაჯ'ხარ

თქვენი ცხენი—სრეშაჯ; თქვენი ცხენები—სრეშაჯ'ხარ

მათი ძმა—წშა; მათი ძმები—წშაჯ'ხარ

მათი ცხენი—ჯწა; მათი ცხენები—ჯწაჯ'ხარ;

ანბანი, გვ. 19. ბე—ბუნაგი

ბათვრან ზაბვრან ზაბანე—ბათირი და ზაბუთი ჳილაობენ

ის ჳილაობს—მანან (საერთოდ ჳილაობს)

ის მასთან ჳილაობს—ეგანე

ზაბანე—ის ჳილაობს (უკუჳცევითი ფორმა)

უკუჳცევითი ჴმნა (?) [თუ: საურთიერთო?]

Sing. 1. არ არის?

Plur. 1. თეზაბანე ჩვენ ვჳილაობთ

2. სრეზაბანე თქვენ ჳილაობთ

3. ჴაბანე'ხ ისინი ჳილაობენ

დაწყებითი ფორმა

Sing. 1. სანან მე ვჳილაობ საერთოდ (ობიექტის მიუთითებლად)

2. ჴანან

3. მანან

Plur. 1. თანან

2. სრანან

3. მანან'ხ

Sing. 1. სეგანე მე მას ვეჳილაობ

2. ჴეგანე

3. ეგანე

Plur. 1. თეგანე

2. სრეგანე

3. ეგანე'ხ

კრასნოდარი, ნ. V. 1929

მთქმელი:

ჯარმზ (კრებით: ჯარმზ'ხზრ) ჰაჯუმარზ'ტუზ ააჰმზ'დ.

ჯარიმოვი [ჰემგუჟა, ამტკიცებს, რომ „ძე“ და „ლორი“ ორივე გამოითქმის „ჰტჰ“] პედტეჰნიკუმის მოწაფე, აულ ღეჯერტუზ'ა (Егерукай)-ს მცხოვრები.

ამ გვარის სახელს ეტიმოლოგია არა აქვს.

ამ აულში ჯვარს ეძახიან: ჯარშ ან ჯარზ'

სარწმუნოებისაგან განდგომილი:

1) ჯორზ'რ ზეს'აჟუზ'ხზლ' ზეს'აჟუზ'ხზლ' — მატარებელი (носящий)]

2) ჯარშტრ ზეს'აჟუზ'ხზლ'

ვკითხულობთ ანბანს, გვ. 14.

თ'ათ) — მამა (папа)

მამა (отец) — თუ

ჩემი მამა: სჟათ

შენი მამა: ტჟათ

მისი მამა: აათ

ჩვენი მამა: თჟათ

თქვენი მამა: სჟათ

მათი მამა: აათ (ისევე, როგორც Sing.)

თათჰ, აქ ეს ბოლო ხმოვანი ჰ იმიტომ არის, რომ სიტყვა ქვე-მდებარის როლშია. უიმისოდ გამოვიდოდა ბრძანება.

აჰ'ჯჰ — კითხულობს

ობიექტი მხოლოდობითში (ან იგულისხმება უობიექტოდ)

Sing. 1. მე ვკითხულობ — სჟაჰ'ჯჰ

2. შენ კითხულობ — ტჟაჰ'ჯჰ

3. ის კითხულობს — აჰ'ჯჰ

Plur. 1. ჩვენ ვკითხულობთ — თჟაჰ'ჯჰ

2. თქვენ კითხულობთ — სჟაჰ'ჯჰ

3. ისინი კითხულობენ — აჰ'ჯჰ'ხ

Imp. აჰ'ჯ! (წაიკითხე რაიმე, ცნობილი) **ობ. მხ.**

აჰ'ჯაჰ! (ხელი მოკიდე კითხვას)

ობ. მხ.

სჟაჰ'ჯ!

სჟაჰ'ჯაჰ!

შენიშვნა:

მე-2, მე-4 და 21-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

Inf. გაუფორმებელი ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკების გარეშე არ არსებობს:

საქან, უძან, ძან, თაძან, სოაძან, ძანხ

კითხვა—ძანტ (სახელი მოქმედებისა, რომელიც არც ერთი პირისადმი არ არის მიმართული)

ნამყო, ობიექტი მხოლოდითში

Sing. 1. საძალ მე ვკითხულობდი

2. უძალ

3. არ ძალ

Plur. 1. თაძალ

2. სოაძალ

3. ვხნარ ძალხ.

აწმყო, ობიექტი მრავლობითში

Sing. 1. საძან მე ვკითხულობ (წიგნებს) ან: საძანხ

2. უძან || უძანხ

3. არ ძან || ძანხ

Plur. 1. თაძან || თაძანხ

2. სოაძან || სოაძანხ

3. ვხნარ ძან || ძანხ

მეორე პარალელური ფორმები პერმანსივის მნიშვნელობას ატარებენ.

ნამყო

Sing. 1. საძალ || საძალხ

2. უძალ || უძალხ

3. არ ძალ || ძალხ

Plur. 1. თაძალ || თაძალხ

2. სოაძალ || სოაძალხ

3. ვხნარ ძალ || ძალხ

აქაც მეორე პარალელური ფორმები პერმანსივია ნამყოსთვის.

მყოფადი, ობიექტი მხოლოდითში (ან უობიექტოდ)

Sing. 1. საძანთ მე წავიკითხავ

2. უძანთ

3. არ ძანთ (!)

- Plur. 1. თაჯანშო
 2. ს,აჯანშო
 3. ანარ აჯანშოთუხ (!)

ობიექტი მრავლობითში

Sing. 1. საჯანშო || საჯანშოთუხ (წავიკითხავ ბევრ წიგნს; მეორე ფორმაა: წავიკითხავ ხოლმე ბევრ წიგნს).

2. ჟაჯანშო || ჟაჯანშოთუხ
 3. არ აჯანშოთუხ || აჯანშოთუხ

- Plur. 1. თაჯანშოთუხ || თაჯანშოთუხ
 2. ს,აჯანშოთუხ || ს,აჯანშოთუხ
 3. ანარ აჯანშოთუხ || აჯანშოთუხ

Imper. ვარიაციები:

1. აჯ! (წავიკითხე ბევრი, ცნობილი წიგნი)
 აჯან! (იკითხე „ „ „)
 აჯან! („ „ „ „)
 2. ს,აჯან! (წავიკითხეთ „ „ „)
 ს,აჯან! (იკითხეთ „ „ „)
 ს,აჯან! „ „ „ „

განვავრძობთ კითხვას.

სად—ბადი (სად)

სადგმ—ბადში (პირობითად, მიაქციე ყურადღება ქვევით).

დეს—ზის ღია, მაგრამ შემოღობილ სივრცეში.

აქედან უღვლილება:

Sing. 1. სუდეს, მე ვზივარ (ბადში)

2. ჟუდეს
 3. არ დეს

- Plur. 1. თუდეს
 2. ს,უდეს
 3. ანარ დესუხ

ჯდომა განუსაზღვრელი, ჩენუღებრივი ვაგებით:

- Sing. 1. სუშეს
 2. ჟუშეს
 3. არ შუს

- Plur. 1. თუშეს
 2. ს,უშეს
 3. ანარ შუსუხ

ჯღომა დახურულ შენობაში და სიღრმეში

Sing. 1. სნს

2. ტნს

3. არ ნს

Plur. 1. თნს

2. სრნს

3. აჩხარ რ'სუხ

Imp.: ჩვეულებრივი გაგებით, განუსაზღვრელ ადგილში.

1. შუს!

2. სოშუს!

Imp. 1. დსს! (ბალში...)

2. სოშდსს!

Imp. 1. რს! (ოთახში, ორმოში...)

2. სორს!

ნანი საღმე დსს—დედაც ბალში ზის
თნთნ ისა? „ა“ კითხვითი ფორმატივი!

ისა?—სიტყვა-სიტყვით: ზის იგი ოთახში, სახლში? **ეხლა იგი სახლშია?**

დსსს?—სახლშია ის **საერთოდ?** ხომ არ წავიდა საღმე?

ბუნ—ოჯახი

უნაღმე' — ოჯახი მთელი თავისი მეურნეობით; კარ-მიდამო („კომლი“)

ჰჰჰ' —სტუმარი

ჰჰჰ'შ —სასტუმრო სახლი (кунацкая).

შაშ —საჯინბო

ააშ —ბაკი

ააშ — საქონელი, ცხენების გარდა, აქედან, საფიქრებელია, წარმოდგება ააშ

ჩთშშ —საქათმე (ჩთშ—სგან—ქათამი)

მშლშშ — ფარეხი (მშლშ—სგან — ცხვარი). ამ შ-ს შეადარეთ ზმნური ფორმანტი შ, ადგილმყოფობის აღმნიშვნელი (შუს, იხ. ზემოთ).

გვარები თშ-ზე:

ჰახტარათშ (ჰახტუ—ხვადი ძალლი; რათშ—აძლევენ);

ჯანჩათ (ეტიმოლოგია მთლად ნათელი არ არის; ჩათშ'—მანხელი (мех), ჯან—პერანგი; ასუტჯან—ჯავშანი; ასუტშ' — ა + სუტშ; სუტშ

შენიშვნა:

მე-15 და მე-16 სტრიქონებთან > ნიშანი.

—ტყავი; ასუჭ—განსაკუთრებით სქელი და მაგარი ტყავი;

ცაყუ—წულა

ცუჟ—ჩოხა.

ცუ—ბალანი (шерсть).

ჯანჭუჭ'—არაგრძელი ზედა ტანსაცმელი; მოკლე.

ქანჭუჭ'—ნაბადი

ლაჟა'—ქალიშვილი, რომელიც ემსახურება ავადმყოფს (დაჭრილს, მოტეხილი ფეხით), მასსა და ავადმყოფს შორის მყარდება ნათესაური დამოკიდებულება: ქართ. დაია?

ლგზ (ლგ—ტირილი, ქვითინი; ბზ—ენა)—მწუხარების, სევდის სიმღერები.

გვარები თა-ზე (გაგრძელება, იხ. წინა გვ.)

სრხუთთ (შათსგლ.)—მედრესეს მოწაფეები

პართათ (შათს.)—პა—ძალი; რათგ—აძლევენი

ბასთა (შათს.)—ეტიმოლოგია უცნობია.

კრასნოდარი, 6. V. 1929

მთქმელი იგივე, გაგრძელება

ჭათა'ყ—მოკავშირე (←ორტალი?). შდრ. უთალო

ჭათა'ყ'ლჭ—მოკავშირეობა

ეკითხულობთ ანბანს. გვ. 15.

ნანჭუჭ—მამაკაცის სახელია; ასე მიმართავენ დიდები პატარას.

შდრ. აფხ. ნანჭუჭ (←ნანდუჭ?)

ნანაჟ—დედიკო! მიმართვა დედისადმი.

შდრ. ნენა!

იუნესი ნანჭუჭი აჯა'ხ — იუნესიცი და ნანივიცი კითხულობენ.

„და“ კავშირის აღსანიშნავად იხმარება აგრეთვე ნაწილაკი იჯაჟ (ჭემგუჟურად) — და; ეს კავშირი უფრო იხმარება წინადადებათა დასაკავშირებლად. ორი ცალკე სიტყვა შეიძლება შეკავშირებულ იქნას ამ ნაწილაკით, მაგრამ იშვიათად. შდრ. გვ. 12.

და'ხა'ჭ—ლამაზად

და'ხა'ჭ—ლამაზი; დაბოლოება შეიძლება ზოგჯერ მოსცილდეს, როცა სახელარსს დაუკავშირდება; ზედშესრული სახელი ყოველთვის მოსდევს სახელარსს, მაგ.:

სტოლ'და'ხ—ლამაზი მაგიდა

ქალა'ყ—ყმაწვილი, ბიჭი; ქალა'ყ და'ხა'ჭ—ლამაზი ყმაწვილი (სახელარსის რადიკალების შეცვლა!)

უნა' და'ხა'ჭ—ლამაზი სახლი

შენიშვნა:

25-ე სტრიქონთან > ნიშანი.

დმ'ხნნგლ—სილამაზე

დმ'ხნლ—სილამაზე (красивость) იხმარება, დაახლოებით, ასეთ გამოთქმაში: როგორ არის ლამაზი? „როგორი აქვს მას დმ'ხალ?“ მათ'ხვ'—წერს

ულვლილება ამ ზმნისა

Inf. თ'ხნ—წერა (საერთოდ)

თ'ხნგლ—წერა (писание)

თ'ხენ—რაიმეს დაწერა (განცხადების, წერილის...)

თ'ხენღლ—რაიმეს წერა (написание)

(განცხადების, წერილის...)

Partic. pr. ზეთ'ხგ—მწერალი

pass. ზეთ'ხღვ'—ვინც წერდა (писавший)

fut. ზეთ'ხგშო—ვინც დაწერს (который будет писать).

Praesens

Sing. 1. სმთ'ხნ მე ვწერ (ობიექტის მიუთითებლად, „ვმწერ-ლობ“).

2. ჟმთ'ხნ

3. არ მმთ'ხვ'

Plur. 1. თმთ'ხვ'

2. სჟმთ'ხვ'

3. პ'ხნარ მმთ'ხვ'ხ

ობიექტის მითითებით (ვწერ განცხადებას, წერილს...)

Sing. 1. სმთ'ხგ; არ შეიძლება ითქვას: „სმ „ფისმო“ (წერილი) სმთ'ხნ; არამედ უნდა ითქვას... სმთ'ხგ.

2. ჟმთ'ხგ

3. აშ' ჟმთ'ხგ

Plur. 1. თმთ'ხგ

2. სმთ'ხგ

3. ჰ'ხნმ ჰმთ'ხგ

შენიშვნა:

ბოლოდან პირველ და მე-4 სტრიქონების გასწვრივ მიწერილია: N. B.

ბევრ ობიექტზე მიითითებით

Sing. 1. სპთ'ხ'ხ

2. ჟსთ'ხ'ხ

3. აშ, ძტთ'ხ'ხ

Plur. 1. თსთ'ხ'ხ

2. სრსთ'ხ'ხ

3. ა'ხსმ თსთ'ხ'ხ

მე შენ გწერ:

Sing 1. ყვჭპსპ'თ'ხ'ხ

2. [ზჭჭპჟბთხ'ხ'ხ შენ სწერ შენ თავს].

3. აშ, ყვჭჭაქთ'ხ'ხ ის გწერს შენ

4. ყვჭპთპ'თ'ხ'ხ ჩვენ გწერთ შენ

5. ა'ხსმ ყვჭჭათ'ხ'ხ ისინი გწერენ შენ

მას

Sing. 1. ჭპსპ'თ'ხ'ხ მე ვწერ მას

2. ჭპჟს'თ'ხ'ხ შენ სწერ მას

3. აშ, ჭაქთ'ხ'ხ ის სწერს მას [სრულად 3 პ.: აშ, აშ, ჭაქ-

თ'ხ'ხ ის სწერს მას] [ან კიდევ იგივე: აა აა ჭაქთ'ხ'ხ; ან კიდევ:

აა აშ, ჭაქთ'ხ'ხ; ან: აშ, აა ჭაქთ'ხ'ხ. მნიშვნელობა სრულეებით
ერთი და იგივეა: ის მას სწერს!]

Plur. 1. ჭპთპ'თ'ხ'ხ ჩვენ ვწერთ მას

2. ჭპსრ'თ'ხ'ხ თქვენ სწერთ მას

3. ა'ხსმ აშ (|| აა) ჭპ'თ'ხ'ხ ისინი სწერენ მას

მე

Sing. 1. ყვსჭპჟბ'თ'ხ'ხ შენ მე მწერ [თუ ვიტყვით: „სჭპ'-
ჟბთ'ხ'ხ“, ეს ნიშნავს: „შენ ჩემთვის სწერ“] [და რომ ვთქვათ: „სვ-
ჭპჟბთ'ხ'ხ“, ეს ნიშნავს: „შენ მე მწერ მას“].

2. აშ, ყვსჭაქთ'ხ'ხ ის მე მწერს [თუ ვიტყვით: „აშ, არ ყვს-
ჭაქთ'ხ'ხ“ — ის მას მე მწერს (он его мне пишет)]

სადაც (куда) მივდივარ (მიმართ.): სუზდაკუბრძ'

სადაც (где) მივდივარ (მიმართ.): სუზუგუბრძ' (აგრეთვე ნიშნავს: როცა მე მივდივარ).

წავიდა რა, მიდის რა („пошёл“, „идя“): კუბრძ' || კუბრძ' || კუბრძ'

მიმავალი (идуший): კუბრძ'

მიმავალი (шедший): კუბრძ', ცალკე არ იხმარება, განმსაზღვრელს ირთავს, რომელიც მოსდევს მიმღეობას: კუბრძ' წყქ მიმავალი კაცი (шедший человек).

ფერგე (ესენი სწერენ: ჯერი) ჯერგე—კიდევ! შდრ. ჯერ.

შეშ—შემადგენელი ნაწილი; ჯარგემ აშეშ.—ერთი ჯარიმოვთავანი; ჯერგეტუბა შეშ—ერთი იეჯარხველთავანი (Егерукаевец).

შაუ—ეზო (двор); იხმარება აგრეთვე გამოთქმაში: „გარეთ გასვლა“; ასეთივე მნიშვნელობით იხმარება შა'გუ—ეზო. -ური იწარმოება -ე (?) -ს მიმატებით, რომელიც ფონეტიკურ ცვლილებებს განიცდის მდგომარეობის მიხედვით.

სტოლგ' სპა—მაგიდის თავი (←სტოლი)

უნა სპა—სახლის თავი (←უნა')

ყუყურანსპა—ბოსლის თავი (←ყუყურ)

შაესპა—ცხენის თავი (შაუ)

სიშაესპა—ჩემი ცხენის თავი

კრახნოდარი, 7. V. 1929

მთქმელი: ჩანსბტე ფეჯტუ შაბრალ' გუტტუ (კრებით: ჩანსბტე-ხარ); (ფეჯ—მტერი) „ფეჯტუ“ ასეთი სახელი იმიტომ დამარქვეს, რომ დავიბადე 1918 წ. სწორედ იმ დღეს, როცა მამაჩემი მოკლეს თეთრებმა ომში. 13 წლ. პედტეკნიკუმის უფროსი მოსამზადებელი ჯგუფის მოწაფე. აულ ჰათლიყვა-ს (Гатлукай) მცხოვრები. ტომით ბუნდულუ (უ ვიწროა). ამ აულში საზოგადოდ ბუედულები ცხოვრობენ, რამდენიმე კომლია აგრეთვე აბაქენი.

მთქმელს აფხაზი ჩერქეზად მიაჩნია.

მახლობელი აულეები

1) ფეჯპალ'გუტუბ (ჩერქეზი ჯიგიტის ფეჯპალ'გუტუ-ის გვარის მიხედვით), ბუედულებია. ფეჯპატლიყვა. (Пчегатлукай).

შენიშვნა:

მე-11 სტრიქ. გასწვრივ სწერია: შ (შდრ. ყუბუქის სიმღერაში).

ქვემოდან მე-13 სტრიქ. „ „ : „ფეშაშა'—ქალიშვილი“.

26-ე სტრიქონთან > ნიშანი.

2) ტჷნჷფშუგ (თავადის გვარის ტჷნჷფშუგყჷ-ის მიხედვით). ტა-
ჩაფში (Вочешский) ბუედულება

3. შოგჷანჩარჷპბლო შაჷანჩარჷპბლი (Шаганчирный Ханлы) (გვა-
რის (?) შოგჷანჩარჷ-ს მიხედვით). ბუედულება

4) ყაზანუყაყა ყაზანიყა (Казанукай) (თავადის გვარის ყაზან-
ნგყჷ-ის მიხედვით). ბუედულება

5) ლახშუყაყა ლახშიყა (Лакшукай). (ეტიმოლოგია უცნო-
ბია). ბუედულება

მთქმელის აულმა (ტუაჯ, უფრო ხშირად, — ზოგჯერ: ჩილჷ')
სახელწოდება მიიღო თავადის (?) გვარ ჰალჷ'ყჷ-ის მიხედვით.

ამ აულს ჩაუდის მდ. დგხ, (პატარა ლელეა), რომელიც ერ-
თვის მდ. ფსჷყუტფხს (ეტიმოლოგია არ იცის). დგხ, იმიტომ დაერ-
ქვაო, რომ იმ გორაკზე, საიდანაც ეს ხევი გამოდის, ერთმა ჩერ-
ქეზმა ქალმა ოქრო (დგს) იპოვნაო.

ამ სოფელთან არის გორაკი, რომელსაც ჰქვია: „ტაჷსჷანგყჷ
(„მთის ნახევარი“ ატჷსჷ (sic!)—მთა; ნყუტჷ—ნახევარი).

ძე—დი ლორი—დიე

მთქმელის განცხადებით, თითქოს განსხვავება მხოლოდ ხმოვ-
ნებშია; პროტესტს აცხადებს როცა ორსავე სიტყვაში ყ-ს ვამბობ;
ჯ მისთვის მისაღებია. მთქმელი განსხვავებას ვერ ჰხედავს ჩემს გა-
მომქმეში კჷტჷ და ყჷტჷ-ს შორის.

ამ აულში ცხოვრობენ გვარები

ხტჷდჷ—ეტიმოლოგია უცნობია

ლ"ჯ'ხას ლ"ჯ—კაცი; 'ხას—გახვრიტე (?) (продей)

ყჷანჷლ" ყჷან—პირი

სჷჷანჷტჷ სჷჷანჷ'—დახრილი თავი(?)

მჷანჷ'ს'დგჷ (აბაძეხებია)—მნიშვნელობა არ ვიციო.

გჷტჷტჷ' (აბაძეხებია)

ხტჷზ' (ბუედულება)

შჷარტან

ლ'ჷჷანჷრჷშჷანჷ'

თჷალ" თჷან—ღმერთი; ლ"ჯ—კაცი;

დჷშუგყჷ

შჷატჷმან

შენიშენა:

მე-15, მე-17 და 25-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

ქუბან. (წარმოშობით აბაძეებია, მაგრამ თავს ბჟედულეებად სთვლიან).

შაჰუჯა'ნ (ბჟედულეებია)

საეთ " "

ჩანზ,

ხტაკუ

მამაკაცის სახელები

ხიზრარ (ნამდვილი აბაძეური სახელია); სალიპ (აბაძე.); ლ'ვტსაჰ; სიმოდ (ეს ნიშნავს ჩემო ძვირფასო და უდრის მაჰმუდ-სო?); ჰაჯილ'აუჯსთა'ნ.

შალ'—ვედრო

შა'—რძე

არყალ'—არყის ჭურჭელი

ფსგლ'—წყლის ჭურჭელი

ფსგ—წყალი

ფსა—სული

თჰამათა'ნ—თავჯდომარე. შდრ. თამადა

წჰწჰკუ—პატარა კაცი, ქონდრის კაცი (ზლაპრებში)..

იზგზ—გოლიათი (ესეც ზლაპრებში)

ლ'გ—სისხლი

ლ'გ—კაცი (мужчина)

წჰწჰ—ადამიანი

ფსგხტ—მდინარე

ფსწგკუ—პატარა მდინარე

ბლტჰჰალ (ჰემგუები ამბობენ —

ლტჰჰალ-ო)—გამოქვაბული

ქუმასუ—ორმო

ტაუჰჰ—ველი (долина) . შდრ. ტაუჰჰი.

ხტათ—ხევი

გტესჰჰ—მთა (гора)

გტესჰჰსჰჰჰ—მთის მწვერვალი

სჰჰჰ—მწვერვალი (მთის, ხის)

გტესჰჰჰ—ძვალი

ლ'გთჰჰ—სისხლძარღვი

აა—ხელი

შენიშვნა:

მე-13, -19, 23-ე და 25-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

თ'ღპ'—მზე
 მაჭპ'—ღლე; ბედნიერი
 ჩაწ'—ღამე
 ფჩკპ'—საღამო
 ფჩ—ხიშტი
 ააშაპ'—თოფი (იარალი)
 შა—ტყვია; რძე
 სპალჭ—წისქვილი
 შა'ლ'—პატრონტაში
 ყაშა'—ხანჯალი
 სანშაქა'—ხმალი (шамака)
 სანშა'—დანა
 ჩამჭ—ძროხა
 ცაჭ—ხარი
 შაქა'—ხბო
 შაჭ—ცხენი
 ფსტა—კამეჩი (სხვა ტერმინი არ გაუგონია).
 ტჭ—ცხვარი (баран)
 ფჩანჭ—ცხვარი (ამ მნიშვნელობას სხვები უარყოფენ);

თხა (ორივე დედალი, როგორც ჩანს).

მალჭ—ცხვარი (?), ბატკანი
 ჩეტჭუ—კატა
 მაზჩეტჭუ—გარეული კატა
 ბაჭა'—მელა
 თ'ღ ჟუზუჭ—მგელი
 მესა'—ღათვი. შდრ. ამეშა
 მაზფჩან'—გარეული თხა (დედალი)
 სკჭჭ—ირემი
 ჯაზ—ბატი. შდრ. აყუზ
 ფსკჩანთ—იხვი
 თჰაჩანთ—ინდაური
 ბუჭუჭ—ფრინველი
 პწაშახტა'—მერცხალი
 თჰარჭჭუჭ—მტრელი (თჰარ + ჭჭუჭ—ღვთის შვილი?). შდრ. ყვარ-

ყვარა

ბლა'—გველი

შენიშვნა:

მე-9, -11 და 21-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

ცლტუ'—თაგვი
სოაჲ'—ვირთხა
ფსესოაჲ—წავი („წყლის ვირთხა“)

კრასნოდარი, 7. V 1929

მთქმელი: ჯანხატ (იხ. გვ. 10). ენობრივად ბჟელულია.

„ძე“ და „ლორი“: qი ორივე ასე უნდა დაიწეროს, მაგრამ სხვადასხვანაირად გამოითქმისო. განსხვავება, მისი აზრით, აქ თანხმოვანშია, და არა ხმოვნებში. ძე — ყუბ და ღორი კტუბ. მთქმელი ამოწმებს, რომ მე სწორედ გამოვთქვამ. ყუბმყუბ'ში—შვილიშვილი (განსაზღვრული გარკვეული მნიშვნელობით).

ანბანი, გვ. 17.

ჩვენებითი ნაცვალსახელები

Sing. ეს—მერტ || მურ

ის (მე-2 პირთან)—ტერტ

ის (მე-3 პირთან)—ტუდ' (განუსაზღვრელი მნიშვნელობით), არტ (განსაზღვრული მნიშვნელობით).

Plur. ესენი—მე'ხარ

ისინი (მე-2 პ.) — ტუხარ

ისინი (მე-3 პ.) — ა'ხარ (განსაზღვრული მნიშვნელობით)

კითხვითი ნაცვალსახელები

Sing. 'ხათა? 'ხათ?

Plur. 'ხათ'ხა? 'ხათ'ხ? იხ. გვ. 59

ზადჲჲ'ხ—ერთად სწავლობენ

ზადთ'ხ'ხ — ერთად წერენ

ანბ. გვ. 18. ტუნა'—სახლი

მაჯღ—მეჯითი, მამაკ. სახელია

მურ მაჯღ' იტუნ—ეს მეჯითის სახლია.

მურ მაჯღ იტუნ—ასე არ შეიძლება ითქვასო

მურ მაჯღ' იტუნ " "

მაჯღ' იტუნ— " "

მაჯღ' ტუნა— " "

შენიშვნა:

მე-15 სტრ. გასწვრივ მიწერილია: უღ

26-ე სტრიქონთან > ნიშანია. '

ქონება, არსებობა ჩემთან

- Sing. 1. სრე სჷ მაქეს მე
 2. ჭრე ჭჷ გაქეს შენ
 3. რე აშე აქეს მას

(რე არ: ასე შეიძლება თქმა, მაგრამ არ ამ შემთხვევაში აღნიშნავს „ეს“ და არა „მას“).

- Plur 1. თრე თჷ გვაქეს ჩვენ
 2. სრე სრე გაქვთ თქვენ
 3. ძაე აშე აქვთ მათ

ძაე ახმჷმ აქვთ მათ, ასეც შეიძლება თქმა.

მწგლმ იტუნჷმ ტუნჷმ ინ—მეჯითის სახლი დიდი სახლია დიდი—ინტ (შესიტყვებაში ბოლო ხმოვანი სცილდება).

ტუნჷმარ ზირჷმ 'ხნთა? ა კითხვითია

ზირჷმარ—ვინც უსვამს (мажущий)

სჷ სნი—მე ვუსვამ

ტჷ ტნი—შენ უსვამ

აშე ძნი—ის უსვამს

თჷ თნი—ჩვენ ვუსვამთ

სრე სრნი—თქვენ უსვამთ

აშე(|| ა'ხმჷმ) აი—ისინი უსვამენ

ტუნჷმარ—განსაზღვრული სახლი

ტუნჷმარ ზირჷმ ზეტ—ზივი უსვამს (макет) სახლს

ანბ. გვ 19.

ბაჯჷმ—მელია. შდრ. აფხ. ბგა

ბაჯჷმარ მჷზემ 'ხნს—მელია ცხოვრობს ტყეში

მჷზეტ—ტყე

'ხნს—ზის

სა'ხნს, ტჷ'ხას, 'ხას, თა'ხნს, სოუ'ხნს, 'ხნსუ'ხ

მჷზემ—ტყეში

მჷზემ იდჷ'ხნ'ლ—ტყის სილამაზე

სილჷ'ხნ'ლ—ჩემი სილამაზე

მჷზემ ყაჷკჷალ'ჷ—ტყეს უახლოვდება

ბაჯჷმარ ბემ რს—

ბემ—მნიშვნელობა არ იცის

შენიშვნა:

მე-11 სტრიქონის გასწვრივ მიწერილია: -ჷ

მე-12 სტრიქონთან > ნიშანია.

უკანასკნელი სტრიქ. > ნიშანია

ნებლჳ—სორო, ბუდე
 ოს—ზის (შეკრულ სივრცეში)
 ბაჯარ თუღბ ხანსა? (ბუდეულები კი იტყობენ: თანა)
 თუღბ || თანა—სად?

კრასნოდარი, 8. V. 1929

კუტუბ' შიბან ინდრუგუტუ „კუბოვ“.

მასწავლებელი ადღ. პედტექნიკუმისა. ადასტურებს, რომ $q = \xi - s$. ამ ბგერის გარდა „ყ“ აქვთ ყაბარლოელებს, და გვხვდება აგრეთვე ბუდეულებშიც. ყაბარლოელები ამბობენ „ყუბ“— q და „ჭუბ“— l ორო. ჰემელურში და აბაძეხურში კი ორივე იქნება—„ჭუბ“.

მთქმელი თითონ აბაძეხია ტომით, მაგრამ იცნობს ყველა კილოს და ყაბარლოელიც იცის. ყაბარლოულს ასწავლის ყუბანის მუშფაკ-ში.

გაუგონია სატომო სახელი აძღვ, მაგრამ არ იცის, რომელ ტომს ეკუთვნის ის.

აბაძეხურში არის ისეთი ბგერები, რომელიც არ არის კიახურის სხვა კილოებში, მაგ: „ე“-ს ვარიაციები (თითქოს რუს. ე);

„ჰ“ = ქვეშ (წინდებული) (აბაძეხური) = ჰან (ბუდეულ.)

ჰალა (ჰემგ.) = ჯალა (აბაძეხ.).

აბაძეხური თქმის თავისებურებაა:

ცუ—ძმა (= შიგ, ჰემგ.) მაშასადამე, ეს არის „ჩემი ძმა“; „ც“ (ბგერა, რომელიც სხვა კილოებში არ გვხვდება) ← $s + s$; „შ“ აბაძეხურში სრულებით არ გვხვდება (თუმცა ეხლა მას გამოსთქვამენ, მაგრამ ეს შენათვისებია).

ფსუ—შენი ძმა (Id., ჰემგ.).

ღს—

აბაძეხურში არის კიდევ ერთი ბგერა, რომელიც სხვა კილოებში არ არის; ეს არის sl -ს ვარიაცია.

მაგ: აბაძეხ $\overline{შანარაშან} = \overline{ჰემგ. ჰარაჰ}$

ყაბარლოელის თავისებურება

ჟანაყმ — (ეს) სახლი არ არის; უღრის ჰემელურში: უნა'ფ. ძმა—ჭუბში (ჰემგ.)

„—ჭუბში“ (ყაბარდ., შიფსულ.)

შენიშენა:

მე-4 სტრიქონის გასწვრივ მიწერილია: „თანა = სად? მანდა; სად — სანა. უღრ. ქართ. ვინ — ვინა

ძმა—ჯუბს, (აბაძეხ.)

მოგვარებები—უნჯუბს (ყველა კილოში).

კრასნოდარი, 8. V. 1929

მთქმელი: ბეკ; ჩერქეზ. ბაქ.

ანაპას და ყიზილტაშს შორის წინათ ცხოვრობდა ჩერქეზული ტომი ჰატრამ. იმ ადგილს ჰქვია ჰატრამტუკ. ისინი შემდეგ აქედან წავიდნენ მუღმივი გვალვის გამო. ეხლანდელი მოსახლეობა აქ მოვიდა 1862 წ. და გააშენა აული სუფოროვო-ჩერქესკი, ჩერქეზულად „ჰატრამტუკ“. ესენი ეკუთვნიან „ნათხტუყუბს“-ის ტომს. ამ აულიდან არის მთქმელი. 80-მდე კომლი თუ იქნებაო.

„ალუჭრფს“ ასე ეძახიან თავის თავს. შათსულები და ნათხტუყუბს-ები. მთქმელი ფიქრობს, რომ ნატუხაჯები წინათ ალბათ ნართუყუბს-ად იწოდებოდნენ. ამის კვალია ალბათ ის, რომ ჩვენს აულში არის მდინარე ნართუხსტუხუ.

ამ აულის ენა იგივეა, რაც შათსულებისა. ჩვენებურად—კეტტუ; ჰემგ.—ჩეტტუ.

წუშა; კაცი, რომელიც ეძებს კუდიანებს უღტ.

ჯუნა' ეშმაკი, არსებობს თეთრი და შავი; თეთრი—ჯუნა'ბ; შავი—ჯუნა'ფ.

ჯუბლბსთვ'—ცხოვრობს წყალში. აქვს ერთი ნესტო და იხვის ფეხები (თათრული სიტყვააო, ჯუბლ — ხელი; ბასთვ'—მიაკყლიტა); ხვეული თმები ტანს უფარავს; ორივე სქესისაა. არიან ქერები და შავგვრემანები. ჩერქეზები ხშირად ხედავენ მათ მდინარეებისა და ჭაობების ნაპირებზე თმის ვარცხნისას. ადამიანის დანახვაზე წყალში ხტებიან და ხარხარებენ. ადამიანს არ ვნებენ.

მათ დასამორჩილებლად უნდა ხელში ჩაიგდო მათი სავარცხელი და შეინახო საკვამლესთან. მონა გახდება და სავარცხელს ვერ იპოვნის.

უღტ, ჯადოქრები, კულები აქეთ.

„აეითვალი“ არის, მაგრამ ტერმინი არ ახსოვს.

წუბბზა; ცული კაცი; ბზაჯ—მაენე; ეს გრძნეულის მაგვარია.

მწულ"ზნტუყუბს „ტყის ნახევრადკაცი“, გულზე აქვს ნაჯახისნაირი რქიანი გამონაზარდი.

შენიშვნა:

მე-9 და მე-14 სტრიქონებთან > ნიშანი.

მწვწტ—ტყის კაცი, ველური (არამითოლოგიური მნიშვნელობით).

შებლ'აშ შებ—ცხენი; ბლ'ა—გველი

შებლ'ა'—ქუხილი

შ'ა—ისარი

ფჩკპ'—ელვა

თპაკუმპ'პ

თპაკუმე—ყური; ჳ'აპ—გრძელი. (ეს ცნობები მომწოდია იბრაჰიმ ცემი).

კრასნოდარი, 9. V. 1929

მთქმელი: ოდჟედანჟ ჰაჯამთ (იხ. გვ. 14,28) ვოდოჟდოკოვი. (Водожадоков).

ანბანი გვ. 21.

ტე—ყოჩი

მ'ლ'ტ—ცხვარი

ტ'უ (ტ-ს შემდეგ მცირე პაუზა; „უ“ ვიწრო; „ა“ არ არის; ასე რომ ჩემი წინანდელი ჩანაწერი სწორი არ უნდა იყოს).

ტ'ტუ—ორი ყოჩი, ვერძი

ზეტტ—ერთი ვერძი (ერთად ვწერთო; სხვა რიცხვებთან სახელ-არსი წინ უსწრებს რიცხვით სახელს).

ტ'შ—3 ვერძი

ტ'პლ"—4 „

ტ'თტ—5 „

ტ'ბ—6 „

ტ'ბლ—7 „

ტ'ე—8 „ აი—8

ტ'ბლუ—9 „

ტ'პსა—10 „

ტ'პსა'ეტუტ'უ || ტ'პსა'ეტუტ'უ — 11,,

ტ'პსა'ეტუტ'უ'ტუ || ტ'პ... (ქვევით ყველგან ასეთი პარალელური ფორმები იხმარება)—12,,

ტ'პსა'ეტუტ'უ'შ— 13 ვერძი

ტ'პსა'ეტუტ'უ'პლ"— 14 „

შენიშვნა:

გვ-16 სტრ. გასწვრივ სწერია „ორი, მიაქციე ყურიღლება, ჩანს სხედასხვა გამოთქმებია“.

ტქსს^აკუტოტ — 15 ვერძი

ტქსს^აკუტ^ახ — 16 „

ტქსს^აკუტებლ^ა — 17 „

ტქსს^აკუტგ — 18 „

ტქსს^აკუტებლ^აშ — 19 „

ტტტ^აშ^აჭ — 20 „

ტტშ^აჭ — 30 „

ტტტ^აშ^აჭ^ა — 40 „

ტტს,პნტტ — 50 „

ტტს^ა — 100 „

ყოველგვარი სახელარსი („ადამიანი“, „ცხოველი“, „ქვა“ და სხვ.) ამ წესით ირთავს რიცხვით სახელს.

ტტტ^აშ^აჭ — ორი ვერძი ჩხუბობს.

ტტტ^აშ^აჭ — ორი ცნობილი ვერძი; აქ შეიძლება აგრეთვე ზწწაჟაჟ^ახ (Pl.).

სარი ჟარი თუზწაჟაჟ — ჩვენ ვკვიდობთ (უფრო სწორედ: მე და შენ).

უფრო იხმარება: სარრწაჟარრწაჟა — ჩვენ ვკვიდობთ (მე და შენ).

თუწწაჟაჟ^ახ შეიძლება ვიხმაროთ, თუ ქვემდებარედ ორზე მეტი იგულისხმება.

‘ხწთგ იტტ^ა‘ხა ზწწაჟაჟ^ახარწა?

‘ხწთ — ვინ. ხეთ. იხ. გვ. 54.

‘ხწთა — ეს ვინაა?

‘ხწთა არ || ‘ხწთ არ — ეს ვინაა?

იტტ^ა‘ხ არ — მისი ვერძები

იტტ^ა‘ხა — მისი ვერძებია?

ზწწაჟაჟ^ახარწა || ზწწაჟაჟ^ახარ || ზწწაჟაჟ^ახარარ || ზწწაჟაჟ^ახარწა — მოჩხუბარნი (განუსაზღვრ. და განსაზღვრული).

ზწწაჟაჟ^ახარ || ზწწაჟაჟ^ახარარ — მოჩხუბარი

ზწწაჟაჟ^ახარ || ზწწაჟაჟ^ახარარ — არამოჩხუბარი

ზწწაჟაჟ^ახარწა || ზწწაჟაჟ^ახარარ || ზწწაჟაჟ^ახარწა — არამოკვიდავენი

ზწწაჟაჟ^ახარწა მშდინწა იტ^ა‘ხარ არგ — მოკვიდავე ვერძები მედინს ეკუთვნის.

შენიშვნა:

22-ე და ბოლო სტრიქონებთან > ნიშანი.

მზდინ—მედინი (მამაკ. სახელია)

არტ—ჰო!

ჰატ—არა!

შუაფ—არ არის!

ლიტერატურა: მოჭიდავეები მადინ-ი მისი ვერძნი (ცნობილნი) ჰო!

მთქმელის დაწვრილებითი დაკითხვიდან ირკვევა, რომ ჩერქეზულში „კოპულა“ არ არსებობს. სხვა ენათა სათანადო წარმოებას ამ შემთხვევაში ჩერქეზული უფარდებს თავისი განმსაზღვრელი ნაწილაკის „რ“-ს არსებობით შექმნილ შესაძლებლობას.

ეს წიგნია—მერ თ'ხულ'

ეს წიგნი—მე თ'ხულ'ა'რ

ჟა, მზდინ, ჟიტაჟ ზაჟაჟარამა' აჟა!—

ჰოი, მედინო, ცემე (გასაშვებლად) შენს ვერძებს.

ჟიტაჟ, ჟი მეორე პირის მიჩემებითი ნაწილაკია. ა'ჟ, როგორც ჩანს, ირიბი ბრუნვის ფორმანტია, შეთანხმებული ზაჟაჟარამასთან.

ცემე ვერძს—ტემ აჟა!

ცემე შენს ვერძს—ჟიტაჟ აჟა!

ჟიტემ აჟა (ყოყმანობს, ასეთი ფორმა შგონი ძალიან იშვიათად შეიძლება ხმარებულ იქნას. ყაბარდოელები კი ხნარობენო).

ცემე ვერძებს—ტემ აჟა || ტე'ხამა აჟა!

ცემე შენს ვერძებს—ჟიტემ || ჟიტე'ხამა აჟა!

ცემე მოჭიდავე ვერძს — ტაჟ ზაჟარამა აჟა! ან: ზაჟარამა აჟა!

ცემე მოჭიდავე ვერძებს: ტაჟ ზაჟარამა'ხარამა აჟა! ზაჟარამა'ხარამა ტემ || ტე'ხამა აჟა!

ცემე შენს მოჭიდავე ვერძს: ჟიტაჟ ზაჟარამა აჟა! ან: ზაჟარამა'ჟაჟ აჟა! ჟამა—შენს.

ცემე შენს მოჭიდავე ვერძებს: ჟიტაჟ || ჟიტე'ხაჟ ზაჟარამა || ზაჟარამა'ხარამა აჟა! ან კიდევ: ზაჟარამა'ხარამა || ზაჟარამა'ხარამა ტე'ხაჟ ჟამა აჟა! ჟამა—შენებს.

ანბ. გვ. 22. ჯამა' (აშკარად: ჯამა') — ხანჯალი, ყამა. შდრ. მეგრ. ხამი.

მერ ჯამა'—ეს ხანჯალია!

მე ჯამარ (მიაქციე ყურადღება მახვილის ცვლას) ჯარამათურე იჯამ—ეს ხანჯალი ყარაბათირისაა

ჯარამათურ—ყარაბათირი

ჯარამათურე ჯ ფორმანტია

გარაბბთურე იტამშ ვამშდა'ხ — ყარაბათირის ხანჯალი ლამაზია!

ვარშბათურ იტამშ—მნიშვნელობა არ იცვლება.

ვარშბათურეგამშ—ყარაბათირის (Караватыровский) ხანჯალი.

ვამშდა'ხ—ლამაზი ხანჯალი

ვარშბათურე იტამშ ვამშინ—ყარაბათირის ხანჯალი დიდია.

ინჯ—დიდი

მადტურ (შეცდომაა ← მწყურ)

მწყურ ინჯ—ეს დიდი თივაა!

მწყურ—თივა. შდრ. მეყუ (თივა)

მწყურ ინემ ჟამტანურ ვინა?—ძნელია დიდი თივის თიბვა?

ვინ—ძნელი, შრომა

ჟამტან — ცემა (როცა შენ სცემ)

სამტან — ცემა („ მე ვცემ)

ამტან — „ („ ის „)

თამტან — „ („ ჩვენ ერთს)

თამტან — „ („ „ ბევრს)

თამტანგ'ხ — „ [„ „ (ნიუანსით)].

სამტან — „ („ თქვენ ერთს „)

სამტან — „ („ თქვენ ბევრს „)

სამტანგ'ხ — „ [„ „ „ (ნიუანსით)]

ამტანგ'ხ — „ („ ისინი ერთს „)

ამტანგ'ხ — „ („ ისინი ბევრს „)

აქ რალაც არეულია. ეს მყოფადი უნდა იყოს, როგორც სხვე-
ბის დაკითხვიდან გამოირკვა.

[სკატან—მე წაველ (?), შდრ. აფხ. სახელი სკატენ]

მხოლოდობითშიაც, თუ ობიექტს გავამრავლებთ: სამტან, ჟამტან,
ამტან.

კრასნოდარი, 13. V. 1929

მთქმელი: იგივე

ანბანი, გვ. 22.

მწყურ ინემ ჟამტანურ ვინ—ძნელია დიდი თივის თიბვა (ჟამტან-
ანურ—გაფორმებული მეორე პირის ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკით,
მაგრამ ჩვეულებრივად განყენებული მნიშვნელობა აქვს). ეს ზმნა ამ
შემთხვევაში სხვა ფორმით არ იხმარება.

ვინმი ჟამტან—თუმც ძნელია, მაგრამ მოთიბავ.

ვინმი—თუმც ძნელია.

კითხვითი ფორმები: ვინბა—ძნელია, არა?

არბა—მართლა, არა? დიას, არა?

არგ—დიახ! ესევე სიტყვა თითქოს კოპულას (?) როლს კისრულობს წინადადებაში: სნ ადღ'ლაბზტრ ზსსნლას'დჷ' — მე ვსწავლობ ჩერქეზულ ენას; სნ ადღ'ლაბზტრ ზსსნლას'დჷს' არტ (ასე არ იხმარება; არტ გვხვდება დამატებითს წინადადებაში).

მწყუაჷ'ზნრ მწყუ აჷ'ჷ'ზ—მთიბავები თიბვენ

მჷტუაჷ—მთიბავი

აჷ'ჷ'ზ—თიბვენ (ცემენ)

აჷ'ჷ'ჷ აჷ'ჷ—ცემე ძალს

არ აჷ'ჷ აჷ'ჷ'—ის სცემს ძალს

ანბ. გვ. 23. ცჷჷ—ჩოხა; საერთოდ მამაკაცის ტანსაცმელი

ადღ'ლჷ ცჷჷ—უკვე ჩოხაა

ცაც—ქალის სახელი

ცჷ—მატყლი.

დამატებითი ბგერები: მთქმელი ამტკიცებს, რომ არსებობს ორგვარი ც: რბილი და მაგარი. მაგ. ფცჷ — სატები (ЛОТО); აქ „ც“ უფრო მაგრად გამოითქმის, ვიდრე ზემოთ მოყვანილ სიტყვაში. აგრეთვე ორი „ქ“ არსებობს: ქჷ (ქ მაგარია, უ ვიწრო), kw (kw ასე ვწერთ ჩვენათ)—ურემი (ეხლა უკვე ოთხთვლიანი); ქჷ, (ქჷ, აქ უკვე ქ რბილია)—გული (მაგ. მცენარისა, ე. ი. ლერძისებური შუაგული).

გჷჷმბ—გულის სუნი

მბ—სუნი

ბორტტჷ—გვარია, ბოროკოვი (Бороков). შდრ. ბორ

აჷ'ჯჷ—რთავს

ცაცჷ ცჷ აჷ'ჯჷ — ცაც მატყლს ართავს (აქ არ შეიძლება ოცაც).

აჷ'დჷ—ჰკერავს

ცაცჷ ცჷჷჷ აჷ'დჷ — ცაც ჩოხას ჰკერავს (ამ ა-თა ამოგდება აქ არ შეიძლება).

ჷჯცაჷც—ქალის სახელია

ჷჯძაჷ — „ „

გჷ'შ'შ'აჷ'ლჷ — „კნენას ამტირებელი“, ქალის სახელია.

ჷჯცაჷცჷ ცაცჷ ცჷ დჷაჷჯჷ—უცაც ართავს მატყლს ცაცთან.

შენიშვნა:

პირველ სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-მ სტრიქონის გასწვრივ მიწერილია: „პჷ (გაითვალისწინე ჩემი ჩანაწერი-სათვის)“.

ბოლო სტრიქონის „ „ : „აქ შეცდომაა: გ!“

დამდე—თან ჰკერავს.

საზოგადოდ, თანდებულები ჩერქეზულში არ არისო.

ცაყაყ — წულა (გენეტურად დაკავშირებული ხომ არ არის?)

чубяк.

ბიბ — ქალის სახელია

‘ხა’თუ იცაყაყ’ ბიბა გდრა?—ვის წულას ჰკერავს ბიბ?

გდრა—რომელიც ჰკერავს, მკერავი

დღლა—შეკერილი

ბათარჯ იცაყაყ—ბათირის წულები

შაფსულების საზოგადოება

10. 5. 1929. დღეს ჩამოვედით გემით (ორი საათის გზა) ქვევით კრასნოდარიდან აულ აძგფსჯჭ (აფიფსიფ)-ში, 18 ვერსია კრასნოდარიდან. მოვედით ორ საათზე. გავჩერდით იბრაჰიმის ერთს ნაცნობთან მე და იბრაჰიმ (ნავრუზ). შეგვიყვანეს სასტუმრო სახლში. გზაშივე, ვიდრე სახლში მოვიდოდით, მოგვეგება ორი ქალი-შვილი ამ ოჯახისა; ჯერ-ერთი, სულ პატარა, შემდეგ უფრო მოზრდილი, უკვე დაქალებული. მაშინვე ჩვენს ბარგს მიმართეს ჩამოსართმევად. სასტუმრო სახლი ერთოთახიანია, მიწური. შუაში დიდი დახურული ღუმელია. კედლები დაბალია, თეთრად შეღესილი, ოღონდ იატაკთან მოსდევს მიწისფერი ზოლი ერთი მტკაველის სიფართო. იატაკი დატკეპნილი მიწაა, ნათელი ზოლებით დაყოფილი უჯრედებად. სასტუმრო სახლის კარი ფართოდ ღია იყო, როცა მივედით. ოთახში იდგა ერთი ხის სარეცელი ზედ დაფენილი ჭილობითა და ბალიშით, ერთი მაგიდა გადაფარებული თეთრი სუფრით და რამდენიმე სკამი. კედელზე გამართულია ძალიან გრძელი ხის საკიდი ტანისამოსისათვის. სახლში იშვიათი სისუფთავეა. იატაკი დაგვილია ისე, რომ ნემსი არ დაიკარგება. კედლებიც ასევე. დაუსვენებლივ გავემართეთ სოფლის ყრილობაზე. აქ ნანახი ტიპები პირწავარდნილი აფხაზებია. მე მეგონა, რომ ზოგიერთს ჩემს სოფელს ვხედავ-მეთქი. უმრავლესობას წვერი მოპარსული აქვს, მოხუცები კი ატარებენო, მითხრეს. პრონონსი მთლად აფხაზური. თავს ახურავთ ან ბოხოხი (დაბალი) ან ჰაჯის თავსაბურავი რამდენსამე. [რომ არ დამავიწყდეს, ეხლა მიაბმეს: როცა ცხენოსანი სტუმარი ეზოში შემოდის, ის ცხენს აჯირითებს, წასვლისას კი ეს შეუძლებელია. თუ წასვლისას სტუმარმა ცხენს მათრახი გადაჰკრა, ეს იმას ნიშნავს, რომ ის მასპინძლისგან ნაწყენია].

შენიშვნა:

მე-12 სტრიქონთან > ნიშანი.

სოფელიც ძალიან მაგონებს აფხაზურს. არეულ-დარეული, მიხვეულ-მოხვეული ორლობები, ლობე მხოლოდ წნელის, ჭიშკარი მთლად ჩვენებური. საბძელი, სასიმიინდე აგრეთვე დაწნული, ჩვენებურის მსგავსი, მხოლოდ სასიმიინდე დაბალ ფენებზე დგას. ეზო ყველას ფართო აქვს. ჭები ჩვენებური (მეგრული) წყლის ამოსაღები ბერკეტით.

როცა სასტუმრო სახლში შეგვიყვანეს, შემდეგ მოვიდა, როგორც ჩანს, ყველაზე უფროსი ქალიშვილი. ყველანი ხელის ჩამორთმევით გვესალმებიან. თავი სრულიად თავისუფლად უჭირავთ.

სიმპატიური სახეები აქვთ თითქმის ყველას. ვიყავით ქობ-სამკითხველოში. იქ ახალგაზრდა კომკავშირელები დაგვხვდნენ. გონებაგახსნილი ყმაწვილების შთაბეჭდილებას ახდენენ.

როცა სახლში დავბრუნდით, მოიტანეს ტაშტი, წყალი ჭებ-მლან-ით (თუნგია თავისებური), საპონი და სუფთა პირსახოცი, ხელპირი დაგვაბანინეს.

ჩვენი მასპინძლის გვარია შაჰტუგაშ (ყაბარდოში მოხუცები ეხლაც ამ სიტყვას „წერაკითხვის მცოდნის“ მნიშვნელობით ხმარობენ; ისე კი ამ ტერმინს ეხლაც, ამ აულშიც, „ქრისტიანი მღვდლის“ მნიშვნელობით ხმარობენ; და საზოგადოდ, შოუგენების ყველა ოჯახში არიან ეფენდიები, წერაკითხვის მცოდნენი, და საზოგადოდ მორწმუნენი არიან).

ოჯახის უფროსის სახელია: კიშმაა

მაჰ ხომ არ უკავშირდება სვან. მარე-ს (კაცი) და სკვითურს? (ბეედულები ამ შემთხვევაში იტყოდნენ: ჩიშმაა; ჭემგუები კი—კიშმაა-ო). ასეთ სახელს შემდეგ შემთხვევაში აძლევენ: როცა დიდხანს შვილი არ შერჩებათ, ახალ დაბადებულ ბავშვს მეშვიდე დღეზე წაიყვანებენ სამკვდლოში, იქ რალაცას აკეთებენ და ბავშვს (ვაჟს) არქმევენ ასეთ სახელს, რაიცა ნიშნავს: კიშ—სამკვდლო; მაჰ [შეადრ. არკუმაა—კარგი მოსაყალი. არკუ—ხის დიდი თასი, მომრგვალებული ძირით, რომელიც ვერ დგება] ცალკე არ იხმარება, მაგრამ „კარგი“-ს მნიშვნელობა უნდა ჰქონდესო. შდრ. მაზმაა (გეოგრ. სახ.) [მაზუ—ტყე]. ამ კაცს და ჰყავდა, რომელსაც „კიშხან“ ერქვა. არის ასეთივე სახელი „ლუჰკრფს“: ლუჰჰ—რკინა; ლუჰა—მჭედელი (ეს ჭემგუურად); ხოლო შათსულურად მჭედელი იქნება ლუჰა; რკინა კი ისევე; ფსა—სული. სახელი ერთად ნიშნავს: რკინის სული. ჩვენს საუბარში მოვიდა ერთი შუახნის კაცი, მოგვესალმა და დიდხანს არ დაჯდა, იბრაჰიმმა ძალით დასვა. გვაჭამეს სადილი: ხორცი წვრილ ნაჭრებად მოხრაკული ერბოზე, პომიდორით. შემ-

შენიშვნა:

მე-16 22-ე და 23-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

დღე ჩაი. მე დამსვენეს სუფრის საპატიო ადგილას (სუფრის საპატიო ადგილად ითვლება ადგილი ყრუ კედლისაკენ). კერძი პირველად მე მომართვეს, ჩაიც. მასპინძელი ჩვენთან არ დაჯდა. მან, როგორც ჩანს, ისაღილა ცალკე (სამზარეულო სახლში). საზოგადოდ მასპინძელი თურმე არასოდეს სუფრას არ მიუჯდება სტუმართან ერთად. იწყებს პურის ჭამას სტუმარი. მთელი სადილის განმავლობაში მასპინძლის უფროსი ქალიშვილი კედელთან იდგა.

ჩვენი მასპინძლის უფროსი ვაჟი, სულეიმანი, მასწავლებელია, ცოლიანი. არც მისი ცოლი და არც დედა, ჩვენთან არ გამოსულან და არც გამოვლენო, იბრაჰიმი მეუბნება. ვინც მოვიდა, ზევით რომ ეწერდი, მისი სახელი ყოფილა:

სჰალაახტუჯ სჰალახვი (Схаляхо) [სჰალუჯ — წისკვილი; ხტუჯ — მწარმოებელი, მოსაქმე; სჰალაახტუჯ — წისკვილის მაწარმოებელი] აღრ, ჩერქეზული სიმღერებისა და საზოგადოდ ეთნოგრაფიული მასალების შემკრებია, ავტოდიდაქტი, რუსული წერააკითხვა არ იცის.

გეოგრაფია

ამ აულის მდინარეებია აჭტუს [აჭტუ — მიერეკება], ეს აღმოსავლეთით; ფშუბ — ყუბანი (ეტიმოლოგია უცნობია); აჭტუს-ის შემდინარე ჭებუნ უბინი (Убин). შემდეგ პატარა ლელე, რომელიც აულთან ერთვის აჭტუს-ს — 'შუგაფსუგუ' (მთქმელმა, სელმანმა, ამ სიტყვაში ჯერ „ჭ“ გამოთქვა, ნასწავლია და ბეედულურ-ჭემგუური კილოს გავლენას განიცდის) [შუგაფ — ერთგვარი განუკურნებელი ავადმყოფობააო, მთქმელის აღწერილობით კეთრი გამოდის; ფსუგუ' — მდინარის შესართავი; ფუ — ცხვირი]. [მდინარე — ფსუგუ]. აულმაც თავისი სახელი მდინარისაგან მიიღო აჭტუსტუ — აფიპსის შესართავი.

ამ საზოგადოებაში მხოლოდ შატსულეებია. შაფსულ ასე ამბობს ახალგაზრდა, უფრო ხნეერი კი ამბობს შაფსულ, უკანასკნელი უნდა იყოს მართალი (ე. ი. თვით შატსულური გამოთქმის თვალსაზრისით). ამ საზოგადოებაში არის ოთხი აული (ჩრლ'ა, ჭუაჯ-ს ჩვენ არ ვამბობთ):

1) აჭტუსტუ, 2) ფანა'ხან 3) პაშოტქუ და 4) ფსუგუტუ.

ფანა'ხან'ს — პანახესი (Панახес) — ფანა' — ეკლები; შდრ. ბანშ (ყბ.; აქვე). 'ხანს — სხედან, არიან (находятся); პაშოტქუ-იდან არიან

შენიშნა:

მე-19 და 21-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

გადმოსახლებულნი. ჰაშთუკუ — ჰაშთიკუტი (Хаштук) — ჰა — ძალი; თუკუ — კუთხე; ჰაშ — ძალის ფარდული; ეს აული გაშენებულია ყუბანის სამკუთხოვან მოსახვევში. აქ პირველ მოსახლეებს საქმე გაუჭირეს ძალებმა, რომლებიც სიმინდს ჰამდნენ. ჯერ ცალკე ამწყვედვდნენ, შემდეგ ერთი საზოგადო ფარდული ააშენეს და იქ დაამწყვედიეს. აქედან წარმოსდგა ეს სახელი.

ფსეჰთუკუ პსეიტუკი (Псейтук) ფსეჰ' — არყი

სტანიცა სევერსკაია-ს ჩვენ ვეძახით ჰაფჰუჭხტ'ხ; ხტო'ხ — საფლავეზე დაყრილი მიწა, ძეგლი; ჰაფჰუჭ — ასეთი გმირი იყო; იქ მისი საფლავი არის.

მდინარეები: დასავლეთით: აუშუა'ძ აუშეცი (Аушец); ბულტერ ბუგუნდირი (Бугундир); ატაკუმ („უ“ ვიწრო) ადაგუმი (Адагум) [ეტიმოლოგია უცნობია]; აზუტს აზიტსი (Азипс); ილ' ილი (Иль) [ეს ორი უკანასკნელი სამხრეთით ამ საზოგადოებისგან]; შაბუ, შებეი (Шебш).

[ჭუბან — ორმო; ამას უკავშირებენ თვით აქაურები ყუბანის ეტიმოლოგიას].

მთები: საბერ-აჟესჰ სობერ-ოაში (Собер-оаш) [აჟესჰ — მთა, გორა; კურღანი; სნბერ — შეჩერდი].

ტომების სახელები

ბუბდღლუ, კამგუბუ, აბძა'ხ, ჰაკუცა, ნათხუტაჰ, ბსლანა'ხ, გარბათაჰ, მეხუტა'შ, უნტ, აგვარტუტა'ხ, უბტ'ხ, აბაძტ, ურტს, ვანა'ტ, მანტტ (უცხო წარმოშობის სიტყვა; „არაფერი ღირს“, გლეხი (му-жик) ?), აზღა' (გაუგონიათ ასეთი ტომის არსებობა; ორმა არ იცოდა მისი ვინაობა. მასპინძელი, რომელიც ამ ლაპარაკის დროს მოვიდა, ამბობს: ეს არის ის ხალხი, რომელიც ქართველების გვერდით ცხოვრობდა. აფხაზები? ვეკითხები, დიას, აფხაზებიო. ეს არის ყველაზე ახლობელი მეგობარი ჩერქეზებისაო; ჩერქეზის საზღვარს სწორედ ეს ხალხი შეადგენდა).

ლ'უტუ — ტომი; ლ'უტუ-ზანჰსჰანჰ — სხვადასხვა ტომები (შაფსული, ჰემგუი და სხვ.). შაფსულები და აბძახები ერთს ოჯახს შეადგენდნენ, აბძახებში იყო 7 გვარი, შაფსულებში 8 გვარი. ბეელულები სულ სხვა არიანო. ნათხუტაჰებიც ცალკე იყვნენ. ამათი წინაპრები ძმები იყვნენ, რომელნიც მდ. შჰავუაშეს (Белая)-ს იქით

შენიშნა:

მე-7 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-16 და 21-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

სახლობდნენ; შემდეგ გაიყვნენ: ერთი ძმა, კარგი მონადირე დასახლდა ზღ. შიფსტუტ-ის (სადაც ანაპისკენ) რაიონში, საიდანაც მიიღო თავისი სახელი. მეორე ძმა თავის ადგილზე დარჩა, აბბახი ადამიანის საკუთარი სახელიაო.

ლექსიკიდან

|საინტერესოა, როცა მე ვამბობ „ყუა-ს“, ყოველთვის ესმით „კუა“, ეს შევამჩნიე როგორც აქ, ისე კრასნოდარშიაც].

ძე—ჭუპ

ლორი—ხუპ

ლუა—სორო

ლუპქელ—გამოქეაბული

ამ დროს მოდიან სტუმრები (აქაურები), გვესალმებიან, მაშინვე გვეუბნებიან „შიტეს“, თვითონ კი ფეხზე დგანან და მხოლოდ დიდი თხოვნის შემდეგ სხდებიან.

ნჭუე—ამბობენ; ლეწვენ.

აქ ამბობენ თურმე მწუჯ (ბუედულები კი ამბობენო: მარჯ); მაგალითად, როცა რამდენიმე კაცი ერთად მიდის, შეიძლება ერთმანეთს უთხრან: მწუ, ეს ნიშნავს, მოუჩქარე ნაბიჯსაო, ან მუშაობის დროს: უჩქარეო.

დღეს მიამბობდნენ აქაური ყმაწვილები, რომ შაფსულური კილო განსხვავდება ჰემგულურისაგან იმით, რომ როცა შაფსულები ამბობენ კ-ს, ჰემგულები იქ ამბობენ ჰ-ს; შაფსულების გ-ს უდრის ჰემგულების ჰ, და ეს ისე სისტემატიურად, რომ ჰემგუებს (და მათთან ერთად ბუედულებსაც,—რამდენად?) სრულებით აღარ შეუძლიათ ეხლა მაგ. კ-ს გამოთქმა. ამასვე მიდასტურებდნენ კრასნოდარშიაც, სადაც მიამბობდნენ რომ „კაპიკი“-ს ნაცვლად იმ კილოს წარმომადგენლები „ჩაპიჩ“-ს ამბობდნენ და დღესაც ამბობენო. ახალგაზრდობა აქაური კი ეხლა უკვე სავსებით ჰემგულურად უქცევს, რაც სკოლის ბრალიაო (ლიტერატურა ამ კილოზეაო), ამბობდნენ ეს ყმაწვილები. მართლაც, სრულიად ადვილი შესამჩნევია, რომ ახალგაზრდები შაფსულურ კ-ს მაგიერ ყველგან ჰ-ს ამბობენ, იმდენად, რომ ჩვენი მასპინძლის შვილი თვით ამ სოფელში ჩამდინარე დღეს სახელშიაც კი კ-ს ჰ-თი ცვლიდა. კიდევ უფრო სასაცილო კურიოზს ჰქონდა ადგილი: ერთმა აქაურმა ყმაწვილმა, რაკი მე მას ვსთხოვდი, წმინდა შაფსულურად ილაპარაკე-მეთქი, კ სთქვა იქ, სადაც შუმი შაფსულებიც ჰ-ს ამბობენ.

შენიშვნა:

მე-11 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-15 სტრიქონზე ნჭუე ავტორს პირველად ნჭუე-დ დაუწერია.

ებლა რაკი მასპინძელი აქ ზის, მისი უფროსი ცოლიანი ვაჟი, მასწავლებელი, სულ ფეხზე დგას. ფეხზე დგას აგრეთვე ჩვენი სადილის მენიხე, რომელიც ეხლახან მოვიდა ისევ.

შედარებითი ფონეტიკა ამ კილოგზისა

შაფსულ. ზემგ. (თუ ჰემგ.-ბჟედ.)

კჷკჷ (კჷაჷ) კჷკჷ

ჟაჟჷ (ჟაჟე)

ვაშში: როგორც კი საკმელი მოიტანეს, მასპინძელი მაშინვე გავიდა. უფროსი ქალი და ვაჟი ფეხზე იდგნენ, ქალი გვემსახურებოდა. ვახშმის შემდეგ დაბრუნდა მხოლოდ მასპინძელი. ვახშმის დროს უკვე ხუთმა კაცმა მეზობელთაგან მოიყარა თავი. მათგან ერთი გამოარჩიეს, როგორც ჩანს, უფრო საპატიო, და ის მოუჭდა ჩვენს სუფრას. ვახშიში შედგებოდა სორცის წენისა და სორცისაგან; როგორც სადილი, ისე ვახშიში, უხვად იყო შენაგებული პილპილით. ჩვენ სამნი ვახშმობდით, სხვები ისე ისხდნენ. როცა ჩვენ პურის ჰაზა გაცათავეთ, შემდეგ ის ოთხი კაცი მოუსხდა მოშორებით პატარა ადგილობრივს „ტაბაკს“ და საჩქაროდ ივახშმა. შემდეგ ისევ დაბრუნდნენ თავიანთ ადგილას. ჩვენი სადილის მენიხე, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო მეორე ჯგირის ვახშმში, მთელი საღამოს განმავლობაში ფეხზე იდგა. საზოგადოდ, აქაურ მოქცევას სავსებით მტკიცე წესები ეტყობა.

აქაც დამიდასტურეს, რომ მტკიცედ არის დაცული თანხლებების წესები: უფროსს უმცროსი მარცხენა მხრიდან მიჰყვება; თუ სამნი არიან, უფროსი შუაშია; მომდევნო მარცხნით, უმცროსი მარჯვნივ; თუ ოთხნი—ყველაზე უმცროსი ისევ უფროსის ხელმარჯვნივ; ხოლო დანარჩენები წლოვანების მიმდევრობით უფროსის მარცხნით; ეს იმიტომაა, რომ როცა სამნი არიან, და საჭირო დარჩა ვისიმე საქმეზე გაგზავნა, უფროსი უმცროსს გაგზავნის და ძველი წესრიგი აღდგება; თუ ოთხნი იყვნენ, მაშინ გაგზავნილი უმცროსის ადგილას შუათანას მომდევნო გადადგება.

ჩემს მასპინძელს საშინლად უხარია, რომ აფხაზ. ჟაკა ამართლებს მათს (შაფსულების) გამოთქმას და ნიშნს უგებს ბჟედულ-ჰემგუებს. ჟაკჷ, ეს ნიშნავს ნამდვილ, სამართლიან სიტყვას, ამბობს ის.

მთელი ამ გრძელი საღამოს განმავლობაში მასპინძლის ოთხივე შვილი განუწყვეტლივ ფეხზე იდგა, არც ერთი წამით არ დამსხდარან.

ეხლა მოიტანეს კიანური. ერთი უკრავს, მეორე მღერის, სხვანი დანარჩენები ჰბანავენ. ჯერ იმღერეს „ყუზბუქ“-ის სიმღერა, შემდეგ „პათ'ხუ ჭუაჭან“-ის სიმღერა; შემდეგ „თქიშალ“-ის მხედრების ანუ „პაჭირეთების“ სიმღერა; „ტაშინა'ტუ-ზაჟ“ (ტაშინა'ტუ — ადგილის სახელია; „ტაშინა'ტის ბრძოლა“ — ბრძოლა აბაძეხებისა ყაბარდოელებთან); „აჯდამურყან“ და სხვ.

იბრაჰიმ ეუბნება, რომ საჭიროა დროგამოშვებით კრასნოდარში კონცერტები გამართოთ, იქ ბევრია ჩერქეზიო. „იქ ბევრია ჩერქეზი, ამბობს ერთი, მაგრამ ძნელია გამოცნობა, ვინ არის ჩერქეზი და ვინ არა, ეხლა ფორმას (ჩერქეზ. ტანისამოსს) ალარ ატარებენო.“ სადილზე აგრეთვე აქაური კაცი მეკითხებოდა, ქართულები რა ფორმას ატარებენო.

ზევით მოყვანილი ცნობები მომაწოდეს: ბნსთა' მაჰმუთ ჰაჯრატ (ჰა — ძალი, ჟა'ტა — ქეჭავს) — გტტ-მა [ბნსთა'-ს ეტიმოლოგიას არ იცნობს]; მასწავლებელია აქაური, მცირე განათლებით.

ბჟაშაჯ მჰჯით ყარაბაშურტტუ, ახალგაზრდა, სწავლობდა პედტეჟნიკუმში, კრასნოდარში, მაგრამ არ დაუმთავრებია. ბოლოს შემოგვესწრო ჩვენი მასპინძელი.

ჰტტსტ, 11. V. 1929.

დილის რვა საათიდან შევეუდექით მუშაობას; ჩემი მთქმელია: ბჟაშაჯ ლ'აჟსთენ ჰატიტტტტუ; ბჟაშაჯ — ბური (бурянин); ბჟა — ფუტკარი; სჟაჯ — დვილი; კეთილი [მღრ. ქართ. ჯიგარი]. ლ'აჟსთენ — ეტიმოლოგია არ იცის. ჰატიტტტუ — ტიტტტუ — გაუგებარიაო. ტტუ — კარავი; მსუბუქი შენობა სტეპში. დიდი, დაწეული, შეღესილი კალათი, სადაც პურს ინახვენ.

ეს მოხუცი საინტერესო კაცია. „ისეთი ზნე-ჩვეულება, ამბობს ის: როგორიც კავკასიის მთიელებს, არავის არ ჰქონდა, არც ერთ ხალხს, ისეთი ლამაზი. რას ნიშნავს ეს? მაშასადამე; ოდესმე ამ ხალხს სადაც სახელმწიფო ჰქონია, ადათები თავისთავად ხომ არ დაიბადებოდა?“

დილის საუზმე შედგებოდა ერბოკვერცხისა და ჩაისაგან.

ლექსიკა

საინტერესოა, რომ ეს მთქმელი, რომელიც ამტკიცებს, რომ არასოდეს ბეედულებში არ ყოფილა, სრულებით ვერ ამბობს კ-ს.

შენიშვნა:

21-ე სტრიქონთან > ნიშანი.

24-ე სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: „ტტტ. უფრო სწორი უნდა იყოს თტტ“

ამასთანავე მარწმუნებს, რომ ეს იმიტომ რომ ენა მაქვს მახვილიო. ვერც კი ამჩნევს განსხვავებას კ-სა და ჭ-ს შორის. მაგალითად ის ამბობს:

ქექქ — მოკლე. შდრ. კაჰ
 ჟაჰჰ' — წვერი. შდრ. ჟაჰაჰ
 ჟეჰჰ — სწავლობს

ასე რომ მისი გამოთქმა საექვოა და შემოწმებას საჭიროებს. იძულებული ვარ სხვა თემაზე გადავიდე.

ჩვენი მასპინძლის სახელსაც ჭიშმაჰ-ს გამოსთქვამს; კიშ' ასეთი სიტყვა ჩერქეზულში არ არის, ჭიშ' კი სამჭედლოს ნიშნავსო. მაჰ ჯერ თქვა თათრული სიტყვაა, ბევრსა ნიშნავსო, შემდეგ კი მოიგონა, არის ასეთი სიტყვა და ნიშნავს, თითქოს, მისი განმარტებიდან ასე გამოდის, „უხვს“. მაგ.: წვიმაზე იტყვიან „მაჰ“-ს, მოსავალზე, საკმელზე (ცოტა მოითანეს სუფრაზე და მაინც ყველას იყო), „რომელსაც ბევრი სარგებლობა მოაქვს“. არკჰმაჰ (იხ. ზემოთ)-ს უარჰყოფს, ასეთი სიტყვა არ არსებობსო.

ლაბაჟუ — მოსავალი

ჟაშხ — წვიმა

ჟაჟბანჟ — „

ჟაჟბანჟჰაჰ — ბევრი წვიმა. შდრ. ზევი

ჟაჟბანჟღაჰ — ცული წვიმა, რომელიც მოსავალს ვნებს.

ხჟაჰ — ბევრი

მე შენ თავს მას ვაძლევ — ჟაჰსტთჰ

(აქ ხმოვნების ტრანსკრიპცია ალბათ პირობითია).

ლინგვისტური მუშაობისთვის ეს კაცი, როგორც ჩანს, არ ვარგა. გადავიდვარ ეთნოგრაფიაზე.

ჯვარი — ჯაშ; სხვა სიტყვა არ გამიგონიაო. როცა ჯჰრჰ მოვაგონე, ეს კერპს ნიშნავსო, სადაც მიდიოდნენ და ლოცულობდნენ. სადმე დადგმული იყო, კერპთაყვანისმცემლობის დროსო.

ქრისტიან მღვდელს შაჰჰ (sic!)-ს ვეძახითო. შოჟგენ ასეთი მნიშვნელობით არ გაუგონია. ასეთი გვარი (მთქმელის გამოთქმით: შაჟჟაჰ) წარმოიშვა შაჟჟაჰ (sic!)-იდან, ასე ვეძახით ჩვენ ბოშებსო.

მღვდლები ჩვეულებრივად ბჟასოს გვარიდან იყვნენ, ეს ყველაზე პირველი გვარი იყო.

ეთნოგრაფიული ტერმინების შემოწმება (დუბროვინი).

შენიშვნა:

მე-10 და მე-18 სტრიქონებთან > ნიშანი.

დნენო, ეხლაც, როცა გვალვია, ლოცვის შემდეგ წყალში ჩაცვივლებიან ტანისამოსით. თუ არა, ვედროთი წყალს გადაასხამენ (ზარშან და შარშანწინაც გააკეთეს ასეთი რამ ჩვენს აულშიო).

‘ხათგაჟ’შ ‘ხათ’—ბოსტანი და ბალი ერთად.

მაზტჳ ბოლოში ა არ უნდაო.

შებლ’ ქუხილი; მთაში ეხლაც (ტუათსის რაიონში) ლმერთ-მანი-ს მაგივრად შებლ’-ს ამბობენო.

ა’ხენ ასეთი კაცი ცხოვრობდა ვარდან’-ს (უბიხები) ქვეყანაში. ყოველ წელს ის ნიშნავდა მსხვერპლს (უმეტესად ძროხას), რომელიც დანიშნულ ღროს და ადგილას თავისით მოდიოდა. სამსხვერპლო პირუტყვი იქ დახვდებოდა ხალხს, და დაჰკლავდნენ მას. ეხლაც ამბობენ **ა’ხენჯიჳ’შ** ისეთ ძროხაზე, რომელიც თავისით სადმე მივა. [სხვათა შორის ამბობს, რომ სოჩის ჩერქეზები თევზს არაჰამენ; როცა იქ ვმსახურობდიო, სოფლის მწერლად. იქაური ჩერქეზის ქალები ჰურჰელსაც არ გვათხოვებდნენ თევზის მოსახარშავადო].

ანბ. გვ. 37. **ლ’არ’ჳტ** — თავისით მოსიარულე (ჩვენც ასეთი ვართ, ძროხაც და სხვ.)

ანბ. გვ. 39. **მაზ’**—მთვარე

მეზაწ—თვე. წე—დაძახება

ქიმძაჳ’მაზ—ჩვენ ასე ვეძახით ყველა ზამთრის თვეს.

მაზტალ’ა’—ტალ’ა’—გაჯავრებული, იანვარი.

ფათლ’გე—წამბაძველი, თებერვალი.

ფხაბზემა’ზ—არ ვიცი რომელი თვის სახელია. ფხა—ხე; ბზე—ძუ; ფხაბზე—ასეთი სიტყვა ცალკე იხმარება, მაგრამ განმარტება არ შეუძლია; ზოგიერთ ხეს აქვს მამრ. და მდედრ. სქესი.

ლათ’ხაფ’მაზ—ალბათ მარტი. **ლათ’ხა’** — გაზაფხული; **ლათ’ხა-ფა’**—გაზაფხულის პირველი.

მალჯაჳ’მაზ—არ გამიგონია, მაგრამ ალბათ ნოემბერი იქნებოდა, იმიტომ რომ ამ თვეში მიუშვებენ ვერძებს ცხვარში გასანაყოფიერებლად, იმისთვის რომ აპრილში მოიგოს ცხვარმა.

კერა (меделя)—თჰამძაჳ; თჰა — ლმერთი; მძაჳ — ბედნიერი. შდრ. თამადა

შენიშვნა:

მე-5 სტრიქონთან > ნიშანი.

24-ე სტრ. გასწვრივ სწერია: ზე

ანბ. გვ. 40. ნართ (კრებით: ნართ)ჯ'ხწ'რ). მათი თჰამჰტჰ იყო ტარჯანჰს. მისი ამხანაგი იყო ჩილანხანსთჰ'ნ და შემდეგ: შანჰთჰნ, სანჰსარჯჰტუ კი ნართი კი არა, როგორც ჩერქეზები ამბობენ, არამედ ბერძენი რაინდია (ხომ არ არის ამ ნართის სახელი დაკავშირებული ზემოთმოხსენებულ ღმერთის სახელთან, საუზარ-თან, იხ.), ამას იმიტომ ვამბობ რომ წიგნში წამიკითხავსო.

ჯუტჯ'ზ' როცა ჩერქეზები კერპის მსახურნი იყვნენ, ასე ეწოდებოდა მათ მთავარ წლიურ დღესასწაულსო. ზატყიკი?

ლ'ჯმანჰსან' — ნუ ჭამ ხორცს; როგორც ტერმინი, არ გაუგონია.

ჯუჰაჰშ'თჰ' — ყველის აღება, როგორც ტერმინი, არ გაუგონია-ჯუჰაჰჰ' — ყველი. შდრ. აფხ. შოჯხ.

ჯანჰჰ' — ქელეხი, როცა საფლაგზე მიდიოდნენ. საკმელები მიჰქონდათ.

ღვთის ქალიშვილი — თჰაფხჰტ ანუ, რაც იგივეა თჰანჰტჰტუ („ეს უფრო ზუსტია“). თჰარჯჰტჰ — ასეთი სიტყვა არ გამიგონიაო.

ლ'ანჰშ' — ეს იყო პირველი მჭედელი, განთქმული, მაგრამ ის ღმერთად არ ითვლებოდა. ხელით ჰკვერავდა, მუშტით. შემდეგ რძალმა უჩვენა ჟესტით (რძლები ჩვეულებრივად ხელებით ელაპარაკებიან მამამთილს), რომ საჭიროა ჩაქუჩისა და მარჯუნის გაკეთება [ეხლა მეც რძალი მყავს, უკვე მეხუთე წელიწადია, და ჯერ არ დამლაპარაკებია. ძველად კი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში არ ელაპარაკებოდა. ეს მამამთილზეა დამოკიდებული, ის ეტყვის ან საჩუქარს მისცემს, მაგ. ძროხას, და რძალი დაელაპარაკება. რძალი მიმართავს ან ეძახის მამამთილს ფშ'ჯ, დედამთილს გჰანჰ'ჯ. ფშ'ჯ ნიშნავსო: სახლის პატრონი]. ამის შემდეგ ცხელ რკინას ლ'ანჰშ' უკვე ვერ იღებდა, ეწოდა ხელი.

ანბ. გვ. 44. თჰაშან'ჯტჰტუ — ანგელოზი, ეტიმოლოგია არ ესმის. შერჯჰტჰტუ — სამი ანგელოზი; შუ — სამი.

წუშოჰან' — კაცი, რომელიც ცნობს ჯადოქრებს.

უსარჯ'ზ' — ექიმბაში; კაცი, რომელიც მომავალს გამოიცნობს.

ანბ. გვ. 57. შანჰაფტან' — ქალიშვილის კორსეტი; შან' — ტყავი

ანბ. გვ. 76. ჰალანჰტუ — თათლთან ერთად ერბოზე შემწვარი ფქვილი; „ხალვა“, შეადრ. „აპალვა“.

შენიშვნა:

პირველი სტრიქონის გასწვრივ მიწერილია: „უნდა გასწორდეს: ნათ; იხ. შემდეგ გვ. 76“.

მე-17 სტრ. გასწვრივ წერია: ალბათ საეპეოა, „ს“?

მე-15 და მე-19 სტრიქონებთან > ნიშანი.

ანბ. გვ. 77. ჳმელ, —სტვირი (дудка)
ფშუნა' —ორსიმიანი ვიოლინო, უკრავენ ქამანით; ასევე ეძა-
ხიან გარძონს.

ფბჳკიჩ —სატკაცუნებელი (трещотка)

უჯ'ა' —ცეკვა წრეში

ლაფარჯ'ში —სოლო ცეკვა ან ქალიშვილთან ერთად

უარჯდ —სიმღერა. შდრ. ვარადა

სანდრაჳუგ —ცეკვა წყვილად, ხელი-ხელჩაკიდებული

ტრუტუჳნ'ს —ასევე ცეკვა წყვილად

სანდრაჳუგ — ოთხი წყვილი ცეკვავს, რომლებიც ერთმანეთის
პირდაპირ დგანან. ხოლო ტრუტუჳნ'ს —აქ ბევრი წყვილია (20,30)
შესაძლებელი, აგრეთვე ერთი წყვილიც.

ანბ. გვ. 78. ჳპრადჳჳს —სიმღერების მთხზველი

ჯ'აგჳაჳჳ —მუსიკოსი

ერთი თავადი იყო, დაიფიცა, ჩემს ეზოში. რომ ჳპგჳჳჳჳ გა-
ჩნდეს, მოვკლავო. მისი შინ არ ყოფნის დროს, ერთხელ ცოლმა
დაიბარა სამი მგოსანი. ამ დროს უცბად დაბრუნდა თავადი. მგოს-
ნები დაიმაღლნენ იქვე სახლში. როცა ხანი გავიდა, მგოსნებმა იმპ-
როლინაცია დაიწყეს. თავადმა გამოიყვანა ისინი და უთხრა: დაამ-
თავრეთ თქვენი სიმღერა, მხოლოდ იმ პირობით, რომ სადაც არ
უნდა იყოთ ამიერიდან, პირველად ეს სიმღერა თქვითო. და მართ-
ლაც, მგოსნები ყოველთვის პირველად ამ სიმღერას ამბობდნენო.

ანბ. გვ. 82. თ'ხელჯ'უგ —ზღაპარი

ზაჳჳჳჳჳრ'დ —საომარი სიმღერა

ლ"გბჳფშუნალ" —სიმღერა ბევრ მეომარზე.

ჳაკუციები (სოჩის ოლქში) ჳ-ს ვერ ლაპარაკობენ, ყველგან ხ-ს
ამბობენ, მაგ. ჳა (ძალი) — ისინი ამბობენ „ხა“-ს.

მთქმელი მიმოწმებს, რომ შაფსულები და აბაძეხები ადგლეები
არ არიან, ადღე ეხლა უწოდეს მხოლოდ ამათ. ადღე არიან მხო-
ლოდ ბედეულები. ეს წინათ ჳატარა ტომი იყო, რომელიც ცხოვ-
რობდა ვარდან (სოჩასთან)-ს რაიონში და იქიდან გაძევებულ იქნა
აბაძეხების მიერ. იმ რაიონში არის მდინარე ჳჳჳჳჳ, აქედან მი-
იღეს ბედეულებმა თავიანთი სახელი. ამათ მოიტანეს საქართველოდან
კერპთთაჳჳანისმცემლობა. ლორებს აშენებდნენ. ეს მე გამიგონია სო-
ჩელი მოხუცებისაგანო. როცა შაფსულებმა თავიანთი პირვანდელი
სამშობლოდან გამორეკეს ბედეულები, ისინი დღევანდელ ტერიტო-
რიაზე მდ. ტუაფსეს გზით მოვიდნენო.

შენიშვნა:

მე-13 სტრიქონთან > ნიშანი.

26-ე სტრიქონის გასწვრივ სწერია:

„უბიბური გავლენა? (შდრ. უსლარის თუ ლეულაჳეს ცნობა)“.

წულჯ (sic!) ასეთი ხალხის არსებობა გაუგონია, მაგრამ არცის, სად ცხოვრობენ, სადაც ყაბარღოსა თუ ინგუშეთისაკენ.

უბჭ'ბ ასე გამოთქვამს.

სადილი მაკამეს 1 საათზე: სუპი, მოხარშული ხორცი და მაწონი; მაწონი მე და ლ'აჭსთანს ერთი მათლაფით მოგვიტანეს; ყველაფერი პილპილით არის ისევ შეზავებული.

მასპინძლის შვილი მირჩევს ვიმუშაო ერთს თავის ნათესავ მოხუცთან: შაჭუაშ'ნ მაჭუაჭუ, ჰატუნტატუ

მანჭუა—თივა

მანჭუა'ჭ—მთიბაეი

ჰატუნ—ჰა—ძალი; ტუნ (სატუნ—ვთხრი; სატუნ'—ვრგავ (ხეს...))

ის მოხუცი აქ არ არის და სხვები მიდასტურებენ, რომ მისი გამოთქმა შატსულური (აქაური) არ არის, რატომ, ვერ მიხსნიან; ლ'აჭსთანის გამოთქმას იმით ხსნიან, რომ ის კრასნოდარში მსახურობდა წინათ ტრახოვთან, მდიდარ ჩერქეზთან. იმიტომ რომ 'ლრუენ-ელია (გრივენსკაია სტანიცა, ყუბანის მარჯვენა ნაპირზე, სადაც გადასახლებულნი იყვნენ ჩერქეზები — შატსულეები, ძალიან ცოტა, ხოლო უმრავლესობა ნათხუაჯები და გამოიქცნენ იქიდან). ეხლა აქ რამდენიმე კაცია:

აცუმჭ'ზ, თ'გუჭ...

იმათთან ვაწარმოებ მუშაობას, ამბობენ ასე:

კიშმაჲ, სახელია კაცისა.

ქაკ'პ—წვერი. შდრ. ბეაკე

აგაშ'—სწავლობს

შაჭუა'—მატერია

შაღააწალ—მაწონი

სელმან (მასპინძლის ვაჟი) ამბობს, რომ ჩერქეზები ჰყოფდნენ წელიწადს ოთხ ნაწილად: პირველად ასახელებენ შემოდგომას.

სეზონები და თენიები

შემოდგომის:

1) ბუშპაუშ'

2) ბუშპაუჭ'

3) ბუშპაკ'პ'

ზამთრის:

1) თულაღაშ'

2) კიმაჭაგუჭ'

შენიშნა:

მე-10 სტოიქონთან > ნიშანი.

22-ე სტოიქონთან > ნიშანი.

3) კიმატაქ'

გაზაფხულის:

- 1) ლათ'ხაფა'
- 2) მალჯულ'ქა'
- 3) ტა'ლუ

ზაფხულის:

- 1) ლამაქა'ფა
- 2) ბაძა'ტა'ლუ
- 3) შიჯს'პაძა

წლის ნაწილები:

ბჰაპა—შემოდგომა (ეტიმოლოგია უცნობია),
 კიმატა (კიჯაა'—სიცივე; მაქა'—დღე) — ზამთარი;
 ლათ'ხა'—გაზაფხული (ეტიმოლოგია უცნობია).
 ლამაქა—ზაფხული

ეს სახელები მთქმელს სკოდნია ჩერქეზული წიგნიდან: (მეორე გამოცემა) *عاشق و عارفة* 'ელქებუ) *الفه* შედგენილი ჩერქეზების ჯგუფის მიერ.

۱۳۳۱ *اصبل*, წიგნს დევიზად აქვს:

عاشق و عارفة

ზღაწნ 'ხასამ კაბ — ჯერ ისწავლე, შემდეგ წადი 'ხას-ზე (საკანონმდებლო ყრილობაზე).

ჩვენი სასტუმრო სახლი დახურულია ლერწმით. მასპინძლის სახლი კი დახურულია ჩვეულებრივად, მგონი თუნუქით.

აქ ამბობენ ნათ-ს ნართის (ნათ←ნართ) მაგიერ (ცნობილი ეპიურ-რი გმირები), მე რამდენიმეს ვკითხე და ყველა ასე ლაპარაკობს. ასე რომ ლ'აჟსთანის ნათქვამი შესამოწმებელია, უკეთ რომ ვთქვათ, შემცდარია.

მიაბებს, რომ წინათ ყმაწვილ კაცისთვის უზრდელობად ითვლებოდა ხელების უკან დაწყობა, აგრეთვე ჯოხის დაჭერა ხელში, განსაკუთრებით ლამაზი ჯოხის, არ შეიძლებოდა. ასეთ შემთხვევაში შეიძლებოდა მოხუცს გამოერთმია ჯოხი და დაერთყა პატრონისათვის.

ჩვენი მასპინძელი ამბობს, რომ წინათ ყმაწვილკაცს რომ უსართყლოდ გაევილო, ან საკინძჩამოხსნილად, მამას შეეძლო მისთვის მათრახით ეცემნა.

როცა სტუმარი ოჯახში მიდის ქალიშვილთან, უკანასკნელი პირველი ესალმება მას. გამოსალმებისას კი პირველად სტუმარი.

სალამოს 8¹/₂ საათი. რამდენიმე მოხუცი კაცი მოვიდა. მასპინძელი და სხვანი უფრო ახალგაზრდები ფეხზე დგანან.

აქ ძველი ხალხი თურმე ლაპარაკობდა (უკანასკნელ ხანებში მხოლოდ ერთი ამბობდა ამას) ვსაქენ — იმიტომ ПОТОМУ (?) ასე თარგმნიან თვითონ, — შემდეგ! შეწყვეტილი სიტყვის შემდეგ იტყობდნენ.

შაფსულების დანაწილება

კლანები: 1) ნთხტჷ' 2) ნტახტ, 3) ქტაბლჷ' 4) სჷპაპ'თჷ 5) სჷტჷთჷ'ხტ 6) ლჷშჷჷ'... (კარგად არ ახსოვთ, როგორც ჩანს).

7 კაცია აქ და ყველანი ერთხმად ამბობენ: ბუედულები სულ სხვა ხალხია; ისინი არიან ადღლები, ნამდვილი ადღლები. შაფსულები, აბაძეხები, უბზეხები ერთი ხალხია. ეხლა ბუედულები მეტნი არიან რიცხობრივად და იმიტომ დაარქვეს ჩვენს ოლქს ადღლეა, თორემ ჩვენ რომ მეტნი ვყოფილიყავით, მაშინ შაფსულეთს დაარქმევდნენო. იბრაჰიმი ეკითხება, შაფსულებისა და აბაძეხებისათვის ვინ არის უფრო ახლობელი: ბუედულები თუ აფხაზებიო? აფხაზებიო, უპასუხებენ. მე ვეკითხები, შაფსულები თავიანთ თავს ეძახდნენ თუ არა ადღლეს მეთქი? შაფსულები ადღლები არ არიან, მიპასუხებს ერთი და სხვები ეთანხმებიან, ადღლე არიან მხოლოდ ბუედულები. შაფსულებს ჰქვიან შაფსულები და ჩერქეზებიო.

ამ სალამოს ოცდაათამდე კაცი იქნება ჰაქეშში, მათ შორის გაუთხოვარი ქალებიც. ახალგაზრდები ყველანი ფეხზე დგანან. უკრავენ ჭიანურს და მღერაინ. შევამჩნიე, ვინც ჭიანურს უკრავს, ის არ არის მთქმელი, მხოლოდ ბანს ამბობს სხვებთან ერთად. სიმღერის ტექსტში ძალიან ხშირად მესმის სიტყვა „გუშჷ“, „გუშჷარგ“, ზოგჯერ სწყვეტენ ჭიანურს და მღერაინ უაკომპანიმენტოდ. ზოგიერთი სიმღერის ტექსტი ძალიან გრძელია. მოიტანეს აგრეთვე ჯამილი. ეს არის ლითონის მილი, ერთი დიამეტრისა ყველა ნაწილში, სრულიად თავისუფალი ბოლო ორივე მხრით, აქვს სამი ნახერეტი.

ცეკვავენ გარმონისა და კასტანიეტების აკომპანიმენტით. ფხჷჷჷჷჷ—ასე ეძახიან კასტანიეტებს: ერთ ძირითად ჯონზე მიბმულია 5 ენა, საშინელ ხმას გამოსცემს, თოფის სროლის ხმა აქვს. ორი უჭირავთ. იცეკვენ სხვადასხვაგვარი სათამაშო, სხვათა შორის, წყვილ-წყვილადაც, ხელიხელ ჩაკიდებულნი. ორ-ორი წყვილი ცეკვავდა. ზოგიერთი მათგანი, განსაკუთრებით ვაჟები, კარგად ცეკვავენ. ტაში არ ყოფილა.

ეს მოხუცებიც ადასტურებენ, რომ წინათ მღვდელს ეძახდნენ „პაპას“-ს. „ჭკრჭკ“ და „ჯაშ“- ერთი და იგივე სიტყვაა; მხოლოდ „ჯაშ“- ჩერქეზული სიტყვაა და „ჭკრჭკ“ არაბული, ერთმა შენიშნა. დაუკრეს წამელი, სალამურის ხმა აქვს, ამასაც სდევს კასტანიეტი, ამის აკომპანიმენტით იცეკვებს აგრეთვე. დაიშალნენ ორის ნახევარზე.

მაისის 12. კრასნოდარი.

დღეს დაგბრუნდი ქალაქში. თუმცა სიამოვნებით ვიმუშავებდი კიდევ შაფსულებში, მაგრამ ვეღარ გავუძელი ჩვენი მასპინძლის ამდენ შეწუხებას. გემზე გამოგვაცილეს სელმანმა და ალიმ. ვცდილობ მოვაწესრიგო ჩემი შთაბეჭდილებანი. ყველაზე უფრო მე გამაოცა წესების სიმტკიცემ: მოქცევა სტუმრისადმი, ფეხზე დგომა უფროსებთან და სხვ. თუმცა იბრაპიმი ჩემზე ბევრად უფროსია და დიდი პატივისცემითაც სარგებლობს, როგორც ჩანს, აულეებში, მაინც ის შინაურად ითვლება და პირველ რიგში ყოველთვის მე ვიდექი, როგორც უცხო სტუმარი. ვიჯექი საპატიო ადგილას სუფრაზე: საპატიო ადგილად ითვლება სუფრის ის კიდე (მაგიდა ჩვეულებრივად კედელთან არის მიდგმული), რომელიც ყრუ კედლისკენ არის, ისე რომ სტუმარს პირი კარისკენ უნდა ჰქონდეს. პურსა ვკამდით ჩვეულებრივად სამნი: მე, იბრაპიმი და ერთ-ერთი ყველაზე საპატიო დამსწრე მეზობელთაგანი. წუხელ ვახშამზე ორი საპატიო მოხუცი დასხეს ჩვენთან. ამ დილით კი, რაკი სხვა არავინ იყო, თვით მასპინძელი დაჯდა ჩვენთან, თუმცა ბოდიშით. ერთი სიტყვით, მაინც საჭიროა, რომ ვინმე მასპინძლობდეს სუფრაზე სტუმარს. როცა ასეთი პირის როლში ვინმე მეზობელთაგანი იყო, მასპინძელი კერძის მოტანისთანავე გადიოდა ჰაჭეშიდან და უკან ბრუნდებოდა მხოლოდ პურის ჭამის გათავების შემდეგ. როცა ჩვენ სუფრას აალაგებდნენ, შემოიტანდნენ რგვალს დაბალს ჩერქეზულ ტაბაკს და პურს აქმევდნენ დანარჩენ მეზობლებს, რომლებიც ჭორკოებზე ისხდნენ. არც ერთ შინაურს არც ერთხელ ჰაჭეშიში პური არ უჭამია. ისინი მუდამ ფეხზე იდგნენ. ეს ფეხზე დგომა განსაცვიფრებელ შთაბეჭდილებას ახდენდა საღამოობით, როცა ისინი ასეთ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ შეუსვენებლივ. — სუფრაზე პირველად მე მთხოვდნენ პურისათვის ხელის ხლებას. პურის ჭამას იწყებს უფროსი და ისვე ათავებს. უკანასკნელი გარემოების გამო ის განზრახ აჭიანურებს ჭამას, რომ უმცროსებს საშუალება მისცეს ჭამონ, რამდენიც ჰსურთ; როგორც კი უფროსი ჭამას შეწყვეტს, დანარჩენებიც მაშინვე ათავენ. რაკი უარს ვამბობდი ასეთ საპატიო როლზე, ჩვენთან სუფ-

რაზე მჯდომი ერთი პირი ამბობდა ლოცვას, ვიდრე ლუკმას აიღებდა. პურის ჭამის დროს ჩვეულებრივად გვემსახურებოდა მასპინძლის უფროსი ქალი, რომელსაც ეხმარებოდა მისი უმცროსი და, და წუხელ საღამოს კიდევ მეზობლის ქალი. ზოგიერთი კერძი ერთი თევზით მოჭქონდათ ორი კაცი სათვის. სუფრა გაწყობილი იყო ჩანგლებით და ხის კოვზებით. ხის კოვზით ვჭამდით სუპსა და მაწონს. პურის ჭამის წინ გვაბანინებდნენ ხელს, წყლით სავსე კუმლანი და ტაშტი მუდმივ ჩვენს ოთახში იდგა. ყველაფერი დიდი სისუფთავის იერით არის აღბეჭდილი. დაწოლის დროისთვის ჩვენ გავდიოდით ეზოში და მასპინძლის ქალები ლოგინს გვიგებდნენ: ძალიან სუფთა ზეწარი, ბალიში, აბრეშუმის საბანი. ამავე დროს ჰკვიდნენ სახლს. ფეხისადგილი მოთავსებულია იქვე სასტუმრო სახლს უკან, დაწნული და თიხით შეღესილი, — ისეთ ადგილას, რომ საცხოვრებელი სახლიდან არ ჩანდეს. როგორც უკვე კრასნოდარში მიაშობოდა ასლანბეკი (ექიმი ბეასო), ასეთი დაწესებულება აქ უპირველეს საქროებას წარმოადგენს და ორ ცალად, სხვადასხვა ადგილას კეთდება: ერთი — ჰაქეშთან, მეორე — საცხოვრებელ სახლთან. დადიან შიგ წყლით სავსე კუმლანით ხელში, თვით ფეხისადგილშიაც სრული სისუფთავეა დაცული.

ფეხზე დგომა სავალდებულოა ყოველთვის იქ, სადაც უფროსები იმყოფებიან. წუხელ, მაგალითად, ჩვენი მასპინძელი არ დაჯდა, ვიდრე ათალიყმა არ უთხრა: ეს პირი მისი უფროსი ვაჟის გამზრდილი ყოფილა. ალი, 40 წლის კაცი იქნება, არ ჯდებოდა ჩვენ მასპინძელთან ერთად: ის ჩვენი მასპინძლის რალაც ნათესავი უნდა იყოს, თუ არ ვცდები, ძმისწული.

რადგანაც მე მაინტერესებდა, რამდენად არის აქ შენახული ქალის ტიპი, წამიყვანეს მეზობლებში აქაური ლამაზი ქალების საჩვენებლად. ეს მოხდა ყოველგვარი უხერხულობის გარეშე. საქმე ის არის, რომ აქ გასათხოვარი ქალი, როგორც მე თვით ვნახე ჩემი თვალთ და როგორც მიაშბეს, განსაკუთრებული პრივილეგიებით სარგებლობს: მას თავისუფლად შეუძლია ყოველთვის მიიღოს სტუმარი; აგრეთვე ყოველ ყმაწვილკაცს შეუძლია კერძოდ ქალიშვილს ესტუმროს. სოფელში ასეთი მისვლა-მოსვლა და აშოკობა თურმე სრულიად ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს, როგორც მიაშბო სელმანმა (მასპინძლის უფროსი ვაჟი). თუ საქმე არაფერი აქვთ ვაყებს, მაშინვე სასტუმროდ მიდიან, საითაც გული მიუწყევთო. ოთახში მარტო არიან ქალ-ვაჟი. მხოლოდ მათი სკამები წინასწარ დანიშნულ ადგილას დგას. არც ერთი ოჯახის უფროსი წევრი ამ დროს ჰაქეშში, თუ ქალიშვილის ოთახში, არ შევა. (სელმანმა მიაშ-

ბო, ასლანბეკიც ადასტურებს ამას, რომ ქალიშვილებს თავიანთი ოთახი აქვთ, სადაც ისინი სტუმარს იღებენო), შეიძლება იქვე იყვეს მხოლოდ ქალის უმცროსი და. თუ სტუმარი ღამით აპირებს დარჩენას, მხოლოდ მაშინ გამოვა ქალის მამა ან ძმა, ქალი კი ამ დროს დარბაზს ტოვებს. ჩერქეზის ქალებს (გასათხოვრებს) საზოგადოდ ის ახასიათებს, რომ თავი თავისუფლად უჭირავთ, იცინიან, ხუმრობენ. ასე რომ უცხომ რომ ნახოს, ცუდს შთაბეჭდილებას მიიღებს. თქვენი ქალებიც ასეთები არიან? მიაშობდა და თან მეკითხებოდა სელმანი. მე დავრწმუნდი, რომ ეს ასეა. პირველი ქალი, კადირხანი, რომელიც ჩვენ ვნახეთ, ამ აულში თურმე საუკეთესო ქალიშვილად ითვლება, და ბევრი მოტრფიალაც ჰყავს, იბრაჰიმის რწმუნებით. ის (ისე როგორც სხვები) არ გაუფრთხილებიათ ჩვენი განზრახვის შესახებ და არ გველოდა. ჰაქეშში იყო და როცა ეზოში შევედით, წინ გამოგვეგება. წესი ყოფილა, რომ სტუმარი მისელისას, ასლანბეკის სიტყვით, ეზოში არავითარ სალამს არ ამბობს. მხოლოდ ჰაქეშში ესალმებიან მას: კეთილი იყოს შენი მოსვლა. ჰაქეშში შესვლის შემდეგ ქალი მიდის მასთან, ართმევს ხელს და ეცნობა. გამოსალმებისას სტუმარი თვითონ ართმევს ხელს ქალს. [სხვათა შორის, შევამჩნიე, რამდენიმე კაცმა, მათ შორის ქალიშვილებმაც, ხელის ჩამორთმევის დროს ჯერ ცერი (ცერს წაავლეს) დაიჭირეს ჩემი, შემდეგ უკვე მთელი ხელი. ზოგიერთი ორივე ხელით მართმევდა ხელსა]. მე ეს წესი არ ვიცოდი და უკვე ეზოშივე ჩამოვართვი ხელი ჩვენს დიასახლისს. როცა ჰაქეშში შევედით, კადირხანს უკითხავს ჩემი მხლებლებისათვის (ალი და სელმანი), შეიძლება თუ არა სტუმარს ხელი ჩამოვართვაო. იმათ დაუშლიათ: ხამია, ჩვენს ადათებს არ იცნობს და შერცხვებაო. კადირხანი თუმცა ძალიან სუფთად ჩაცმული დაგვხვდა, მაგრამ მაინც, როგორც ჩანს, მოურთველი იყო, ფეხთ წინდები არ ეცვა. მიუხედავად ამისა, აგრეთვე, თუმცა მე სრულიად უცხო ვიყავი მისთვის, ის სრულებით არ შემკრთალა, იცინოდა, ეხუმრებოდა ჩემს თანამგზავრებს. კადირხანს თუმცა სასიამოვნო სახე აქვს, მაგრამ არ ეგუება ჩემს წარმოდგენას ქალის ჩერქეზული ტიპის შესახებ: ქერაა, მსუქანი. თუ ის მართლაც აქ ღამაზად ითვლება, მაშინ ჩერქეზები აფხაზური წარმოდგენისა ყოფილან ქალის სილამაზის შესახებ: აფხაზები ღამაზს თეთრსა და მაღალს, ხორციან ქალებს ეძახიან. შავგვრემან ქალებს აფხაზეთში დიდი წუნი სძევს. კადირხანისაგან მეორე ქალიშვილთან წამიყვანეს, რომელსაც სახელად ჰაჯჰათუმ ჰქვია. ესეც კადარხანის ტიპისა არის, იგი უფრო მორიდებით იყო. აქაც ცოტა ხანს ვიყავით და მესამე მეზობლისას გადავედით. იქ ჯერ ერთი ახოვანი ყმაწვილი შეგვხვდა

და ცოტა ხანს იჯდა ჩვენთან პაქეშში. როცა ის გავიდა, შემოვიდა მისი და, პატარა ქალის თანხლებით; ეს მართლაც კარგია: წერილი სახის ნაკვებები, კარგი ტანადობა, საუცხოოდ იცინის. ეს უკვე შატენია. მოგვესალმა და დაჯდა [საზოგადოდ, დაჯდომისას, ისე როგორც აფხაზეთში, ერთმანეთს იწვევენ ასეთი მიმართებით: „ტეს“ (დაჯექი) ან „შეტეს“ (დაჯექით, როცა ბევრს მიმართავენ)]. პატარა ქალი ფეხზეა. ეს ქალიშვილიც ძალიან თავისუფლადაა, იცინიან, ხუმრობენ. ვგრძნობ, რომ საუბრის საგანი მე ვარ. სელმანი ჩემს შეკითხვაზე, მიაბობს, რომ ქალისთვის მიუმართავს: ქალო, თუ გათხოვებას აპირებ, ამ ჩვენს სტუმარს უნდა მიგათხოვოთ. ალი აქ სიტყვას ურთავს: მე კი უნდა გაგაფრთხილო, სტუმარი გვარად შოუგენია (ჩემი მასპინძლის გვარი), იქნებ შენ ასეთი გვარის კაცს არ გაჰყვები. შეიძლება, მაგ გვარის კაცს არ გავჰყოლოდი, ამბობს ქალი, მაგრამ თუ ეგ შოუგენია, მაგას გავყვები, — იცინის თავისი მიმზიდველი სიცილით და თეთრ კბილებს აჩენს. მიუხედავად ჩვენი მშვენიერი დიასახლისის პატივისა, აქედანაც ჩქარა წავედით, სახლში მიგვეშურებოდა. თუ ქალიშვილობისას (გათხოვებამდის) ქალი აქ ასეთს ყოფაშია, შემდეგ მისი მდგომარეობა ძირიანად იცვლება. თუმცა ჩადრს არ ატარებს, მაგრამ უცხო მამაკაცს არ ეჩვენება ხოლმე. ჩვენი იქ ყოფნისას, ამ ოჯახის დედაქალები ახლოსაც არ გაგვეკარებინან. სოფლის ქუჩაში რამდენიმე ქალი შეგვგზავდა, მაშინვე განზე გადადგნენ და პირი ღობისაკენ მიიბრუნეს. მამაკაცი აქ გათხოვილ ქალს, გზაში შეხვედრისას, თურმე არ ესალმება. ოჯახში ქალები და კაცები ცალ-ცალკე ჰამენ პურს. რძალი ისეთ წესებს იცავს, როგორც ეს აფხაზეთშია მიღებული. ქალის გათხოვება წინათ ყოველთვის ყალიბთან (ურვადთან) იყო დაკავშირებული, ეხლა ხელისუფლება ამ წესს ებრძვის, მაგრამ ის თურმე მთლად გადავარდნილი არ არის. იბრაჰიმმა მიაბო, რომ ამას წინათ ფანახესში (შაფსულების აული) გაუთხოვებიათ ერთი ძალიან ლამაზი ქალი ხნიერსა და ულამაზო კაცზე, რომელიც მას არ უყვარდა. ქალი თურმე ძალიან დამწუხრებული იყო, ამბობდა, რომ ის სულერთია იმ კაცთან მიინც არ იცხოვრებს და რომ ნახევარი მისი ცხოვრება დაღუპულია. მაგრამ მიინც თავის ძმებს უარი ვერ შეჰბედა, ძმებს კი ყალიმი აულიათ: 240 მან. ფულად და დანარჩენი საქონლად. ის ქალი ეხლა სასამართლოშიც რომ წაიყვანონ, მიინც ძმებს არ გასცემსო.

- ი ლ'გუგ თგუბნტფსგ.
 75. თი ნამღს ქაბტუბჟუქტუგ.
 თქამმეკტუბუ თაზლწშოგნწ.
 ფშე'ხუბ იკე ი დატეშ ნალწსგ.
 მე სგრეფეშემ ი სწლამ გეატუბუ.
 ქელგე გეზბუქ სოაუტატ.
 80. დეჭტრემ ი თ'ხელ'გმი თგრანთ'ხწ.
 ტთ'ხეპაღტუბუ სო: ტატმე თ'ხედწ'გ.
 სოაზ'ეტუბუ სოტეგმე ფშეგნაპწ.
 კსტუგ ს.

Песня о Шеретлуко Кызбеч

Дед Эльмешук, отец Тугуж, Тугужа сын Кызбеч,
 Дед Эльмешук, (его сын) Тугуж, сын Тугужа Кызбеч,
 В темную ночь он незаменимый путеводитель (он освани-
 вает темноту),

Верх его шлема, как лунная ночь,
 Тетива его лука не обрывается, к встрече с храбрецами
 он готов.

С коня слезает он лишь по желанию,
 Младший брат его Бат-Мирза, Зачерий их племянник
 И мужчиной рожденный Хаджаль, сдвинувший с места
 крепость пушек.

На лошадях привозили они много добычи, невестки [?]

радовались им.
 Дочь Супако величают, Орлом налетает, отбивает трид-
 цать лошадей

И выкупает своих пленных.

Белыми деньгами он дарит весь аул;

Красивая дочь Гуаше с шелковым подилом, с тяжелым
 сердцем рассталась с ним.

Два молодых сына его, у которых Сейтовская тамга,
 как орлы на седлах грызутся. Хорошая их жизнь кончилась.

Мечи они волочат по земле, их кольчуги впереди дру-
 гих всадников;

Нет ни одного всадника, который бы с ними сравня-
 лся.

Достает длинный лук и вынимает из колчана стрелу—
 пускает к неприятелю.

Кызбеч любит мечом сражаться. Он коленом солдат повергает

Гяуры из пушек проворно стреляют; как под тенью деревьев стоите вы под пороховым дымом.

С конца его меча капает кровь. Штыками осаждали их, но с коней их снять не могли.

Армия не может их испугать: этих мужей трудно испугать.

Они высокие, ст[р]ойные богатыри воины.

С кольчуг их при ударах искры сыпятся; родственники о них читают молитвы.

Кызбеч таков, как про него говорили. Кызбеч появился, меч свой на врага направил, действовал как шагид... смерть одна!

С обрубленным у коня хвостом, с поломанной пикой и с отрубленным плечом, повергнув его (неприятеля) в гриву коня, вогнал обратно в стан гяуров.

Малое, но огневое войско; оно на каждой переправе.

Копьями Вы снимаете врагов (на копья врагов вы смело идёте).

Уж уехали. Молодые Баджегировы у них на крупах коней.

კვითხულობ ამ ტექსტს მაჰმუდ ბჟასოსთან ერთად.

1. ჭირად—სიმღერა.

2. ჳზგაჟეჟღარ — მთქმელი; ჳაჟაჟეჟუ — ანდერძს სტოვებს ან სიტყვას იბარებს; ჳაჟაჟეტჟუ — რალაც გაუგონია და იმას ამბობს; ჳგაჟეტჟღარ — თქმული. აჟგფსფჳ 'გუგ' — აჟიფსიფელი.

3. ჳგთ ხგღარ — დანწერი; სთ'ხა' — ვწერ; არ მთ'ხა — ის წერს; აშ' ათ'ხა' — ის წერს რასმე.

5. ათ'ხაჟ (ბჟედ. || ათ'შა'ხაჟ) — დიდი მამა, ბაბუა. ტუაფსელები უფრო ხშირად ამბობენ: ათჳჳს (აჳჳს — რქოსანი საქონელი); ესევე სიტყვა ნიშნავს წინარს; ამბობენ 'აგრეთვე ლ'გჳს ს, — დიდი კაცი (ზლაპარშიაც); ეღღგგჳჳჳჳ (მაჰმუდის გამოთქმით;

შენიშვნა:

27-ე და 31-ე სტრიქონებთან > ნიშანია.

ამტკიცებს აქ შეცდომაა; შაფსულები შა (მაგარ შ-ს) -ს სრულე-
ბით არ ამბობენ, ყოველ შემთხვევაში ტუაფსელები. მაგ. შგ—ცხე-
ნი; აქ ბუედულებში: შაგ; ჰაკუცები (კრასნაია-ალექსანდროვსკაია,
ლუღუტათხ) კი ამბობენ ჩგ (უფრო რბილია, ვიდრე აფხაზური
„ჩოგ“); ბუედულ.: კვლავ' || აგუელები: კვლავ' || ჰაკუც.: სყალავ' (აქ
ისეთი „ყ“-ა, რომელიც ჩვენ არ გვაქვსო, უფრო გუთურალი, ვი-
დრე ქართ. „ყ“), სყვლავ'—მამაკ. სახელია.

6. აშ—იქ (ასე განმარტავს!), „იმას“ ნიშნავს თუ არა მეტქი,
დიახო, მხოლოდ როცა ის პირი არ ჩანსო!; გუტუტ (ეს სწორი არ
არისო, აქ უნდა იყოს გუტურ-იო, თორემ ვამოდის, რომ გუზბექი
ელმიშუხვის შვილიაო, კარგად ვერ გავიგე. სხვათა შორის, მაჰმუ-
დი ყოველთვის ამბობს „გუზბეჩ“, იმიტომ რომ ჭემგუებში არის
გაზრდილიო.

8. მზა'ხვ'(რ) ბუედ. || სუტუნუ—ბნელი; გუტლუტუზგ: ლუვზვ'—
წინამძღოლი; ხელმძღვანელი; თოვის წვერზე სანიშნო; აქ არ არის
ნათქვამი, რომ ის სხვისი ბელადიაო; კარგად ვერ გავიგე.

9. მზვლუტ'რ—მთვარიანი ღამე; მე გამიგონიაო თნჯ' (აქ ასე
ამბობენო) — მუზარადი. შდრ. თაჯი.

10 და 11. ვერ განმიმარტა.

12. სუაჭილუტ'გვ'. — როცა მას უნდა; გუფსგ'ხგუგ — ჩამოდის
ცხენიდან.

13—14. ნვპკ — უმცროსი; ფხტარგლ'ტ — დისწული, ფხტა—
ქალიშვილი; შდრ. თჰარგტუ. ჰარგლ'ტ — ძალისშვილი (გინება).
ლ'ტ—დაბადება [inf.: ლ'ტან];

15. ლ"გ — კაცი; ვაუკაცი; ლ"გ წარმომდგარია ერთი ზმნის
ბრძანებითი კილოდან, ლ"გ — მოკალ ხანჯლით, ან ხიშტით (ხმლით
კი არა, სხვა ზმნაა საჭირო) ე. ი. წვეტიანი იარაღით; ჭალ'ტგლვრ
— მისთვის (ყაზბექისთვის) დაბადებული; ე. ი. ყაზბექისათვის მამა-
კაცად დაბადებული.

16. თუფ ვაბარ — ხარბაზნის ქალაქი.

გვლნქუტუშგ (ასე უნდაო!); ქუტუშგ — იმოდრავე!

გვლნქუტუშგ — ახლო სწევს (привдвигает).

17.

18. ნესპვ (ეს არ არის შაფსულ. ფორმა); რძლებით (?). შდრ.

ნოსა; გუტსუტუტ' — სიცილი (გუტ — გული; სუტუტ — სიკეთე).

შენიშვნა:

მე-2 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-11 სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: „ელიშული“.

19. ქილპ'—ყაბარდოულად ნიშნავს წელს (ამ სიტყვას ხმარობენ, როცა იკითხავენ, რამდენი წლისა ხარო). ბასლინეური ხომ არ არის?

20. ჩაშუმ.

მაისის 14, 1929.

დღეს ჩამოვედით აულ ლ'აჭსთაშნაპბლ-ში თლიუსთენჰაბლი (Тлюстенханль). 11 ვერსია კრასნოდარიდან. ასლანბეკი, იბრაჰიმი და მე ვართ ასლანბეკის სახლში. ეს არის ბეედულეების აული, თუმცა არიან აბაძენები და შაფსულეებიც. ენობრივად ყველანი ბეედულეები არიან. საინტერესო კაცია ასლანბეკის მამა. აცვია ბეშმეტი, თავზე ახურავს ბოხონი. სანამ ის ოთახში იყო, ასლანბეკი ფეხზე იდგა. ლაპარაკობს, რომ თავისი ენა, დედა-ენა, პირველი საქმეა და არავენ არ უნდა დაივიწყოს. „ეს ფევია“. სადილის დროისათვის გავიდა ოთახიდან, ალბათ, რომ შვილისთვის საშუალება მიეცა სადილი ეჭამა. შემდეგ აღარ გვინახავს. ჩვენ წავედით გასაველად. ასლანბეკი გვიამბობს, რომ მათ ერთი მოხუცი აბაძენი მეზობელი ჰყავდათ, რომელსაც სხვათა შორის ის თავისებურება ახასიათებდა ამ სოფლებთან შედარებით, რომ საზამთროდ წინასწარ მოიმარაგებდა შეშას და ამ შეშას თავისებურად ალაგებდა, სიგრძით მიაყუდებდა გროვად ხეზე, რაც ჩვენებმა არ იციანო, და საზოგადოდ, წინასწარ შეშას არ იმზადებნო. მე ამან ჩვენებური წესი მომაგონა შეშის დაწყობისა. ესეც საერთო ტრადიციებს უჩვენებს? ვნახეთ ტყე, გაველურებული ხეხილისა—მსხალი და ვაშლი—ძველი ჩერქეზული ბალია. ძალიან სუფთად დაცული, აქეთ სოფელთან. სოფელი აქედან ფიჩხის გატანის ნებასაც არავის აძლევს, უფროხილდება როგორც წინაპართა სახსოვარს. ეხლა სოფელს ორი ათას მანეთად მავთული შეუძენია, რომ შემოლობოს იგი. 35 — 40 დესეტინა იქნებაო.

საზოგადოდ, აქაც იგივე ჩვეულებებია, როგორც შაფსულეებში. ასლანბეკი ამბობს, რომ ქალები და კაცები ოჯახში ეხლაც ცალკე ჰამენ პურს. დედაჩემმა მხოლოდ სულ უკანასკნელ ხანებში დაიწყო პურის ჰამა მამაჩემთან (79 წლისა, ტუაფსის რაიონიდან გადმოსახლდა აქ 1864 წ., მაშინ 14 წლისა ყოფილა. მას შემდეგ სამშობლოში არ ყოფილა; ამტკიცებს, რომ შეუძლია თავის სოფელში იპოვოს ის ადგილი, სადაც მათ თავისი ქონება დამარხეს) და მაინც თავს უხერხულად გრძნობსო. მაგრამ ზოგიერთი რამ უკვე

შენიშნა:

პირველი სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია „წელი“.

იცვლება, მაგალითად, „ჰაჰეში“ ჩვენს სოფელში ეხლა ცოტა არის. ნამდვილი ძველებური ჩერქეზული ჰაჰეში (საკომლო მილიანი კერით და მიწის ტახტით) ერთადერთი იყო და ამ ერთი თვის წინათ დაანგრესო.

აქაც ორი კაცის შემწეობით ვამოწმებ გ-ს გამოთქმას და მაინც „ტ“ გამოდის და არა „ყ“. „ძე“-სა და „ღორ“-ში თანხმოვანი (პირველი რადიკალი) ერთი და იგივეა, მხოლოდ უკანასკნელი ხმოვანი განსხვავდება ოდნავ, როგორც თვითონაც მიდასტურებენ: ძე — „ტუტ“ და ღორი — „ტუტ“, პირობითი ტრანსკრიპციით, რა თქმა უნდა. ასლანბეკის განმარტება: როცა „ძე“-ს ვამბობთ, ბოლოში „ო“ მოკლე ისმისო.

შაჟუ (უ ვიწრო) — მხედარი (← შაჟ — ცხენი)

მაზუტ (|| მაზუტუტ) — „მარეკი“ („гайщик“) ადამიანი, რომელიც ნადირობის დროს ყვირილით რეკავს ნადირს, (← მაზუტ) — ტყე

შაკუანჩუტ — მონადირე (← შაკუტუჩი — თოფი).

ტუაუტ — ვინც ნათესს იცავს ღორებისაგან (ტუტ — ღორი; უტ — დაარტყი (ობიექტის მიუთითებლად); ჯუტ — მას დაარტყი!

შაუტ — მეეტლე, „ცხენების მჭენებელი“ (შდრ. შაჟუ, აქ ბოლოში „უ“ არისო, ამბობს ასლანბეკი).

შუტ („უ“ ვიწრო) — მაწონი (кислое молоко); შუ — რძე, ასევე გამოითქმის „ისარი“ და „ტყვია“; შუ — სამი.

საუტ — ყმაწვილკაცი (დასაწყ. თანხმოვანი ასეა!)

შიშ — ამისაგან („из этого“); ლ‘ჯუტუსთჰნჰაბლ. შიშ — თლიუს-თენჰაბლიდან.

ტუფ შიშ — შენიდან (из твоего)

შიშუ შიშ — თქვენიდან

თაჩიშ — ჩვენიდან

საჩიშ — ჩემიდან

აშიშ — მათიდან

აშ შიშ — მისიდან

} - ეული, მთელის
ნაწილი

შეადრ. ჩაჟ || საჩაჟ — ჩემი ძმა

ფშაჟ — შენი ძმა

აშ გშა — მისი ძმა (sic!)

იშა — მისი ცხენი

თაჩაჟ — ჩვენი ძმა (ჩა ერთხმეი!)

შენიშვნა:

მე-13 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-18 სტრიქონის გასწვრივ მიწერილია:

„ალბათ, მრავლ. ობიექტ. ინფიქსი“.

შპფშაჭ — თქვენი ძმა

აშ აშა || აშგმა აშა — იმათი ძმა (მიაქციე ყურადღება აშ-ს!)

თ-ს გამოთქვამენ უფრო მტკიცედ, ვიდრე ქართ. „თ“.

ისასჷ — „მისი ძე“ — ს მნიშვნელობით იხმარება.

ეზო (ДВОР) — ავ'გჷ, შაჷ. შა'გჷ არ გაუგონიათ (შეადრ.

გვ. 94).

ნაჷპ' — დედაბერი

15. V. 1929

ნანა'ზ, — ბებია

ჷნსჯ — თოვლი. შდრ. მუს

სგხ — თრთვილი

ხგ — ობობას ქსელი

ხგლავ' მაქმანი

ხან — მაქმანის კეთება, ქსოვა

ჷნლავ' — ზეავი, გროვა, სირმა (шнурок)

ჷან — უნაგირი

მოკლე - ჰაქჷპ' (კულ-მოჭრილი, ცხოველებზე, კაბაზე და სხვ.)

მოკლე — ჰაქჷპ' (ყოველგვარ საგანზე). შდრ. კაჷპ

წვერი — ჷაქჷპ' (ჷპ — პირი, ჰაქჷ — კული). შდრ. ჷაჷჷ.

ულვაშები — ფაქჷპ' (ფა — ცხვირი). შდრ. ფაწა

მატერია — შაქჷპ' (შა — ქონი)

სამკედლო — ჰიშ

სწავლობს (კითხულობს) — ავ'ჯავ

ასლანბანჩ

ჩაფავ'ჩ — კაპეიკი.

აბანს — 20 კაპ. (მხოლოდ ასე ამბობენ)

სომ — ერთი მანეთი

სომ — ფული

ანშ — ფული (უფრო ხშირად)

ჩემალ-ფაშა — ქემალ-ფაშა

სულთანების სახელები:

მაჰამედ-ჩერგა

დოლათ-ჩერგა

ჰაფლან-ჩერგა

ალჯარგა (ადილგირგა).

შენიშვნა:

მე-5, -7, -9 და მე-15 სტრიქონებთან > ნიშანი.

პირის სახელები (თავად-აზნაურობაში)

ყვრემ-ჩერგე

ჯან-ჩერგე

ჰაჯ-ჩერგე

აზმან-ჩერგე

სალათ-ჩერგე

ბარჩხ'თ — ბარაქათი

(აღღლეურ წიგნის მაღაზიას კრასნოდარში სხვათა შორის აბ-რაზე აწერია...თუჩან (მეგვანინ)...

მე გავემგზავრე ცხენით (верхом) — შეგუპ'უ სკუტალ. შეგმგვ' სკუტალ — ცხენით გავემგზავრე

ვთხრი ნიჩბით — ყვზღერგმგვ' სტუპ (ყვზღერ — ნიჩაბი)

ვცემ ჯოხით — ბშშგმგვ' სიჯაუპ' (ბშშ — ჯოხი)

ვჩენ ხმლით — სშშკუპმგვ' ისა'უპუპ (სშშკუპ — ხმალი)

დანით ვჭრი — საჟაჟმგვ' სანბზ' (ვსერავ, ვკვეთავ; ს'აჟაჟ — დანა)

ხუშთა'ფ — არ შეიძლება (ხუ'შთ — შესრულდება). აფ — არ არის!

შეჯა'ფ — არ არის (შეჯ — არის)

შდრ. ყაბარდ. ჯამ არ არის

მე მაქვს — სნა

შენ გაქვს — უნა და ა. შ.

მას აქვს — აშ ნა

ჰაჯანაფ — სირცხვილი! თავის მოჭრა.

(ნაფა' — სახე). შდრ. თავსლაფი

ჰაჯა' — განავალი (ადამიანისაც და ცხოველისაც)

ცაბ' — ცხოველის განავალი

მანგ — მამაკაც. სასქესო ასო

გშდღ — ქალის სასქესო ასო. შდრ. კუტუ

ამ აულის გვარები

- 1) ძაღიჯა' ედიჯა (აბაძეხი, გლეხი, არის აზნ. სხვაგან)
- 2) ჰთიგუპაჟმგუპუ ხატიკიმუკოვი (ბუედ. გლ.)
- 3) ფჩაპალ'გუპუ პჩეგატლუკოვი (ბუედ., უბრჯ)
- 4) ჰაჯანმგუპუ ხაჯიმუკოვი (ბუ. ფშუგ)
- 5) ჰამჩარჩგუპუ კამჩარიკოვი (ბუ. ფშუგ)
- 6) ტახტამრგუპუ ტახტამრუკოვი (ბუ. უბრჯ)
- 7) ლუჰამგუპუ გუჩემუკოვი (ბუ. გლ.)
- 8) ლაჟმგუპუ ლაჟმოკოვი (ბუ. გლ., არის აზნ. სხვაგან).

9) უნან' უანე (ბუ. გლ., არის აზნ. სხვაგან.)

10) ბანმგტუ ბანმუკოვი (აბად.) [მისი ნამდვ. გვარი: ლ"გუშ],
ჭყუტულ"

11) შარმგტუ შერემუკოვი (ბუ., გლ.)

12) ბუას'უგ ბუასო (შაფს.)

13) ტუტქანსტუ კოჩესოკი (ბუ. გლ.)

14) მანმგტუ ენამუკოვი (ამავე აულში)

15) ლანტუნალ"გტუ ლალუნატლუკოვი (ბუ., ციტიტუ უბრტ).

16) ტამასტუ ტამასუკოვი (ბუ. გლ.)

17) მანმგტუ მანმუკოვი (აბად. ჭყუტულ")

18) ხუნანტუ ხუნანოვი, ნ. გვ. 92 (აბად. ჭყუტულ" შემდეგ გა-
 ყიღულ იქნა და გლენად იქცა).

19) ნაგტუ ნაგუკოვი (აბად. ჭყუტულ" „—").

20) სანტუტუტუ სანატოხოვი (შაფს.)

21) უანანჩე უანანი (აბად., ჭყუტულ")

22) ანგუგუტუტუ ანგუგოვი (ფუზ, ბუედ.)

23) ბატტუ ბატოკოვი (ბუ. გლ.)

24) ჰაბრანტუ ხაბრანი (აბად., ჭყუტულ")

25) დანტუ დუნუ (ბუ. ?)

26) ჩანანტუ ჩანანოვი (ბუ. უბრტ, ძველად ძლიერი აზნ.
 გვარი).

27) ჰანტუტუ ხატოვი (აბად. ჭყუტულ")

28) გუანტუტუ გუანოკოვი (აბად. ჭყუტულ") ეს ორი ძმები იყვნენ
 ამ აულში და სხადასხვა გვარი მიიღეს.

29) შანანტუტუ შერეტლუკოვი (შაფს. უბრტ)

ტომები: ბანანტუ, აბან'ხ, შანანტუ, კანანტუ, მანტუშა, ჰან-
 ანტუ, მან'ხტ, უნან', ნათხანტუ, უბანანტუ, აბანტუ [pl. აბანტუ'ხარ, აბან-
 ტუ'ხ, შდრ. აბან'ხ].

წოდებანი: ხან; ფუზ; უბრტ; ცანტუტუ უბრტ (შინაყმა, რომელ-
 მაც აზნაურობის მიღების ნიშნად მიიღო თავადისაგან ორი ხარი
 ცანტუტუ ან: ცანტუტუ); ჭყუტულ" (თავისუფალნი; ეტიმოლოგია უცნო-
 ბია); ფუანტუტუ (თავადის კაცი, ყმა):

ა) უნანტუ.— თავისი მეურნეობის არმქონე, თავადის ეზოში
 მუშაობდა.

ლარ—ტყვე.

ჰამგუკულ"ჭტუ—ძალის შობილი; საკიცხავად ასე ეძახდნენ ფუ-
 რულ"გ-ს. გლენების უმრავლესობამ გვარის სახელები მიიღო გლენთა

შენიშვნა:

ბოლო ორ სტრიქონთან > ნიშანი.

განთავისუფლების შემდეგ, ზოგმა მფლობელი სახლისა, ზოგმა მამის სახელის მიხედვითო.

ეტიმოლოგიები

1) ?

2) პწთიგტბა—ტომისა და პირის სახ.

3) ფჩპპ—სალამო;

4) ჰაჯის ძე.

5) ჯამჩარბა—პირის სახ. (ჯამ-გირეა)

6) ?

7) ლუქა—მკედელი; მკედლის შვილი.

8) ლ'აგშა— დაბალი; ალბათ ეს სიტყვაა გაფუჭებულიო.

შდრ. აფხ. ნაყუა

9) ?

10) ბაჩ—პირის სახელია..

11) შორა—უცნაური, არასრულფასოვანი (აღამიანზე)

12) ?

13) ჯტაქბას — „საყვარელი შვილი“; ქბას — საყვარელი; პირის სახელია.

14) ?

15) ლაღტუნ — ახლადდაქორწინებულთა ოთახი; სანთიობო; აფხ. ამჰარა; ლაღტუნალ"გ—ამ ოთახის კაცი, მსახური.

16) ტამაშ'ს—პირის სახელი.

17) მაშუგ—ფეტვის ნათესი; ჰგსაჲ—კარგად არის განწყობილი.

18) ხუნ — ჩრჩილი; მწყემსვა; აბაძეხების გვარი მგონი გუ-ზე თავდება.

19) ნაჯგ—თავისუფალი, არამორცხვი ქალი.

20) სპტა—ყმაწვილი, თახტუ—მომრავლება

21) ?

22) აჯჯაგუ—მამაკაცის პირის სახ.

23) ბატ—მამაკაცის პირის სახ.

24) ჰა—ძალი

25) დბ—კაკალი; „დათანხმდი“; ხტუ—ხვადი

26) ?

27) ?

შენიშვნა:

მე-16-, 24-ე, 29-ე და 32-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

მე-20 სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: „სახლი“.

23-ე „ „ „ „ მახე“

28) გუშაშა' — თავადის ცოლი, თავადის ქალი.

გუშაშაშაშა' — ვინც ატირებს თავადის ცოლს;

29) შარაშა' გუშა, უფრო ხშირად და შარაშა' — პირის სახელება. (შერეთლუხი).

აქ სამძიმარი ასე სცოდნიათ: რამდენიმე კაცი (ორი ან სამი, ყოველ შემთხვევაში ერთი არა) ჩადის ეზოში. წინასწარ გაფრთხილებული ჰქირისუფლები (მხოლოდ მამაკაცები) გამოდიან სახლიდან. როგორც მიმსვლელნი, ისე დამხდურნი მწყრივდებიან ერთუროს პირდაპირ. მომსვლელნი მარცხენა ხელს ზევით სწვევენ სანახევროდ. ამასთან ერთად მათ შეიძლება ნახევარი ხმით რაიმე მისასამძიმრებელი სთქვან. ჰქირისუფალნიც აგრეთვე ხელისაწევით უპასუხებენ. შემდეგ სამძიმრის მთქმელნი შეიძლება უკან დაბრუნდნენ, ან სახლში შევიდნენ, სადაც რამდენიმე ხნის განმავლობაში ჩუმად სხედან. შემდეგ იწყება საუბარი მიცვალებულის გარშემო.

გავიარეთ აულში, სულ პატარა აულია, 60 — 70 კომლამდის. გზაში შეგვხვდა ჰაჯიმჯევა (თავ.) და მისი ბიძა ჩესებია (აზნ.), ორივე ახოვანი ვაჟაკია, მაგრამ ლამაზებად ვერ ჩაითვლებიან. თვალები ორსავე ღია ფერისა აქვთ.

ვნახეთ ჩერქეზული სამზარეულო სახლი. დიასახლისი არ გვექცევია. როგორც ამიხსნეს ეს იმიტომ, რომ ჩვენ ახალგაზრდებად გვთვლის, ყოველ შემთხვევაში მისს ქმარზე უფროსები არა ვართო. მოხუცებული რომ ვინმე ყოფილიყო ჩვენ შორის, დაიმალებოდაო. კერა წარმოადგენს დატკეპნილ ადგილს, აგურია დაგებული და ზედ მიწაა გადაგლესილი. ამას ზემოდან დახურული აქვს დიდი მილი, საკმაოდ დაბლა ჩამოწეული, ქვევით ოთხკუთხედი, ზემოთ მრგვალი და უფრო ვიწრო, მაგრამ მაინც საკმაოდ ფართო გასავალი აქვს ბოლსა. მილი სწორია, და არა მრუდი. გაკეთებულია დაწნულად, და გალესილია თიხით. კედლის მხრით პატარა ბარიერი აქვს ბუხრის თავივით, გალესილი აგური, ორნამენტით შემკული. ეს იმიტომ რომ კედელი დაცული იქნას ცეცხლისაგანაო, რადგან კედელი გალესილია თიხით, გაცხელებულ თიხას კი შეუძლია ცეცხლი გაუჩინოს ხის ან წნელის კედელს.

ქიგ — მიწა (საზოგადოდ), შდრ. მი-წა?

აბტა — მიწა (ნაწილი, ხელში ალებული), თიხა. შდრ. ლეტა.

კედელთან, იქვე კერასთან, გამართული იყო თიხისავე ტახტი, ძალიან დაბალი (3—4 ვერს.), ზედ ეფინა ჰილობი; ეს ცეცხლის პირას საჯდომადაო. იქვე იდგა დაბალი რგვალი სამფეხიანი მაგიდა ანაშა', ძალიან პატარა. ამაზე თურმე ღომს აგებენ შუაში ყველასთვის ერთ გუნდად, ღომში აკეთებენ სიღრმეს, რომელშიაც ასხამენ

წვენს (ქათმისას), თუ ასეთი სადილად აქვთ. იქვე კერასთან გაკეთებულია პურის საცხობი ფურნე.

ჯვარი—ჯაშუ

ჯორჯ—ერთის განმარტებით ეს არის ჩირაღდანი, რომელსაც თაყვანს სცემენ.

ჯორგმ ჭპაშილ"რპ' ცეცხლის თაყვანისმცემელი.

მღვდელს ეძახიან „პოპ“-ს, ან „პაპას“-ს.

ქალის აღსანიშნავად რუსთან საუბარში ჩერკეზები ხმარობენ თურმე სიტყვა „მარტუშკა“-ს (გაფუჭებული „მარუსკა“).

აქაც ყოფილა ჩვეულება სხვადასხვა შემთხვევითი მოვლენის მიხედვით სახელის დარქმევისა. მაგალ. ყოფილა სახელები:

მაპონ, კადეტ (კადეტების მთავრობის დროს ყუბანის ოლქში დაერქვა ასე), კიტაჟ, ბალშევიკ.

ღმთაჳტ — ჩაყარე (ნახვრეტში, ხვრელში, დოლაბში და სხვ.) სახელი ასეთი არ გაუგონია. შდრ. დოთალო

ღთაჳტუტ—დაფშენი (ორცხობილა, ბელტები...)

მაჳგრაჳტუტ—ის ჩქარა ბრუნავს (დოლაბი, ფრთები, მორევი).

შდრ. კოროხი

საჳგრაჳტუტ—მე ვბრუნავ

უჳგრაჳტუტ—შენ ბრუნავ

ჳგრაჳტუტ—რევოლვერი (ტრიალისაგან?)

ბალოტ—დამბაჩა.

მორევი—არხუჳ'ნ

შქჳნჩ—თოფი

ჳგრაჳტუჳ'ნ—ჩქარა ტრიალი, ან საზოგადოდ ტრიალი.

ბაჳჳნტ'ში—ყოჩი, რომელსაც სტუმრისთვის კლავენ; ეხლა ამ სიტყვას მხოლოდ მოხუცები ხმარობენ.

თავაზიანი—საჳჳაჳტ

'ხაზაჳ'—აღათი, წესი. შდრ. აფხ. ჳაბაზ

ადგ'ლჳ'ხაზაჳ' || ადგ'ლჳ'ხაზაჳ'—ჩერკეზული აღათი, წესი

უჳრკ'ხაზაჳ—თავაზიანობა, ზედმიწევნითი ცოდნა და შესრულება აღათ-წესებისა.

ჳალოჳ'უჳ'რკ—ზრდილობიანი ახალგაზრდა კაცი

ვედრო—შალ'

ცული—უბაზაღტუჳ

შენიშვნა:

მე-3, -4, -6 და მე-7 სტრიქონებთან > ნიშანი.

მისალმებები

ჟე ფინდიჟ-სიჯე—დილისა (ფინდრე—დილა) (|| სიი...)

ჟე მჰჰა' სიჯე—დილისა (|| სიი...)

ჟე ფრეჰა სიჯე—სალამოსი (|| სიი...)

ჟე ჩეჟ სიჯე—ლამისა (|| სიი...)

ჩჰჰე—ლამე.

პასუხი

თჰამ გნჰ'სიჯე ყეფჰე'ჰე—ღეთის კეთილი თვალი.

ნაკლებ: თჰა ჟეალაფს'ჟე—ღმერთმა მოგცეს ჯანმრთელობა. ეს უკანასკნელი არის აგრეთვე სამადლობელო სიტყვა.

ხალრჰ'ჟე—ვინც უვლის (ухаживающий); თუ სამი ცხენოსანი მიდის საღმე, ყველაზე უმცროსი იქნება ხალრჰე.

ქალის სახელი: ტჰე (ეტიმოლოგია უცნობია).

პირის სახელები

ქალები:

სას, ცაც, ცვრჰჟ, ცაცჟ', აქსტრახან (დიდი ომის მოგონება), ბჰჟ („ჩიტი“), ქჰჰჰჰა, გჰაშჰუნჰ'ჟე (აუნჰა — მისი საკუთრება; ეს წოდება „თავადის ქალი“ მთლიანად მას ეკუთვნის), ნახტრჰ'ჟე (ნჰ — თვალი; ხურჰ'ჟე—მრგვალი), გჰაშჰჰჰჰ, ჰაჰაჰჰ, ჰაჰინან, ცჰჰა, სრჰა (=ვირთხა), ბრჰა, ასლანხან, გჰაშჰსა ხჰ.

კაცები:

რგხჰჟ; წგჰჰდღღ (=სულ პატარა; შეადრ. ინდღღ—სულ დიდი; დღღღ—სადგისი); ჰმერჰან; სჰჰჰრჰჰ; ჰატჰჰ; მჰჰამოდ; დღჰ (= მჰა-რე); სჰჰჰჰჰ (სიჰჰ — ყმაწვილი კაცი; ჰჰჰჰ'—თეთრი); ჰტტტტ; ჟჰ-ღჰღ; ჰარჰჰ'ჩ; ჰნღღრჰჰ; სჰჰჰჰჰჰ (ბედნიერი ყმაწვილკაცი); სჰჰ-ჟსიჯე (კეთილი ყმაწვილკაცი); თგღჰ'ჰ (= მგელი; იმავე დროს: ძველი ქურდი, აქაური ეტიმოლოგიით); თათლჰსთჰ'ნ; ყასჰოლჰ'თ; ყამბოლჰ'თ, ყალჰჰჰრჰ; სითჰჰ; ჰათჰჰ;

როგორც აქ, ისე შადსუღებში, მე შევამჩნიე, რომ ქალები (ქალიშვილები) ჩვენი ოთახიდან გასვლისას, ზურგით იხევენ უკან კარებამდის.

ქვრივები ისეთივე თავისუფლებით სარგებლობენ, როგორც ქალიშვილები. ქალიშვილის ქუჩაში მარტო სიარული სირცხვილად ითვლება.

შენიშვნა:

მე-17, -19 და 23-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

ქემგუების რაიონი

18. V. 1929. ჩამოვედით აულ ჯამბაჩგე-ში. სადგურ უსტ-ლაბინსკაიადან (ლაბა'ფ—ლაბის ბოლო) 19 ვერსია. 280-მდე კომ-ლია. უმრავლესობა ამ აულის მცხოვრებთა ქემგუტგე-ებია. არიან აბძა'ხ, შაფსღლ, ბზ'აღღლუ ცოტ-ცოტა. ნამდვილი ადგლე არიან ქემგუები, ბუელულები და შაფსულეები ცოტა განსხვავდებიანო. მთქმელი გვიამბობს ერთი ბოლეთუყვას შესახებ, რომელსაც ძვე-ლად თურმე აზრად ჰქონდა ყველა ჩერქეზი ტომის გაერთიანება. მან ამ მხრით ბევრი რამე გააკეთა, მაგრამ შემდეგ გამეფების წა-დილი დასწამეს და მოჰკლეს. სახელად ერქვა „ბაზრგუტ“ გვარი გა-მოითქმის „ბალეთგუტ“.

როგორც ძე, ისე ღორი გამოითქმის „ნუბ“.

ჩემს კითხვაზე მთქმელი მიბასუხებს, რომ მთებში ცხოვრობდა ხალხი „აძღლ“, „უბ'ხ“, „მარაბთინ“ (იმერელი). (სადაც მერეთი-ნებთან ცხოვრობენ ტაჭლინები. მე თვითონ ასე მითხრა ერთმა, რომელსაც ვინაობა ვკითხეო. მეგრელები სხვა არიანო); „ჰაკუცუ“-ს ჩვენ ვეძახით ყველა შაფსულს, რომელიც ტუაფსის მხარეში ცხოვ-რობს.

„აბაძგ“; „ყაბართაგ“; „ყარაშაგ“ (sic!); „ნალტგე“; „ასეთინ“; „ინგუშ“; „შაზა'ნ“ (sic!); „ყუმბ'ნტ“; „ლაზგინ“; ქართველებს რო-გორ ეძახით?—„გრუზინ!“ გურჯი არ გაგიგონიათ? „ქურჯა'“-ს ჩვენ ვეძახით ტფილისსაო.

ამ აულში აბძახები არიან: „ცგა“, „სნ'ხუ“, „ნაურზ“, „ჯან-ჩატ“, „ბაშგუტ“, „ხუნაგუტ“, „ლ'გუა“ (=ადამიანის ძმა).

ქემგუები: ჩა'უზ (ჩა'უ — წნული ღობე); ჩანტუ (ჩან — დანა); თჰალაფსა'უ (=ღმერთი სიცოცხლეს აძლევს; ფსა'უ — ცოცხალი, ჯანმრთელი, ფსა'უ — სიცოცხლე). მთქმელი ჩემზე ამბობს ჩანტუ მის, შუახნის კაცი.

ამ ორი წლის წინათ მოუწვევიათ ჰანცაგუტაშ (ლაზარე; ჰანც — ხის ნიჩაბი); ქალსავით რთავენ ამ ნიჩაბს, მიდიან მდინარეზე (ქალები და ბავშვები), ტანისამოსიანად ცვივდებიან წყალში. წი-ნათ ამის შემდეგ ეზო-ეზო დადიოდნენ და მღეროდნენ; გუშინაც მოაწყვეს ასეთი რამ, მაგრამ უნიჩბოდ. ერთს ჩააგდებენ ასეთ შემ-თხვევაში წყალშიო. ამ სიმღერის სიტყვები აღარ ახსოვთ.

შენიშვნა:

23-ე და 24-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

მე-20 სტრიქონის გასწვრივ ველზე სწერია: „აქ ამბობენ თუჩ'ნ — დუქანი“. 24-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

ჯვარი—ჯაშ; ჯორჯ—ც არისო; ბევრნი ამბობენ, ეს ერთი და იგივეა, მოხუცი კი ამბობს, რომ ჯორჯ ნიშნავს ჯვარის მორწყუნეს.

მღვდელი—„პოპ“; ადასტურებს „პაპას“-ს, ასე ძველები ამბობდნენო. ჩემს შეკითხვაზე ამბობს, რომ „ნაჭყან“ იყო ყაბარდოელი გლეხი, რომელიც პირველი აქურთხეს ბერძნებმა მღვდლად.

ფული—ახშ

სომ—მანეთი

20 კაპ.—აბას

25 კაპ.—უფლჯზ

75 კაპ.—უფლჯზჯშ

5 კაპ.—ბეთაქ

კაპიკი—ჩაფაჩ

50 კაპ.—სომანჯჯუ

მპკრანჯუტ—ტრიალებს (ვერტიკალურად), შდრ. კოროხი

მანჯრანჯუტ—ტრიალებს (წისქვილის დოლაბზე)

ფსკპარზ—მორევი.

კაჭკაჭ—მოკლე, შდრ. კააჭ

ქანჯაჭ—წვერი (კა—ქვევით; კული); შდრ. ქაკე

ფანჯაჭ—ულვაშები, შდრ. აფხ. ფაწა

შანჯაჭ—მატერია

აჭკაჭ—სწავლობს

ასლან-ჩერჯა—ასლან-გირეი.

ჩგლჯი—ეკლესია.

აქ ამბობენ: ნართ; ამათ ჰყავდათ ერთი კნენა, გვარად „ალ-გჯი“ (ელადა?), სხელად სათანანა.

თუნჩ—მოსვენებით, წყნარად იყავი, არის.

ეზო—აჭგუ (შდრ. აგუარა, ახკარა, აგარაკი) — ხელის გული.

ეზო—შა'გუ

შა'უ—თემი

ქემგული გვარები ამ აულში (გაგრძელება): დღღჭკი (დღღჭ — სადგისი; კუ—სახელური);

სახელები

კაცები: ფანჯუ || ფანჯუტ (—თევზის სახელია, კობრი, შეადრ. ფარგა), ნარანლ'გუტუ, ბნთგუტუ, სალანაჭკი, მესაჭტუსთ, ახმეტჯჩ (=გმი-შენიშვნა:

მე-2 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-4 და 24-ე სტრიქონებთან > ნიშანი.

27-ე " " " N. B.

რი), ასლანბეჩი, თელტეზი, ბერზაჭი (ასეთი გვარიც არისო), ანძაჭირა, ფშუხტეზი (ხეზი—მოუსვენარი კაცი), ჰაქმანძი, ჯასპოლოშთ.

ქალები: გუაშუმანძი, გუაშუმანძევი (ძეჯე—თეთრი), გუაშუფანჯი (ფანჯი—მოკლე ცხვირი), დად. ძუძა (ამას აგრეთვე ლაზბას ეძახიან, ერთ-ქალს). სიაბლასი (ბლასი—ხუჭუჭი), ქუცა (ბორბლის ჩხირი); ამ ბავშვს ნამდვილად ჰქვია გუაშუზანი; ცაცი; ცაცა; დოლითხანი.

აბდახის ეტიმოლოგიისათვის

არის ორგვარი ტერმინი: ა'ფშ—ზევით, ზემოთ; და ა'ხ—ქვევით; ნ. გვ. 110; მაგალითად. თანამაჟალთა შორის უფროსი იქნება ა'ფშ, (მარჯვნივ), უმცროსი კი იქნება ა'ხ. მდინარის შესახებ ამბობენ: ლაბასი—ლაბას სათავე და ლაბანფ—ლაბას შესართავი. ზემოთ მოხსენებული ტერმინები კი ამ შემთხვევაში არ იხმარება. სამაგიეროდ ამბობენ:

უნაფშ—სახლის მხარე მდინარის სათავესაკენ.

უნა'ხ—შესართავესაკენ, შდრ. გვ. 14.

ამ ტერმინების ხმარება უდრის ქართ. „ზემოთ“ და „ქვემოთ“-ისას. ყოველ შემთხვევაში, ამას არა აქვს მნიშვნელობა „მაღლა“ და „დაბლა“, ან „მაღალი“ და „დაბალი“. თვითონ კი განმარტავენ: ა'ფშ—აღმოსავლეთით და ა'ხ—დასავლეთით.

თამგრაჯაწაჭი — ვარსკვლავი ჩრდილოეთით, რომელიც არასოდეს არ იცვლის თავის ადგილს (პოლარული?). ბრძოლის დროს ჩერქეზები ძისი საშუალებით იკვლევდნენ გზას ლამით. მგზავრს ვარსკვლავი უნდა მოსვლოდა ან მარცხენა მხარზე, ან მარჯვენა მხარზე, ან შუბლზე, ან ზურგზე. ეტიმოლოგია არ ესმით. „ჯაწა'ხ“ — კაზაკთაო.

ახლო-მახლო სოფლები

ულაფი (ულაფი, ულსკი); ფშუკაბლ (ფშიზოესკი); ჰათუ-ეჟუაწა (?) (ხათუეჟუაი); კაბაჰაბლ.

საღამოთი ოთხი მეზობელი კაცი მოვიდა. ერთმა ჩერქეზული ნამცხვრები მოიტანა. ამას (ამბობს ჩემზე) უნდა ვუჩვენოო. მოვიდა კიდევ ერთი კაცი. მასპინძელი სულ ფეხზე დგას.

ეხლა დავიწყებული სიტყვებია:

‘ხას—საბჭოს სხდომა; უსგრა'ხი — ამ საბჭოს თავმჯდომარე, რომელიც მომავალზე ლაპარაკობდა.

შენიშვნა:

მე-11 და მე-20 სტრიქონთან > ნიშანი.

ლექსიკა

კამეჩი—ფსკუ; მიმართვის დროს ეტყვიან „პარტ“; ასეთივე ცნობა მე მივიღე ლ'სთანაჲაბლ-ში.

ახალი ტომების სახელები

‘ხაჟსა’—ასეთი ჩერქეზული ტომი იყო ყუბანზე; ბყედლები იყოფოდნენ ხაჟსა და ჩეჩენა’ს. ეს ორი ძმის სახელიაო; იყვნენ აგრეთვე ბაჟა, ცხოვრობდნენ არმავირს ქვემოთ, ჩერქეზები.

ძაღვების სახელები

ჰამაჰ; მეშღ.

ნასადილევს წაგვიყვანეს ჩაუზ-ებმა. ამ ოჯახის უფროსი შვილი, ჯაჰარ-ი, რომელიც ამ ორი წლის წინათ ათი დღე იყო ჩემთან ტფილისში (უნივერსიტეტში უნდოდა შესვლა, მაგრამ სტიპენდია ვერ მოუხერხებ. ასლანბეის მიერ იყო ჩემთან გამოგზავნილი), ეხლა სამწუხაროდ აქ არ არის. მისი ძმა შემხვდა დილით აულის საბჭოში, გამოგემცნაურე, ძალიან გაეხარდა. მაშინვე იქ გაჩნდა, სადაც ჩვენ ვიყავით გაჩერებული (ნაურზ ბათ-თან) და გამოგვიცხადა, რომ უთუოდ მასთან უნდა წავიდეთ, რომ მისს მშობლებს უნდათ ჩემი გაცნობა. შემდეგ ეტლი მოიყვანა და წაგვიყვანა. ჯაჰარის მამა და ერთი საპატიო ნოჟი გზაში შემოგვეგებნენ. საუცხოო მეურნეობა აქვს. აუარებელი შენობა ეზოში. ბათის სიტყვით, სალუჰ ჩაუზი (ჩვენი მასპინძელი) უმდიდრესი კაცი იყო მთელს ადღეაში. აქვს კარგი აგურის სახლი. სასტუმრო ოთახში ყურადღებას იქცევს დიდი სარეცელი, რომელზედაც თოვლივით თეთრი საბან-გობანი და ბალიშები დიდი რაოდენობით ძევს. შემდეგ სადილზე მიგვიპატიუეს (ეს მეოთხე სადილია): ჩეთლიბჟი, პასთა, პური, მაწონი რძის ფაფით (ბრინჯიანი), შემდეგ ჩაი, ჩაისთან წვრილ-წვრილი ხაქაპურები და პურის თხელი ნაჭრები, კვერცხში მოხალული. მე და იბრაჰიმი დაგვსვეს მხოლოდ სუფრაზე, შემდეგ განმეორებული თხოვნის გამო შემოგვიერთდა მასპინძელიც. ბათი (ჩვენი პირველი მასპინძელი, ვისთანაც ჩვენ ჩამომხტარი ვართ) და მასპინძლის შვილები ფეხზე დგანან. როცა ჩვენ ჩაიზე გადავედით, ბათი მეზობელ ოთახში გაიყვანეს და იქ ასადილეს. — მასპინძელმა რამდენჯერმე გადამიხადა მადლობა იმ მიღებისათვის, რომელიც მე აღმოვეჩინე მისს შვილს.

19. V. 1929

დღეს ჩამოვედით ულაფ-ში, ჩამოგვიყვანეს ჩაუჟის ეტლით, თვითონ ჯაჰარის ძმა იჯდა კოფოზე. გზაში დავათვალიერეთ ერთი

წყარო, რომელიც თურმე გაჩნდა მეხის დაცემის გამო. ჩვენი ახალგაზრდა მეეტლე ამბობს, მე თვითონ მახსოვს, როცა აქ არავითარი წყარო არ იყო. საკმაოდ დიდი წყალი ამოდის აქ და თურმე სამკურნალო თვისებებს მიაწერენ მას. ზაფხულობით აქ მოდიან, ბანაობენ და სვამენ კიდევაც; ამბობენ, რომ უხდებაო. წყალს მოლურჯო ფერი აქვს, სუნი კი არავითარი. ეს წყარო იმყოფება შუაგზაზე ჯამბეჩიდან ულაფისაკენ, მარჯვნივ გადავუხვიეთ მცირე მანძილზე გზიდან. (ამ სოფელს ჩაუდის მდინ. ულან, კემგუურად: ულ, აქედან მიიღო აულმა თავისი სახელი).

სოფელს, რომელშიაც ჩვენ ჩამოვედით, ჰქვია „ულანთ“ (ბესლენ.), აბაძურად კი იქნება „ულანთ“. აქ არის მთლად 7 ჰაბლი: მარშანჰაბლი, სრდუყუთჰჟან, ყუზბექჰყუთჰჟან, ბასლენანჰ, ბერაყანჰ, ძაზგუთჰჟან, ლალადღღუთჰჟან. ყველაზე ბევრი აბაზა ყუზბექჰყუთჰში ცხოვრობს. ამ აულში ყველაზე მეტი „ბასლენანჰ“ ცხოვრობს. ჰაკურინის აულში ბასხელეები არიანო, ამბობს ჩემი მასპინძელი. ჩვენ ამ აულში „ბანანჰყა“-დან ვართ მოსულნიო, ეს აული ხომზე მალა იყო. — ულაფში ცხოვრობდნენ სულთანები. შემდეგ მოდიოდა ფშუ: აფგურგჰ (|| აფგურგჰყუა); შემდეგ — ლაყუატჰ: სრდ (|| სრდჰყუა); მარშან; ყუზბანჰყუა (ასე ამბობს ჩვენი მასპინძელი, აბაზები იტყვიანო: ყუზბეჩიფა); ლალადღღუ. უბრყ: თგჰ (თიკოვი); ბარანანჰ; გჰჰ (ვიკო);

ყუა — ყაბარდოულად მდინარე არისო, ბესლენურად ყუალონჰჟან.

აბაზას სახლში ვართ აბაძურის გასაცნობად. აქ გადმოსახლებულან ლაბას სათავეებიდან. სტანიცა (?) ანდრგჰჟ, მთა ახმათ-იბლიდან (ბლ—მთა ბესლენურად).

ჩემი მთქმელი 84 წლისაა. იქ ვცხოვრობდითო, სადაც ლაბაორად იყოფაო; (იხ. გვ. 114). ახსოვს 64 წლის ამბები. ზღვის პირას ცხოვრობდნენ მგდავეჰ, ჩვენც ამითგან გამოყოფილნი ვართ, არიან კიდევ აფხანც (sic!); ამ უკანასკნელებს განსხვავებული კილო აქვთ. მათ სოფელს ყუზბაქჰ (თუ: ყუზბაქჰჰ) ჰქვია. მგდავეჰ ეს გვარია მფლობელი; ყუზბაქჰ მათი განაყოფები იყვნენ. მათ მფლობელს (ჩემი მთქმელისას?) ერქვა სახელად ბალგრყან. ახჩიფსოუ მოვაგონე; მისი გამოთქმით ეს უნდა იყოს ჰაქჰჰგ, ისინიც მგდავეები არიან და ეხლა ცხოვრობენ ბათალფაშინსკის რაიონში, აულ კუ-

შენიშვნა:

მე-15 სტრიქონთან > ნიშანი.

მე-17, 29-ე, 30-ე და 34-ე სტრიქ. > ნიშანი.

ვინსკში. „ბალ“ ეს იყო პაბლი, ბაღქეთ, ისინი იყვნენ ბგრაყა, ჩაგირქა. როცა საძენ ვკითხე, ამბობს, რომ აძენ ეს იყო გვარი, რომელსაც პაბლი ჰქონდა (აძენბა?). ტამ ცხოვრობდა (ერთი პირი? იბრაჰიმ ეჭენდი) ყვზბექის აულში, თვითონ წარმოშობით იყო ბასხანდ. ბასხანდ ცხოვრობდნენ აფსჰაფან-ის ადგილში. ნ. გვ. 104, 114. ესენი ყველანი იქ ცხოვრობდნენ: ბასხანდ, ბაშუღღბქა, შაგგრქა, ბალ, ბგრაყა; „ტამ“ იყო მხოლოდ ერთი ოჯახიო. ისევ იმეორებს.

ჩვენ ენას ჰქვია აფსანა (sic!), შდრ. გვ. 103. მე ვკითხე, აფსუა-ს ხომ არ ეწახით თავიანთ თავს-მეთქი; მიპასუხა: აფსრჰ, ესენიც მგდავეები იყვნენო. ჩვენ ყველანი აბაზა ვართო, გამოდის, თითქოს, ეს საერთო სატომო სახელია. ამ ოჯახის გვარია ჯუმპულაა; ასეთი ფორმა იხმარება როგორც კრებითი, ისე პერსონალური მნიშვნელობით, ამას დაყინებით ამტკიცებს როგორც თვითონ, ისე მისი შვილი. ახალგაზრდობა აქ უკვე თითქმის მთლად გადასულია ბესლენეურზე. მხოლოდ მოხუცები როცა ერთად იკრიბებიან. აბაზურად ლაპარაკობენ. სახელად ჰქვია შაჯი-აჰმაღ; მის ვაჟებს ჰქვია: მჰაჭარ, ჰაჯბექარ, ასჰანდ.

მზე — ამარა (sic!) არავითარი განსხვავება არ არის, რომ ვთქვათ მარა-ო, შდრ. ბესლ. დღლმ', შდრ. გვ. 105, 110.

მთვარე—ამგზ

კაცი— აჯანა

ქალი— აფჰუტს

ვაჟიშვილი— აფა

ნისი შვილი— იფა, ჩქჰუტენ (sic!).

ქალიშვილი— აფჰუტსუა (sic!). შდრ. გვ. 108.

ქალიშვილი (дочка)— ათფჰან, აფჰან;

სახლი— აფანტ

ათქ— იგივე არისო

ოჯახი— ათააცა'

დედაბერი— ათაჟა (sic!), ათაჟაჟა, ამასაც ვამბობთო. გამოთქმა მთლად ისეთივეა, როგორც აფხაზურში

რძალი - ათაცა

თივა— ათაბ

მინდორი (поле)— არტა

შენიშვნა:

შე-12 სტრიქ. გასწვრივ სწერია: „Кумпилов“

შე-10 დ 28-ე სტრიქ. > ნიშანი.

დაჯექი—უტიან || ბტიან || შტიან
 ჩემი მამა—საბა (sic!) (მამა—ასეთი ფორმა ვერ მივახვედრე).
 დედა—ან
 ძმა—აშის
 ძმა არ მყავს—აშის დეგუგსგამ
 და—ანშის
 სისხლი—აშის; უ'ა-გ'უ აშორებ.

რიცხვითი სახელეები

- 1—აკე
- 2—ჭაბ (გამოთქმა აფხაზური)
- 3—ხთა
- 4—ფშობა
- 5—ხუბან
- 6—ჭბა
- 7—ბუბან
- 8—ააბან
- 9—ურბან
- 10—ურაბან
- 11—ურაზა (sic!)
- 12—ურგჭა
- 13—ურახ
- 14—ურგფშ
- 15—ურტხ
- 16—ურაჭ
- 17—ურიბურ
- 18—ურაა
- 19—ურეურ (sic!)
- 20—ჭაურან
- 21—ჭაურგაკე
- 22—ჭაურგაჭაბტა...
- 30—ჭაურგაურაბტა
- 40—ჭაურგაურაა
- 50—შრიბტა
- 60—ხგნჭაურან
- 70—ხგნჭაურგაურაბტა
- 80—ფშურგაურაა
- 90—ფშურგაურგაურაბტა

100—შრკ
1000.—ზექჭ

ზმნა

მე მივდივარ—სცაჟოჲტ; სცოჲტ აჟჟარ-გ'ე ეჰს აგ'ლ'უბ, მითხ-
რა კითხვაზე და სხვა, ისე როგორც აფხაზურში.

მე წავედი—სა სცტჲტ

მე მივდიოდი—სა სცრნ

მე წავალ—სა სცუშტ („უ“ ვიწროა)

—სა სცაპ, იგივეა.

ხვალ—ჟაწუჭ

ხვალ ადრე წავალ—ჟაწუჭ შგუგმთა სცუშტ || სცაპ

Imper.

უცა || ბცა || შრცა (ახალგაზრდამ იმდენად აღარ იცის უკვე
ენა, რომა „ბარა უცა“-ო ამბობს).

გუფჟ-ჭუფუი, გუნდურად (группом) (ბესლენეურად)

თავადი (ფშე)—აჰ (sicl)

ჟარკ—ამბგსთა (sicl)

გლები—ანხაჟუჭ (= ფშ'ელ"გ)

ათაჟნდ გაგიგონია-მეთქი, მიპასუხა: ფშე-ზე დაბალია და
ჟარკ-ზე მაღალია. ათავადები არიან მარშანიები (მარშან); განა
ისინი ფშე არ არიან-მეთქი? წინათ იყვნენ, მერმე კი არაო. ათა-
ჟნდ უდრის ლ"აყჟალ"ანს (ბესლენეურად).

აფსანშალა ასე ამბობს ლაპარაკისას, შდრ. გვ. 101, 104,
108, 111, 113. ამ მუშაობის დროს მეზმარებოდა ერთი აქაური ყმა-
წვილი ლიევი, რომელიც კრასნოდარში სწავლობს. ის იყო ჩვენი
თარჯიმანი. მოხუცი, რომელმაც ზემოთმოყვანილი მასალა მომცა,
საზოგადოდ როგორღაც შეკრთა ჩემი მისვლის გამო, და თავი ისე
თამამად ვერ ეჭირა. ის არჩევდა ჩემთან თარჯიმანის საშუალებით
საუბარს. როცა იქიდან წამოვედი, გზაში მე და ლიევი ვსაუბრო-
ბდით (რუსულად) აფხაზურისა და აფხაზეთის შესახებ. როგორც
ჩანს ამას ყური მოჰკრა ერთმა კაცმა, რომელიც ლობესთან იდგა.
„По афхазски знаешь?“ დამიძახა. მაშ, აქ მოდი გეთაყვო. სა-
შინლად გაეხარდა ჩემი გაცნობა, რაც სიტყვიერადაც გამოხატა.
კარგა ხანს ვილაპარაკეთ. თითქმის თავისუფლად გვესმის ერთმანე-
თის ენა. ძალიან მკაფიოდ ლაპარაკობს, შუახნისაა. ამბობს, რომ

ის ცდილობს შთააგონოს სულ ყველას, აქაურ აბაზებს, რომ საჭიროა თავისი ენის შენახვა, მაგრამ შედეგები დიდი არ არის ამ პრობაგანდისა. ახალგაზრდობა თითქმის სულ მთლად ბასლენეურზე არის გადასული. მას ოჯახი არა ჰყავს, მაგრამ ჩემმა ძმისშვილებმაც უკვე აღარ იციან „აფსაშა“-ო.

მოხუცებსაც კი ბევრს რასმე მე ვასწავლიო. როგორ ეძახით თავიანთ თავს-მეთქი? ამ კითხვაზე პასუხი მე საეჭვო მეჩვენა. ჩვენ ყველანი აბაზა ვართ, ვინც აქ ცხოვრობთ, ვინც აფხაზეთშია, ბათალაშინსკში და სხვაგანაო. ამას გარდა ისიცა თქვა, ჩვენ „აფსაშა“ ვართო. ისიც მოიხსენია, ჩვენ (ე. ი. ულაფელები) „აფსაშა“ ვართო, თითქოს ეს სახეობითი ტერმინი იყოს. ნ. გვ. 101. კუმბგლების ნამდვილი გვარია აძენბაო. საზოგადოდ, აქ ისეთი გვარებია, რომლებიც აფხაზეთშიაც არისო. მე რომ ყმაწვილი მახლდა ლიევი, ის კრასნოდარში გავიციანი, როგორც აბაზა. თან იბრაჰიმისაგან გაგონილი მქონდა, ძალიან წუხს, რომ დედაენა დავიწყებული მაქვსო. ეხლა ეს ჩემი მოსაუბრეც ამ ყმაწვილზე მიუთითებს და ამბობს კიცხვით: აი, ამანაც არ იცის თავისი ენა. ამისი ნამდვილი გვარია ალრაზა-ო. ბევრზე როგორ იტყოდით-მეთქი? „ლიაა“—მიპასუხებს.

როცა იქიდან დავბრუნდით, ჩემი მასპინძლის, მოხუცი პაჩის შუაშუღლთერ ტორა კაგუტ-რუტა-ს დაკითხვიდან გამოიჩქვია, რომ ძე აქ ითქმის „ყუა“, ხოლო ღორი—„კუა“. ხმოვანი ბოლოში მკაფიოდ ისმის. მზე ბესლენეურად „დგლა“.

აქ ამბობენ, რომ „აძღლე“ ცხოვრობდნენ (და ეხლაც ცხოვრობენო) მთებში, ზღვასთან (სადაც „თენგიზია“), აფხაზების გვერდით.

ბათალაშინსკის რაიონში ბევრი ხალხი ცხოვრობსო: აბაზა, ჩერქეზი, ბსხზღ, ამ უკანასკნელთა ენა აბაზურია.

ამ სალამოს მომაკითხეს აბაზებმა. თპაუშინან ბაქმერზა რედ-იფან (შინაური სახელი „ტეტტუ“); დახტუმან ვასჯ, ლაჰადღლუ-იფან, ეს ორნი მოვიდნენ ჩემთან. პირველი ის არის, რომელიც დილით გამეცნო ქუჩაში. ორივე კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ მათ ჰქვიათ „აფსაშა“, მაგალითად, ჩვენ ვიტყვით კაცზე: ან რ დაფსაშოზ. აფხაზურად ჩვენ ბესლინეებს ბერაა (sic!) ვეძახითო. „აგუტ-ხრუტ“-ს ვეძახით აგრეთვე მათო, რალაც ნიუანსი უნდა იყოსო, მაგრამ აღარ ახსოვთ. ჩემს დღევანდელ კუმბგლებზე თქვეს, ალბათ შვილებს გულისხმობენ, იმათ დედაენა აღარ იციან, ისინი ბერაა-

შენიშვნა:

მე-20 სტრიქონთან მიწერილია: კეგუა.

მე-5, 22-ე და 26-ე სტრიქ. > ნაშანი.

ბგზშა-ს ლაპარაკობენ. „რაცა ბზია ჟააგტ,“ ძალიან გვიხარია შენი ჩა-
მოსვლა, გაემხნედიოთო. აფხაზეთს ჩვენ ვეძახით აფსენ || აფსენჯ; აფხაზს
—აფსრჷ (ეს ცოტა საექვოა). „აძღლე“ გაგვიგონია, მაგრამ არ ვიცით,
ვინ არიან. აზგხჷა არ გაუგონიათ. აქ ჩამოსული აფსაშა ცხოვრობ-
დნენ ანდრგჷ-ში, მდინარე ძერჯხ (ბესლ. ლაბზ)თან; სადაც ორი
მდინარე იყრება: ლაბა და ლაბენოკი; შემდეგ გადმოსახლდნენ
‘ხჷაძ-ში, ბოლოს კი აქეთო. სადაც ჩვენ წინათ ვიყავით (ვიჯექით),
იქ არის „აკჷგრ“ (აკჷბრა), ზაჯანაქჷშ’ა. იქ ეხლა არის რუსების
სტანიცა ანდრუგსკაია და კუეიბა. იქ რომ ვიყავით, ყაზბჷქტ ერქვა
ჩვენს აულსაო. ეს ერთი სოფელი იყო (ქტკ) (სახელი — აზგზ).
ცალკე ქტ იყო ბარგტშ, ფსგლბაქტ-იც იყოო. ეს ყზბჷქ, ტო-
მით მარშან იყოო.

აღგაჷ—ბერიკაცი

ბთაჷ—ბებერი ქალი

ათაკჷაჷგ—ასე ამბობენ ცოლის შესახებ; სგთაკჷაჷგ—ჩემი

ცოლი

უთაკჷაჷგ—შენი ცოლი

ბმარა—მზე

ბმგზ—მთვარე (ბმგძ, აგრეთვე ამბობენ: მგძქ!). შდრ. გვ.

101.

მძა—ლამფა

ბასხაღ-ები ბევრნი არიან ბათალფაშინსკის რაიონში. მათი
ენა ცოტა განსხვავდება ჩვენისაგან. შემდეგ ერთი ამბობს: ბი-
ბარღქტ, ყლგქტ და სხვანი იქაურები (ბათალფაშინსკში) ყვე-
ლანი აშრჷ არიან.

თავადი—აპ

ბჩაა ემარკენ, ჩჩაა ეაგტ, ასე ამბობდნენ ჩვენი ძველებიო.
ათაჷბდ არ გაუგონიათ.

ჷრჷ—აამბგსთ || ამბგსთ (sic!)

ფსგჷა—მდინარე (←ფსგხჷ, ჩერქ.)

იჷგ—წერე

ჷთხ—წიკითხე

აშაყ(!)—წიგნი

ამ აულში შემდეგი ნამდვილი აბაზური გვარებია:

- 1) ლაჩგშა, 2) ბნ’ბა, 3) ქურჯაა, 4) ნაღჷშ’ა, 5) ბტთაა,
6) ჷშ’ზა, 7) ლაშა (←ლაშა?), 8) აწშაა, 9) აძგნა, 10) აპალბტ.

შენიშვნა:

შე-2, 22-ე და 25-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

11) აგერბა, 12) ქაჩძე (ძე), 13) ჰაჯემბა (ჰაჯემბა), 14) ეუენდარაა, 15) ცება, 16) სიღაა, 17) პლძე (ძე), 18) ათჰაფუჯ.ხუ, 19) ყაზბაქია (ყაზბაქ-იფა), 20) ლჷათ, 21) ალ"უნეა, 22) გუასთანხუ (|| აგუასთანხუ), 23) აკუჭან, 24) კაჩაა, 25) ხუაც (ხუაცბა), 26) პაპა (პაპნეფა), ბესლი-ნეებმა კი მას დაარქვეს შაჷგა'ნ (შოუგენ!), 27) ანაშ (|| ნაშუ) (ამო-წყუნენ); 28) ჯალჷარაა (ამოწყუნენ), 29) კაკა (ამოწყუნენ), 30) ახ-ჷახჷალა (ხუახჷალაა), 31) დუნაა, 32) ნატყუევაა, 33) ნართაა (ნართ), 34) კასაა, 35) ბიბალაა, 36) ფუჷყანაა (ფუჷყან-იფა), 37) ჰნეა (ჰანე-იფა), 38) აჷჷუბა (ამოწყუნენ);

ამ აულში ორი მესამედი აბაზები ვართ, დანარჩენები ბესლი-ნეა და ყაბარდაა.

ინჯუტე—თვალე

შოგბეჷ || შოგბეჷკ—50

ჯვარი რომ ვკითხე, ერთმა მოიგონა ფორ. ჯორ ზნა'ჷ —ამ-ბობდნენო, ვისაც ყელზე ჯვარი ეკიდაო.

მინდორი —არცა; აღის არ გაუგონიათ, სამაგიეროდ გაუგო-ნიათ აღინჯ, ეს სახლიდან რომ გახვიდე, ის იქნება, გარეთ.

აკამბეშ—კამეჩი

ჩოგ—ცხენი

ბც (!)—ხარი

ბეჷჷან—ცა

ბწლა—ხე

მე ვაკეთებ: სა იყასწაჷრატ

მე ვაკეთებდი: იყასწონ || იყასწაჷრატ

მე ვავაკეთე: იყასწეატ

მე ვავაკეთებ: იყასწაჷრატ'შეატ

მე ვავაკეთებ: იყასწაპ

გააკეთე: იყაწა

სიმინდს რა ჰქვიანო, მკითხეს. საშინლად გაუხარდათ, როცა სახელი ვუთხარი, ჩაიწერეს. ჩვენ აქ ბესლინეებთან ყოველთვის დი-დი ჩხუბი გვაქვს, ვისი ენა სჯობიაო. ჩვენ იმათ ვსჯობნით (МЫ ИХ В ТУПИК СТАВИМ). მთავარი არგუმენტი ის არის, რომ აბაზურში სქესებია გრამატიკული, ჩერქეზულში კი — არა. ბესლინეები, რო-გორც ჩანს, ნიშნს უგებდნენ, რომ აბაძებს სიმინდის სახელი არა აქვთ.

ჷანდტრ (sic!)—ფორანი (გუგ—ბესლენეურად)—აჷარდტნ.

ჷააჷრე—იცეკვე

შენიშვნა:

მე-14 და მე-18 სტრიქონთან > ნიშანი.

იპრეტ—იციკვა

უჩა—კამე

კჭაშარა—ხელი-ხელჩაკიდებული ციკვა.

ამოჯ—ყველი

ბშა—კარი

მნიშვნელოვანი ფონეტიკური განსხვავება ის არის, რომ აფხაზურ ც-ს აქ უნდა უდრიდეს ც' (პალატალიზაციაქმნილი ც), ასეა მაგ.; მრავლობითის ფორმანტში.

ანცაბ—ლმერთი

უც—დაიძინე

ცუ—ხარი

რას ეუბნებით, როცა კაცი სანადიროდ მიდის-მეტქი? „აჟ-ქფშაა უქთეატ“—მიბასუხეს.

ჩვენ მასპინძელს ეკითხება იბრაჰიმი: „რატომ ჩერქეზული კოვზები (ხისა) არა გაქვსო?“ მაგისტანა კოვზებს ჰაკუჭები (სიცი) აკეთებენ, და ეხლა არა გვაქვსო. მაშასადამე: ცა — ჭ! შდრ. ჰაკუჭც.

20. V. 1929.

ისევ აბაზური; (დახტმან-სთან ვმუშაობ ჯერ-ჯერობით).

ბცალჭარა—ხენა

შესაძლოა, ეს გამოთქმა აქ მეორე თაობას ეკუთვნოდეს, ის მოხუცი ჰაჯი ცა-ს კარგად ამბობდა, რამდენადაც მასსოვს. ერთ მათგანს რომ ჩავეკითხე (უფრო ახალგაზრდას), თითქოს ცა-ს ამბობს. ამის შემოწმებაა საჭირო.

დახტმან-ს (Дакумов) თუმცა სწავლა არ მიუღია, მაგრამ რუსულს კარგად ლაპარაკობს და ნაველი კაცია, როგორც ჩანს. აფხაზეთში არც ეს, არც თბაჭშინა არ ყოფილან. 20—30 წ. ქვემოთ აქ თითქმის აღარავინ აღარ ლაპარაკობს აბაზურად. მაგრამ აღწერის დროს ყველა აბაზად ჩაეწერა. ამ აულში ყაბარდოელებიც არიან, მაგრამ ცოტა. ისინიც ბესლენეურს ლაპარაკობენ.

აბაზები იყენენ აგრეთვე აულ ფშუზ-ჰაბლ (ფშიზოვსკი)-ში, მაგრამ ეხლა მოხუცები აღარ არიან და ალბათ არავინ ლაპარაკობს აბაზურს. სხვაგან აღდღეაში არსად არ არიანო (ყოველ შემთხვევაში ენობრივად შენახულნი).

ერთი—აკჯ

იხვი—ბაბჭშ

შენიშვნა:

მე-12 და მე-13 სტრიქონ. > ნიშანი.

ყურძინისა და ღვინის სახელი აქ უკვე აღარ იცინან. (ამ დილით ჩვენმა მასპინძელმა ხელი ისე ჩამომართვა, როგორც აჭგვსგფ-ში: ცერზედაც წამავლო ხელი.—ქალები ზურგით გადიან ოთახიდან.— მაგიდები აქაც რგვალი, დაბალი და სამფეხაა).

ვინ არის ეს—არრ ღვჭადა

ვინ არის ის—ჟღ ღვჭადა

ვინ ხარ შენ—ჟარა უზადა

ეს რა არის—არრ ზაკადა

ღვჭადასა უცნობია. ჟარბან—ღარბან... აგრეთვე უცნობია.

არა—მოზ

პო—აჯრუ

სახლი—ჭინგ, ათძგ.

ოჯახი—თააც (sic). შდრ. გვ. 110.

ცხვირი—ფუნწა

ულვაში—ფაწა

ხელი—ნაპგ

ფეხი—შაპგ

ასული—ფა

ქალი—ფაჯს, აპსაქა.

ქალიშვილი—ფაჯსფა. შდრ. გვ. 101.

ათფაპ, დაპთფაპაპ — ჩენი სახლის, გვარის ქალი, ასე ეი-ტყვიით.

სა სჯყოპ

მარა ღჯყოპ

უშფაყოპ—როგორ ხარ?

ამათ მოხუცებს ასეთი სახელები ერქვა: არგდა, პაჯაყაქლა, სფაქარა, მგრზანა, მჭლა, მჭსა, შქაქაქა, (ყაზბაქ-იფა მამამთ), კატ (ნამდვილი სახელი მისი იყო ზორბაქ), მგაჯგრ, კიქგნ, პგტგშ, პარა, მამა, ტგხა, ჯან.

აფსაშქა, ასე ამბობს ჩემი მთქმელი თავის თანამეტომეებზე.

ღვშაფსაშაზ, მადგრტ (ერთზე ამბობს, რომელიც აფხაზეთიდან მოსულა აქ).

ქალების სახელები: ძაგაშა (ჯარის კნეინაო), ძადაუს, კულა-გაქ, ასთირხან, ნაშა (ბასლინეური ქალის სახელი, ბგუ — ბელურა); შგპარხან, პარიხან, გუაჩირ.

შენიშენა:

მე-12, 26-ე და 28-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

შუქ იგლავ იჩან ჩაბა აწგაკეტ—ასე ამბობდნენ ჩვენი ძველებიო.

შოლასა—სიმინდის ღომი

ბასთა—ლომის ღომი

ნათხტ—სიმინდი

შგრძ—ფეტვი

აღურა—ლაგამი

კუადგრ—უნაგირი

მაყა—სარტყელი

არაზენა—ვერცხლი

ხვ—ოქრო

ჯენა—რკინა

ყამა—ხანჯალი

ემეა—წულა

დგრლ—земля

ანჭურ—id.

ჰრენჭუ—ტალახი

სგ—თოვლი

იძირატ—რეცხავს (მთლად სწორი არ არის ალბათ ეს ტრანსკრიპცია). შეიძლება ამ ბგერათა (ცა, ძა, წა) დეფორმაცია ყაბარ-დოულ-ბესლინეურის გავლენა იყოს.

წა—ვაშლი

ჰა—მსხალი

რასა—თხილი

კაკან—ნიგოზი

ხარწუკ—მაწონი

ქტტტუ—ქათამი

კუტალ—კვერცხი

ყაზ—ბატი

თჰაგად—ინდაური (ეს მგონი ბესლინეური უნდა იყოსო. ქათამი ბესლინეურად „გად“ არისო, ხოლო კვერცხი—გადგკა).

ატეგლა—არ გაუგონია. მოხუცმა ჰაჭიმაც ჩემს ნათქვამში თურქუტიგლა ვერ გაიგო.

ბძ—ვინმე

ჩკუტნ—ბიჭი, ვაჟი

შენიშვნა:

მე-7, -15 და მე-18 სტრიქონ. > ნიშანი.

ბასლინა'ე-ები ჰემგუებს კემგუტე-ს ეძახიან, ყაბარდოელებს—
ყაბარდ'ე, ბუელულებს — ბზ'ადღ'უ (იქნებ: ბუელღ'უ, აბაძენებს —
აბაზ'ენ; აქ ასე ამბობენ, რომ აბაზა და აბაზენები ნათესავეები
არიან. აბაზ'ენ ნინავს „აბაზას ქვემოთ“).

კაპეიკი—ქაფიქიკი (sic!) (ჩნფიჩ—ბესლენ.)

შაური—ბედასუ (ბესლ.)

თუქინ—დუქანი (ბესლ.)

მოვიდა ორი მოხუცი ბესლინე, ვეკითხები, სად ცხოვრობდ-
ნენ აძღლე? მთას იჭითო, ჰაკუჭ (ჰაკუჭ)ებს უკავშირებს ერთი მათ-
განი აძღლეების ადგილმდებარეობას. შაგირეე ეხლაც ცხოვრობენ
ბათალფაშინსკის რაიონშიო, ნამდვილი აბაზები არიანო. იქ მდინა-
რეა: ძენჯგე (ზელენჩუი).

წავედით ერთი მოხუცი აბაზას სახლში. 87 წლისა ვარო;
გვარად—ლუათ (ლუათრა) სალ'კ ჰანჯ'უ-იფა. ცხოვრობდნენ წი-
ნათ აულ გაჭტრ-ში, შემდეგ გადმოვიდნენ ჟადაქტა-ში, შემდეგ —
ქუტენი მდინარეზე მოვიდნენ. მათი მფლობელი იყო სიდ-იფა მაშამტ
(როცა ამასთან ვმუშაობდი, ერთი შუახნის აბაზა მოვიდა, ჩემი ვი-
ნაობა რომ შეიტყო, სკამს უკან დადგა და თავზე ხელს მისვამს),
იხ. გვ. 114—115.

ასახელებს მხეცებს დომბე (ზებრა თუ ბიზონი)-სა და ალგ-
მლრა-ს (კატას ჰგავს, ძალიან დიდიაო = ვეფხვი). ამ სიდ-იფას სხვა
სოფელი არა ჰქონდა. სიდრაა—ამბობს.

ათაჰად გაუგონია, ეს იგივეა, რაც ჩვენი აჰ; აჰ ჩვენებურად,
ათაჰად თქვენებურადო.

ახიფსოუს ესეც „ჰაჭიფსგ“ გამოთქვამს, ეს იქით, თქვენკენ,
„ფჰსგ“-საკენ. საძ, აძღლე, გაჩ არ გაუგონია.

ბც—ხარი (ისევე, როგორც აფხაზურში)

ბზ—ძროხა

ათააცაბ—ოჯახი

აამბგსთა — აზნაური

ბძძარა—რეცხვა (სგძაძუშტ)

ჰენწუ—ტალახი

წა—ვაშლი

გა (sic!)—თავი

ამ'რა (sic!)—მზე, შდრ. გვ. 101, 105. მარა-ც იგივე არისო.

შენიშვნა:

პირველ და მე-3 სტრიქ. > ნიშანი.

მე-9, -10, 23-ე, 25-ე და 30-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

აწი — ყველი }
 ასა — კარი } ასეა, თითქოს, თუ არ ვცდები.

ლმერთი — ნ'ცაბ.

სიმინდს რა ჰქვიან-მეთქი? ნათგ'ხუ. აჯიქურეა არ გაგიგონია? პო, მაგას ბზბბ-ები ანბობენო.

ინხაჭოტ აქ (როგორც მოხუცის, ისე სხვების მიერაც) იხმა-რება მუშაობის მნიშვნელობით. ანხარა ცხოვრების მნიშვნელობით არ იხმარება. სიღებს რას აძლევდით? გლეხები ჰყავდათ (ანხაცაბ) და ისინი მუშაობდნენ (ინხაჭან) მათთვისო, საქმელსაც უკეთებდნენო. (ანხაჭაგ-ს ეტიმოლოგია).

ახხა (!) — ფუტკარი

ყარა ყათსაშორუპ, სარა საფსაშორუპ, ყარა სგუჰკენუპ, მეუბ-ნება მოხუცი, ჩემი პურმარილი უნდა ჰამოო.

მაპაწა (!) — კოვზი

რახჩენა — კერის ჯაჭვი

მართან

ჩხამართან — სკა

აყრფშ (!) უზგფშგატ — ასე იტყვიან, როცა ვინმე ნადირს მო-ჰკლავს.

აგარა — აკვანი

ყათარა — ბოსტანი (= აჭთარა, აფსაზური)

ლაჟა — მგელი (ასე თქვა ახალგაზრდამ)

ქუჯმა — მგელი (ასე თქვა მოხუცმა)

აბგა არ გაგიგონია, სამაგიეროდ

ბაკა (|| აბაკა) (!) — მელა

ჭაგა — სარკე

კაბლა — პატარა ნაჯახი

გურაპა — დიდი ნაჯახი

ტაბრა — სარეცელი

აგუჭაშა — ასე ეძახის დახტმბ ბესლინეების ენას.

მოხუცმა არასგზით არ გამოგვიშვა, სანამ პური არ გვაქაშა. ჯერ ხელი დაგვაბანინეს, შემდეგ ჩერქეზული დაბალი რგვალი მაგიდა შემოიტანეს, ჯორკოებზე დაგვსხეს. მოხუცი მეორე ოთახში გავიდა და პურის ჰამის გათავებამდის აღარ დაბრუნებულა. ცივად ცხვრის ხორცი მოგვართვეს და „ბასთა“ (ლომის ლომი). ხორცს მაწონში აწებდნენ. შემდეგ მოიტანეს სალცხოო თაფლი, ქარვისფერი, და-

შენიშვნა:

მე-4 და 30 სტრიქონ. > ნიშანი.

შაქრული და მშვენიერი ნამცხვარი, ნაირ-ნაირი, სხვათა შორის, აფხაზური ჰალვას მსგავსი, მხოლოდ ბევრად უფრო კარგად გაკეთებული და გემრიელი. შემდეგ ისევ ხელი დაგვაბანინეს და მოხუცი დაბრუნდა. ცოტა ხანს ვისაუბრეთ. გამოსალმებისას მოხუცი გადამეხვია და დამყოვრებით ვპყავდი გულში ჩაქრული. სხვებიც გადამეხვივნენ, გამომაცილეს და დიდხანს მესალმებოდნენ. იქ მყოფ რამდენსამე აბაძას ენა უკვე დავიწყებული აქვს. ჩემმა მისვლამ დიდი აღელვება გამოიწვია. სწუხან დედაენის დავიწყებას. ერთი ამბობს: რომ შეიძლებოდეს ენის ყიდვა, ბევრს მივსცემდი ჩემს დედენაშიო.

შინ კიდევ ერთი სადილი დაგვხვდა: მონარშული ცხვრის ხორცი, საწებელად მაწონი ერბოში გახსნილ პილპილ გადასხმული, ღომის ღომი, პური მჭადივით გამომცხვარი, შემდეგ „ხანკაჲლ“ (შეადრ. ხინკალი), ხორცის წვენი, რომელშიაც ჩახარშულია წვრილი პურის (ცომის) გუნდები, შემდეგ მაწონი. ხელის ბანა ჭამის წინ და უკან. მასპინძელი სადილზე არ დაგვეწრებია, თუმცა შინ იყო. ჩვენთან ერთად ისადილა მხოლოდ ორმა მეზობელმა, მასპინძლის ვაჟები და ქალი სულ ფეხზე დგანან.

გუშინ სადილად სუბი გვქონდა და „გაძლორბჷჲ“ — ქათამი თავისებური წვენით, რომელიც ყველგან ვჭამე, სადაც კი არ ვიყავი ჩერქეზულ ოჯახში, როგორც კრასნოდარში, ისე სოფლებში: ერბოში გახსნილი პურის ფქვილი, შემდეგ ჩაი და ხაჭაპურები (პატარა პატარა და ცოტა ყველით, ცომი ამოსულია). საზოგადოდ ჩაის ყველგან ბევრსა სვამენ.

ბესლინეური:

ქალი—ჭგზ

ძუ—ბზგ

ძუ ძალი—ჰაბზ

როცა ცხოველი შვილს დააგდებს, იტყვიან: რა არის „ბზგ“
თუ „ხტგ“—ხ ვ ა დ ი.

ფხტგ—ასული

ფშააშა—ქალიშვილი

ხაგაშბზ—idem (ყაბარდოულად)

ხევი (балка)—ყტალაშაგა

მდინარე—ფსტხტა

ხევი—

ბლუჭქუ—ადგილი მდინარიდან მთის კალთებამდის
გამოქვაბული—ლუაჭხალ
ბჟანდახუ—შოშია

ბჟან—თხა, შდრ. კიახ. ფჩან.

შპანგირეჟ ლიევი ამბობს, რომ ბესლინეები ჰემგუებს „ჰემგუ-
ჰ“ -ს ეძახიან (პედტეჟნიკუმის მეორე კურსის მოწაფეა).

აქ უმცროსები უფროსთან თამბაქოს არ ეწვევიან. მე ვიყავი
მოწმე, როცა 54 წლის კაცმა თამბაქო არ მოსწია თავისზე უფ-
როსთან, სხვებზე ხომ სათქმელადაც არა ღირს.

21. V. 1929

ეს მოხუცმა ღუათ-მა მიაგებო. მოვარდა აქლოშინებული დი-
ლაადრიან აულის საბჭოში, სადაც ჩვენ ცხენებისათვის ვიყავით მი-
სულნი: გუშინ დამავიწყდა შენთვის მეთქვა ეს ამბავი; ეს ყველა-
ფერს სჯობს, რაც გუშინ გითხარო.

მთა ჰგზგჳ-ინა'გ-თან ცხოვრობდა ხალხი ერთ აულად. იქ
ცხოვრობდა ეს ქალი ჰგზგჳ. შიმშილობა იყო. წავიდა აულში ეს
ქვრივი ბავშვებისათვის საჭმლის საშოვრად. ბავშვები ტიროდნენ.
ქვა ჩააგდო ქვაბში, ხარშავდა და ისე ატყუებდა ბავშვებს. შუა ლა-
მით შევიდა ერთი ჰაჯი. ქალს შეეშინდა და წამოხტა. „ნუ გეშინია,
რამე უნდა გითხრაო, დღეს მიწისძვრა იქნება, აული დაიქცევა და
შენი ბავშვებით სახლიდან არ გამოხვიდეთ. ქალმა შეასრულა. დი-
ლით ნახა, აული აღარ არის, გარშემო წყალია. ხედავს მისი სახ-
ლიდან გზა მიდის სადღაც, გაჰყვა იმას და სხვაგან დასახლდა. ამ
გზაზე წყალი ძალიან პატარა იყო და ამიტომ დაერქვა ეს სახელი.
ჩანგ—პატარა.

ჰგზგჳ—ჰგზ—ქალი; ჰგ — კარგი, ს^აგუ

ზას'ხგლ -- ბათალფაშინსკის რაიონში ცხოვრობენ, მათი კილო
განსხვავებულია, თუმცა აბაზურია.

ბერაა—ასე ეძახიან აბაზები ყაბარ'ლოელებს, ბესლინეებს, აბა-
ძენებს, ყველა ადგლეს.

აგუჭაშა — ადგლეური ენა, მაგრამ ტომსაც აღნიშნავს.

ანი დაგუჭაშორუბ, არი დაფსაშორუბ, ასე იტყოდნენ.

გუთანი—კუათან, ბესლინეურად „ფხააშა“.

შემდეგ იბრაჰიმმა გზაში მიაგებო, რომ არა ერთმა აბაზამ მას
შენიშვნა:

პირველი: მე-2, -3, 27-ე და 29-ე სტრიქ. > ნიშანი.

ბოლო სტრიქ. გასწერივ სწერია: N. B.

მადლობა გამოუცხადა ჩემი ჩამოყვანილთათვის: მათ ისე ჰგონიათ, რომ ეს ჩემი ინიციატივით მოხდაო.

ლ'სთან რ'ყუა, ტლასტონოკოვი მაპომედი (სახელი ასეა, თუ არ ვცდები). ამასთან ორიოდ საათი გავჩერდით. მშვენიერად ცხოვრობს, აგურის სახლი, ევროპულად მოწყობილი. თვითონაც ფიზიკურად კარგი ტიპია. მე მარტო მივედი მასთან. მშვენიერად მიმილო. შემდეგ იბრაჰიმოვი მოვიდა. ვიმუშავე მასთან ცოტა ხანს ბასლინეურზე. შეჰდეგ თუმცა ეტლმა მოგვაკითხა, რომელსაც ფშიზ-ჰაბლში უნდა წავეყვანეთ, არას გზით არ გაგვიშვა, ვიდრე არ გვაჰკამა, თუმცა სრულებით არ იყო სადილობის დრო (11 საათი). ერთი სიტყვით დიდი პატივი გვცა.

ამ აულში ყაბარდოელები ძალიან ცოტანი არიან, ვინც არის, ისინიც ბასლინეურს ლაპარაკობენ. არიან ქემგუები და აბაძეები, ისინიც ბასლინეურს ლაპარაკობენ, მხოლოდ მოხუცებმა თუ იციან თავიანთი კილო. ბათალფაშინსკის ბასლინეების თქმა სრულებით არ განსხვავდება აქაურისაგან.

ძე—ყუა

ლორი ჭუა

განსხვავდება-მეთქი? რა თქმა უნდაო, იქ „ყ“-ა, აქ „ჰ“, თვითონ გამოჰყო თანხმოვანი.

წყალი—ფსუ

ფსუბუა - დაბლობი ადგილი, სადაც ბევრი წყაროა.

ლ'აგუ - დაბლობი ადგილი.

ლ'უბუ - ჭაობიანი ადგილი.

ლ'უბუა - გამოქვაბული. (ჰ აქ თავისებურია).

ბ'ღუყუა - ხევი „ორ მთას შორის“, შდრ. ტუჰუ

ბ'ღუ - ადგილი კლდის ქვეშ, ადგილი მთის ქვეშ.

ბ'ღ - მთა; უბ - ქვემოთ, დაბლა, ძირი (ПОДНОЖИЕ?)

ყუ სჰა - მთები; კავკასიონი.

აუ სჰა - ყრილი; ყორღანი.

ყუ სჰა უბუ - მთებს იქეთ; უბუ - იქეთ.

აქაური აბაზები იყოფიან: ბერაყუა და ყუსჰაჯანუ. ნ. გვ-

100.

ყულაჯუ - პატარა ხევი, სადაც წყალი მიედინება.

ხუა თა - idem.

შენიშვნა:

22-ე, 23-ე და 30-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

ბანრ'ყუა, ასე ამბობს ზემოთმოხსენებული მდინარის სახელს.
ბა ნნ—ეკლიანი

ბასლინეური გვარები: აუჯარბყუა (ჟამბრტ-ის შთამომავალი,—
იბრ. ნაურზ ამბობს, რომ ეს მართალი არ არის, რომ ისინი ბეს-
ლანთა საგვარეულოს ეკუთვნიან. — ფშუგ არიან); ლ"აყუალ"აშ (აზ-
ნაურზე მალა); ლ'ალადღღუგყუა; აზგგუ; უბრჯ (ბოლოში კ?): ვგკჯ
(ვიკოვი), შრუღღრ.

აბაზებში აზნაურები: კუმგვლ.

მფლობელთან ყაზბზჩგყუა-ს მეტი წონა ჰქონდათ, ვიდრე მარ-
შან-ებს.

ტუაფსესთან მცხოვრებ ჩერქეზებს ვეძახით ჰაკუტ-ებს. კემ-
გუებს—კემგუტ'ა; აბაზტ'ხა; აბა'ზა; ყაბარდო'ა; ბასლან'ა (sic!); ბუა-
ღულუ (sic!); უბგ'ხ;

ფსტსჰა.—სათავე

ფსტჰე—შესართავი

ბფშა—უმალღესი, მალალი, უფრო მალა; მდინარის სათავეს
მხარეს.

ბფშაკა ტგს—დაიჭირე (დაჭევი) უფროსის ადგილი (კა—ფორ-
მანტია;—ქართ. „ქენ“?).

ბ'ხა—უფრო დაბლა; მდინარის შესართავისკენ.

ბ'ხაკა ტგს—დაჭევი უმცროსის ადგილზე. ესევე ტერმინები
იხმარება უმცროს-უფროსობის აღსანიშნავად ჯდომისა თუ თანა-
სვლის აღსანიშნავად.

ყველაზე საპატიო ადგილი ოთახში იქნება კარის პირდაპირ,
სკამი ტანტსა და მაგიდას შორის; მეორე სკამი ამავე მაგიდასთან
იქნება მომდევნო საპატიო ადგილი და ასე შემდეგ კარისაკენ. კარ-
თან ეს ყველაზე უკანასკნელი ადგილია, ახლგაზრდობისათვის.
ტანტთან იმიტომია, რომ მოხუცი თუ დაიდლება, შეიძლება ტანტ-
ზე გადაჯდესო.

ბრაპიმმა მიაბზო ერთი ქალის ამბავი: 6 წლისა იყო გაყიდულ-
ლი ყაბარდოში აქედან. 90-იან წლებში ის ეძებდა აქ თავის ნათესა-
ვებს, მაგრამ ვერ იპოვა. ეხლა ბრაპიმს შემთხვევით აღმოუჩენია
მისი ნათესავები შაფსუღებში და ეს დედაბერი თავისი უფროსი
შვილით ჩამოსულა აქ სტუმრად თავის ნათესავებთან.

21. V. 1929.

აული ფშუგჰაბლა, 12 ვერსია ულაფიდან. უმრავლესობა კემ-
გუებია. არის 10-იოდე ოჯახი შაფსუღი, არიან აბაზებიც (ენობრი-

ვად გადაგვარებულნი, როგორც ჩანს). ბევრნი არიან აბაძეხები. გავჩერდით ერთს საინტერესო მოხუცთან, რომელიც არის ადგლეური სამეცნიერო საზოგადოების საპატიო წევრი. არავითარი განათლება არა აქვს. მიწის მუშაა. გვარად: ბრანტა' ზაჩერძე ფშუ'ლტუნ'ნტუტ, პაჯია! მის ქალიშვილს სახელად „კუკა“ ჰქვია [ძეც—ტუტ, ლორიც—ტუტ, განსხვავება არ არისო]. 84 წლისაა. გვიჩვენა თავისი მუზეუმი. დერეფნის ერთ დახურულ კუთხეში მოუწყვია მუზეუმი, ძალიან საინტერესო. აქ სხვადასხვა ნივთები აქვს, უმეტესობა თავისი ხელით გაკეთებული: ურმის, გუთნის, ხელის წისქვილის მსგავსი, ღომის საცხველის, საუცხოო მოდელები, მექის (მოხუცი ამბობს: მეჩა) მეჩითი, მადინა მეჩითი და ჩააბა (=ქააბა), წერო, რომელსაც პირში უჭირავს ვირთხა და რომელიც ტრიალებს, თუმცა მხოლოდ დადგმულია წვრილი ლურსმნით (მოხუცი თავს იწონებს, რომ წონასწორობა ასე კარგად არის დაცული: „ამას დიდი ეშმაკობა უნდაო.“); დამლები, მიწიდან ამოთხრილი ხის მორი, ძველად გადახერხილი თავით, ბავშვის ჩოხები, სიმინდისა და მზისუმზირას იშვიათი თავთავები და სხვ. მოხუცმა მაშინვე ამ მუზეუმში წაგვიყვანა. ეს მოხუცი ბევრს რასმე სწირავს ადგლეურ მუზეუმს. თავის ხელით გაკეთებულ მოდელებსაც.

ფშუ'ლტუნ'ნტუტ-იდან პაკურიანაპაბლამდის 15 ვერსია.

ჩამოვედით აულ მამ'ხა'ლ-ში; აქ ცხოვრობენ ამ ტომის წარმომადგენლები, უმრავლესობა, არიან ცოტა აბაძეხებიც. 400-ზე მეტი კომლია.

ქაფში, — შეუბერე! ეს იმისთვის ხდება, რომ ავადმყოფმა არ დაიძინოს, რადგან ძილში შეშინება იციან, და შეიძლება ივნოს (ჩვეულებრივად რომელიმე ასოს მოტეხასთან გვაქვს საქმე, როცა ქაფში აწყობენ. თუმცა უწყობენ დაჭრილსაც და ყვავილიანსაც, მაგრამ მაშინაც იგივე მიზეზია, დღისით აძინებენ ავადმყოფს, მაშინ მისი მოვლა ადვილია. ყვავილიანმა კიდევ, თუ მას გაართობენ, შეიძლება სახე აღარ გაიკაწროს).

ქურჯუ—ასე ეძახიან აქ ტფილისს. ქართველს კი „გრუზინ“-ს.

22. V. 1929

წუხელ ვიყავი „ქაფში“-ზე. დამის 2 საათზე დავბრუნდით შინ.

შენიშვნა:

მე-5 და მე-6 სტრიქონ. > ნიშანი.

ბრჯგჷ ანცა'ტუ (სახ.) დუდარგტუგტუ (ბოჯოკოვი), მოხუცია, ტომით ნან'ხ'ლ, ეს ტომი აბაძეებთან უფრო ახლოს არისო. რუსების მოსვლამდის ეს ტომი ცხოვრობდა მდ. ჭარზ (sic!)-ის შესართავთან. თავადმა ბოლეთუყვამ მოინდომა მისი დამორჩილება, მამხელები ბრძოლაში დამარცხდნენ და დასახლდნენ მდ. ქურჯრფხ-ის ნაპირებზე, 30—40 ვერსით მაღლა ამ მდინარის შესართავიდან. ნაწილი მამხელებისა ცხოვრობდა ადგილ არგმ-ში (სადაც ეხლა არის ფარსის საოლქო აგარაკი). იყო აგრეთვე ტომი მახტუ შ, რომელიც ცხოვრობდა არგმ-ზე მაღლა, სადაც ეხლა არის მოხოშის აგარაკი. თავადები და ტლაყუატლაშები ამ ტომს არ ჰყავდა. უბრჯ (ჰ გარაკეულია) -ები კი იყვნენ.

ლექსიკა

ძე—ტუბ
ლორი—ტუბ { განსხვავება არ არისო.

ჯვარი—ჯანჩი (sic!) ორი ლაპარაკობს ასე, აბაძეები ამბობენო: ჯაშ. ჯორ (აბაძეხ.: უორ), ეს გამიგონია, როცა აბაძეები ქრისტიანები იყვნენ, მაშინ ასე ეძახდნენ ჯვარსაო.

პაპას—ასე ეძახდნენ ძველად სომხის ექიმსაო.

შრჯჯ'ნ (!) — მხოლოდ გვარიაო.

წვერი—ჯუჭო'

მოკლე—ჯუჭუ', კუჭუ'

ულეაში—ჯუჭუ' (აბაძეხ. ფნაჰ' || ფნაჰ'). ნ. გვ. 119.

კაბეიკი—ჩაფტჩ

მეჟა—მჩა'

ქააბა—ჩააბ'

მატერია—შაჟუ'

სწავლობს—ჯტჯ

სულთანებს ცოლის შერთვამდის ეძახდნენ შაჰან, დაქორწინების შემდეგ ხანჯტუ; ასე, მაგალითად ცოლის შერთვამდის ქელეჩგირეჟს ეძახდნენ შაჰამჯუხტ, მის ძმას ბაიაზეთს შაჰამჯუტტრ.

ასლანჩერჯ (!)

ხანჯერჯ (!)

ასლანბზ'ჩ (!)

ბარზუ'ჯ—ბერზეკი, იწერება რუს. Берзеговъ, ამ გვარის ქალია ჩემი მასპინძლის კუიყევის დედა.

შენიშვნა:

მე-2, მე-8, 22-ე და 34-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

ტუშუჭუტ—პატარა ხევი

ტუშინ—დიდი ხევი } ამ სიტყვების არსებობას ერთი ამტკი-
პუტუხუტ— „ „ } ცებს, მეორე უარპყოფს.

დაგუტმგუტუ

დაგუტ—ყრუ

მთქმელი: კუბა ღისმაპრლ, ფუგუტუნგლ“ტუტ, აბადეხია, 58 წლ.

აბადეხური გვარები: კუბ, ლ“გუ, ცუ“ა, მარუთტუტუ ძგბ, ბგრსტრ, დაურ, პაქურტრ, ნაურზ, ჯანრტ, ბალადტრ, დედგუტ, ანცოუ“ტუ, გუტტ; სრახტუ; ხუაზ, ლგუ, ატლ, შუგუტუ, ბარზუ“ჯ (წარმოშობით შეიძლება უბგნი იყოს), ბლუაშუ (ბლუტ—მთლიანად, თავისა და ფეხების გარდა, გახმობილი; შუ— მძებნელი), ფუნანუ (თხების მძებნელი), რუთაუ, პაფაფუტ (ვინც ძალს უხვევს ცხვირს), ბრტუ, ასპამატ (ასპა—მაჯა), ტატტუ (ტატ—„ტყაპ!“), შდრ. ტატაშ, ბიდანტუ, პაქუწუტუ, ლაუნაუტუ (ლაუნუ“უ — სახლის შემქმნელი), ქუბლტ (აბადეხია თუ შაფსული, კარგად არ იცის).

ბლუაშუ იყოფიან: რუამგუტუ და პუაუტუტუ (პუაუტ — ლეკვი), პატუტუ, აფგუ, აზაშტ, ლ“აფცარტუ (აბადეხ.?) თ“ხგლუტ.

ლექსიკა

ძე და ღორი—ტუტ

წვერი—ყუსაუ

მოკლე—ჟუ“საუ. ნ. გვ. 117.

კაპეიკი—შაფტჩ

მატერია—სუჟუ || სუაუ

სწავლობს—გუჯუ

ქურჯუ—თბილისი

ყაბარდოული

მთქმელი: აულ ხოძიდან კულენეტოვი (Куленетов), ყუნდტო (კრებიოთ: ყუნდტოტუხ; პერსონალურად: ყუნდტოტუა) ღისმაგრლ.

ძე—ყუა

ღორი—ტუა

მთქმელმა იცის ერთადერთი შემთხვევა სხვაობისა დიდი ყაბარდოსა და აქაური ყაბარდოელების ენას შორის (უკანასკნელს ეთანხმება ამ შემთხვევაში ბათალფაშინსკის ყაბარდოულიც):

შენიშნა:

მე-9, -16, -17 და 25-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

სსაჯემ (აქაური) = სსაჯემ (დიდი ყაბარდოსი).

ყუალა'ჯა — ხრამი, დიდი ხევი

ყუაწკაჟი პატარა ხევი, რომელიც შეიძლება ცხენით გაიარო.

ყუა — აქ არ იხმარება, მაგრამ მცირე ყაბარდოში ამ სიტყვას ამბობენ „ხევის“ მნიშვნელობით.

ეს მთქმელი ჩერქეზებს ეძახის „ქიახებს“ და უპირისპირებს ყაბარდოელს; ყაბარდოელები ჩერქეზები არ არიანო, თუმცა ყველანი ადგლე არიან. აბაზებიც ადგლე არიან.

აქაურ აულებში ბავშვები უკმაყოფილებას გამოთქვამენ, რომ მათ კიახურად ასწავლიან: „ჩვენ ყაბარდა'ჯ ვართ და აბაზა'ხა'ზაჯ რათ გვინდაო.“ აქაურებს უფრო ყაბარდოსაქენ უჭირავთ თვალი. ამბობს: „ჩერქეზული ენა“, „ყაბარდოული ენა“, როგორც საწინააღმდეგო ტერმინებს.

გაუნათლებელი, გამოუსვლელი ყაბარდოელიც თავის თავს ადგლე-ს ეძახის. იმასაც კი იტყვის მე „ადგ'ლ'ზ,“ (ძველი, ნამდვილი ადგლე) ვარო.

ხოლო თვით ყაბარდოულ ენაზე ყველა ამ კიახურ ტომებს „აბაზა'ხა'ზა“-ს ეძახის. თერგის ოლქშიაც ასე ამბობენ.

ნოღაელი — ნალა'ჯა

ბალყარებს აქვთ მხოლოდ ერთი პრივილეგიური წოდება, არსებობს თაჭბრა.

მამასახლისი — თჰამა'ლა (sic!); სუფრის უფროსსაც ასე ვეძახითო.

მზე — დგ'ლა (sic!)

ადიჯა'ხ იღბ'ზა (ყაბარდ.)

ქემგ.: ადო'ჟა იღბ'ზა

ადიჯა'ხ — ხელი, რომელიც სინათლეს იძლევა. სიმღერაა ასეთი; მთქმელი ფიქრობს, რომ ადიჯა'ხ (ქალის სახელია) უნდა გულისხმობდეს თამარ მეფეს, რადგანაც იმ სიმღერაში ამ ადიჯა'ხ-ის კოშკია მოხსენებული.

ჭუას'ჯა — დოქი

შაჟან — ქუაბი. შდრ, აფხ. ჩუან

უაქა'ჯა — კენგურუ

ძველად ჩოხის ქილებს ძალიან მაღლა აკერებდნენ, იმისთვის რომ კბილებით შესაძლებელი ყოფილიყო ქილის ამოძრობა.

ყაბარდოში ყოფილა მამაკაცის სახელი გარანდჯაჟი.

ჩვენი მასპინძელი კი ამბობს: ჰაჯი ჩარანდჯაჟი ბერზა'ჯა

ყაბა — ხანჯალი (ყაბარდ.)

ჭოჩი—თოფი (ყაბარდ.)

მამხ. ჩემე || აბად. შამე (?) || ყაბარდ. ჟემ—ძროხა

23. V. 1929

მთქმელი: ჯუიზ, ბათგრ-ბეე

მამხელური გვარები:

ჰაჰამგზ (ჰაჰა'—სტუმარი; მეზგ—გაუწურავი);

მამშა' (ეტიმ. უცნ.)—მამშაგ

მამრე (არის ასეთი გვარი. იმავე დროს ყველა მამხელური გვარი ამ საგვარეულოს შტოდ ითვლება. ამას ამბობს სამი კაცი). ყველა ამ საგვარეულოს საერთო სახელია **მამრე**. მამ'ხლ არის აულის სახელი. მამხელები ყველანი ერთმანეთს ნათესავებად თვლიან.

ერთი გლეხი ეკითხება იბრაჰიმს: მე რამდენჯერმე ვიყავი მუზეუმში და იქ ვერ ვნახე მამხელური დამლები; მაშინ როცა ყველა გვარს აქ აქვს თავისი დამლა. რატომ მოხდა ეს? კითხულობს ის ნაწყენი.

მამხელები და აბაძეხები ერთი და იგივე არიან, ამბობს ჩვენი მასპინძელი.

აქ მყოფი მამხელები ამტკიცებენ, რომ წარსულ ბრძოლებში მამხელებს დიდი ღვაწლი მიუძღვით. აბაძეხებს არც ერთი საქმე მამხელების გარეშე არ გაუკეთებიათ. ისტორიულ სიმღერებში მამხელებს ეძახიან მამ'ხლგ შებლგუჰჰჰჰ (მქუხარე დარტყმა).

გვარები

მამრგჯუ (მამგრ—სიწყინარე, სიჩუმე)

ჯუახჯუ (ბებერი ტახი)

შ'ხგუმეშ'ხგ (ვინც არ ჰამს მაწონს)

ჰა'ჯუნ

დნჩაგ (ვინც სხვასთან ერთად ჰენებით მიდის)

ჯუიზ (ბებერი მელოტი)

ჰაფსჯ'უ (ჰაფს—ციხე)

ჰაღჯუნდჯ'უ (ყაბარდოელებიც არიან)

თჰარჯუხუტ (ვინც მტრელებს აშენებს)

საფრე

დჯუ

ხგმშჯუ (არის მთებში ადგილი ხგმშჯა')

ლ'ახუსჯუ (ლ'ახუსგ—უცოლო).

ბრჯჯ'უ

შენიშვნა:

27-ე და 29-ე სტრიქ. > ნიშანი.

მე-8 სტრიქ. გასწვრივ სწერია: N. B.

ბათგაჭ

ანდრეხტა

ჭაფში (იხ. აქვე ზემოთ).

ჭაფში მოვხვდით შემდეგნაირად. ერთმა მეზობელთაგანმა გვითხრა, ამაღამ ჭაფშია და ხომ არ წამოხვალთო. ჩვენ, რა თქმა უნდა, მოხარული დავრჩით, რომ ასეთი კეთილი შემთხვევა მოგვეცა. მაშინ მასპინძელმა ორი კაცი წინასწარ გაგზავნა, არ ვიცი რა მიზნით და იქიდან პასუხს ელოდა. ამბავს კარგაზანს დაავიანდა. შემდეგ მოვიდა ერთი ჩვენთვის უცნობი დარბაისელი კაცი, ჩოხით გამოწყობილი და გვითხრა, ჭაფში გთხოვენო. ჭაფში თურმე ერთი მოხუცი დედაბერისთვის ყოფილა გაკეთებული, რაღაც უღრძვია თუ მოუტეხავს. უკვე ღამის მეთორმეტე საათი იყო, როცა ჩვენ წავედით. ბევრი ხალხი დავგვხვდა, 70—80 კაცამდის, დიდი და პატარა, ქალი და ვაჟი. წრე გაეკეთებინათ და ქალ-ვაჟნი ცეკვავდნენ. მუსიკა შედგებოდა ერთი გარმონისა და რამდენიმე კასტანიეტისაგან. ზოგჯერ ეს მუსიკოსები გარმონს ხმას აყოლებდნენ, ზოგი კიდევ შესძახებდა. ტაში თითქმის არ ყოფილა. ქალები (ალბათ, მხოლოდ გასათხოვარნი) ფეხზე იდგნენ, ვაჟთაგან ზოგი მიწაზედაც იჯდა ფეხმორთხმული. ჩვენ მოხუცებს გავაცანეს და საპატიო ადგილი მიგვიჩინეს. ცოტახნის შემდეგ გრძელი დაბალი სკამები მოგვიტანეს და დავკვსხეს. მალე რამდენიმე ქალიშვილი მოიყვანეს, გავაცანეს და ჩემს გვერდით დასხეს.

შაფსულების რაიონი

ტუაფსეში ჩამოვედი 23. V-ს, საღ. 7 $\frac{1}{2}$ ს. საღ. ღონდუკოვსკაიადან (15 ვერსია ჰაკურინაპაბლიდან). საღურზე მომაცილეს იბრაჰიმმა, ჩემმა მასპინძელმა ბათგრბეა კუიჟმა და მისმა მეგობარმა, მამხელელმა ლუპ ბერსგრმა, მიუხედავად ჩემი ყოველგვარი წინაღობისა. ბარგზე ხელი არ მომაკიდებინეს (ჩემს დიდს ჩემოდანს სულ ბათგრბეა დაათრევდა), მეეტლესთვისაც კი ფულს არ მაძლევინებდნენ, ძლივს-ძლივობით დავიყოლიე, ეს სახაზინო ფულია-მეთქი. მატარებელს ორი საათი ელოდნენ ჩემთან ერთად. დაიგვიანა და ვიღრე ვაგონში არ ჩამსვეს, არ მომშორდნენ. დაუვიწყარი პატივისცემა აღმომიჩინა ამ ხალხმა.

24-ს დილით ვიყავი შაფსულების სარაიონო აღმასკომში. ჯერ ვერავინ ვნახე. მეორედ თავჯდომარის მოადგილეს წარვუდგინე ჩემი დოკუმენტები. აქვე გავიცანი ერთი აგუელი ყმაწვილი თჰალჭესნოპ აპმანტგაჭუ, კავკავის სამეურნეო ტექნიკუმის მოწაფე. ბევრი

დანმარება გამიწია. ეტლი მიშოვა, ჩემი ბარგი თავის ოთახში შეინახა, თან დამყვებოდა.

ჩემი მეეტლე ხანში შესული რუსის დედაკაცია. მთელი გზის განმავლობაში მელაპარაკება. „ვერ გამიგია, რა მოსწონთ ჩამოსულებს აქაურობაში. მე რომ ამ მთებს შევხედავ, გული მიჰქნება. თავი საფლავში მგონია. ამას წინათ სამშობლოში ვიყავი (სტავროპოლის მახლობელი რომელიღაც სტანიციდან არის) და ძლივს ამოვისუნთქე. რა კარგია ჩვენი ველები. საითაც არ გაიხედავ, შორს შენობები ჩანს. სილაღეა! საკვირველია, ამ „აზიის“ (ჩერქეზებს ჰგულისხმობს), სულ იმას სცილობენ სულ სადმე სიღრმეში, შორს შედგრენ. თუმცა ეხლა ძალიან გამოიცივალნენ. წინათ ქალი რომ შეჰხვედროდა კაცს გზაში, პირს იმაღავდა ჩერქეზი მამაკაცისაგან. ღობე-ყორეს ედებოდა, რომ გზიდან გადახვეწილიყო. ეხლა უფრო თამამად არიან. მათი ბავშვებიც ასეა. წინათ მათს ბავშვებს შარვალი ეცვათ კოჭებამდის, ეხლა კი რუსულად ჩაიცვენ, ამბობს იგი.

ჩვენ მივდივართ ტუაფსე-ნოვოროსისისკის შარავით. გზა მისდევს ძალზე დაკლაქნილ ხეობას. გარემო სქლად არის შემოსილი ტყით (უმთავრესად, უკეთ: თითქმის სულ მთლად, ფოთლოვანი ჯიშები). ჩემი მეეტლე ამბობს, რომ წინათ აქ კიდევ უფრო კარგი ტყე იყო, მაგრამ გასჩხესო (ტუაფსის ახლო-მახლო ადგილებს ჰგულისხმობდა). ხოლო შემდეგ ჩემმა აგუელმა მასპინძელმა — აუნუს ბეასსომ, მაჰმედის მამამ, მიაშბო: მოხუცებისაგან გამიგონია, ძველად მთის ამალღებული ადგილები სრულიად მოკლებული იყო ტყეს: იქ ყველგან ხალხი ცხოვრობდა (ეხლაც მთელი ეს ადგილები მოფენილია ნასოფლარებით და ნასახლარებითო), დაბლობებში კი მოსახლეობა თითქმის სულ არ იყო.

აული აგუტჯ (კარბოვკა) დაშორებულია ტუაფსეს 14 ვერსით. აგუტჯს დიდ ხიდთან მოსედან მგზავრი ჩრდილოეთისაკენ უხვევს. ეს გზა, თუ შეიძლება მას გზა ეწოდოს, ერთთავად მდ. აგუჟს კალაპოტს მისდევს, და რიყეზე აქა-იქ თუ აჩნია მხოლოდ ეტლის ნაკვალევი (გაზვიადებულია!). აგუჟ ამჟამად სულ პაწაწა ღელეა, მაგრამ, კალაპოტის განი ცხადად უჩვენებს, თუ რას წარმოადგენს ის, როცა აღიღდება. ასეთ შემთხვევაში ეს გზა თითქმის გაუვალი ხდება. „ჩერქეზები მაინც ახერხებენ წყალ-წყალ სიარულს, გაკვირვებით ამბობს ჩემი მეეტლე, რალაცნაირად იტყობენ გზის მიმართულებას. რუსები კი იხრჩობიან. ერთხელ აქ ჩემი ქმარი კინალამ დაიღუპაო“.

თვით აული აგუჟ ძალიან სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს: გაშენებულია ტაფობზე, ხევის ორსავე მხარეს. კონტა ეზოები, ბაღები თხილის, კაკლის, ბალისა და სხვ. ხეხილით, ვაზით. გარშემო ყველაფერი ამწვანებულია.

ნწფს'ტ ღაბარტტ, ჰანტსოტტ. 91 წლისა. დაიბადა მდ. და-
 ტან-ის ნაპირას, შავი ზღვის ნაპირას, იქვეა მდ. შაფსტტა („სა-
 მი მდინარე“, სამი მდინარისაგან შედგება, 42 წლ. რუკაზე ნახე
 г. Сапсуха). იქიდან აიყარნენ 1860 წ.; იმ რაზმის, რომელმაც
 აგყარა, უფროსი იყო გრაფი სამაროკოვი. ეს იყო სექტემბრის
 ბოლოში. სიმინდი უკვე მოტეხილი იყო. ის გადავიდა უღელტეხილ
 შაფსტტა'თ'ხ-ზე (შაფსტ — მდინარეა; მთა — შაფსტტა). ზამთარი
 გაატარა კრასნოდარში, 1862-ში მოვიდა ჯტბლტ-ში. — მოჰაჯირო-
 ბის ამბები. 7 წელიწადი ეყარა ადამიანის ძელები ზღვის ნაპირას.
 მამაკაცის წვერისა და ქალების თმისგან ყვაეები ბუდეს იკეთებდნენ.
 7 წელი ზღვა ადამიანის თავის ქალას საზამთროსავით. ისროდა ნა-
 პირზე. მტერს არ ვუსურვებ იმის ნახვას, რაც მე ვნახე. — აბაძეები
 ჩვენები არიან. ბუედლები, ქემგუები სხვა. აბაძა, აბაძეხი, შაფსული
 ერთია. აბაძეხებს მიწა ეკირათ სჰაგუნშ-დან მდ. ფსწყ'ფს-მდის,
 მთავარი ქედის კალთა სჰაგუნშ-ს ქვემოთ ცხოვრობდნენ კემგტტა,
 იმათ ქვემოთ ბზაღტტა. ეს უკანასკნელი ცხოვრობდნენ აძტფს-
 ამდის. მდ. თენგინკა = შაფსტტა! შდრ. შაფსტტა გვ. 127. შაფსუ-
 ლები აბაძეებთან ერთად 2 1/2 მილიონი იყვნენ. მე თვითონ ვიცი, ერთ-
 ოჯახში 33 სული იყო, ხუთი რძალი.

თავადები ეხლა თქვენთან აღარ არიან? მეკითხება მოხუცი,
 არ გენანებია, ხომ? ჩვენ არასოდეს არ გვეოლია თავადები.

ნათხვაჯი—ნათხტაჯ, (sic!)

მოხუცი კატეგორიულად ამბობს: ჩვენი ერთადერთი სახელია
 შაფსული, არავითარი აღგლე ჩვენ არ გექონია ნ. გვ. 125. ჟუნუს
 ბჟასსო ამის გამო მას შენიშვნას აძლევს. შემდეგ მოხუცი ამბობს,
 რომ აღგლე საერთო სახელია.

ანაპა თურქ. სახელიაო, წინათ მას ერქვა ბულტტრ-ჰალტ.

წემშ'ზ—ნოვოროსიისკი.

ხულ'ჟრბ (ხულ'გ—ნავთსადგური; ჟრბ—პატარა)—გელენჯიკი.

ცოფსტნ—ცვაფსინი, (р. Улапка).

ნაგაფსტტა' (ნაგა'—სილა)—ნეგეფსიხვა (р. Негепсухо).

მდ. ტტტ—ტუ (р. Ту) ნ. გვ. 126.

მდ. ნებგტტა (ნაბაღტტა?);

მდ. აგტტა;

მდ. ტყტაფს (sic!) რამდენჯერმე ვეკითხები მოხუცს და ადას-
 ტურებს ჩემს გამოთქმას. ორ მდინარეს ნიშნავსო. ნ. გვ. 126.

შენიშვნა:

მე-2, -7 და მე-8 სტრიქონ. > ნიშანი.

მდ. დანდარგუტა

მდ. სანსტ, შდრ. სუფსა

მდ. შგუ'ტუ („მხედრის შვილი“)

მდ. მაყუფესტ—მაყვიფსე (Макопсе).

მდ. მანჯღღუტუს (მანჯ — ქვა; ღუ — სორო) — მეჭიღვიფსი (р. Неожиданная).

მდ. აშა' — აშე (р. Аше)

ძე—ჭუტ
ლორი—ხუტ } ასე ამბობს მოხუცი

„ადღლეურად ასე გამოდის, შათსულურად მათ არ იციან“ (გვ. 124.) ასე თქვა მოხუცმა, როცა მე შევნიშნე, კემგუები ამ სიტყვებს ვერ არჩევენ-მეთქი.

აქ შეწყდა ჩვენი ჰუშაობა, რადგანაც მოხუცმა თქვა, რომ დაიღალა, თან ბოდიშს იხდის. ბოდიშს იხდის აგრეთვე, რომ ვერ გაგვიმასპინძლდა. საკმელი გვაქვს, გამკეთებელი კი არა გვეყავსო. ის და მისი დედაბერი არიან მხოლოდ ოჯახში. ერთი ქალი ჰყოლიათ გათხოვილი.

საზოგადოდ საინტერესო მოხუცია. ვიდრე საუბარს დავიწყებდით, მითხრა: ყველაფერს გეტყვი, რაც გაინტერესებს და რაც ვიცი, მაგრამ ჯერ ჩემი დარღები უნდა გაგიზიაროო. მისი დარღი კი ის არის, რომ „დღნ“ დაკარგა ხალხმა, ძირს, ფესვებს არაფერს ეჭირისუფლება („ფესვის დამკერი არაფერ არის“), „ფორმა“ დაკარგეს (ე. ი. სამოსი, საყოველთაოდ გავრცელებული ტერმინია ჩერქეზებში, მე ყველგან მესმოდა ასეთი გამოთქმა), მაშინ როცა მთელმა ქვეყანამ აღიარა ჩერქეზული „ფორმის“ უპირატესობა. მალე ალბათ შარვალსაც ჩაიძრობენ. ქალების გალაღება არ მოსწონს განსაკუთრებით მოხუცს. „ეს ჩვენ არ გამოგვადგებაო“. მოხუცი კარგად ლაპარაკობს რუსულს, უმსახურნია ჯარში, როგორც ქვეითში, ისე საზღვაოში.

ძალიან ცხარედ ლაპარაკობს მოხუცი ენის შესახებ. ენა ეს არის უმთავრესი. თავისი მამის და დედის ენა არ უნდა დაკარგოს კაცმა. თუ თავის ენა იცის, შემდეგ რაც უნდა ისწავლოს, შეერგება. კიდევ ბევრი ილაპარაკა მოხუცმა. აი, ეს მაწუხებდა, გითხარი. აბა, ეხლა შენ რა გაინტერესებს, მითხარიო.

შენიშვნა:

შე-5 სტრიქონთან > ნიშანი.

მოხუცი არის საპატიო პიონერი, წითელარმიელი და წითელ-ფლოტელი. ყოველ წელს მოდიან მასთან სტუმრად ლენინგრადელი მეზღვაურებიო, მითხრა მაკმულ ბუასსო.

მოხუცი ძალიან სუფთად ცხოვრობს. სხვა სამკაულებთან ერთად ოთახში უკიდია ჩოხა და ხანჯალი. ამ ტანისამოსს მე არასოდეს დავადებ, ეს მეცვა დაბადებიდან და ამით უნდა მოვკვდეთა ვე ბოხობი ახურავს. მე ბევრი ქული მაქვს, წითელარმიელის და სხვა, მაგრამ ამას არ გადავადებო. მშვენიერი ეზო აქვს სახლის წინ. მაღალი მწვანე ბალახი ბიბინებს. ეზოში „ალაგე“-თი უნდა შეხვიდეთ, ლობეს წინ თხრილი და ბოგირი, სულ მთლად როგორც ჩვენში.

მთქმელი: ალ'ალ' მუს ფშმატჯჯუ, 30 წლისა. სამოქალაქო სასწავლებელი დაამთავრა ტუაფსეში. დაბადებულია აქ. მოხუცებისაგან გაუგონია შემდეგი ამ აულის დაარსების შესახებ: წინათ აქ არავინ ცხოვრობდა, ცუდ ადგილად ითვლებოდა. 64 წლის შემდეგ, ის შაფსულები, რომელთაც არ მოისურვეს ოსმალეთში წასვლა, დაასახლეს სამხედრო პოსტებთან (ოთხ-ოთხი, ხუთ-ხუთი ოჯახი): ნებუგი, ოლგინკა, ველიამინოვკა და სხვ. შავი ზღვის ნაპირის გასწვრივ; შემდეგ მათ წინადადება მისცეს ან წასულიყვნენ ოსმალეთში, ან გადასახლებულიყვნენ ყუბანის დაბლობებში. შაფსულებს არ უნდოდათ მშობლიური ადგილების დატოვება. მოხუცებმა არა ერთგზის აღძრეს შუამდგომლობა ამ ადგილებში დატოვების შესახებ. ზოგიერთი პირების დახმარებით მათ შეძლეს ესა. კერძოდ ამ აულს დაეხმარა ვინმე კარპოვი (აქედან: კარპოვკა, მას აქ არავითარი მამული არ ჰქონია). ეს აული დასახლდა აქ 1872 წლის გაზაფხულზე. (ეს ბებიაჩემს უთქვამს არა ერთგზის), 49 კომლი დასახლდა აქ. ეხლა არის 168. ამის ბაბუა წინათ ცხოვრობდა მდ. ტჯუ-ს სათავეებშიო. (ტჯუსპა). ნ. გვ. 124. მთის ფერდობი, სადაც თვით აული იყო, იწოდებოდა ტჯუბლუჯ' (ბლუჯ' — დაქანება, ფერდობი, დაღმართი, მთის ფერდობი).

ტუაფსე — ტაჭაფს (თითქმის „ტყუაფს“) ნ. გვ. 124. გვ. 133. ორი — ტაჭი (ადასტურებენ, რომ აქ ტ-ს შემდეგ ისმის თანხმოვანი, თუმც არ ვწერთ მას, მაგრამ ეს სწორი არ არისო). შდრ. ტყუპი

ტურა — ბაგვ'შ,

მელა — ბავ'შ (sic!)

მგელი — თ'გლ'ტჯუზ'შ'

შენიშვნა:

27-ე სტრიქონ. > ნიშანი.

წვერი—უაქა'
 ულვაში—ფაჭა'
 მოკლე—კაჭკა'
 მატერია—შაქა'
 ძე—ჭაჭა'

ლორი—ხაჭა (sic!) ადასტურებს ამ გამოთქმას, ხოლო ხა-ს-
 უარპყოფს.

ნეგეფსუხო—ნაგაფსუხო (ნაგა—მდინარის ქვიანი ხეობა; რი-
 ყე; ფსუხო—მდინარე).

ამას იქით ნოვოროსიისკისაკენ პირველი მდინარე იქნება —
 შაფსუხო. შდრ. გვ. 124 შაფსუყო

ჯვარი—ხრესტ

გაშა, ეს რაღაც სხვაა, რომელიც ჯვარსაც შეიცავს. ჯაჭა
 (sic!) ესეც ღვთაება უნდა იყოს.

მღვდელი—არაფერი გაუგონია

კაბეიკი—ქაფაქი

შაური—ბეთაქ, მე შაფსუხოში არ გამიგონიაო

20 კაბ.—ნაბა

მანეთი—სომ

ფული—ნაჩ (sic!)

ბეგ—ასლანბაქი, ყუზბაქი, ზაჭაბაქი, ასლანქარა, შპანქარა,
 ბათქარა, სპათქარა, ისლამქარა.

მსაკა - ნაბერქალი. შდრ. სვანური

მსაქა—ცეცხლი

ქაჭა—ტუჩების ზედაპირი

ქაჭა—ჯგუფი, ხალხის ხროვა, აფხ. გუფ.

სწავლობს—ტარ აგა

სკოლა—აგაქა || აგაქა

მე გავემზავრე ცხენით (на лошади) — შაქა სკაჭა.

მე გავემზავრე ცხენით (верхом)—შაქა სკაჭა.

25. V

ჩამოსვლისას ადრე საუზმე გავიკეთეს. ჩემთან მაკმულის მა-
 მამ ისაუზმა, ისიც ჩემი თხოვნით. გვემსახურება მაკმული, რომე-
 ლიც ფესზე დგას. ის ხშირად იღებს შენიშვნებს მამისაგან, არ იცი
 ზრდილობის წესებიო. განსაკუთრებით მკაცრი შენიშვნა მიიღო,

შენიშვნა:

მე-8 და მე-13 სტრიქ. > ნიშანი.

როცა მარცხენა ხელით მომცა ჩაი: სტუმარს ყველაფერი მარჯვენა ხელით უნდა მიართვაო, თორემ დიდი სირცხვილიაო.

სალამოთი ვახშამი შედგებოდა სუპისა და მოხრაკული ქათმისაგან. ჩემთან სუფრაზე იჯდა ერთი მეზობელი, ზემოთ მოხსენებული ჩემი მთქმელი. მაჰმუდის მამა არ გამოჩენილა. გვემსახურება ისევ მაჰმუდი. ჩაის შემდეგ, როცა სუფრა აალაგეს, შემოვიდა მაჰმუდის მამაც.

კარგა ხანს ვიჯექით ეზოში, საუცხოო სალამო იყო. სხვადასხვა ფრინველები ეხმაურებოდნენ ერთმანეთს და ოდნავ საგრძნობი სურნელება იდგა ჰაერში.

ლოგინი დიდი სისუფთავით არის გაკეთებული. მშვენიერი აბრეშუმის საბანი. სამი ვებერთელა ლეიბი მიგია. ასე რომ, ძლივს ავდივარ საწოლზე.

მაჰმუდთან ვმუშაობ.

ა'ხ აქ იქნება ზღვისაკენ.

აფშ.—მთისაკენ. მაშასადამე, ცხადია, რომ აქაც მდინარის მიმართულება განსაზღვრავს ამ ცნებებს.

ქაჲ—ადგილი მალლობთან; ადგილი ორ მთას შორის. მაგალითად, ამბობენ; ლაბაჰა'ჲ. შაფსულები ამბობენო კა'ჲ, მაგალ.: შუგნაჰა'ჲ (ასე ეძახიან აულ კიჩმაჲ-ს; ამ უკანასკნელი სახელწოდების ადგილი უფრო ქვევით არის).

გუჰაიჰა'ჲ—ღრმული მთებს შორის; ძნელად დასამუშავებელი ადგილი.

ქულაჰა'ჲ — ხრამი, შეიძლება ყოფილი მდინარის კალაპოტი, ეხლა წყალსმოკლებული.

ჟერჰა'ნ—მთის ქვიანი ფერდობი, ცოტა მცენარეულობით. ხეები იქ სრულებით არ იცის.

მე მივრბივარ—საჩაჰ

მე ვიმალები—ზასლაბტლ'ჲ

მე ვმაღავ—სლაბტლ'ჲ (ბე—სორო; ლ'ა—იხ. ქვემოთ).

ჲალ' — ხელთათმანი (ჲა—ხელი)

საბჰნა'ლ'—ჭურჭელი, რომელზედაც ან რომელშიაც დევს საპონი.

საჰათტლ'—საათის ბუდე

ქერგჰა'ლ' — რევოლვერის ბუდე. (ქარახტ || კარახტ, შაფს.—რევოლვერი).

შენიშვნა:

მე- 15 და 22-ე სტრიქ. > ნიშანი.

თ'ხელ'გლ'—საწიგნე ჩანთა
კრასნო-ალექსანდროვსკაიას თქმა, ძალიან განსხვავდება. მაგალ., ცხენი—ქემგ. შიგ, შაფს. შიგ, კრ.-ალ. ჩგ.

პანთეონი

ძველად ჩერქეზებს სხვადასხვა ღმერთები ჰყავდათ. ზოგიერთი მათგანი ადგილობრივი იყო. მაგალითად, აბაძეებს ჰყავდათ: თჰალა-ლ'ჯ; (ლალა'ჯი—უღიტინებს); ამ აულს, აგუტგს—ჯამშ'შ; კრასნ.-ალექს.—ლ'აფს. ღმერთმანის მაგიერ ამბობენ აგუდში: ჯამშ'შ, სემკუტან (ღმერთმანი არ წავალ; ნაცვლად: ჟალოლიაჰა სემკუტან) და სხვ. კრასნო-ალექსანდროვსკაიაში: ლ'აფს, სემკუტან და სხვ. კრასნო-ალექსანდროვსკაიაში აგრეთვე გამიგონიაო: (და აქაც ამბობენო): ჟემკუტან თჰ სემკუტან (შღრ. ლიულიეს ზეგუტხ), მაგრამ ეს ნაკლებად იხმარება; უფრო ხშირად გაიგონებს კაცი ლ'აფს-სა და ჯამშ'შ-ს.

აქაურებს (მგონი კიჩმაგელებს თუ კრასნო-ალექსანდროვსკაიელებს) ჰყავდათ აგრეთვე ღმერთი: თჰანაშხტ (ნაშხტან'—ციხფერი თვალი), თითქოს ეს კატა იყო.

ადგ'ღაზაზა' ჟასაა? იცი ჩერქეზული?

სასაა'—ვიცი

მეკუტან'ჰ სსაარაფ—ცოტა ვიცი

სასაარაფ'—არ ვიცი. ფსაარაფ—არ იცი.

მეკუტან'ჰ—ცოტა. თითქოს, საბოლიშო ფორმააო.

ბაჟ სსააა'—ბევრი ვიცი.

მოდლი აქეთ — მეღა ჰა.ჟა'

წადლი იქით — ჟღა' კუტ

ჰა.კუტ' — მოდლი

ჰა.კუტ' — მოდლის

უღაჰა' კუტ - წადლი (რალაცას მოუარე)

ნა.კუტ წავიდეთ

ჩემი მასპინძელი მიაშობს: სულთანის დროს ოსმალეთში სდევნიდნენ ჩერქეზულ ენასა და მწიგნობრობას, ერთი დიდი მოხელე, ტომით აბაძეხი, ბეირუთის მუტასარიფი, ზღვაში ჩააგდეს ჩერქეზული ანბანის გამოგონების ცდისათვის.

შენიშვნა:

პირველ და მე-10 სტრიქ. > ნიშანი.

მე-2 სტრიქ. გასწვრივ სწერია: πηλα

9.

თვით ჟუნუსსაც უცდია ასეთი რამ. ჟუნუს ბჟასო დაბადებულა აულ ჰათლუჯუკუტუშ'ა ჰათლვიზიხვაიში (Хатужукайи, ჰაქურინსა და ფშიზს შუა). მამა სწავლის ნებას არ აძლევდა. ფარულად გაყიდა თავისი წილი ცხვარი, როცა 16 წლისა იყო და გაიპარა უპასპორტოდ საზღვარგარეთ. უფრო აღრე გარპარა თერგის ოლქში სასწავლოდ, მამა დაეწია გზაში და გაამათრახა. მეორეჯერაც ასე დაემართა. მესამეჯერ დედამ მისცა 15 მანეთი, ფეხით ჩავიდა ნოვოროსიისკში, იქიდან გემით ბათუმში. აქედან ჭოროხის პირას მდებარე სოფლამდის ისევ ფეხით. გასტოპეს ჭოროხი და გავიდნენ ოსმალეთის ტერტორიაზე. ტრაპიზონიდან მუჰაჯირ-კუმსიონს გაუმგზავრებია ის სტამბოლში. აქ მას დახმარებდნენ ჩერქეზები, 12 კაცი: ერთი მათგანი, ყავახანის პატრონი, მას ოთხი წლის განმავლობაში უფასოდ აძლევდა ოთახს. დანარჩენები სისტემატურად ყოველთვიურ დახმარებას აძლევდნენ. ამრიგად მიიღო იქ განათლება. ეს მოხდა 1896 წ. 1903 წ. მან განიზრახა ჩერქეზული ანბანის შედგენა (მისი ნიმუში მას ეხლაც შენახული აქვს და მე ვნახე). ერთხელ ასეთი ვარჯიშობის დროს მას თავს წაადგა ფარული პოლიციის აკენტი, ვინაობის გამოკითხვის შემდეგ წინადადება მისცა რეფორმატორს თავი დაენებებინა ამ მუშაობისათვის, მოაგონა რა მას ბეგრუთის მუტასარიფის ბედი. ეს აგენტი ყაბარდოელი ყოფილა თვითონ ტომით, და ჩერქეზულად ელაპარაკებოდა თურმე ჟუნუსს, დაბოლოს კიდევ კარგი, რომ მე შეგვხვდი და არა სხვა ვინმეო. მიუხედავად ამისა, ჟუნუსი მაინც ცდილობდა ფარულად თავის ანბანის გავრცელებას.

ჟუნუსს არ მოსწონს ზოგიერთი რამ მაკოვლევის ანბანში.

ცა უმჯობესია დაიწეროს სხვანაირად და არა ცv, როგორც ეხლა მიდებულაო. მაგალითად არაბულით ვწერდით حاج ეხლა უნდა დაიწეროს სხვანაირად და არა cvage (წუდა), როგორც წერენო.

ჩივის აგრეთვე, რომ უ-ს გამოხატვა შეუძლებელი ხდება, რადგან u დიდტონგია; მაგ.: ქალის სახელები ცუცა; ცურ; ცუცუ დაუწერელი რჩება. აგრეთვე ძალის სახელი—ცუნ.

ამ რაიონში შედის შემდეგი აულები:

- 1) ფსუბუ' ფსებე (Псебе).
- 2) აგუტუ აგვი (Карповка).
- 3) წაფსუ წაფსი (Ципка)
- 4) ქუადასუპპპ ქვადაშაპაპი (Маленьк. Псеушхо)
- 5) ს' > ჯაფუ'ტუ შყაიახვი (Больш. Псеушхо)
- 6) ნაზუგუტუ' ნაზაგვე (Наджухву)

7) ლ"ტლუათ'ხ ტლუღვათხი (Красно-Александровская).

ა) ჰაჯან'ტყ. უბანია

ბ) სოაჯან'ტყ. „ „

8) თჰაღ'ფს, თჰალაფსი (Божьи Воды) (მიაქციე ყურადღებ-
ბა: ფს).

9) შ'ხნკ'ა შახაკი (Кичман)

10) მაგრა (Магра) 10 კომლამდის ჩერქეზებია

11) შ'ხნფ'ა, ახალი სოფელია, კიჩმანის მახლობლად, შახათა
(Новое Шансугское?)

12) აშ'ფ' - 8 თუ 9 კომლია ჩერქეზი, Красно-Александров-
ская-ს მახლობლად; აშ'ფა.

ეს არისო ყველა ის დასახლებული პუნქტი, სადაც ჩერქეზები
არიან. ყველაზე დიდი აულია აგუტ'ა.

ფსგს'ა [ფსგ] (უფრო ამ დაბოლოების გარეშე გაუგონია) —
ფსგშყა (р. Псеуапсе, სადაც არის აული Божья Вода). „კეთილი
მდინარე“.

ფსგს'ა > აფ' — ფსიშყაფა (Лазаревка)

რკინისგზიდან კრასნო-ალექსანდროვსკაიამდის — 9 ვერსია, აქე-
დან ლეთის წყარომდის — 12 ვერსი. კიჩმაჲ კიდევ უფრო ახლოს
არის რკინისგზასთან — 3-5 ვერსია. ფსეუშხო დაშორებულია 25 ვერ-
სით საღ. კრივენკოვოდან (არმავირ-ტუაფსეს რკინისგზაზე).

ჭებ ზურგი (ზოგადი, განყენებული მნიშვნელობით); „პირი-
ქით“ (მთაზე) [მაჰმული].

თჰამ ფაჰ' — „ღმერთისთვის“, „ღვთისთვის“, ღვთისათვის, გე-
თაყვა (მაგ. „ტგს“ დაჯექი).

ს' სფაჰ' ს'აჯ' — ჩემთვის გააკეთე

ს' სფაჰ' აჯ' — ჩემთვის თქვი

ს' აჯ' — ელაპარაკობ

აშ, აჯ' აჯ' — ის ლაპარაკობს

აჯ' აჯ' აჯ' — შენ მე მეუბნები

ს' აჯ' აჯ' — მე შენ გეუბნები

აჯ' აჯ' — idem.

აჯ' აჯ' — „მე შენ (შენს თავს) გეტყვი იმას“.

მთქმელი: ქათან'ა > ბალაგუტს'ა ლაგუტს'ა > ზუტ'ა.

ქათან' — ხმალი (მოლუნულიო, ჟუნუსი ამბობს). ს' > აჯ — გამკე-
თებელი.

ღაიბაღა ამ აულში, მამა კი ნეგეტსუხოს ხეობაში.

შენიშვნა:

მე-5, -9 და მე-11 სტრიქ. > ნიშანი.

ჩვენი გვარი განთქმულია მკედლის ხელობით. ქალებიც კი ხშირად გამოსულან ჩვენი გვარიდან ხელოსნები. პირველი ხმალი ჩვენი გვარის კაცს გაუყეთებიაო.

ქათამი — ქათვ'

კატა — ქათვ'

მოკლე — კაჭვ'. შდრ. გვ. 127

წვერი — ქვაპ' ნ. კა — კული, გვ. 133

მატერია — შაქვ'

ძე — ჭაჭ (სხვა ფორმას უარყოფს, ღორი იქნებაო).

ღორი — ჭჭ (sic! იქნებ იმით აისხნება, რომ ნავალი კაცია, ბუდუღებშიაც ყოფილა, თუმცა მოკლე ხნით).

ცხენით წავედი — შგვ' სკუბლ

ჯოხით ვცემ — ბაშგვ' სკუბლ (?)

მკედელი — ლუკვ'

სამკედლო — კიშ

კაპეიკი — ქაფვ' ქ'

სწავლობს — ღრგ'

ღუქანი — ბაჭრ (ღუქან ბუდუღური სიტყვა არისო).

ბარაქათი — ბარაქათ

ძმა — გშ (შგ ცხენი იქნებაო)

ჩემი ძმა — სპ ჩაჭ

შენი ძმა — ტპ ფშჭ

მისი ძმა — უშ გშ

ჩვენი ძმა — თპ თშჭ

თქვენი ძმა — შა ფშგ (sic!)

იმათი „ — შშგმა შშ

ქართველი — უფრო: მარაბთენ, კიდევ: გრუზინ.

ტფილისი — გურჯაჭ'

ჯვარი — ხრესტ; ჯაჭრ (ეს ხის არის; ის კი ვერცხლის ან სხვა რისიმე, თან გულზე ხელს იდებს, ე. ი. სატარებელიო)

მელია — ბაჭვ'

ტურა — ბაგვ' შ.

დიდი — ნნჭ

დიდი — შხუა (sic!)

ა-ხვ' — საითაც წყალი მიდის.

აფშაპ' — საიდანაც წყალი მოდის.

შენიშვნა:

29-ე სტრიქონთან > ნიშანი.

კ'შა (ეს არისო პატარა მდინარე; გინდა იყოს წყალი, გინდ არ იყოსო, ქვა უნდა იყოსო. ერთი სიტყვით მისი უხვირო ვანმარტე-ბიდან ხევი გამოდის).

მდ. აგუჲს აქვე ერთვის პატარა დეღე ჭულაშტუ.

ჭულაშტუ'—ვიწრო ხეობა

ნაგაშ'—„როცა სულ ქვაა და მიწა არ არის“.

ხანჯალი—გამა

თოფი—საქტუქ' (sic!), შეადრ. აფხ. შაქ,

მზე - თვლა

მამასახლისი—თჰამთაშ'

ტუაფსე—ტაშაფს

მექა—მეჭა

ქააბა—ქაბა

კუდი—კ'შ' (sic!)

სტუმარი—ჰაჰე (sic!)

გრდემლი—სგე

ჩაქუჩი—ჭაშა

შაშტაშ'—გვარია მხოლოდ.

რკინა—ლუჰე (sic!) შდრ. აქვე „მკედელი“ და აფიფსიდის ჩანაწერი.

ორი—ტაჰ' (sic?)

ლაგუ — დაბალი ადგილი 2 მთას შორის. აი, მაგალითად ლ'აგუ იქნება ის ადგილი, სადაც ეხლა ეს აულია (აგუჲ) გაშენებული.

ზაჰუქა—კრება

ცხოვრება—შაანჯლ; ფსაუნჯლ; ფსაჰუქ; შაანჯ.

8. VIII. 1929

უბარლოული

მთქმელები: 1) კარდანოვ || კარდან'ხ (პერსონ. კარდან) ას-ლიან ქემალჯუტა (კარდან'ხ = Из Кардановых) აულიდან (ცუტაჲ) = ძველებ. ჟა'დუგნეტ ჰანჯოტოვსკიი (в Урванском округе), ეხლა ჰქვია ფსგანსუ.

2) ტიგლოვ || ტენ ლ (თ.შ. როცა მარტო გვართ ეძახიან, ასე უნდა ითქვას) თაზგრანთ, ადამჯუტა; აულიდან (ძველ. უტაჰჯუტა იშ-ხარა [იშხარა = ქველა] (Нижний Кважоковский, Урв. округа.

შენიშვნა:

მე-5, -6 და -11 სტრიქონ. > ჩიშანი.

ბოლოდან №-13 სტრ. გასწერივ წერია: N. B.

ამ სოფელში გვარები: აგრჯყტა, ინდრჯყტა.

ორივე სოფელი მდინარე შარბე, Черек-ის ხეობაშია. река — ფსგბტა; ყტბ = ველი, ხევი, „ორ მთას შუა“. მდინ. არტან — Урван; მდ. ყახუნ (= „ожидаемый“, „подрастающий“) = Колхун (!); ადგილი კეყტა (კეა—ხეა ერთგვარი, მაგარი); ჭ კი არ უნდა იყოს აქ, არამედ კ; ასე ჰქვიან ლელესაც—Чеюко;

(აკვ — ქოჩორი)

ყვ'კ'ვ — წვერი; ფვ'ს'ა — ულვაში; შ'კ', ლელე ღუმანჯყტა — Деменюк

მდინ. თერგ' — Терек. ბახსან — Баксан

მდინ. ჟურგ'ხტ — Урх 'ხტა — ცარიელი ადგილი ტყეში.

სწ ყაბარდნა სწ'ტყტა. ყაბარდნა'აწჯტ — М. Кабарда, ყაბარდნა'შტა — Б. Кабарда. აული დოღტჯყტა — Догжукowo.

ძე — ყტბ = ველი! ღორი = ჭტბ; ჭვარი = ყორ || ყორ! ჭაშ არ გაუგონიათ! ხტახტბ (ანბანი, 27) — მისალმება

მამაკაცის სახელები: ჰაფბტბ (მამ. და მდ.) (ფბტა — курносый, тупой нос, тупой — საძბტა), ჰაკ'შა (ძალი, კული, ვედი), მარაშმ („პარასკევა“), მარაშმჯყტა (პარასკევეს დაბადებული), შაბათჯყტა (შაბათს დაბადებული), ყანჯყტა, ბტბა, ბახტა'ხწ (გვარია!) შდრ. ბახვა [много скотопроизводящий — ბახტა], დარჯყტა, პტტ, ძაძ, ცაცტტ, ძაღაზბჟ („ჯარი დაბრუნდა“, უკეთ: „ჯარო, დაბრუნდი!“) ყართულ' (ყართ — эпоха?), ლ'გმა'ხტა (ბედნიერი კაცი).

ქალის სახელები: ძა'ძა (ძაძტტ, ბავშვის სახელია), ძაძტნა (sic!) ცა'ცა, ცაცუნა, ცაცუნან, ცტცა, ბგ'ხტ, ბაბგ'ხტ, ზაზა (ზაზან' — დაიცა, დაიცა!).

მამაკაცის სახელები: მაშჯყტა (გვ. და სახ.), მესწ'სტ (ეტიმოლოგია უცნობია), ჟვეჯტა, ლუბჯყტა, თემგრყან, ჰატონშჯყტა (!), ყამბრთ, ჟბტა (!), მას (= „горит“!)

სატომო სახელები: ბალ'ყარ, ჰაყრვ'თ (Черкесы, Адыг. обл.).

9. VIII. 1929

მთქმელი: კარდან-ხწ (იხ. ზემოთ)

ნალხიკი — ნალ'შტქ (მდინ. და ქალ.)

იაღბუზი — აოსჰამბ ხტ („ბედნიერი მთა“ = „курган“!)

შენიშვნა:

მე-11, -14 და 25-ე სტრიქონების გასწვრივ > ნიშანია.

მდ. Малка—ბაღყ

კაცი კლავს მგელს წგ'ხტემ დგლტჯზი (ჟ?) [!]

ყააქუკ (ზოგჯერ მესმის ბოლოში ჭი!)

ქვემდებარეს აქ უსათუოდ დაბოლოება „მ“ სჭირია.

კაცი მიდის წგ'ხტ მნკუა || წგ'ხტურ მნკუა; წგ ხტემ მნკუა ალა-
მიანებთან მიდის

კაცს ძინავს წგ'ხტურ მაჟა (წგ'ხტემ აქ არ შეიძლება).

ჩემი ძმა წერს წერილს სიყუაშემ პისმო ატო'ხგ (უ-მან-ოდ არ
შეიძლება).

ჩემი ძმა იცინის სიყუაშურ მადნხანს'ხან (სიყუაშემ არ შეიძ-
ლება!)

ჩემი ძმა ჩემ დას აძლევს ვაშლს

სიყუაშემ მნაარჯსა სიფშფხუმ ა ი რ ა ' თ !!

„ „ „ მისცა—აირითას,

ბიჭი ტირის ს'ალაწკატურ მალ

„ტიროდა „—“ დნს'

იტირებს „ „ ღნუს'

ბიჭმა დაიჭირა კატა „-მ გ'აღტ' ყეაქუბდნ'ს'

დაკლა ქათამი „-მ გ'აღ ტიფლაჟნ'ს. შდრ. გელი

ბ რ —თვლა; 'ხგებრ'—კამეჩის სადგომი; შგბრ'—ცხენის სადგო-
მი; ქათ—ცხვრის სადგომი; შდრ. აფხ. ა ბ რ ' რ ა.

მამაკაცის სახელეზი: ჰამდნხტ (გვარია; ჰამ — ადგილი, სა-
დაც ლეწავენ, კალო; ცგც; დ რ თ ა (ეს არ არის საკუთარი სახე-
ლი, არამედ მიმართვა ბავშვებისა მამისადმი); ფშემბ'ხტა; თემრტყუა;
მატ; ლუტა; პტა (ბავშვის სახ., აგრეთვე დიდისაც); მტშა (ბავშვ.);
მ ა რ შ ა ნ ' ხ ა (თავადები ფსტ იყენენ ჩვენს აულშიო, გვარია); მა-
ჯავა'ხან (გვარია აგრეთვე აზნაურის, ჟარყ).

მდ. Чегем შავგ'ამ; მდინარე და მთა Чандукი ჰანდტ'ყუა; მდ.
Шалушка შაპალტყუა (ასეთივე სახელის აულიც); მდ. Кынджа ჰან-
ჯნ'; აული Кошерово ყუაშარტყუა (აზნაურის გვარის მიხედვით).
მდინ. მ ა რ ლ ტ ჯ შ ' ერთვის მდინ. ფ ს გ ა ნ -ს უ -ს.

მთქმელი: ბეტროზოვ ბეთროზ'ხან ლია ჰაქმათტყუა აულიდან
Хату Анзорова ხათუა'ა (თავადები ანძორგ'ხან).

ურვანის ოლქი.

მდ. Урух—ურგ'ხტ

შენიშვნა:

მე-12 სტრიქ. გ.სწერივ > ნიშანია.

მდ. Аргудан—არგუტდან

მდ. Шекер—შექა'რ

მდ. Терек—თერქ' (ისმის თითქოს აგრეთვე: თა'რჩი)

მდ. Чкола—შეგო'ლან

მდ. Псыгансу—ფსგან-სუ (?)

Даргон—დარღუნ

ოსები ყაბარდოელებს ეძახიან ქაშგონ (მთქმელმა იცის ოსურიც, ოსების მეზობლად ცხოვრობს). ყაბარდოელები კი მათ ეძახიან აჟსჰა (= горец; მთა = აჟსჰა), ასევე ბალყარებსაც, ან : ბალყარ აჟსჰა; აბაზჯ'ხან...

ტალახი—ჯატა

თოვლი—ჯას

შვილიშვილი—იყუამრყუა; იბენმიბენ; ბენ—ოჯახი

თჰამადა—უფროსი, ამორჩეული, პატივსაცემი.

ჯვარი—ქორ („ჯაშ“ არ გაუგონია)

9. VIII. 1929

აბაზური ენა. „იზბაჩების“ კურსებზე

მთქმელები: 1) Накохов—ნაკოხრაა ალი მაჰამეთ-იფა, აულიდან Бибердовский—ბიბარდქ'თ (დიდ ზელენჩუკზე).

2) Балов—ბალარაა უმარ ხრცა-იფა, აულიდან Лоовско-Зеленчукский—ლორქ'თ.

Малый Зеленчук—ინჯჯქ-ქუტუნ

Большой Зеленчук—ინჯჯქ-ღუ'

ჰო—შთა!!

1—ზაკჯ

2—ჰობა (თითქმის იგივე ბგერა, რაც აფხაზურში).

6—ცბა (Чагиреевцы и кувинцы говорят: ჰბა).

8—აბა (ხმოვანთა შორის თითქოს რაღაც გუთურალი ისმის).

11—ჟიზ

12—ჟუჰჟ

16—ჟიცი

19—ჟეჟჟ

20—ჟაჟა

100—შეჯ

შენიშვნა:

პირველ და მე-3 სტრიქონების გასწვრივ > ნიშანი.

50—შეზღუპ

გზა—მეჭა (ჭა ოღნავ განსხვავებულია)

ცა—აჯაჟანდ

მზე—მარა || ამ'რა ჩვენების დროს, თუ კითხულობ, ეს რა არის, უნდა უპასუხო მარა, ისე ლაპარაკის დროს უნდა იხმარო ამ'რა „თუ ლაპარაკია მზეზე“.

კამეჩი—კამბეშ (მეორე ამტკიცებს: ჰარა), ყარაჩი ამბობს, რომ მათებურადაც „კამბაშ“-ია).

მამა—აბა

ჯვარი—ჯ'ჟარ (ორივე ასე ამბობს).

მე მეძახიან აფსუ ა-ს. იციან აგრეთვე მარათინ. თავიანთ თავს ეძახიან აბაზა-ს. ბზეფში ამბობენ: აში-ჟა აში-ქა აბაზეზზე.

იციან აგრეთვე ტაჰანთა (ვითომ ეს ტერატორიის სახელია). ჩერქეზები = ყაბარდრია; აგრეთვე: აგუჰაჟი; ეს უფრო სწორიაო (=ყაბარდოელი, ბასლინე); აგუჰაჟი ბეზშა. ბერა არ გაუგონიათ. ჩაგირეფს და კუველებს ვეძახით შტარაჟა-სო.

(ყარაჩი ამბობს, რომ „თამაღ“-ს ხმარობენ ისინიც და ნიშნავს „უფროსს“; ეტიმოლოგია უცნობია).

პირველ აულში ცხოვრობენ შემდეგი გვარები: იჟან (იჟ'ნ'რაა), აბაზრაა, შ'ხ'რაა, ფშემა'სტრაა, ყადტრაა, თაბეშრაა, ავანრაა, მაჟ-ბრაა, მულანრაა (sic!), კამრაა, ხარცტერაა, ჰათჰკრაა, ბიდარზრაა, ჰამეჟურაა, ყულბაჟრაა, ყურჩარაა, დანრაა, გრგურაა (!), ბეჯრაა, ჟანჯარაა, ჰანჯრაა, დანრაა, თობტორაა, ქურჯრაა (sic!), შარმანთრაა, მარმეჟტორაა, ჟანჟეჟტორაა, შა'ჯრაა, ჟანდარაა, გარგურაა(!), ლირაა.

ერთი ულაფელი ბასლინე ამბობს, რომ აულ ლაშაფსნე — Блечепсин-ში არის გვარი დაბალო!! იგივე ამბობს, რომ იმავე აულში არის გვარი ბალ'გეჟა; ნგრ.

ითქვამს — გვარი

სახლი—თეძე; ზენა'—ერთის აზრით: სამხარეულო; მეორის — хата.

ოჯახი—თააცან

თავი—გა (ორივე ასე ამბობს)

კისერი — ჟუღა

ხელი—ნაპე

თითი — მააცე

ფეხი—შაპე

შენიშვნა:

მე-18 სტრიქონ. გასწერივ > ნიშანია.

ყური—ლემპ

მგელი—ქუჯმან (ერთი ამტკიცებს, რომ ხოხოლების ენაზე აგრეთვე „გუჯმა“ არისო!)

მთვარე—მზე || ამზა (sic! ამზა დაკვლ—მთვარე დაბნელდა).

ლამპა—მზა

ნოლაჲ—ნაჭრეჲ, pl: ანაჭრეჲქტა (!)

აბაზები—აბაზაქტა (აბაზაცა სრულებით არ ითქმის).

რუსები—ბურუსქტა (!)

რუსი—ურუს (sic!)

მთქმელი: ყაბარდოელი Гугов—გუგუტ'ხნ ჰაეიუსუტე ყაჰჰარ-გუტა, აულიდან Старая Крепость (ძველად: Кучмазукин — ქუნმაზ-გუტ'ა), Баксанского округа.

მდ. Баксан—ბახსან

მდ. Малка—ბალკ (!)

ამ აულის რაიონში პატარა მდინარეები: ყულყუერნ, ქეშბაქ; მთა და ღელე ჰაიუკო—Хаюко; ღელე არალარყუა — Араларюко, მთა და მდინ. გუნდალან (Гунделен);

ქ. Пятигорск—ფსგ'ხტაბა (ხტაბა—თბილი)

ხუთი—თ'ხტე

ქალი—წგ ხტებზ { ბევრნი ამბობენ

კაცი—წგ ხტებჲ { ასე

ქალიშვილი—ხაჯაბზ (sic!), ბასლინეურად: ფსაშა (ბასლინეც ამტკიცებს).

ქმახები ამბობენ: ნარგბ'და (ბასლინეებიც) — კაცი, თვის მნიშვნელობით (ორი კაცი, სამი და ა. შ.); ჩვენ კი ყაბარდოელები ამ სიტყვას ვხმარობთ ოჯახის მნიშვნელობით, თუმცა ეს სიტყვა უფრო იშვიათად იხმარება, ვიდრე „ბენ“.

აქ გაზეთი გამოდის ყაბარდოულ ენაზე, კვირაში ორჯერ, სახელწოდებით: ყარაჰალყ—პროლეტარი. პროლეტარებო, ყველა ქვეყნისა შეერთდით—ყარაჰალყ ფსორი ჭეზაგუტაჰა.

10. VIII. 1929

მთქმელები: ყაბარდოელები: 1) Конукоев — ყუანუყუტ'ა'ხნ ნაჲრფ ასთამირ-რყუა, აულიდან დნხთამგუშ'ა Тахтамышевский, ნალჩიკის ოლქი.

2) Абезоков — აბაზრყუა'ხნ ნურბიჲ ნანგუტ-რყუა, აულიდან თგზ'ა Тыжевский, ბაქსანის ოლქი.

შენიშვნა:

მე-19 სტრ. გასწვრივ > ნიშანია.

მთქმელი 2): მდ. Баксан—ბახსან
 მდ. Гедуко—გვ'დტყუა
 მდ. Псарыша — ფსაჲარშა („ხელით მოყვანი-
 ლი წყალი“)

აული Хатажукино — ჰათოხტსუყუტ'ა (ზედა — რფშა, ქვე-
 და — იშხარა)

მდ. Экепцеко — აქვპწწყუა (აქვპწწა — ხეა, რომლის ტყავი
 იხმარება ნაბდის და შალის შესაღებად),—თითქოს ольха

მთქმელი 2): მდ. Чегем—შეგვ'მ (მეორე ამბობს: შეგვ'მ).

Сергиюко—სერსჭყუა, ასეთივე მდინ. (Сараджуко!)

Аргаюко—არღარყუა

მდ. Суллу-кол სულ'გ-ყუტ'ლ' (ბალყარულად: სულყუოლ; ყოლ
 ბალყარულად = балка)

მდ. Мышок—მუსწყუა (დათეების ველი)

Наукидзе—გაუგონია ტყე: ნაუზ'გძე (ნაუზი—მამაკაცის სახე-
 ლია; „ნაუჯის ჯარი“).

ჰო—(არვ'ხ??)—ნტა, ამათი პასუხიდან გამოდის, რომ მარტივი
 დადებითი და უარყოფითი ნაწილაკები არ არსებობს, კონკრეტულ
 კითხვას ეგუება პასუხი.

ეს მაგიდაა —მგ სტროლ'გრ მგრ სტოლსა!!

ეს კაცია —მგრ ლ'გსა!

ეს მე ვარ—სარასა!

ეს შენ ხარ—ჰარას არ?

10. VIII. 1929

მთქმელები: ყაბარდოელები: 1) Ма.ухов—მამუხტ'ხნ [დაძახი-
 ლის დროს: მამუხტ] მუჰამედ ბოლშ'თ-იყუა, აულიდან კუბა [ძვ.:
 ჰასანბიყუაჲ], ბაქსანის ოლქი.

2) Каншоков — ყანშო'ყუა'ხნ აუსტქ მაჰმედრყუა, იმავე აუ-
 ლიდან

3) Бжедугов — ბჰედტუ'ხნ მუჰამედ აისა-რყუა, აულიდან
 არგუტდან, ურვანის ოლქი.

4) Гитоков — გითოყუა'ხნ [ჯ!] ჰნტგრა ჰაებულშ'თ-რყუა აუ-
 ლიდან ყასაჰაბლა, ბაქსანის ოლქი.

შენიშვნა:

მე-18 სტრ. გასწერიე > ნიშანია.

- მდ. Малка—ბალყ (თუ: ბალყ) { მდ. მალკაზე
 სოფ. Бабуково—ბაბგუჭა (sic! გ.)
 მდ. Куркужин—ყულ'ყუჯერნ
 სოფ. Лафишево ლაფიშპაბლ; ეხლა ჰქვია ფსგუჭრა'ა (= „ტბა“; ხუჯრა'ა=რგვალი).
 аул Аналова—ინალპაბლ; ეხლა: ყარადაშ (ტყის სახელია).
 მდ. Дзалуко—ძალუ'ყუა (ძალ=ტირითი).
 მდ. Этока—აატაყუა (თიხის ხევი)
 მდ. Псиншоко—ფსგნშა'ტა (უწყლო ხევი; ფსგნშა—უწყლო).
 მდ. Кич-Малка—ჩგშ-ბალყ. || ყ (ჩგ—წკნელი; ჩგშ—წკნელ-
 მოჭრილი).
 Кинжал—ყანჯალ' (= „жестяный“).
 Кертмен — ჩემშ'ნ (ბალყარ. უფრო სწორედ(?) ყარანული
 სიტყვაა).
 ყანჯალ'-თან არის მთა ჰარანტუტრა (= „собака да свиня“)
 მთა გარპა'გაშ || გარპაჯა'ყ. (-ეხოს მთქმელი??)
 როცა „ქიახს“ ვეკითხები, ერთნი ამბობენ კა'ხს || კა'ხს
 მდ. Урван—არტან
 აული Мисостово --მგსოსთა'ა
 Вашхо-ца — აჟსპა-ცაზ' (ცაზ=ლოხმათი, ბებერი).
 აული Докшукино—დონშუკუტა'ა
 Нартьяна—ნართანა
 Жанхотово—ჯანხუატაპაბლ,
 Догужоково—დორ ჟუჯუტა'ა
 გვარები: ღერუ'ყუა, ინარუყუა, ნაურგუ'ხს [სახლი: ჟ'ნს სახლე-
 ბი—ჟ'ნა'ხს], ჰატოხუშოუყუტ'ხს (Атажукіны; ჰა—ძალი; ტოხუ—
 ორკერ ძოვნა; სა'ტა — ცოლიანი ყმაწვილი), ვარუ'ყუა; თამბრა'ხს
 (Тамбиев)
 წოდებები: ფსგ—თავადი
 ლ'აყუალ'აშ'ხ (!)
 ჟარყ
 ლ'ხუაყუალ'
 ფსგლ'
 ყარაპაბლყ ეხლა იხმარება ბატრაკის, პროლეტარის მნიშვნე-
 ლობით.
 (გვარის წარმოება: ჩვეულებრივად, როგორც ჩანს, მრავლ.
 სუფიქსით იხმარება, მაგ. თა'ნბი'ხს, ეს ნი'ნა'ხს: თა'ნბიანი; შეიძ-
 ლება ხმარებულ იქნას პერსონალურად: თამბრაყუა. მაგრამ უკანასკ-
 შენიშვნა:
 27-ე სტრ. გასწვრივ > ნიშანი.

ნელი მნიშვნელობითაც უფრო ხშირად, ჩანს, პირველი ფორმა იხმარება, რომელიც უნდა უდრიდეს ქართ.-იანი-ს.)

11. VIII. 1929

ჩ ა ჩ ნ უ რ ი

მთქმელები: 1) Мунаев—მუნა შპპბდ ტესგ-კენტ. из Шалинского окр. (შელი) აქ მსახურობს. წარმოშობით Урус-Мартанск. окр. (მართენ), აულიდან Стар. Атаги (ჯოკონ-ათალა; ჯოკონ—დიდი).

2) Умханав—უმხაა ასლანბეკ ამირხან-კენტ. из Гудермеского окр. (გუმეს II გუმს), аул Курчалой (ქურჩალა).

მდ. Мартан—მართ

მდ. Тенг—თანგ (აან=ხევი)

აული და მდ. Гойта — მდ. ღოა; სოფ. ღოატა (-ტა აღნიშნავს --„ზე“)

აული Алды—ბუნ-აურტ

აული Алхан-Юрт—ალხან-აურტ

მდ. Сунжа—სრლჯ

Грозный—სრლჯ-ღა'ლა

მდ. Рошняя—რო შნჩ

მდ. Аргун—არგუ (sic!) (ორ—ორმო; გუ—ბორცი).

მდ. Шаро-Аргун—შარო-არგუ

Ченты-Аргун (?)—ჭენტო-ორგუ

მდ. Терек—თერკ

წყალი—ხია

მდინარე—ხია

ღელე—ჯიმხია (ჯიმ—პატარა)

რუ—თათ'ულ

⁶
ხე (ცხვირისმიერი ე) — მორი

ჩა—ჩალა (პურის) და დათვი!

ლოდმეშ=სიმინდის ჩალა

მთა—ლამ

გორაკი—აარკ

ქვა—ტულუტ (მესმის: ტულგეტ)

კლდე—ბერდ (არის სოველი გროზნოსთან: ბერდკელ).

კიდე—ისტაე

მდინარის ნაპირი—ხრასთაე

შენიშვნა:

მე-5 და -19 სტრ. გასწვრივ > ნიშანია.

კაჟი—მრყუზ.

მიწა—ლა'თთა

ცეცხლი—წაჲ, „სახელი“-ც.

სისხლი—წი

ტალახი—ხოთ)

სახლი—წგ

კარგ ხბოს პატარა სადგომი

კირ—თეთრი მიწა, რომლისაგან აკეთებენ კირს. უკანასკნელს

ჰქვია ქირ (sic!)

ორშაბათი—ორშოტ (sic!) (ამათი მცდარი ეტიმოლოგიით:

ჭარ=შვიდი; შოტ=შაბათი?!). უეჭველად ქართულია.

პარასკევი—პერსკინდე

შაბათი—შოტე [←შოთდე?]

კვირა—კირინდე

ღე - ღღე

შვილი—კჯნტ (ვაჟი)

ქალიშვილი—ჯოჲ

ვაჟიშვილი—ვაჲ

შვილიშვილი—კჯნტკჯნტ

ქალი—ზუდა

ბავშვი—ბარ; pl. ბარეშ

მოხუცი—ყჯანსტგგ

მოხუცი, ბებერი—ყეჲნ

ყურონა—ახალგაზრდა (ყველაფერზე ითქმის, ადამიანზე, ცხოველზე, მცენარეზე, რაც იზრდება); შდრ. ყანა.

მამასახლისი—ჯურტდა

ლა—მამა; პატრონი

თამდნ—უხუცესი, საპატიო პირი.

ოჯახი—დარზოლ

მზე—მალხ

ღმერთი—ღელი; მიმართვის დროს: დნ'ლნ

მამაკაცის სახელები: ტუსკ, ცუკა, უსფა, ცრცა, ჰუჰა, ბანუ, ღრთთა, ბარ, ტრკკა, ბგრდა, როჲად, ლატა, ვახა (=живи!)

ქალის სახელები: ზნ'ზა (=ხეხილის ყვავილი), ცრცა, ზანუ, ღრტგა, ძაჲძან; ხახრ, გოგრ (=მტრედი, შდრ. ხოხობი); კიჲაკ; ახხა (=живи!)

შენიშვნა:

23-ე სტრ. გასწვრივ > ნიშანია.

მდ. Кубань—ყუბრნა (sic!), ყაბარდოელები კი ეძახიან (იმ ოლქის ყაბარდ.): ფსუზ, (რადგან წყალი ყოველთვის მღვრიეა). მის. მარლანისა გადმოცემით აფხაზებიც ყუბანს ყუბრნა-ს ეძახიან.

ა ბ ა ზ ა მ ე უ ბ ნ ე ბ ა :

მდ. Марух—მარუხ

მდ. Ахсаут—ხსაუთ

მდ. Кума—გუმა-ძე (უფრო სწორედ:

გუმ-აძე, ალბათ იმიტომ რომ მეორე აბაზა ამბობს: გუმ)

ბასს'ად—ასე გვეძახიან ჩვენ ადგლები (ე. ი. ადგლ. ავტ. ოლქის მცხოვრებნი).

12. VIII. 1929

მთქმელი: Симрулетов—სიმბულ'თ დასუტჷ ჭაისა -რყუა აულ ულაფიდან (ადგდეს ავტ. ოლქი). ტომით ბასლინეა.

მთქმელის აზრით განსხვავებაა. ქემგუურსა და ბასლინეურს შორის (ბასლინეები აულ ბლეჩეფსინ — ბლაშაფსინე-ში, მაგრამ ისინი წმინდად ლაპარაკობენ არა ბასლინეურს, არამედ ყაბარდოულს. ამ აულში ყაბარდოელებიც ცხოვრობენ):

ქემგ. კუბალა || ბასლ. კუა (imp. კუე) — წავიდა

მედატალა		მებერა	—თქვა
ყაზღრ		ბელ'	—ბარი (лопатка)
ფხანტაკუ		შანთ	—სკამი
ნაუშ		ფშაღმეშ	—ხვალ
ნაუშმეკუ		ფშაღმეშეკა	—ზეგ
ჰაკუტესტალო		აფხუალ'ან	—სათითე
სჰამალტმჩა		სჰალტბეან	—ფანჯარა
ჰაკუტან'რ		ლუალ'გუა	—ტახტი (საწოლი)
ჭარზა		ჰატანა	—ბზე
ჰამფსა		ჰანა	—ზვინი

ბ ა ს ლ ი ნ ე უ რ ი :

ქალი—ბზგლ'ხუტღან

მამაკაცი—ხულ'ხუტღან

შენიშვნა:

მე-6, -7, -8 და -9 სტრიქონების გასწვრივ > ნიშანია.

ცირა—ფსნსა (ქემგ.: ხანჯაბზ)

ასული—ფხტე

[გვარი ულაფში: ხოხრლ, Кухалов]

შარშან—ნაღბა (ქემგ.: ღარაქა)

შვილიშვილი—იყაიმეყაიმე

ულაფში ყოფილა მამაკაცის სახელები: ბ უ ბ ა, ლანტა, ულა-
ღა, ქაგუა (=მოკლე!), ტახუ, ტგატა, ბტ, ტგმა, ჰაბტუ (=ფარ-
თო ძალი!), ტრტა, თეჟეჟე, (=თეჟეა = ВСТАНЬ! (?) სწუხრეჟეა,
მხტ, ნახტ, ნანგტ. ტგუა მჟა, მნტგტ, მაც., ჰამაც. მანტ (=ბედ-
ნიერი), თალ.ტსთან, ყასპრთ. ასლანჯარბ, მგყუა, ნგყუა (=ნახეე-
რი), ნანტ. ლაყუმან, პატგტ (ყაბარდ.), პატგტ, ბგდა (=креп-
кий), ფსაბგდა (ამ აულში არ არის, მაგრამ ისე გაივრცელებულია: =
„მაგარი სული!“), ურგტ=ржоний (ყაბარდ.), ჰგჰგნ, ხომტა, ტგმშ,
ჰამაშა.

ქალის სახელები: ნაგუა. პაპგნა, ბაბგნა, პგნა, ჟგნა (=სახ-
ლი). ჰაჟგნან, გრჰტ, ასლანგუაშა, სამატგტა, გუარირა, ჰაკუა,
ჰამგტ, ბგტ (=ჩიტი), ქტა, ხანგუ, ხურგა (=რგვალი), ტაა,
ხტა, ჰგნა (=შავი), ხან, შაშა, გუაზგნაღა, გუგლანსან.

მამაკაცის სახელები: ფაყაბ (=старый курнос). ფაგუა (=ту-
понос), მგსა (=დათვი), ტგტა, დახუყა, ხაღა, ჰაჰ (=მოკლე),
მჟა (=ცოტა), ტამგტა, ჰარა (=კამბეჩი), ურგსყუა, ნახტტა,
ასა, ძგძა, ძგტ. ჰაკტარგ, ხტხტ, ლალგუყარა, შაჰგყუა, ხტგტა,
ჰატატ, ძურარა, ინდრგს, წგტ (=პატარა), ნტოჰ, ჰაჰღ, ბგყა,
ჰალაღა, ჰაბან, მალაღა, ბნტგ, ყალმგყ (=калмык), ჰაღა.

14. VIII. 1929

ღღეს ჩამოვედი ნართანში—Нальчикско-Клишбневское (კალ-
იშბიჰაბლან). ვმუშაობ მოხუცთან: Пачев — ფანაა (ულვაში)
ბაჰმგრზა მან-იყუა, 12 წლისა. ჰყავს ოთხი ვაჟი, 5 ქალი, უმცრო-
სი ქალი 15 წლისაა. დაიბადა ნართანში და აქ ცხოვრობდა მუდ-
მივად. აქვს მოწმობები აულის საბჭოდან გაცემული, რომ აქაურია,
გაყრილია; გლეხია; არავითარ სკოლაში და მედრესეში არასოდეს
არ უსწავლია (თვითონ შეისწავლა არაბული და რუსული წერა-
კითხვა. რუსული წ.-კ. სუსტად იცის, თვით რუსული ენა კიდევ
უფრო ნაკლებ), ქონება არა აქვს. მოწმობა აქვს საოლქო განა-
თლების განყოფილებიდან გაცემული კამბიევის (ყამბიეა, სახელად:
ჰამგყ), რომ ბეჰმურზა აგროვებს ლეგენდებს, ზღაპრებს, ხელთ-
ნაწერებს, ისტორიულ მასალებს—დახმარებას სთხოვს ამ საქმეში.

თვითონ გამოიგონა ანბანი არაბული დამწერლობის მიხედვით. აი, მისი ასოები:

ა-| ბ-ب თ-ت ს-س შ-ش ფ-ف

ორმოცი წლისამ დაეიწყე ეს საქმეო. „სოხთა“-ს (მედრესეს მოწაფეები) არავის არა აქვს ეს ასოები, ჩემი გამოგონილიაო.

მოხუცი ჩემს კითხვაზე „კიახები“ გაგიგონია თუ არა მეთქი, ამბობს „კა-ნა“ (სწორედ ასე ამბობს). ამათ ანსხვავებს, თითქოს, კუანებისაგან. ესენი სხვები არიანო, კარგი პასუხი ვერ მივიღე.

მოხუცე ხელს იბანს, მე ფეხზე ვდგევარ. მოხუცი ამჩნევს ჩემს ქცევას და აღტაცებულია: აღიღეა, ნამდვილი აღიღე. ან დარჩი აქ, ან წამიყვანე თან. კისერზე ხელებს იღებს: აი, თოკი მომიბი და წამათრეე, ამბობს ის.—შემდეგ ამბობს ზეპირად უშველებელ ლექსს, რომელშიაც აღწერილი ყოფილა იმპერიალისტური ომი, რევოლუცია, სამოქალაქო ომი და სხვ.—ეს მოხუცი უაღრესად საინტერესო კაცია. მის შესახებ მე ჯერ კიდევ ნაღიკში მიაამბეს და უმთავრესად ამიტომ წამოვედი ნართანში. ცხოვრობს სოფლის გარეთ, ერთი ხევის ფლატოში გაუკეთებია მიწური. პაწაწა მიწურია. ერთს კუთხეში ტახტია გამართული, ზედ დოშაკი, დოშაკზე ნაბადი დაგებული, ბალიში; იხურავს, როგორც ჩანს, ქურქს. მეორე კუთხეში პატარა თუნუქის ღუმელი დგას. ჩემი ყურადღება მიიქცია იმან, რომ ამ ღუმელზე სამი სამელნე იდგა და ბევრი კალმისტარი და ფანქარი, შიგ ღუმელშიაც მეოთხე სამელნე იყო. თაროზე რამდენიმე არაბული წიგნი ელაგა. ჩვენ რომ მივედით, მოხუცი შინ არ იყო (გზაზე მიზგითაშიაც შევიხედეთ, —მორწმუნე კაცია და აქ ხომ არ არისო). წავიდნენ დასაძახებლად. ძალიან გულლიად მომესალმა. მაშინვე თავისი ხელთნაწერების ძებნას შეუდგა. აღმოჩნდა, რომ ყველგან ისინი ჰქონია შენახული: ტახტის ქვეშ ერთ სპეციალურ ყუთში, დოშაკის ქვეშ გარშემო, სასთუმალ ქვეშ, უბეში. სხვადასხვა ხელით არის ნაწერი, სულ სხვადასხვა საგანზე: ბევრი ადგილი უჭირავს ანგარიშს, რამდენი სეკუნდია, მაგალითად, ღლების სხვადასხვა რაოდენობაში, წლები და სხვა (მიიქცია ყურადღება, რომ მოხუცი სისტემატურად წერს რუსულად летр лет-ის ნაცვლად; „რ“ ჩერქეზ. განმსაზღვ-

შენიშვნა:

მე-20 სტრ. გასწვრივ > ნიშანია.

მე-2 სტრ. გასწვრივ სწერია: ჩერქ. 'ხ pl. ქართულში: სმა || სხმა, დაესვი || დაესხი. თვით ს მ ა ჩერქ. ტვ-ს.

23-ე სტრიქ. გასწვრივ მიწერილია: ჯაგუტაჟა Гегуако.

ში<შინ—წყალი

აქ მართლა არის წყარო, რომელიც ზამთარში მთლად თბილია. ამ აულს მეზობლები აგრეთვე (ურახელები) კჷელჰერკლანურგალან-ს ეძახიან.

კჷელ—ორი

ჰერკლა—მდინარე (ნათ. ბრ.)

ურგალან—შუა, середина

ში (sic!)—სოფელი, pl. შიმბ

ჰალბ—ოთახი, pl. ჰულლზ', შდრ. ხულა

აურტ—სახლი ეზოთი

Ая-Махи—აია-მახი

აია—ეზო

აზვარ—ეზო

მდ. Кака-Узень—ყაყა-ჰვარკ

ყაყა—ვიწრობი

Узень ეს კუმბიკური სიტყვააო.

Ая-Кака—აია-ყაყა (აქ იყო ძალიან დიდი ბრძოლა კაზაკებთან—თეთრებთან სამოქალაქო ომის დროს).

Мурге—მურიგჷშ' (დარგული სოფელია)

Утемиш—უთამგშ (ყუმბუხების სოფელია)

Кумак—ღირყა-ურჷ

ღირყა—სიბრტყე

ურჷ (=სალყა)—ხალხი, народ; чуждый, неродственный

ყუმჷყ (|| ჳ)

Лаки—ლაზი-ყუმჷყლა

Лак—ლაზი-ყუმჷყლან

ავარელები—კარანგელ (აულიდან:

კარანგელ, ასევე დარგოელებს ავარელები ეძახიან ავოშნლ, აული ატუშისაგან. ნ. გვ. 153

Аварец—კარანგან

Серсила-Бек—სირსე-ვრკ'

ვრკ—თავი

მთა—ღუვიურან (ვი საშუალო ვ-სა და ბ-ს შორის), pl. ღუვიურთი

კაცი—ადამ, pl. ადამთი

ქალი—'ხუნტლ, pl. 'ხუნნბ

შენიშვნა:

მე-10 სტრ. გასწვრივ > ნიშანია

ბოლოდან მე-6 სტრიქ. > ნიშანია.

პატარა შთა—მუზან pl. მუზურვი

Девги—დიგუტ

Девгицы—დიგუტელა

მდ. Зурыля—ზურილია-პპ'რკ

ზურ—ხეა ერთგვარი, იფანი

Мекеге—მიკპი

Муги—მუჰპ'

აჟამბი მამაკაცის სახელია

ძი—მარილი

Гулаты—ლულატ

ყარი (წუდახარულ კილოზე) — კრძალი ვირი, შეადრ. ქართ-
კარაული.

Генты—ჰინტ

ჰინტინა—წითელი

Леваши—ლავაშ

Даргинец—დარგუტან

Даргинцы—დარგუტალა

Территория Даргинцев—დარგუტან, უფრო იშვიათად.

Кака-Махи—ყაყა-მახი

Наскенд—ნასკენტ

ნას . . ქუჰყიანი

ჩართ—ქუჰყი

ქენტ (ყუმ.)—აული

Уллу-Ая—ულულუ-აია (დარგ.)

ულულუ (ყუმ.)—დიდი

Убах-Цухта-Махи—უბაჰ-წუხტა-მახი

უბაჰ—ქვემო

კისერი—კუბვი

ყელი—ყაყარ

წიწი—sulva (ქალების ენაზე)

კუტა—sulva (საზოგადოდ). ამავე მნიშვნელობით ამბობენ აგ-
რეთვე: მაღი || მულღი.

ღუნა—მამაკ. (დიდის) სასქესო ორგანო || ჰაჰ, pl. ჰუჰარი

ჯიმი—ბავშვის მამრ. სასქ. ორგანო.

ქალის სახელები: ზაზანა, ძიძი, ბახუ, დაჰა, აშურა, ფონჰუ.

Баратов არის ასეთი ლაკური გვარი.

მამაკაცის სახელები: ლაზივეჰ, ყაფი (ლაფი? ლაფ — ფართო
ტომარა).

მაყუე—ფესვები, მაყ, sing.

ჯვარი—ჯანჯ,

ოჯახი—ჯალივარგ, ჯააჰლუ

თამადან—პატივისცემი მოხუცი

ჩულაპ (ყუმ.)—უხელო

აზნაურები ამათ არა ჰყავდათ, საზოგადოდ წოდებრიობა არ ჰქონიათ.

აზნაური—თალჯან, pl. თალჯუნთი

აზნაურის ჭალი—იზდაგ, pl. იზდაგუნ

თავადისთვის ცალკე სიტყვა არ არსებობს.

შემდეგ ერთი ასწორებს: აზნაური—უზდან

ღმერთი—ალლაპ (სხვა სიტყვა ვერ მოიგონეს).

რუსი—ურუს

ქართველი—გურჯი

ყოფილა ასეთი სიმღერა (ყუმუხ.):

დალესტან დალ ჟერიდგრ (მთის ადგილია)

გურჯისტან ბალ ჟერიდგრ (ბალის ადგილია).

როცა ჩემს წერას ერთი უყურებს, ამბობს: თურმე ყველაფერი იწერება ქართული ასოებით.

მთქმელი: ჩანკაევი (ქანკალ თოხუბ) (ეს ბაბუის სახელის მიხედვით) ქანკა მაჰამედ-ოლლუ (|| დარპა), ლევაშელი, მსახურობს აქ, პროკურორის მდივანია,

დარპა—შვილი

ქანკა—ფარდაგი; голый, стриженный; ყუმუხებთან: მამა—თავადი, დედა—აზნაური; მათი შვილი იქნება—ქანკა.

რურსი—ასული

ურში—ძე.

საზოგადოდ ჩვენ გვარები არა გვაქვსო; მამის მიხედვით იწოდებიან, ზოგჯერ კი ბაბუის სახელის მიხედვით. (შეიძლება ეს იმასთანაც იყოს დაკავშირებული, რომ აქ ქორწინება უახლოეს ნათესავებს შორის აკრძალული არ არის. ბიძაშვილებს შორის ქორწინება აქ, მაგალითად, სრულიად ჩვეულებრივია. ამირხანოვის ჭალი, მაგალითად, მეუბნებოდა, რომ ეს სასურველადაც არის მიჩნეული. ამბობენ, ჩვენი სხვას რად უნდა მიეცეთო). თოხუმები არსებობენ. აქ, მაგალითად, ლავაშაში (ლაუაშა) სამი თოხუმი: ერთი აულიდან აკუში (ანუშა) არის გამოსული, მეორე — ვარელებიდან. მესამე კი—მონებიდან. წოდებები არ ყოფილა, მაგრამ იყვნენ მონები, ნატყვენავი ხალხი (მაგ., საქართველოდან).

მონა—ლალ (sic!), pl. ლოლარ

ძირითადი მოსახლეობა კი თავის თავს „უზდენ“, pl. უზდენ-თი უწოდებს.

დარგოელებს შორის სხვადასხვა ტომებია: წუდახარელები — წუთჰურ, ახუშელები—აჯუშა, მეკეპელები—მიკაჭენთი. წუდახარელები არიან ქართველები წარმოშობით, ახუშელები—სომხები, მიკეპელები —ებრაელები. ისინი თავიანთი გარეგნობით და ქცევით მართლაც მოგვაგონებენ ამ ხალხებსო.

სოფ. უსიშა ყველაზე დიდ ხანს ეწინააღმდეგებოდა ისლამის მიღებას. ამ სოფელში არის მიზგითა (მიჯიდ), რომლის სარდაფში ინახება ბევრი ძველი იარაღი.

Чоглы—ჰოღლი (ავარებია).

Джанга-Махи—ჯანგა-მახი (მიკეპების ტომია, დარგოელები).

მთა Турунта—თურუნტა (?), თურუნტაღლი—ბაპ.

ბაპ—ქედი (хребет)

Кутиша—ქუთიშა (ავარელებია)

- მდ. Хола-Гарк—ჰოლა-გარკ (|| ჰურკ) ჰოლა—დიდი

Губдень—გუბდენ (დარგოელები)

Хаганиак—ჰაგანაკ

Детунша—დიტუნშა

Улуу-Ая ულუუ-აია—დიდი ეზო (აქ იკრიბებოდნენ ახუშელები სათათბიროდ).

Харлапко—ჰარლაპკუ

ჰარ—ზედა (საგნისა); ზედა ნაწილი, 'ხზრ—ქვედა

Лапко—ლაპკუ

Чуни—ჩუნნი (ავარებია)

Цурра—წურრა

Чобах-Цухта-Махи—ჩაბაპ-წუხთა-მახი

ჩაბაპ—ზედა (მდინარის მიხედვით)

Муги—მუჰი

Кавка—კავკა (?)

Тумкакавк—ტუმკაკაკ

ტუმკა—ნიჩაბი (ფქვილის ასალეხად, ნაცრისთვისაც).

Урахи—ურაჰი

Мулебки—მულებკი

Панах-Махи—ჟანაპ-მახი

'ყათთა || 'ყადნ—ხევი. შდრ. ჯადა

Гамри-Катты—ჰამრი-ყადნ.

ეს მოქმელიც ამტკიცებს, რომ ღმერთს მხოლოდ ა ლ ლ ა ჰ
ჰქვიან.

26. VIII. 1929. სოფ. ლუნიბი

მოქმელი: თმარ ყარანალოვ, ყოფ. პოლკოვნიკი, სოფ. ჭუხ-
იდან (Чох), ავარელი. ავარულად: ყარანაღლაჟ (გვარი). მამის სა-
ხელს ერთვის ილაჟ და ასე გამოდის გვარის სახელი. ეს უღრის
რუს. -уу-ს.

ლუნი—куча; ლუნიბ „в кучах“. თვით ამ ადგილის ადგილო-
ბრივი სახელწოდება არის ჰუბილი⁶.

მეჯერ—მთა; ცხვირი (ავარიის ოლქში).

Ури—ჭურბ

Корода—ყროდა

Харта—ხარტა

Дарада—დარადა

Мурада—მურადა

Хоточ—ჰოტოქიბ

Киндах—[ჰინდალლ—„ბარელები“ საზოგადოდ]. ჰინდახ

Салта—სალტა, ჩვეულებრივად: სალტბ

Кегер—კოკობ (!) (მოქმელის აზრით უნდა იყოს ნამდვილად
„კიპურ“ = ორი ქარი; ჰურბ = ქარი).

Унти—ჭუნტბ

Шулани—შულანიბ

Бацада—ბაწადა (ბაწ—მგელი; ბაწადა—მგლებში).

Куяда—კოჟადა (კოჟა—კვამლი).

Гонода—ჰონოდა (ეტიმ. უცნობია)

Телетль—ტელტლი⁶ („ „)

გ ჟ რ ' ჰ — ბორცვი

Орода—ჟორადა

Гишта—ჰინტა

Ходота—ჰოტორდა (ჰოტ—ბალახია ერთგვარი)

Мачада—მაჭადა

Хунзах—ხუნძახ

Заната—ზანადა (ეტიმოლოგია უცნობია; ზანბ — Курганчик;
საფლავის ქვა).

Андийцы—ანდალ; ანდიელი—ანდისაჟ (—„из Анди“.)

Ллаки—თუმალ (sic!) (ეტიმოლოგია სრულიად გაუგებარია).

Лак—თუმაჟ

„Даргинцы называют нас ყ ა რ ა ხ ა ნ — горцы. ქართველები ხშირად იხსენიებიან როგორც „თავად“ და „აზნაურ.“

თარეშები საქართველოში მიდიოდნენ უმთავრესად შემდეგი რაიონებიდან: პარაკუნბ (Арагани);

Даргинцы—აჭუშალ (სოფლის მიხედვით). ნ. გვ. 148.

ამ (ღუნიბის) რაიონის სოფლებს ჰქვიათ ან დ ა ლ ა ლ, და ასე შემდგომ, -ალ-ით იწარმოება.

27. VIII. 1929

მთქმელი: Гаджиев Магомет, აულიდან ქეგერ (Кегер)

Салта—სალა || სალტა

Хунзах—ხუნზახ

Михельта—მელ'ელტა

Ботлих—ბოლ'იხ

Цумада—წუმბადა || წუმრდა

Кахив—ყაპიბ

Тлярота—ლ'არატა

Ругжа—რუჯჯა

Бацада—ბაწადა

Ахвах—ახუბუბ

Ури—ჟურბიბ

Кула—ქულაბ

Шулани—შულანი

Мурух—მურუბუბ

Тлах—ლო'ახ

Цульда—წულდა (წული, — შეშა). შდრ. ძელი, აწლა, წარ-
წიბილ—ყურძენი, შეადრ. წებელდა.

დარან (დარან)—ვაკრობა. შდრ. დრანდა.

Хачада—ჰაჩანდა

ტან—გემო

ტან ბუგებ—გემრიელი

Ругельда—რუჯელდა

Бежита—ბეიტა

Андиинци—ანდალ

Андиец—ანდისაჟ

ოქრო—მისტ

მამაკაცის სახელები: ალისკანტ (—ალექსანდრე), მაჟრბ (კუნ-
ში იხმარება ეს სახელი).

ქალის სახელები: ბახუ, ზაზა.

რატლ—ექვსი გირვანქა (არაბ. რიტლი)

მზე—ბაყ. შდრ. ჩაჩნ. მალხ

თამბდა—ქორწილის, ნადიმის გამგე

სიმღერა—ქექ

დალაჲ—ასეთი ზედმეტი სიტყვა იხმარება სიმღერის დროს.

ლრლე — დალაჲსავით სილამაზისათვის. იხმარება სიმღერაში.

ერთად იხმარება, ასე: დალა-ლილაჲ!

გვალვა—რუყდალი

ტალახი—პარჩ

სახლი—რუყ

კისერი—გაბურ

შვილიშვილი ბიჭი—ჭასასრლ-ჭასა

ძე—ჭასა

ასული—აჲსა

სახურავი—ჩვენებურად: ონ, სხვები კი ამბობენ ტონ.

სოფელი—რრსო

хутор—ქულრ

ოჯახი—ხიზან

ხევი—ყორლი

ველი—ატრლი, მაჲდან

კლდე—კაურრ

თავადი—ხან

აზნაური—ბგ

გლები—პალტუხან (ეს ისეთი, რომელსაც თავისი მეურნეობა.

არა აქვს)

გლები—ჭურბლის'ულაჲჲ პალტუხან; უჲლი'არუხან

ისე კი ჩვენ წოდებები არა გვყავდაო.

მონა—ლალ

ჯვარი—ტანჩ; ჯვარი არ გაუგონია.

სოფ. Кикунин'—კიკუნრ

Гергебилъ—ხარგაბიბ (sic!)

Аймаки—ამეკი (sic!)

Кулецма—ყულტწმა. (ეტიმოლ. უცნობია)

Кутех—კუტრბ

Шильда—შილდა || კრლდა

ბორჩეი—ნდობა (შდრ. ქართ. ბორჯალი).

Магар—მალარ

Голотль—ჭოლოლი'

Хоор—ჰუორ

Мегитль — მეღილ' (=в огороде! მეღ=огороженное место для посева, сенокосов, садов всего общества).

Кодор—ჰადბადარლი-მეგერ

Чороли-მეჰ—ჰორრლი-მეგერ

ჰორრლი=მწყერი

გუჰ(!)=გორაკი

ყუმუხები—ჰარბალ (плоскостные жители)

Лаки—თუმალ ნ. გვ. 151.

სოფ. Казы-Кумух—ლუმუჰ

Даргинцы—ბჰუშალ

ყუბრყ—ბაყაყი. შდრ. მყუარი

სოფ. Голотль—ჰოლოლა'

სოფ. Гидатль—ჰიდალ'

1. IX. 1929. ყაზი-ყუმუხი

მთქმელი: ბაქოს უნ-ტის აღმოს. ფაკ-ტის ლინგვისტ. დარგის სტუდენტი (ლაკურად: ჰიტინაჰჰალ); ჰიტინაჰ ერქვა ბაბუაჩემს, ეს ავარულად ნიშნავს „პატარა“-ს. სახელი: ჰუსტან-ლაზი. ეს რედაქტორია ლაკური ანბანისა. ჰიტინაჰუფლულ (ნათ. ბრ.)

Казы-Кумух ლაზი-ლუმუჰ

Каз.-Кум. Койсу ჰუნი'ხუ

ჰუნ—დიდი; ნიხუ—მდინარე; მე მესმის ასე, მთქმელი კი ამტკიცებს, რომ ბოლოში არაფერი არ არის, ნ-ს შემდეგ ხმოვანია თავისებური და ამიტომ გესმის ასეო. მალე გამოვა ჩემი გრამატიკა ლაკური ენისა თურქულადო, აზერბ. სამეცნ. საზ.—ბის გამოცემა.

Куми—ჰუმბ || ჰუმბ, მი მრავლობითის ნიშანია; მაგალითად, ჰუნ—დიდი, ჰუნმი—დიდები.

Шайми—შახჰამი

Хойми—ხუჰამი

Хороши—ხუარაშ

Камашн—კემეში

ში-ც მრავლ. რ.-ის ფორმანტია. ჩვენში ყველა სოფლის სახელი მრავალ. რ. ფორმით არის წარმოდგენილიო.

Хунчукат—ჰუმჰუჰატ

Шуны—შუნნი || შუნნი

შენიშვნა:

მე-2 და მე-4 სტრ. გასწვრივ > ნიშანია.

Кокми—ყუქმი

Шара—შარ

შარ—селение, ქალი

Тулизма—ტულიზმა (ეტიმოლ. უცნობია, -მა არ არის მრ. რ. ფორმა. თურქულად = ნუ უშლი)

Хелусма—ხხულუსმა

ხხულ—კენკი

თითქმის ყველა ლაკი ლაზი-ლემუყის რაიონში არის. მხოლოდ ერთი სოფელი „ბალკარ“ შედის დარგულ ოლქში. ერთი სოფელი კიდევ კაბტაგო-ტაბასარანის რაიონში:

ყუნყბ. ყუნ—დიდი, მაგარი ქვა

სოფ. Лакыр—ლანკირ = გრძელი (თხრობითი ფორმა) უკეთ: გრძელია.

გრძელი = ლანკისა

ჭარ—წყვილი, უფრო ხარებზე ამბობენ, უღელი

პ'რში—მიწა

სოფ. Хушими—ჰუშიმი

Кулеца—ყულუწმა (ეს დარგ., ან ყუმუხ. სოფელია)

ყუნწუ—სულ ბოლო

Сумбат—სუმბატ (ეტიმოლ. უცნობია)

სუნ—ხორბლის ყერწი თავთავამდის

Вачи—უჩჩი = ეს კრავი. შდრ. ვაჩე

ჩჩი—კრავი

ზუნტუ—მთა

ზანუ—ველი

ტუ—მინდორი

მთა ლ უ ჰ ჰ ე ა ლ უ, ლუმუხიდან სამხრეთისაკენ.

ლუჰი—შავი

ვალუ—მხარე

ავარელი—მარუსა (sic), pl. მარუსარდუ შეიძლება მოდიოდეს
 ლუსა—верхний-დან, ან: მარუ—თვალები

დარგოელი—დარგუ, pl. დარგალ

Кайтаг—ხადაკ, შდრ. ხანდაკი

Табасаран—თაბასარან || თაბასარან

Грузин—გურკი

Кახетия—კახტულ

ყურძენი—ტუტი

ჴენიჴენა:

მე-5 სტრ. გასწვრივ > ნიშნია.

ღვინო—ჩახბრ

სპირტიანი სასმელები—ჰენ, უკეთ: ჰენ

მწხეთი—ობი

მდ. Чиринех—ჭირინახტ

ჭირი—პატარა

მდ. Арцалинех—არცულნახტ

არცუ—ვერცხლი; ფული. შდრ. არაზინა argentum

Кумык—ყუმუყ

Чеченец—მიჩინჩი, pl. მიჩინჩიულ

Тушинцы—თუშეამი, არის სიმღერაც:

თუშეანალ ჟ'რკრუ—дети Тушинцев (სიტყვებია: „წავიდეთ საქართველოში, დავხოცოთ ქართველები, გავცარცვოთ თუშები. ვნახოთ, სად წავლენ თუშის შვილები“. შდრ. თვითონ თუშურ ლექსში ასეთი გამოთქმა). არის კიდევ ერთი სიმღერა საქართველოზე: „ბათრ ხუჩრლაჟ.“ არის კიდევ ლექსი „ფარლ მისრდუ“ (= ფარიანთ მისიდუ, რომელიც ქართველებმა მოიტაცეს და საქმრომ დაატოვებინა). არის წიგნი: Аргашев, Паридა.

სიმღერა—ბალახ; სიმღერაში იხმარება თითქმის ყოველი სიტყვის შემდეგ—დალახ, დალალახ, დალალრ, დალილახ.

პირველი—ცალჩიმურ, ცალჩინსა

გზა—ხხულლუ

ცხენი—ჩუ; ახლო-მატლო სოფლებში ამბობენ აგრეთვე: ბალახან; შდრ. ბაჩა

ტფილისი—ტუფლის (sic!)

ტუფ—ბურთი

ძე—ხარს

ასული—დუშუ

შვილი—ჭრკ, pl. ჟრკრუ

ჯვარი—ხაჩ (sic!). ჯვარი არ გაუგონია.

ბურჟ—ბურჯი, ვალი

ბორ—არის

ბაყარ—არ არის (ზოგიერთნი ამბობენ: ღაყარ)

ქალი—თავთავი

ჩა'ლი—დანული ღობე

ბარ—პატარა ტბა

ხ'ხირი—ზღვა

შენიშვნა:

მე-9 და მე-12 სტრ. გასწვრივ > ნიშანი.

ღმერთი ზტალ (ნიშნავს „პატრონ“-ს), ზოგნი ამბობენ აგრეთ-
ვე: ზტალლუ; ეს იქნება უკვე მრავლობითი რიცხვის ფორმა.

წინასწარმეტყველი—იდატსუ (მნიშვნელობა არ ესმის).

წყალი—შშინ

მდინარე—ნახტ. შდრ. ნახურა

ესენი თავიანთ თავს ეძახიან ლაკ. pl. ამას არა აქვს. ლაკე-
თი—ლაკარლ ჩულლუხალლუ

ხევი—რეჰ (sic!). შდრ. რეხი.

მთა—ზუნტუ

პატარა მთა—ლაკაზანუ

ზანუ—ადგილი, ПЛОСКОСТЬ, МЕСТНОСТЬ.

კაჰანუ—ადგილი

მაჰან-კალს (ასე ამბობს).

მამაკაცის სახელები: ღორღი (=გიორგი) (საფლავის ქვებზე
ხშირად გვხვდება ძალიან, ესლა კი შემცირდა).

ეთნოგრაფია

აამსთაშიარა—ზრდილობა

(სიტყვასიტყვით, აზნაურული ქცევა, ხილარბაილე)

1. მისალმება ასლამ

აფხაზური მისალმება და მისი სხვადასხვა ფორმა რთული და მრავალსახოვანი ნაწილია თავისთავადაც თავისებური აფხაზური ზრდილობისა და თავაზიანობის ვრცელი კოდექსისა, რომელიც თავისი სირთულით და სასტიკი გარდაუვალობით გაახსენებს მეთვალყურეს განთქმულ „ჩინურ ცერემონიებს“. აფხაზი ყოველ ცალკე შემთხვევისათვის ხმარობს შესაფერ ფორმას მისალმებისას და მათი ერთმანეთში აღრევა ყოვლად შეუძლებელია. მკაფიოდ გარჩეულია აგრეთვე თვითეული შემთხვევისათვის ის გარემოებაც, თუ ვის ეკუთვნის ან ეკისრება პირველობა მისალმებაში, მოკითხვაში და სხვ. გარჩეულია ამასთანავე სათანადო მოვალეობა-უფლებანი, სქესობრივ განსხვავებასთან დაკავშირებულნი. ასე: უმცროსი ყოველთვის პირველი მოახსენებს სალამს უფროსს, სამაგიეროდ სალამთან მიუცილებლად დაკავშირებულ მოკითხვას (ჯანმრთელობის ვითარების შესახებ) ჯერ უფროსი ეტყვის უმცროსს და მხოლოდ შემდეგ მოკითხავს უმცროსი მორიდებით, თუ იმდენად უღირსად არ თვლის თავს, რომ ვერაფერი ჰკადროს. ეს უპირატესობანი განეკუთვნებიან პატივისცემას, რომელიც ხნოვანებასა, თუ წოდებრივ, ქონებრივ და უფლებრივ უპირატესობასთან არის დაკავშირებული, მაგრამ ამ იერარქიის გარეშე დგას მამაკაცისა და დედაკაცის დამოკიდებულება ამ შემთხვევაში, ვინაიდან ვერც ერთი დედაკაცი მამაკაცზე წინ სალამს ვერ იტყვის (ეს არ შეეხება იმავე მოკითხვას).

უმთავრესი სალამი არის ჩვეულებრივი ყოველდღიური მისალმება:

დილისათვის: ჟო შიჟებზა! დილა მშვიდობისა!, როცა ესალმებიან ერთს, როცა მეტს: შიჟ ბზაქია!

შუადღისათვის: მეშვებ ბზია! ერთზე მეტს: მეშვებ ბზიაქია!
 დღე მშვიდობისა!

სალამოს (ლამით?) ხულუ ბზია! ერთზე მეტს; ხულუ ბზი-
 აქია! სალამო მშვიდობისა!

ის, რაც ზევით ვთქვით ჩვენ ქალის შესახებ, უმთავრესად იმ შემთხვევაშია მართალი, როცა საქმე ამ მისალმებებს შეეხება. ქალი ამ სალამს არამცთუ მამაკაცზე უწინ არ ამბობს (იგი მხოლოდ უპასუხებს მამაკაცს მისალმებაზე), არამედ საზოგადოდ არ ამბობს არასოდეს. როცა ქალები ხვდებიან ერთმანეთს, თუ უცნობნი არიან, ჩუმად ჩაუვლიან ერთმანეთს, თუ ნაცნობნი, გადაეხვევიან და მოიკითხავენ ურთიერთს.

პასუხად ამ მისალმებებზე ხმარობენ:

ბზიო უბტატ¹ (უბბატ), ერთზე მეტს: ბზიარა ყიბტატ (ყიბბატ)!
 კარგიმც გინახავს!

სტუმარს მასპინძელი ან სხვა სოფლიდან მოსულს ყველა აქაური, ამას გარდა, ეტყვის:

ბზიალა ყაბტატ! კარგადამც გნახეთ!

ხელის ჩამორთმევა მხოლოდ ესლა შემოდის აფხაზეთში. წინათ იგი სრულებით არ იცოდნენ, ისევე როგორც სრულებით არ იცოდნენ პირზე კოცნა. ესლა მამაკაცები იშვიათად ჰკოცნიან ერთმანეთს (დიდი ხნის უნახაობის შემდეგ ნათესავეები, ან აღდგომას).

ქალი არასოდეს არ აკოცებს პირში მამაკაცს, რაც უნდა მახლობელი ნათესავი იყოს ეს უკანასკნელი. არც ქალები ჰკოცნიან ერთმანეთს: ერთადერთი მიღებული ფორმა ამ შემთხვევისათვის არის გადახვევით მხარზე (მარცხენაზე) კოცნა. მაგრამ აქაც უფრო პატივცემულ პირებს აკოცებენ მხარზე უფრო დაბლა, ან შუა მკერდზე. პასუხად თავზე აკოცებენ. ძველად, მოხუცებულთა გადმოცემით, დიდკაცებს დაჩოქილი მუხლზე აკოცებდნენ. ესლაც თუ ცხენოსანი ხვდება ასეთ პირს, ჩამოხტება ცხენიდან და სალამს ისე აძლევს.

ესლა გადავიდეთ იმ მისალმებებზე, რომლებიც სხვა კერძო შემთხვევაშია მიღებული.

მუშაობის დროს (ყანის თოხნა, ცულით მუშაობა და სხვა ასეთი) ეტყვიან:

ბზია უუატ! კარგიმც გიქმნია!

პასუხი ჩვეულებრივი: ბზია უბტატ!

შენიშვნა:

¹ ბზია უბტატ — რეგრესული ასიმალაცია ნაწილობრივი.

ურმიანს (მოაქვს ურმით რამე, ან ცარიელი ურემი მოჰყავს)—
 აურს უქუბ—მნიშვნელობა კარგად არ იციან. მე მგონია, — ნიშნავს:
 მუშაობა გაძევს.

უფრო იშვიადად ურმიანსავე ეტყვიან:

ექპ ხააუგალტ!—მეტიმც მოგიტანია!

პასუხი ჩვეულებრივი.

როცა სიმინდს ტეხენ, არჩევენ ან გადაქვთ:

მარ უმოპ! ხვაი გაქვთ:

(ამბრა—სიხვაეე, უხვობა)

პასუხი ჩვეულებრივი.

როცა ხეზეა კაცი:

ნარ ულბაატ! მშვიდობით ჩამოდი! (ნარ-ის პირ-
 დაპირი მნიშვნელობა არ იციან).

(გურიამიც ყურძნის კრეფის დროს როცა ხეზე მყოფს გი-
 დელს მისცემენ, ეტყვიან: მშვიდობით ჩამოდი!)

როცა საქონელს მიდენის ვინმე, უნდა უთხრათ:

უო, ბზა ხაუცალტ! ცოცხლად გედენოს!

(აქნცალარა—გარეკვა მთაზე)

პასუხი ჩვეულებრივი.

მწყემსს ეტყვიან:

უო, უბზაჰიგატ!—ცოცხლად

გეძოვებინოს!

(აპირა — ბალახობა, ძოვა)

პასუხი ჩვეულებრივი.

როცა წველაზე შეესწრებიან, ეტყვიან:

ექპ უხატ! მეტიმც მოგიწველია!

პასუხი ჩვეულებრივი.

როცა ვინმე გზაში თავის ამხანაგებს რაიმე საჭიროების გამო
 ჩამორჩება და ეს უკანასკნელნი მას დაუცდიან, პირველი, დაეწევა
 თუ არა, ეტყვის:

რახტ შიგზფშუტპ საქონელი გიცდით, რაზედაც უპასუხებენ:
 ეცპაზფშუტპ—ერთად გვიცდის (ე. ი. შენცა და ჩვენც).

2. დამშვიდობება

ჩვეულებრივი დამშვიდობება (როცა სტუმარი მიდის, მაგ.,)
 დღისით:

უმშ(|| უმშაა) ბზიახეატ! დღე მშვიდობისა!

საღამოთი ან ღამით:

უცხ-ააბზიახეჯტ! ღამე მშვიდობისა!

(საინტერესოა თვით ფორმა).

უფრო ხშირად:

აბზილა! მშვიდობით! გამარჯვებით!

ბზილა ჰაჰჰჰჰეჯტ!

კარგად (იყავი)! კარგადამც შევხვდით ერთმანეთს!

პასუხად:

აბზიდა! აბზიდა ჰჰჰჰეჯტ!

საუკეთესო (-ს გისურვებ)! საუკეთესოს შეხვედროდე!

ყოველივე ზემოხსენებულს უნდა დაეუროთთ აქვე შემდეგი შენიშვნები:

ა) ყველა ეს მისალმება თავის ფორმას იცვლის იმათი რიცხვისა და სქესის მიხედვით, ვისკენაც იგი მიმართულია.

ბ) ნაწილაკი „ჟო“ შეიძლება დაერთოს ყველა მათგანს. იგი აძლიერებს მნიშვნელობას მისალმებისას.

გ) იქ, სადაც მკვდარი ასვენია, ან საფლავს ტეხენ, სრულებით სალმის მიუცემლად მივლენ.

ძილის წინ იტყვიან:

ციამთხაა ჟოჟააჯტ! ტკბილი ძილი მოგეცეს!

როცა მგზავრობიდან დაბრუნდებიან:

ჟახ-ცო! ჟაალეჯტ! სადაც წახვალ, დაბრუნდი!

გზაში წასვლისას:

ამვა-ბზია ჟჰჰჰეჯტ! გზა მშვიდობისა!

პატარძლის სანახავად რომ მივლენ, იტყვიან ხოლმე:

ჟო, მგშარაჰჰ-წეხრაჰჰ ბემშანგ ბაააჯტ! ბედნიერად დაბრუნდი!

ახალ დაბადებულისას იტყვიან:

აწჰე მემანგ დეშეგლაააჯტ! თქვენში ბედნიერი ყმა დაბადებულ იყოს!

ახალცოლშერთულს ტოლი ეტყვის:

ათჰიგს რეზყე ანცია დუჟეთააჯტ! ბედნიანი ქალი ღმერთმა მოგცეს!

ფჰიგს მეშა დააუგეიტი! ბედნიერი ქალი მოგეყვანოს!

3. თიკუნი (ტაგუ)

გველის სახელის (ამათ) მაგიერ იტყვიან:

წაყატიჯე — ქვედა; ან-გძ ბაათსე — სახელცუდი;

ჰიაზ-ჰიაზ, აჰიაზ — მძრომი (აჰიაზარა — თრევა, სრიალი).

ძრძლანი (ალი)

აძითრჟ — წყალში მყოფი; კაკალჟ — ძუძუდიდა;

(ძიძიან-ს წელამდის წვდება ძუძუები).

აკაწა (კედლისტილა; ბალინჯო):

აფაყა

აძა (რწყილი);

აქუაწია—შავი; ტროფ—მეტუნავი?¹

ყვავილი (ბატონები):

აცეგრეშა (ნამდვილი სახელია თუ ესეც თიკუნი?)

აპ—ხელმწიფე, მთავარი

ძროხის კირი — აჟიაზა (Сибирская язва).

აღუ—დიდი.

4. ახჯაჟდა—ჩაღის მიერ ჟმრის ნათესავების სახელთა გამოცვლა

აფხაზეთში, როგორც სხვებსაც აქვთ ეს აღნიშნული, რძალი ქმრის ნათესავებს სახელებს უცვლის. აქ ჩვენ რამდენიმე ფაქტს მოვიყვანთ:

ძველად რძალი დედამთილს „ნანაპ“-ს და მამამთილს „კაკა“-ს ეძახოდაო.

თავდაზნაურებში რძალი ეხლა მამამთილს „დადაპ“-ს ეძახის, ზოგჯერ გლეხობაშიც. „ნანაპ“-იც უფრო აზნაურულია. გლეხობაში - ძველად დედამთილს რძალი პირდაპირ „ნან“-ს ეძახოდაო, მამამთილს კი—„პაპ“ (ეხლა „დედა“, „ბაბა“).

უმცროს მაზლს რძალი „პაპკუნ“-ს ეძახის.

ქმარზე იტყვის: აუნჯ რყოუ; ქმარიც ვერგევე ან კიდეც:

აუნათააიან². ცოლ-ქმარი აგრეთვე ერთმანეთზე სხვასთან მრავლობით რიცხვში ლაპარაკობს (უფრო ხშირად, მგონი, ქმარი).

5. წვრილი შენიშვნები

ა) როცა ვინმეს ცხვირს აცემინებს, იტყვიან: აზლაგარა სთოუბ (გურიაშიც იტყვიან: მე წისქვილში ვიყავიო).

ბ) როცა გაზრდილი მოუკვდებათ (ყველაზე დიდი უბედურებაა), თავს იცემენ მათრახით ან მკედრის წულა-მესტით.

გ) აჩაგლამს კნგ უხუფჰა ჯაშთა უთალაატ—წყევლა.

აჩაგლამს-ის მნიშვნელობა არ იციან.

დ) ატჯჯრჯჯრ—როცა ეგ იძახის, ომის ნიშანიაო.

ე) აბგგძ (ტურაა ერთნაირიო, ფოცხვერი?) — როცა ეგ იძახის რომელიმე მხარეს, ვინმე მოკვდებაო.

¹ ამ მწერთა სახელის თქმა იმიტომ არ ვარგა, გამრავლდებაო.

² || აუნათაჰიგს

6. ათიჯიბა—შელოცვები

როცა საქონელი ტყეში რჩება და ღამით შინ არ ბრუნდება, მაკრატელს შეკრავენ ჩვრით (აკინტჯეი) და შეულოცავენ ეგრე, რომ მტაცებელ ნადირს გადაარჩინონ ოთხფეხი:

„ალგბეი, სალგბეი, შოუკარაშუბეი, შაშხუანდშ, შაშპატენ, აკენია, ბაკენია, ცაცხანია, ორბეჟ, სორბეჟ, შორდენჯლასა, სუმალეჟ, სუმარზენი, კრნისფერი, მგჰეხაში, მგჰკუმალ, ბგრცხადგდა, კიბრდგდა, ნარაკუჯამ, კჷატალქეძლასა“.

სიტყვების აზრი გაუგებარია და მხოლოდ ეგერ-აგერ გაირჩევა მეგრული.

ამის შემდეგ გაფურთხება და შემდეგი:

„ჭეჷა, ბემგშეზნკ უხზგეჟ, აბჷშნაკ ურზგანჯ უსურგგლტ. სე იფსგრტლანდა ფგრტლარა უქუმ, უცაში ქასპიეჟტ“.

(ენინა-ფჷა გგჷა)

7. სხვადასხვა სახელწოდებანი

აჟრან-ციანრა—ნათესაობა

პბ—მამა

პნ—დედა

ანდუ—ბები

აბდუ—ბაბუ

აბჟაშ—მამის ძმა

აბჟაპიშ—მამიდა

ანაშ—დედის ძმა

ანაპიშ—დედა

აფბ—ძე

აფპნ—ასული

ახანა—ქმარი

აფპიშ—ცოლი

პეშა—ძმა

პეპიშა—და

ათანა—რძალი

პმაპი—სიძე

პბხუნდა—მაზლი; ცოლის ძმა

პნხუტა—მული; ცოლის და

პცალა—შილი (ძმების ცოლები)

პნხუა—დედამთილი; სიდედრი

პბხუა—მამამთილი; სიმამრი

პხლა—მზახალი

აეშაიფან—ძმის ძე

აეპიშაფან—დის ძე

აეშაიფან—ძმის ასული

აეპიშაფან—დის ასული

აბზეციაშ—ძიძის ძე

აბზეციაპიშ—ძიძის ასული

პბაძე—ძიძის ქმარი, გამზრდელი; ნათლულის დედ-მამა

პნაძე—ძიძა გამზრდელი

პხუტა—გაზრდილი ნათლია

პანანა—გაზრდილი

ამაჰილა—ქვისლი
 აბიშთრა—მამის ნათესაობა
 ანშთრა—დედის ნათესაობა
 აბიფრა—ნათესაობა მამრობითის ხაზით (?); ერთი მოდგმა
 ატეშარა—„საჯიმალო“
 ატეშარა—ძმობა
 ანაფსა—დედინაცვალი
 აბაფსა—მამინაცვალი
 აფაფსა—გერი ვაჟი
 აფჰაფსა—გერი ასული
 ათენხა—ჭირისუფალი

აცემათი—კავი

აციშხა—ქუსლი, ჩაფულა || ქური (მეგ.), გუთანი (გურ.)
 აორქჰან—ერქჰანი (გურ.), ხელის მოსავლებელი, მანჭო
 აციწხა—სახნისი

აჟორღენ ურემი

აჩართ—ჩალდაყი (გურ.)
 აჩართჟივა—დანდალი, ურმის საძირკველი (გურ.), აჩართზემჰარა.
 (ჟ. კ.)
 აჩართხჰლა—ურმის კისერი (გურ.)
 ალარგგლა—ჭალი, ურმის სარი (გურ.)
 ალარგგლანარფა—ზეწარი, კამარა (გურ.), სარებზე ჩამოცმული
 გრძელი ხე
 აჟორღენ ატიარა—ბელტი(გურ.), ჯოხები, ორ ძირითად ხეს რომ
 აერთებს
 აწასა—ურმის კავი || ჩივი (გურ.) ორი სალი, ლერძს რომ აჩერებს;
 ჟ. კ. სიტყვით, „აწასა“ ჰქვია არა ჯოხებს (იმათ ეწოდება აფჰა),
 არამედ თვით ამოჭედილს და საზოგადოდ ამოჭედილს რასმე.
 ალგრა—ლერძი, ლილევი (გურ.), ლირე (მეგრ.)
 აგეჟ, აბარბალ—ბორბალი, გოგორა (გურ.)
 აბჟუჟ—მორგევი (გურ.), ბორბლის შუაგული, გულგული; ჟ. კ.-ის
 სიტყვით ამგრაჟ

ასალ—სოლი (გურ.), ე. კ-ის სიტყვით: „აჭორდგნკალამ“.
 აფაში—ფერსო, ფესვი (გურ.), ბორბლის გარე ნაწილი, სო-
 ლებს რომ შემოარტყამენ.

აღატამა—ტაბიკი

აწაპინგა—აპეური

აჭღუ—ულელი

აჭორდგნ ახგ-აკვლაწია (ე. კ.)—თავტაბიკი, ლიგიდა ურმისა
 (გურ.), ტაბიკი, რომელიც ამაგრებს ულელს ურემში. (გურული
 სახელწოდებანი მომწოდა ალექსანდრე ხომერიკმა).

აკცარა—მარანი

აჰაპია—საწნახელი

აჟღარგბგა—ჭაჭის გასაწურბ

აჟღ—ჭაჭა

არჯარა—(ირჯრტ) გაქყლეტა, გაწურვა

აკალათ—კალათი

ამწიგში—გიდელი

აღუარღულ—გიდლის კავი, ღვალვილი (გურ.)

აკობჟგ—ორშიმო, ღვინის ამოსაღები კობე

აჰაფშა—ჭური, ქვეერი

აყუბბარ—ქოცო, პატარა ჭური

აჰაფშაძიძიგა—სარეცხი, ჭურის ამოსარეცხი, ორჩხუში
 (გურ.), ორჩხუში (მეგრ.)

აჰაფშათგრბბგა—ჭურის გასაშრობი

აჰაფშაზა || აჰაფშაზღმზა—ჭურის სარქველი

არჩჩ—ბკე, ღვინო რომ თავზე მოიდებს თეთრსა ჭურში

აჯგ—ღვინო

აბ—თხლე

აშიაყა—ქაფი

აჭოლტრ—კასრი

ამატრა—ძაბრი

ამაწურთა—სამზარეულო

აშხბმს—ზღურბლი, საკარული (გურ.)

აჭოსხტრ—საძირკველი, გრძელი ხე, რომელზედაც კედელია
 ამოყვანილი.

ახარფა—სარტყელი, კედელზე „აჭოსხტრ“-ის პარალელურად
 გადებული.

- აგუაშა, ასამეტ—სვეტი
 ახაპწიპი — სახლის წვერისა და „ახარფა“-ს შემაერთებული
 ხეები, კაკუტი
 ამერთაქ — ლარტყა, ფინია (მეგ.)
 აკალამ, აბერკაგლ — მოაჯირის ფიცრები, მოაჯირიც (?)
 ალაღურა — სხვენი
 ათუნ — ჰერი
 აციაარდალუ — ტახტი
 აყურდი — ჯორკო
 არხნგუნა — ჯაჭვი, რომელზედაც ქვაბს ჰკიდებენ კერაზე.
 აციხა — სხვენზე მიმაგრებული ხე, რომელზედაც ჩამოკიდებულ
 ლია ეს ჯაჭვი.
 ამსთხვა — სუთი, ღომის საზელი ჯოხი, ჩოგანი (გურ).
 ამპაბესთა — ჩოგანი, ლაფერა (გურ.), ღომის ამოსაღები ფარ-
 თო პირიანი ხე
 აძახტარქაქა — ვაზისგან დაწული რგოლი, რომელზედაც ღო-
 მის ზელის დროს ქვაბს დგამენ ხოლმე.
 ახუშთაარა — კერა
 ახუშთაარახგ — კერის თავი ამაღლებული
 აყუდგრმგა — ლობიოს მოსაღესი, ბურეკი (გურ.)
 აშიეაზ — კარის ჩარჩო, ბოყვი (გურ.)
 აყუჯალ — ქოთანნი
 ასაარა — გობი
 ანგა — ჰურჰელი, რომელშიაც საქონელს წველენ, ხშირად ხისაა
 აჩემსუგლ — ციცხვი, დიდი კოვზი ლობიოსათვის
 აფშერაპ — მაწვნის გასაკეთებელი ჰურჰელი ხისა, კოთხო (გურ.)
 ახურათ — ყველის ან ღომის ჩასადები კალათა
 ადოლფ — კარადა
 აკღურა — თარო კუთხეში მიკეთებული
 ადგრგილ — დერგი (აგრეთვე: აშილაწაგა ადგრგილ)
 აფჰალ — კოკა, ჰარიკა (გურ.)
 აჯარძ || აჯარძ — დოქი, ლაგინა (გურ.)
 ადგრგან — ტაფა
 ამატრა — ძაბრი
 ალუნუთა — საცერი
 აკუაჰან — კოკობი, სანათური
 ალაგან — ტაშტი
 აგუგუგუ — თუნგი
 ატუფ — ჩვანის დასახურავი
 აჯამ — ჯამი

ხ'შაპკ — სამფეხი
 ახრადგა — რძის საწური
 აფლანკ — კეცი
 აცა — კვეთი

ბუნების მოვლენანი

აჟივან — ცა
 აფსთჰია — ღრუბელი (აჟივან ფსთჰიასკ ხგრშილამ — ცაზე ღრუბ-
 ლის ნაფლეთიც არ არის)
 აქტა — წვიმა
 რაფერბა — აგვისტოს წვიმაზე იტყვიან, არაფა — ახალი ნიგო-
 ზი, ჯერ კიდევ ტყავიანი
 ასტ — თოვლი
 აწა — ყინული
 აშაშალ (აშარშალ) — ლოლუა, გაყინული წვიმის წვეთები სა-
 ხურავის ქობაზე
 აქტარშე — უეცარი დიდი წვიმა, კოკისპირული წვიმა
 აქუაფსსა, აქუაფსატა — წვრილი წვიმა
 ანაყუ — ნისლი (ანაყუ ხტლტ)
 აკტრცხ — სეტყვა
 აძაძა — ნამი (აძაძა ჰიეტ — მონამა)
 ასტთჰია — თოვლიანი ქარი, ბუქი
 ქუაბბა-საბბა — წვიმა და თოვლი ერთად
 აფშაბ — ქარი
 აფშატლაკუ — მბრუნავი ქარი
 აჟაჟაფშა — ჩრდილოეთის ქარი (აჟორუტა — ჩრდილოეთის
 მთის ხალხი)
 აგაფშა — ზღვის ქარი
 აშხარახ ტიჟ აფშაბ — მთის ქარი
 აციაყუა — ცისარტყელა (აგარახ აციაყუა აძაჟიოჰტ — ცუდი
 ამინდის ნიშანია; აშხარახ აჟიჟერ — კარგი დარისა)
 ასგრჰიჟ — როცა წვრილი და „რგვალი“ თოვლი მოდისო
 აშერფაჟწია — დილის ვარსკვლავი
 ახულტაჟწია — საღამოს ვარსკვლავი
 აჟწია — (< ა'აწია) — ვარსკვლავი
 სრაწიახტუ კტლუბ (ჩემი წილი ვარსკვლავი კიდია), იტყვიან,
 როცა ვარსკვლავი ჩამოვარდება.
 ეწიაჭრაა
 ამზა — მთვარე

ამრა — მზე
 აშიშრა (იშეშეგტ) — მოღრუბლეა
 აშიშგ — ღრუბელი
 ამაციგსრა — ელეა
 ადგდრა — ქუხილი
 აჟასარგმვა — ირმის ნახტომი
 ეახტმცა — საკვესი
 აშანწა — კაეი
 აციგმსა — აბედი

აშიაფგჯაფგ — ხეები (მცენარეულობა?)

აწლა — ხე
 აჯ — მუნა (pl. აჯრა, სხვა ყველა ასევე აწარმოებს)
 ახ — წაბლი
 ახ — რცხილა
 ალ — თხმელა, მურყანი
 არასა — თხილი
 აბნარასა — გარეული თხილი
 აჰიასა — ტყემალი
 ალაჰა — ლეღვი
 აწიან — ვაშლი
 აწიანშა || აწიანსა — გარეული ვაშლი (ნწარე || წვრილი), მაჯალო
 აჰა — მსხალი
 აჰაშა || აჰასსა — გარეული მსხალი, პანტა
 აცა — ბალი
 აცაშა — მწარე ბალი
 ატამ — ატამი
 ამეიან — ბეოლა
 ალაკუმჰა — ლეკუმხა
 ათიან — ცაცხვი,
 არრაშ — თელა
 აჟი — კოპიტი
 არა (pl. არარა) — კაკლის ხე
 აჰანდარ — ჰადარი
 აფსა — ფიჭვი
 ამზა — ნაძვი
 ამშიჰა — დათვის მსხალი (ალვის ხე?)
 აში — წიფელა

- აღაფ—დაფნის ხე
 აკაწახურ—კოწახური
 აღგლაჯა—ეკლიანი ხე, საცოცხელ ხმარობენ (ძეძვი?)
 აშეშა—წყვი
 აა—ურთხელა
 აკუტმერცვა—ჩეჩვაბი (მეგრ.), შავი ხე
 ატფ—ხეყრუა, ამნაირივე ხეა, უფრო დიდი გული აქვს, ბავ-
 შებები სასროლ იარაღად ხმარობენ; „თარხვანტია“ (მეგ.)
 აზჩ—ღურღენი (მეგ.), ბარდი (გურ.)
 ამგლ—ეკალი
 აშიჩ—სურო
 აყარმა—ფშალო (მეგ.), ფშალო (გურ.)
 აჰისყარმა—ჯაშევიდუ (მეგ.), ჯაშევიდო (გურ.)
 აბაცი—ზღმარტლი, ცქუმუნტური (მეგ.)

ი ა რ ა ლ ე ბ ი

- აპარპანტა—ბურღი
 აწიგმყა—სატეხი
 აცაყა—ეჩო
 აგუმჟაწი—ღარისებური ეჩო, წყეპარი
 აჯჰილა—პატარა ცული, კვალა (მეგ.) ნაჯახი (გურ.)
 ეახა—ცული, არგუნი (მეგ.), ნაჯახი
 აგჰეშე—წალდი
 ახჰარხ—ხერხი
 აწგრკანტ—წერაქვი
 ასათგრ—ყავრის სახდელი, დაშნა (მეგრ.)
 ახემსაგ—იარაღი ხის ქერქის გასაძრობად, ორტარიანი
 აშალაშინ—შალაშინი
 აჩაგა—თოხი,
 აბაჰა—ბარი
 აჩბგა—ცელი
 აჰიგზა—დანა
 ადალაქ—სამართებელი
 ამარკატგლ—მაკრატელი
 აჰანჯარ—დიდი დანა
 ეახაწიგ—რკინის შამფური
 აყხგ—ქვაბიდან მოხარშული ხორცის ამოსალეზად ხმარობენ.

ქ ს ო ვ ა

პირვ. მომენტი: ახახარა

მეორე მომენტი: ადარა

მესამე მომენტი: ახტაწრა—დახვეწა

მეოთხე მომენტი: ასრა—ქსოვა

მეხუთე მომენტი: ახტარა—თელვა (შალისა)

· არგშოპარა — თუ ბამბის ნაქსოვია ცვარში

ტკეპნიან (?)

ამარქტა—მაქო

ასა

აფშაჯცა

აციქტგრკგრა

აჰგჰრგა—ბამბის თესლისაგან გასაწმენდი იარაღი, ჩინრიხი

(მეგ.)

ალასკუტუ—საჩეჩელი.

— — — — —

აშხაზური ხალხური სიფყვიერება

(ზღაპრები, ანდაზები, გამოცანები)

ჩაწერილია 1921 წლის ზაფხულში
სოფელ აძვიბუაში (აბუა)

ახულფწესი ამგლი აძთასი რლსკუ

ზნე ახულფწესი, ამგლი აძთასი ეაციანქიეაქ აბან თეერთა ხგრტე-
რცე. ახულფწესი აფსანტიქია-რახ იციანქ აფარა რაციანქ აფსან-
ხგეტ. ნას ახულფწესი ამგლი აძთასი ეამანქ იქეტ მეშენ-ნგრცი
იხუანხურთრაცე. ეამანშიან იხუანხურთრეტ მეშენ-ნგრცი. აწრახუან
ზეგქ აბან აძთას აქტერწეტ (sic!); ზეგქ ეიანქ ამჟა რქულეტ.
იშაანაჟუან ამჟანქ აძთას იხებგეგნ¹ მეშენ ალაჟაეტ აბან. აფსანქ
ილბანანდეტ. რყარწახუან, რქულანქ ავანქა აწეტ. ავანქ ეწიწ
უბეს ირძებეტ: აძთას უბეს აქტერწეტ: აბან ზჟან აფსანქ იფშაანქ
ამჟია-ყნე ითნანარცე. უბრი ავანოუბ აძთას აძქქია-რყნქ აძე
იწთანგუა, აბან ზჟან აფსანქ სფეშაანქ-ჰია. ახულფწესი ჩანლა
იწთანგუა უბრიოუბ, აქლჰია ირკერ-ჰია იწოეტ. ამგლ აოვქ
დზაკუან უბრიოუბ—დეფლნაკააქრეტ, რბა ზგან აქუ-აქუემდე.

საბაკრა ძაკუა

..

ლაგაქიეკი თაკუაქიეკი რყან. ფჰაკ დრემან. დარა ილანქ რყან.
რგჟან ოვ-დ'უქ დეგეტეტ. ანხუეა აბხუეა ინანქ რემანქ-იყნე²,
(რემანქ) ირქეთეტ ყვზ. უბეს რემანქ: „ყვზ, იუწაც წა-ჰია
ალოთან ივანქ, რყანაწო ქიბან“. ალგაქიე ათაკუაქიე აყვზ რემანქ
იწეტ ავანქ. ალგაქიე ათაკუაქიე უს რჰიეტ, აბრი აყვზ ჰლოთან
ივანქებში, იუწაც წა-ჰია. აყვზ ივანქენ იუწაც წა-ნგრჰია, აყვზ
ან-აჰიებქია³ წარან ალაგეტეტ. ალგაქიე ათაკუაქიე იბქანხეტ. „აბან-
ნანქ ჰკავ“—რჰიეტ, ამჟაგქ რქულეტ. რყვზ ააშთერანქ რქუაქ იყნქ

¹ შენიშვნა:

¹ დედანშია: ვეჟხაბაკენ.

² დედანშია: რემანქ-იყნე.

³ დედანშია: ან-აჰიებქია.

ინრჯეფეტ. უბეს მარკიფეტ. „აბრრ აყგზ იუწნც წა მჰიპკუა იპაზეწიანხ პანადა“. ანთ რქიწნე იტეფეტ. ნას ანრ რჯუა „აბრრ აყგზ რყანაწო ზბაპ“ — იპიან, აყგზ „იუწნც წა“-ჰია აოთახ იჯნეჟეტ. აყგზ, „იუწნც წა“-ჰია აოთახ ინჯენეჟ, ახ-აჰიპიჰჰია¹ აწარა მალაგეჟეტ. ნას რჯუა უს იპიჟეტ: ისტბარგუზი, ახ-გ-ზწო აყგზ სეზარგეჟეტ, ჯა-ირგსთაპ უოშთა. ალგეჟეი ათაქუაჟეი ინჯნინე მჟეტ რჯუა-იყნე. უს რჰიჟეტ: „ჰაყგზ ჰათ, შთა ჰეოტ ჰაჯნეჟა“. რჯუა დნეჟე იყგზქუა რეიუაჟ კნე ირგეთეჟეტ. ალგეჟეი ათაქუაჟეი რჯენე ენაპი, რყგზ აოთახ იჯნარ-კგეტ, „იუწნც წა“-ჰია. აყგზ აჯნე იჯნეცუაჰ მალაგეჟეტ. ათაქუაჟეი ალგეჟეი რგუ უს მწნაგეჟეტ: „ჰაყგზ ბეჟსზააპ“-ჰია. მწშოტორხნე იტეჟეტ რგმაჰიიყნე². „იმიჟნე“ზი, შიგყგზ შიგმანე შიდაეტე? „ებამგოი, ჰაყგზ ბეჟსგეტე“. „მან-ზი, იბეჟსნე?“ „ჰარა აბანახ ჰანცაუაზ, ჰაყგზ ჰაუაჟ-იყნე³ ინჰანეჟ ჰანდა იბეჟსგეტ“.

ნას რგმაჰი პრშინეჟ რგეთეჟეტ. „პრშინ, იუწნც შიან-ჰია აოთახ იჯნა-შიგრში, რყანაწო ებაპ“. ალგეჟეი ათაქუაჟეი აჯნეჟა რქილანე პრშინ რგმანე იბაეტ. ალგეჟეი ათაქუაჟეი რგმაჰი იშეჟჰიაზ ეფეშე იყარ-წეტეტ. „პრშინ, იუწნც შიან-ჰია“, აოთახ იჯნადგრშიჟეტ. პრშინ აბ აშიარა მალაგეჟეტ. ანს ანგრბა, ალგეჟეი ათაქუაჟეი ეგეჟურლეტ დგრუგანხ: „იპბარგუზი, ზეფეშე-თენსრუზი იპაუზ“. დგრუგანხ აბანახ აცარა ანაჟ, პრშინ პაშოტხნე რჯუა-იყნე⁴ ინგანე ინეირთეტ: „ჰარა ჰანდა აბრრ პრშინ იუწნც შიან-ჰია მჰიპკუან იპაზეწიანხ“. — „ბზროპ“ — იპიჟეტ რჯუა. დარა ანცა პშოთახ „პრშინ, იუწნც შიან-ჰია აოთახ იჯნერშიჟეტ. პრშინ აბაქუბ მაშოლ“ მალაგეჟეტ. „ისტბარგუზი უოშთა, აბ პახუარა საყუწეჟ, აბ ინგსთახუ სარშინ ისზაშოლ“.

ალგეჟეი ათაქუაჟეი ინჯნინე რჯუა-იყნე⁵ ენაჟ, პარშინ ჰათ ანგრჰია, პრშინ-ჟიჟეჟ აარგლხნე ინრგეთეჟეტ. პრშინ ბზია მარა მანგე-კლტ. აჯნე მანნეჟ, პრშინ იუწნც შიან-ჰია აჯნე იჯნადგრშიჟეტ. პრშინ ბლა ხწიჟეჟმდ იჯნეჟუჰ. რყარწახუაზ, ალგეჟეი ათაქუაჟეი რარშინ პაშოტხნე რგმაჰი-მან იტეტეტ, პრშინ აბან-შიარა იყუწეტეტ, იბეჟს-გეტ-ჰია. ნას რგმაჰი თამსკუბეტეტ რგეთეჟეტ. „თამსკუბეტე, რყაუწნც ყაწნ-ჰია მჰიპკუა იპაზეწიანხ-ჰია იშით შიგუა“ — რგჰიჟეტეტ რგმაჰი, — „რყაუწნც ყაწნ, თამსკუბეტე, ანგუჰიალაჟ, (იხე მასეტა მალაგოეტ), უაყუწწ, თამსკუბეტე, ანგუჰიალაჟ მაყუწწოეტ“. ალგეჟეი ათაქუაჟეი „რყაუწნც ყაწნ თამსკუბეტე“, ანგრჰია, იშოტფენ რხე აყუბქ-ჰია ისგ-უა მალაგეჟეტ. მახსრპ, თამსკუბეტე, ანგრჰია, თამსკუბეტე აყუწეტეტ.

შენიშენა:

¹ დედანშია: ახ-აჰიპიჰჰია.

² დედანშია: რგმაჰი იყნე.

³ „ „ ჰაუაჟ-იყნე.

⁴ და⁵ დედანშია: რჯუა-იყნე.

დგრუგან აბნახ იცო¹ დანლაგა, თამსკუბუ ანთოგრხნგ რტუა-იყნგ¹ ინტყნდ დარს აბნახ იცყმტ. უს დარჰიფტ რტუა: „თამსკუბუ, რყაუწაც ყაწნ-ჰია მჰიანკუა იჰაზგწიან ჰანდა“. დარს-ნცა-შთან, და თამსკუბუ რყანაწო ზბაჰ იჰიან, „თამსკუბუ, რყაუწაც ყაწნ!“ იჰიფტ. იშთთფანგ იხგ დანსუა დლაგეფტ. რტუა დგზნდ დდიგ-ქტლეფტ. ათამსკუბუ დანცალანკგ იხგ დანსუა რშთოჰ. ინგაშთგ-მდა აჰიჰიარა დლაგეფტ. აჰილარ ეაზნგ, ახან თამსკუბუ რგზანკგ-ლომ აჰილარ ზეგგ ტაზაზ. ზეგგ ირტლწირაანგ იხგ დანსუოფტ. რყარწახტაზ, აჰსგხტა ანამრუდა, აჰილარ ოჯ¹ დანღრხნგ ათატუაჰიი ალგაჰიი რახ¹ დდიგქტრწიფტ. ალგაჰიი ათატუაჰიი დაიიტ. „აა, შინაჯალბეფტ, აყუზი არშინი რანკუბარ, აბნან ივნანკუჰ, ივნანგ ირგშთ“. იშთგჰიანგ დეფშე ავნანგ იანდიგლანგ არშინგგ აყუზგგ იტოგ¹ ინგანგ ირტრთეფტ. ალგაჰიი დანკგლსნგ ტაყუწ, თამსკუბუ, ანგჰია, თამსკუბუ აყუწგტ. რტუა იხგ აშაბ¹ ალაჰეჰე დანარგეჰნ დარს რგზნგყა რტულანგ იცყმტ.

ს ა ბ ა კ რ ა ძ ა კ უ ა

შთანღაზ

ლაგაჰიიკი თატუაჰიიკი რყან. ბეჰგ ანშარა რტმან. რეფშბძ იხ¹დენ შთანღაზ. ალგაჰიი ათატუაჰიი აგგ რტმამგტ. რაბ ითა-ციან იხნტყუტმგტა (დანგყალა) დგრხზლწენ დცყმტ. რან აჰკუნცია რლულაკ ლაჰეფტ. ჩინაკ აჰკუნცია ახან იშთგრტოზ რტუადიჰ უს იჰიფტ: „სარს სეჰანაჰეფტ“—იჰიფტ, აგგ „სარს სეჰანაჰეფტ“. ეამარკუა დანლაგეფტ. აგგ დანგგლაზ უს იჰიფტ: „საბ იფსენგს, სარს სეჰანაჰეფტ“—იჰიფტ. ნას აჰკუნცია ელაგგლანგ უს რჰიფტ: „არს ჰაბ დანბყრ?“ „ჰაბ იფსენგს“ დაჰიოტ, ჰაბ დან-ჰეგუ ჰანდგრამ-ჰია“—რჰიფტ. აჰკუნცია ზეგგ იცან რან ილგზწა-ანტ. რან უს ლჰიფტ: „იხგეჰიანგ შიან დან-ჰეგუ“, ახა აჰკუნ-ცია ირმუფტ—„ჰაბ ინგშინტორა ჰარბან“—რჰიფტ. ან დენგტაყდა ბნაციგ¹აკ იდღგრბეფტ. აჰკუნცია აბჰეგგგ იცეფტ აბნანტრა. აბნა ხგრტგტ, ახან ანგშინტორა რემბეფტ. აჰკუნცია იხგჰინგ ავნგ დეფტ: „ბარს, დგ, ამც ჰანგბეჰი? ამც ჰაბეჰეფტ, ახან ჰაბ დანც¹ანგ ჰან-ჰიაროჰ“. „ეჰეჰეჰიანგ, დეჰიამთა ციგ¹ანაჰეფტ“, ლჰიფტ რან,—„შიან შიგზნგყუტმგო დგნანლაგა, შიგკატსანგ შიგსტმწაჰენგ დცყმტ“. აჰკუნ-

შენიშენა:

¹ დედანშია: რტუა-ყნგ.

ამჟა დღეჭლოფეტ. აღოჲ შთანლაზ (უს ქაპიფეტ): „ეგა-ჯარა უცარგ არს უმანკუა ჯარს უხცომ. არს ჟიარ, უმცახუ სგრციპპ ანციაროთფპპ ხაკულა ფპიფსს დგსზაანუმგარ“.

დღეჭულანგ დმინგაჟაზ, აძი დტიანგ აპიქიქიქა რგმწიფიქიქა (sic!) აკი-აკი ეაღზნგ ეაღფეწონ. „ჰაე, უმცახუციააფეტ, აქ ანწიფიფი ააღ-ზნგ აქ ინაღფეწონ ჟამბაძოფ?“ „ჰაე, სარომა ანციაროთფპპ ხაკულა დააზგარ შთანლაზ დღუბარ, ეგა დჯარუმაპ“ „უა-გე სა სამი?“ — „ნას ჯგზა დღუთახმე?“ უა-გე დააშოგაზგეტ ჯგზას. ჟოჟიფ ეამანგ იცორტ აზჯკე-გე. იმინეფუაზ აკუმექუან ინგფმინგ ირბეფეტ აჟაან ციაღფონგ. აძიფ — აძლა, აძლა — იპიორტ, ანგშიფიქიქა ზეგე ჟაანშოგზნგ იფორტ. — „ჰაე, ჟინაჯალბეფეტ, ჰარან ჰაახარაკ აბჯსთა ააპჰარ, ჰამგჟა პეა-პეაჟა იყალრაფტე, ჟიარან აჟაან ირციადღო ზეგე ანგშიფიქიქა უხზონ-მე?“ — „ჰაე, სარან სჯანშაზ ანციაროთფპპ ხაკულა დააზგარ შთან-ლაზ დღუბარ, ეგა-დჯარუმაპ“ — „უა-გე სა სამი?“ — „ნას ჯგზა დღუთახმე?“ — „დგსთახმექიქა, იზუაზე“. უა-გე ჯგზას დააშოგაზგეტ. აღფეჯ-კეგ ეამანგ იმინგაჟაზ აძიფ — ანთა, ანთა — იპიორტ, აძლა აჯღუ-ჰია იჩაანქიქიქოფეტ; ანში აგჟარ-გჟარან-ჰია ააზ შშიაზ იჩაოთე-ქოფეტ. — „ჰაე, ჟინაჯალბეფეტ, უარან უხაკუ-ქაანქოფი, ანში ააზ-შააზ უჩაანქიქა, აძლა უჩაანქიქიქა?“ — „ჰაე, სარომა, ანციაროთფპპ ხაკულა დააზგარ დღუბარ, ეგა-დჯარუმაპ“ — „უა სა სამი?“ — „ნას ჯგზა დღუთახმე?“ — „ჯგზა დგსთახმექიქან“ — იპიფეტ შთანლაზ. უა-გე ჯგზას დგნრტკლოფეტ. ეამანგ რკტ-ნარხეფეტ. იმინგაჟაზ აძი დქორჯჟან მგმბგ-ნგრცი იყალონ ეღჯააჟან. აგე აბჟაან ირშიფიქიქა მგმბგ-ნგრცი აწლაქიქა ინგეიფიანგ იკარქიქან. — „ჰაე, შინაჯალბეფეტ, მგმბგ-ნგრცი იყალონ ეაღფეჯიქააჟოფეტ, ახჟან-რშინგ მგმბგ-ნგრცი (აწლაქიქა) აბჟიქიქოფეტ, შიგზეჟიქანზე შეიარან?“ — „ჰარა ჰააჟა, ანციაროთფპპ ხაკულა დააზგარ დღუბარ ეგა-დჯარუმაპ“. „უა-გე სა სამი?“ — „ნას ჯგზა დღუთახმე?“ — „ჰაე, დგსთახმექიქა აჯგზა, იზუაზი“. აჯგ-ზას ჟირო-გე ინიორკლოფეტ. ეამანგ იმინგაჟაზ ინაფმინგ ირბეფეტ აძიფ აღჟიქა იშანგ აშიბგსთაქიქე აჟიქიქე ფხეცონ. — „ჰაი, ჟინა-ჯალბეფეტ, აშიბგსთე აჟიქიქე ალაქიქან ირგხეჟიქაჟე, ჟიარან იზლაფან-უ-ციოზე“. — „ჰაე, სარან სჯანშაზ ანციაროთფპპ ხაკულა დააზგარ შთანლაზ დღუბარ ეგა-დჯარუმაპ“. „უა-გე სა სამი?“ „ნას ჯგზა დღუ-თახმე?“ — „ჯგზა დგსთახმექიქან, იზუაზი“. უა-გე დგნრტკლოფეტ. ზეგე ეამანგ რკტ-ნარხან ინგეტ ანციაროთფპპ ხაკულა-ლყნგ. ინგეფ უბარან ირბეფეტ: ჟიანშიფიქიქა რგზაზე ხეკ ააგგნ. აჩარან რგზორუიქ, აგ-ი-იქ. ნას აააციფრგან იპიფეტ: „სარან სგზაან, ანციაროთფპპ ხაკულა ლზგნოჟე; ფპიფსს დგზარტ“. ლარ-გე მან ლგმპიფეტ: „სარან

სგზლატქესრ უზინარ სტუცკორტ—ლპიეატ ხაკტლა,—„უბბრა, ისტ-
 კტერშინან ატუარაკტა ირბრა ატია რგტქტან ზეგტ მანახატუახ ატუა
 რობ.“—ნას შთანლაზ უს იპიეატ: „სანახარ-გტ სხ აწკუან მახბბწა-
 გტშაპ. სგზინარ, ბეზგაპ.“ შთანლაზ დგზტქტუგტულტოზ იკგზცია რაკუნ
 ნას ეასანტ მალაგეეატ. რხუ ყარწეატ: ასასცია რხუ ანტში ალაწანგ,
 ატშეიმაცია რხუ ანტში ალამწაკტა. შთანლაზ იკგზა იტტრკტუახ, უს
 იპიეატ: „შიანგტლგშ, შიჩაანგშეკლეეშ, რყო შიეგბრა, ჰახტუ ანტში
 ალარწეატ“. „შიეგშინან“—იპიეატ აპიგპიქტა რეგწიქტია ეელანწონ—
 „ანთ აბტთა დტუნდა ატუა, სარა აპიგპიქტა რეგწიქტია აკ-ატიქ აკ მ-
 ლასწორტ, ან სგბბრმე“. მარგაქეატ ასასცია რხუ. აპიგპიქტა (რეგწიქ-
 ტია) აკგ-აკგ ეელანწონ, დგვავლან ანტში ზლაზ რგტქტან ააქტინგ
 ატშეიმაცია ირტმწეაწეატ. ატშეიმაცია რხუ დარა ირტმწეაწეატ. ანცია-
 რთვტან ხაკტლა უს ლგუ-მანანგეეატ: „უოქიქ ასასცია ზეგტ ნგტ-
 რწიეატ“-პია. აკრტქარა-გტ ინლაგეეატ. კრტრ-გტ რტქეატ. ხ-
 კტლა ლგვზცია ზეგტ ვექტუნწიქეატ. რყალწახტუახ ხაკტლა, უე აკ-
 აყნტ დწახეეატ. ხაკტლა ნას უს ლპიეატ: „სარა აძი დაახგორტ,
 ტარგტ აძი დაბგ, ციკ-ციკ შნე რტმწაპწაპ, რათხა იბტრ“. შთან-
 ლაზ ანგშიგტლ იბტრ დაახგეეატ. ხაკტლა თაკტუაქტკ დაალგეატ.
 აციაქტა შნე ირტმწარწეატ აკგაგტ. შთანლაზ იკგზა მარანხაკ ზნ-
 კყარალა მაშთთანგ იტეატ.—ამლა, ამლა, იპიეატ, მაქიგ—იპიეატ,
 ათაკტუაქი ლხუ-გტ იტანან. ათაკტუაქი რტკპა ილტონ, ლგტუაცია
 ტუიან დანხალტ, ტუა-გტ დგააატ შთანლაზ. ნას ხაკტლა უს ლპიეატ:
 „სარგტ აძი დაახგაპ, ტარგტ აძი დაბგ, ტოლტრკ-ტოლტრკ აკგ
 რტხა იბქიქ“.—„ბზიოპ“ — იპიეატ შთანლაზ. ხაკტლა თაკტუაქტკ
 დაალგაქეატ, შთანლაზ ანრ ატბ-ატბ ზპიონ დაახგეეატ. კგ-ოლტრკ
 აარგეატ. აკგ შთანლაზ იკგზა იბტნ, აკგ ხაკტლა ლგვზა ლგ. პეირა
 მალაგეეატ. შთანლაზ იკგზა ატპი აატგჩაქნ, იქიქ ინაწკეკნ მარან-
 ხაკ იქიქეატ. ატბ-ატბ იპიონ დალაგეეატ. ხაკტლა დანგტლან ლტლა
 თან დგმტანტშეატ დალაგეეატ. „ზაკუტტი-მენტტიუხეა, მშიან, სგზ-
 კტლგეაზ, შთანლაზ“-პია ლპიეატ. რყალწახტუახ, ტუაგტ დწახეეატ.
 ხაკტლა ტოქიქ უს მალპიეატ შთანლაზ: ტარგტ აძი დაბგ, სარგტ
 დნახგორტ, რეპან ამცა ზგჩაატ. „ბზიოპ“ — იპიეატ შთანლაზ. დაახ-
 გეეატ „ანთა, ანთა“ ზპიონ იკგზა. აგტგ დაალგეეატ თაკტუაქტკ.
 ამცა ექტერწეატ. ანში ქტაბ-ანა კნარჰაატ. ანში ატტარან-გტა-
 რან-პია აშიარა მანალაგა, ხაკტლა უს ლპიეატ: „შთანლაზ, დაახ
 უკგზა“—დგნგეეატ ამცა ზგჩაატ. ერანხაკ იჩიქელგმხნ ატუხ-პია
 ანში ეხ-შიატან იჩიქელგეეატ. დაათწუნ—„ანთა, ანთა“ — იპიან ამცა
 იჩიქტერქეატ. ნას შთანლაზ უს იპიეატ: „ბარან-ბტიქ დაახ ტოშთან, ამცა

ზეგოპატი“. ხაკულა დაალგეფეტ ლგთაქუაჲი. ლგოჲელგლზენ აგუზ-ჰია ახშა ეზშაჲიზ ლგოთალგჲეგეტ. ლგც-ხანხალა აჲიხწიწალა დაათგრ-გეფეტ. რყალწახტაზ ხაკულა, დანწახეფეტ. ნას ხაკულა უს ლჰიეფეტ: „უარგჯ აძი დააგ, სარგჯ აძი დააზგოფეტ, ეფხენჰარკულაბ“. „ბზიოპ“, იჰიეფეტ შთანლან. ხაკულა თაქუაჲიეგ დაალგეფეტ, ყუბროტ ლგკწრა რწაქნე, ნაბჯე აზნა ახუდ ლგჯობა ითათსანგ. შთანლან დააგეფეტ აშაბგსთაქუა თზანსცოზ. ეჲმანგ რჰეგნარხანგ იცეფეტ ხარაძა.

ათაქუაჲი უს ლჰიეფეტ: „არი აშომგრა-ყნე ჟხგ ნგქუწა!“ იხე ნგქუწაწეფეტ (შთანლან იგზნა) იხე არჰეგეტრა დანლაგეფეტ ათაქუაჲი. შთანლან იგზნა დამხაციეფეტ. ათაქუაჲი ახუდ იხე ანლაღლესეფეტ, აყუართ ნანდღგრდტიაღეფეტ. აყუბროტ იხე ყუგ-ყუგ-ჰია არჰეგეტრა ანლაგეფეტ. ანი შთანლან იგზნა ათაქუაჲი იღგრჰეგეტრაჰ ჰრიშონ. უსყან ააბწყო, ათაქუაჲი აშა-ბჲიარა ემგლდახეფეტ. შთანლან იგზნა იღგრჰეგეტრა უს იჰიეფეტ: „ა, შიანაჯალბეფეტ, ჰავგზნა დგრციანგ ათაქუაჲი დააჲოფეტ“. ნას შთანლან იგზნა ახჰეა ირშიჲიზ ირშიგენ იშენგჲუზ დახგციან ატსა იხაგგლან ანხეფეტ ატსა ხჲიანგ ინანაშთეფეტ. შთანლან იგზნა იციან ჰაჲ-ჰია დგნჯანწყა დამჰყახუ, ათაქუაჲი დცანან. დგუჲიძა დგჯან აყუართ დღღრბთალტ, აჰგერ-ჰია დგკენ იჰეააჲეფეტ. ათაქუაჲი დააძანდა დააღზძან, დგღგუწესნე უჲჰეგცხა დანგწკაპაზ დგფსგეტ. რყალწახტაზ, ანციან-როტეჰპან ხაკულა დანწახეფეტ. შთანლან აჩანა იზგრუიტ, იფჰიგს დგმროტეფეტ. აშა რქულანგ რჰეაარხეფეტ. შთანლან იგზნაი ზეგჯ დოსტუ როტეჰქუა-რყნგ ინგჲეფეტ. შაჲანა იღღღღღღღღ ანციან-როტეჰპან ხაკულა ადღუ იზგნ დგშაჲაგგო. რყაწოზ შთანლან, ადღუ ააგეჲარა დაიგო დგნანლაგა, უს ლგჰიეფეტ: „ბარან სა-სზგნ ბაანგაძრმ, ადღუ იზგნოპ.“ „ჲიოჲიგ ნას იჰათსგწტოზი, — ლჰიეფეტ ლარან, — ჲარან უბგსჰია ადღუ იყნე უნგანგ: ადღუ იჲიანჰიო ჲიანაჲრმა, ანციან-როტეჰპან ხაკულა დუზნაზგეფეტ. — დაბწყო ნას? — არან ააგეჲარა დგყობ. — ნას დააგან! — დგზლანაზგოზი ადღუ, ჲარან უბანბაძა უყობ; უხგ სსაპ, განზარ ანციან-როტეჰპან დტუციშანგ დგფსგე“. დგცანგ, ხაკულა იშეგლჰიან, იჲეფეტ. ადღუ — იბზიოპ — იჰიეფეტ — სსგ სა; — „ახან იზლანსო აჰაყუბ ჰანამე?“ ნას ადღუ უს ეჰიეფეტ შთანლან: „ჲარან ჰარან უტანგ ჰაყუბიკ იფშაანგ ისზაგან.“ — „ბზიოპ“ — იჰიეფეტ შთანლან. დცან, იფჰიგს იღგმან ჩექგ (იღგმგაგეტ). ხაკულა უს ანლაჰიეფეტ შთანლან: „ადღუ იხგ ენგუსანლაჲ, უჲაწაგჯ სსაპ-ჰია ააჰი. უჲ შაპ იჰიოპ. უბგსყან იფწა ენგუსან, იხე აჰედა დგნჯანალაჲ, აჩექგ ნაწოლჲგერ, იხჲდა ერანზაჲ ანანაწიოტ. ნას ჰარგჯ ჰათგნხროტ“. იშეგრჰიან (გეფშა, შთანლან ადღუ) იხჲდა ხგაწიეფეტ. იხე აშაჲა აქუიეფეტ ერანზაჲ. იფჰიგს დგმანგ აჰნგყა დღღქუიეფეტ. შანაწ ითააციან ადგრრა რგმთეფეტ. იფჰიგს დგმანგ იგნგყა დნგეტ. აჰნე იგტრღეფეტ, აჩანა იზგრუიტ. სარგჯ, არან

სტქულანგ, უფუხთაკი ჯამკ აზნა ატიანი სემანგ, — სეშაააჟაზ სჯამ სემპგწაზარენ გამგია ლათუქი ინგ ინაქქითიეიტ. აგ-გ უოუხთა სემპგ-წყან, აბუბ მშმისაგუ იშაპგ ააქქუშიეიტ. იშაპგ ფუბაა იცრანაწეიტ.

ს ა ბ ა კ რ ა ძ ა კ უ ა

აშნაყბეა ანხაჯგა

აშნაყბეა ანხაჯგა ბზრა ემბაბონგ რყან. შიგუქსტკ, ტემაშრა ყალან, ანხაჯტი აშნაყბეა ხაზ-ხაზგ დაჩაბ-ქეტაკ-აყნგ ეყყუნაგეიტ. ანხაჯგ ხეჯკკ აძლამცია იმან. აშნაყბა ძლამ-ზაწიგკ დგემან. აბნი ანხაჯგ ესქგნაგი აბნი აშნაყბა იძბახუ იპიონ, ახა აშნაყბა დანგყაზ დგეცომეტ. ჩანაკ ანხაჯგ იძლამ ეჰაბგ უს ლჰიეიტ — „სარა სცროტ აშნაყბა-აან“. ლამ-გ-გ ბზროპ-პია ლეჰიეიტ. აძლამ ლხე ლსეიტ, ხაწა-მათილა ლჩიეჲლალჰიეიტ. აჩაგ აკუადგრ ჯაქქუღლწეიტ, ლამ ასალამ-შიყუგ იჯნე იძლამ ილგეთეიტ: „იბასპიო ბაპაურუ, ამჟა ბგქუნგ [ბგმინეჲა] კუბრა-ციგაკ ბეთალარა ბეყოუბ. უბრა ბგმშის-კუა ბგუთგსგრ, ნას ბეეიტ.“ „აკუბრა სეშეჲა-ზთგმსუოჲ სარა“ — ლჰიან აძლამ, დენჩიეჲილანგ დდიგქქულოეიტ. ლამ მაძალ ამჟა ანხ-წიანგ, დცან აკუბრა-ციგაკ-ყნგ დეთატიეიტ, სგძლამ აგუგ ლგმოუ-ლგმამ ზბაპ-პია. აძლამ აკუბრა დეჯთალოეიტ. მარა დანგლატიახ ლხუანგ ბეჯციგაკ თირჯუგეიტ. აძლამ დშიან ლგშთახყა დგენპიეიტ. ლამ დრჯეგან ამჟა აახწიანგ იჯნე დაინე იჲართა-ყნგ დგნგლაიონ ეფშა, აძლამ აგუბში დაათალტ. აძლამ დაჩაგქიწეიტ: „აჲ, ბაბა, ჟარა იშეჲუპიაზ ეფშა სშიანგ სეზთგმსეიტ“. ნას აძლამ აგუბეენგტი უბგს ლჰიეიტ: „სარა სცროტ უბრა-აან. არან აჲ“ — ლჰიან [აშიყუგ] ლაპიშა ეჰაბგ ააალგმეღხეიტ. აგუბეენგტი აძლამ-გ-გ ლხე ლსეიტ, ხაწა-მათი-ლა ლჩიეჲლალჰიეიტ, ლჩიგ დეჯაქქუტიანგ ლჰეგ-ნანლხეიტ. ლამ დრჯე-გან, მაძალ, აქტრა-პია იჰეგ-ნეჲანგ ამჟა ააახწიანგ, აკუბრა-ციგაკ-ყნგ დენინ დეთატიეიტ. აძლამ აკუბრა დგნგნთალა, ლამ დანტახ ლხუანგ ბეჯ-ციგაკ თგაცეეიტ. აძლამ, დშიანგ, ლგნყა დგენპიეიტ. ლამ ზანანწე დაინ იჲართა-ყნგ დგლაეეიტ. აძლამ-გ-გ აგუბში და-ათალოეიტ. ლამ უს იჰიეიტ: „ეჲ, ბაბა, ჟა აკუბრა ბგუთგსუამ-პია ბასემპიაზ“. „აი, სეზცროზ ჯგსშან, ახა სშიანგ სეზენპიეიტ“. რეწბძა აძლამ დანტახ უს ილჰიეიტ: „შია შიანტროზ აგ-გყამგეტ, — ახა ააჲეიგ არახ აშიყუგ, სე იზგორტ“. უბრი აფპიგზბა რაშე იშეჲუშეჲაზ ილბახანხარენ, ლამი ლანი ირზემდრეჲიანგ ლაბაძეე-იყნე¹ ააძარა ირგმანგ რყან.

შენიშენა:

¹ დედანშია: ლაბაძეე-აყნე.

აძლამ ლამ იჩივ დეკაქტიანივ დანდიქტილა, ლამ უს ლემჰიექტ: „ბაბა, იბასპირ ბაპატირუ, უბრა ბემენქეთა აქურა ციგაკ ჯყო. დრკვგან, ბუცციგაკ ბაპარ ბეყოუპ. უბრ ბეზთგსნე ბუალარ, ნას ბეცეტ“. ურ-გ-გ ლემჰიექტ, აძლამ-გ-გ ამჟა დქტილეექტ. ლამ-გ-გ მაძალ დციანგ აქურა-ყნე დგთატიექტ, სძლამ დაატიზარ, აგუე ლემოუ-ლემამ ზბრექტ-ჰია. აძლამ ლაბაქე იყნე¹ დენენე ლგრამ აქადღრ ნქტიწანი დეკაქტიანივ ლემჟა დეკვქტილეექტ. აქურა ციგან დგთალტ. ლამ დანტისზ დნუანი, ბუცციგაკ თეკვექტ აქურაყნე. აძლამ ლნაპე ამჟანგლწან აძივ დალემფეზანშიან ლემთან დანქტიე-ლქენე აქურა ციგან დეკვთლეექტ. ამჟა კაქქო² რყან. აძლამ ლემთან დენანუაქემენ იკნე თივლეაზ ლამ დანქენ. „აჲ, უნ-ჟი-ამთა ციგანანაქტ, ბაბა, უარს უნქუეზმა პარს პაზგროშიო³“. „იბას-პირ ბაპატიმა, ბაბა, უროშთ ბარს ბეცეტ, ანს ბემენქეთა ამჟანე ინ-ხორტ ადოუციან. უბრ ბანნქეთა აჟნაყნე იჟნრუპ ბუ-ჯკე აქემციან რეჰი-შა ზაწივქ დრემანე. უბრთ ბეზრქემწნე ბეცარ, ნას ბეცეტ.“ იმიჲე-ჰიაზ-გეფში აძლამ დნექტ ადლუციან რყნე. ადლუციან ნენე დაჩივქიერხეექტ. — „ბზირალა უნაბექტ“. — „ბზირარა უნბააქტ“. აძლამ დანქნანუემეზ აგუ-რანა დააქურშიანივ აუთა რეხქეთა² ხანე რყოუპ წიჟანე ადა. ანრ დელ-ციემქენექტ, ანს რლკეზ. ლეუე უს დანაგეექტ: „ო, სშერთა-ყნე სანზ-ჰე“. ასას დენარგან აჟნე დენადღრტიექტ. ადლუციან უს დანქიექტ: „პარს მაჰივს უნაბთანეუპ“. „სემითანეზარ-გ-გ არს სეყოუპ, საბანციჲ“. ნას ასას უს იქიექტ: „აბრრ იმიეკუერშიო აგურა დანაქტიო აუთა რეხქეთა³ დაბატიეიქტიო?“ ნას ადლუციან უს რქიექტ: „აბრრ პაჰი-შის ლზენ დეზგორტ-ჰია დააქუანს რანქუქუან. უოხენლა პაჰიშა-ლყნე ინტეეშთაქწალაკ, აჩინე სშიე დგსთანეჰ-ჰია ანელჰიალაკ, რეხქეთა ხწიანე სწიჟან დანაქწონ. იმიეუბრ გეფში წიჟანე ადა დანპართიექტ“. უს-გ-გ რქიექტ: ასას აჩანრა იზგრუნე ადლუციან რაჰიშის ზაწივქ დარეე ეეცქშითარწექტ. ადლუციან რაჰიშის რყალწოზ, ანრ დეძლანენე დანგლბა, ლემირს ილციემქენექტ. დანშიან, სშიე ლაშციან უს რანლქიექტ: „სარს არრ დგსგუთანეიქტ ხაწას“. ადლუციან ეეკუერლანე აჩანრა იზგრუიტი რქმაჰი. ასას ადლუციან-რყნე ფეტრ-ამთაე დეყან. ნას ანრ აშინაყბეე-დან დანცროზ, დეცარც თიანხენექტ. ნას ადლუციან რაჰიშის უს დან-ქიექტ ხაწას ილემიან: „საშციან ოჟ დგრზენაშთ, ირემოუპ რაშ-ეე-ქუანწიეკ—შიერამ აუთარს სემით, ჰარანდი სანლაცორტ-ჰია. უი რაშ-ეექუანწიე ოჟ ირთომ უთარას, ანს უარს იმიეფურქმთარე. ნას

შენიშნა:

¹ დედანშია: ლაბაქე-დაყნე.

² დედანშია: აოკვ-რეხქეთა.

³ „ აოკვ-ხქუან.

უბეჭს ჰია: „რაშ-ეექიწია, სგა!“—ეხ-გუქიალაკ უაგრ-ტ. ნას აღუცის რაპისმ იმეგლპიაზ ეფეშ აოკ ღერზენეშთეგტ აბხუნდცია—„შეგრანშ-ეექიწია აჟიარან სეშით, ჯარან სცრატ“-ჰია. აბხუნდცია რყარწოზ, აჟიარან ირთეგტ. აჟიადგრ ჯაქიწინანგ იმეა ღექილთეიგტ. ამნაყბა ფჰა-ზაწიგქ ღრიმაზაარგნ უი იფჰან ზაწიგქ ღეკაჰუნგ ღეყან. ბე-ეხან-ეხანაკ (sic) ატექიწინ ღეჰიტიანგ ღეყან. აოკ ში-ჟერსკ-აყნეგტი ან-ნარფშეგვალა¹ დანგლბალაკ რლგუათხან აოკ არშეგშერა დლაგონ. ანხაჯ იფჰან დანგლბა ში-ჟერსკ აყნეგტი ღენგლგუათხან აძლბ არშეგშერა დლაგეგტ. ლანრ ლაბრ წაყან აჯნგ ახანთან აოკ ღერზაალგშთეგტ: ამნაყბა იფჰან დარშეგშეიგტ-ჰია. „დარშეგშენგ დმადუნგ ღეცატ, ჰაგუწლა ანხაჯ იფჰან ღეგააჟორთგ“—რჰიეიგტ ლანრ ლაბრ. უს ეგ-გრჰიეგტ, ანხაჯ იფაგ-გ აგუაში ღენთაღტ. „მეშეგ ბზრიაჟია“, — იჰიეგტ ასას. „ბზრო უბატ, ბზრიალა ჟიბატეგტ“ — რჰიან ღეჩეჟეგრზეგტ. აშეყტგ იმეა ინგანგ ატეშემა ინგერკეიგტ. აშეყტ დანანტხა, ეგუტგრ-ანგ აჩანრა იხ-გრუეგტ. ნას იწააჟა ალაგეგტ: „შეგშეგაყაჟიო აჯნეყა, ზაყან შიგყადა ატეცია“-ჰია. „ჯგა ატეშეცეიე სარტე ჰაყოუპ.“ უბგროთ ეგწააჟინანწე ამნაყბა იფჰან აგუაყრა დლაგეგტ: „უფჰან ღეფსურატ, ასას დაანგ ღეგბაატ“-ჰია ოკ ღერზაარშთეგტ. ანრ აბრ „ღენაჰან-შთაანდა ბეგეგეგლაატ“-ჰია ლხერკჰატ. აჟხა ინგშთალწო ამნაყბა იფჰიგსი მარტე რეგუთა ღეღერიგტ ასას-ჰეყუნ, ხგ-რეფჰან-ლან-ღეცარ-ჰია იშეანგ. აჟხა უს იშეგტ. ამნაყბა იფჰან უს ლჰიეგტ: „ჟი არახ ღხანმლეგტ, ახან სარან ღეფერგსსგპ“—ლჰიეგტ. აჩენგ ამნაყბა იფჰან აოკ ღეგზაანლგშთეგტ ასას. ჰეტაკ აძბახუ ლჰიეგტ, უბრან ღეცანგ აჟიბე ააგვარკტ. უბრან აქეთანგ უბეს იყანაარგნ: ინგეჟა აჟიან ზეგ-გ ჰაჰიარშეგრანგ იქილგროზაარგნ თაქიჟიგქ. მანგლთახეუ ზეგ-გ ლგრბზახან. აჟხა აჰეყუნ რგუთა ღეშეიგან მადალ ღეგვლანგ, ირამ აჟიადგრ მაქიწინანგ (sic!) აჟიბეჟ ეგლკაარან ღეეგტ. ამეა ღეჰიწინგ ღეშინგეჟიან ირამ დაწინანგტ: „იჰათგხეჟიოხეი რანშ-ეექიწია, ჟოჟიგ ჰარან ჟა ჰანერ, ხაჰიერშეგრანგ ჰაქილგერხრტე“. „უმშინ“ — აჰიეგტ არამ—„ჟიარან იწხე შიტოფე ანნა აჟატკა. უბრან აჟატკა სარან ისგრეი, აგუაში-აყნე ჰანგეგლაკ. უსმეგქაქიან, უსგსნგ აგუაში სანდცალ. აგუაში ჰანგანგ აანხეგვარ, ჰაექიწინატ, ჰანხეგმთარ-გ-გ — ჟა ჰანათგპ. ჟი აგუაში იშეგყო ჟსოპ [ათანქიჟი] ლგხანეგეკ ანდგლ მალარსუპ, აგ-გ ლგხანეგეკ აჟიგან მალარსუპ“. აჰეყუნ რამ-ეექიწია იშეგანგჰიაზ ეფეშ იყაჟეგტ, მახეგეგტ შიტოფე ანნა აჟატკა. აგუარა ღენგეჟა ღენლაგა ირამ მერიჟიგტ. ირამ დანრა მარხანგეგტ აჟატკა. აგუაშიაყნე დანგეგ ამგუარან ირლუღეჟეგტ². არწიაა-ჰია ღეჰიანგ, აგუაში ინანღეგეალტ.

შენიშვნა:

¹ მოსალოდნელი იყო: ალანარფშეგვალა.

² დედანშია: ირლუგეტ.

პრაშ-ეექტაწია ატრემ-პია ივჯვან ავტში მახვან ინთაფალტ, ახა აწუხტა (sic!) ათაკუაჟი ლხაფტც იუაცრასენ დაახნაწიფეტ აწუხტა იხელ-წიაზ ლეგრეჟ თაჰაფტ. ატკუნ დეშეაშეაზ ათაკუაჟი ლეგრეჟა დენგეტ. ირაშ დეჰიფეჟინ ამაწურთა-ყნე იჰეაჰინე აკუასკან⁷ დეჰხალტ. ათაკუაჟი ლხაწა იბჟა დხაჰიარშიფრანე იბჟა დციჰიჟო დეგგლოუჰ. „აჲ. უნაწალბეტ, უხააზი არა, ჟეჟიფეჟი დაჲარ სთაკუაჟი ულჰო⁸ ტე, დანაი ჯარა უცა ატუმზარ“ — იჰიფეტ. ათაკუაჟი აფსუა ჰეჟ ანგლჟ ლჰეგ⁹ ლხიფეტ ლეგრეჟა დესჰო¹⁰ ტ-ჰია. ატკუნ ატერ-ჰია დენგენე ამარ-დონ აწაჟა დეწატიფეტ. ანრ დეშეაშეაზ აში დეჟკლაგალტ — ჟა-ბაცოჲ, ანციან უსგეთეფეტ, უსჰარობ. ატკუნ დანაწატიჰაზ დეჰაწყან ათაკუაჟი ლხციგ ებ¹¹ გეჰეჟეზ ნგეშეთაგუა იკეტ: „ბაბაცოჲ, შთა ბეჰტლა ხგსწიოფეტ“. „ა, უნაწალბეტ, სგ¹² ტლა ხეჟმეჟინ, იუჰიალაჟ ზეგ¹³ უზგ¹⁴ ჟოფტ“ — [იჰიფეტ]. ნას ატკუნ უს იჰიფეტ: „სარა სგ¹⁵ ზერეჟიჟა სგო“. „უძლბზარ, უტკუნახეტ, უტკუნზარ, უძლბხეტ!“ — ლჰიფეტ ათაკუაჟი. ანრ ანხაჟ იფჰა დეძლბენ დეჰტუნახიფეტ. დრეგ-გან უს იჰიფეტ: „სი¹⁶ აწუხტა იშეჟაზ ეფეშა იყაწან“. „უი¹⁷ აწუხტა (sic!) შიანჟაფეშა, იყასწიფეტ იშეჟაზ ეფეშა“. ინეენე ინახჟაფეშა, პრაშ აწუხტა იშეაშეაზ ეფეშა მამან. „ნას აბართ აჟან ზეგ¹⁸ ირბზახან“. „სე ისხარაზარ, იზახან¹⁹ ტ. აჟანჲ პრახჟი ზეგ²⁰ შიგ²¹ ხანან“ — ანგლჰია, ზეგ²² ატურჰ-ჰია იზახანეფეტ „ში²³ ა, აბაფსჟიჰან, ლგ²⁴ ბეჰჟენ, შიან“. ატურჰ-ჰია მ²⁵ კელსენ ლგ²⁶ ბეჰჟენ კენ ივხან აჰიალა მხერ-წიფეტ. ლგ²⁷ ბეჰჟენ აჟუბ ზეგ²⁸ ლეზერჟან, ლგ²⁹ ბენხერწია, აგ³⁰ ლეზენშეა დლაგეფეტ. დანგ³¹ რბოზ, აძერშეჟ ლაჰიჰეგ³² რთიო მლაგეფეტ. აძერ-შეჟ ლაჰიჰეგ³³ რთიო მანლაგა, ბრბრლლ — ლჰი³⁴ დლაგეფეტ. უს ციგ³⁵ არჟლა დერშეჟეტ. ანრ ატკუნ აჩარა იზერუფეტ, დც³⁶ დანლა-გა, კრეგ³⁷ რთო მლაგეფეტ, ახა მერა იმჟეტ. „სარა აჟიბეჟ ელ-ჟარან სნაფეტ, კრეგ³⁸ არან სემაფეტ“ — [იჰიფეტ]. ატკუნ იბარგუზ, დეძ-ლბნე დეჟან, დეჰტუნახიფეტ. ირაშ დეჰაქჟიჰიანე იშთახ³⁹ -ჟა დენგ⁴⁰ ჰიფეტ, აწიანე-მან⁴¹.

ჟი ანხაჟ იტკუნ ჟახ⁴² დეჟანაწე აშნაყბა იფჰიგ⁴³ სი მერეჟ რეჟ ფიჟუბ, რეჟე ფიჟუბ ელატიან იწიგ⁴⁴ ჟა. უსყან აშნაყბა იფჰა ატურ⁴⁵ რლ⁴⁶ არა ლგ⁴⁷ მან, ასგ⁴⁸ ს-შეჰიჰიჟა ლშუნ, ანხაჟ იტკუნ სასან⁴⁹ დეჰანაფეტ, ახა დეფერ-გ⁵⁰ სხეფეტ-ჰია. აშნაყბა იფჰა ლნარეჟმეგ⁵¹ ლა დანგ⁵² ნაფეშა ატკუნ დააჟიანგ⁵³ ლბეფეტ. აშნაყბე იფჰა აფსრან დეფთანლაგეფეტ, ავჟიყრა. აძლბ ლან⁵⁴ რ ლაბ⁵⁵ რეჟენე ოჟე დაალგ⁵⁶ შთეფეტ, შიგ⁵⁷ ფჰა დეფსჟი⁵⁸ რეტ-ჰია. „დეფსნე დეგ⁵⁹ შთეფს⁶⁰ ატ, ატკუნ დლანჰიოფ⁶¹ რეჟეტ, ჰარან ჟახ⁶² ჰანგ⁶³ მანა“. უს-გ⁶⁴ რჰიფეტ, ატკუნ-გ⁶⁵ დააჟი⁶⁶ რბეფეტ. იგ⁶⁷ ჟერლ⁶⁸ აწია იყალეფეტ, აწიჟა-რა მაყჟ⁶⁹ ტ, იგ⁷⁰ ენენ ატკუნ დააჰეჟი⁷¹ გ⁷² რხეფეტ: „ანცი⁷³ იწურუბ, უფს⁷⁴ ენა⁷⁵ ჟეჰან“. „სარა ჟა-ეფეშა ეგ⁷⁶ ა-ჰარან სახგ⁷⁷ თახ⁷⁸ ეფეტ სფსრან“ — [იჰიფეტ].

ბძლამ ოჯ დაალღმთეფტ ბჰკუნ-იყნგ,—დცანგ ბგა რაშჷ თრუბ, იკნგ სუზაამგბარ სეფსტორფტ-ჰია. უბრრ არანშ უბგს რყაზაბ, ბგა-ჰიგ რჰქუეგლაზ შიაფეჯაფგ ზეგჯ მაჰანზაზაბ. რაჷ გგლოუბ, უბრრ არაყ-ნროუბ ატართა, აშიგირთა ეზამოუ. აგა-ჰიგ ნგციემზარ აჷ-გყამ. აგა-ყნგ იკგლსეჷთა მარბანზაალაჷ რახუზნაფტ, ჷთათიგსაზნაფტ, ზეგჯ მაჰროტ. ბჰკუნ აუხა მაძალბ დეჯაგგლან ირანშ-ეჰქუაწია აჷთადგრ ბჰქუეფნან დგდღეჰქუეფტ აშნაყბე იძღაბ ეზგლჰიაზ ბრანშ იკნგ მააგვარცე. „რანშ-ეჰქუაწია იჰაფსგზტოზიე, ჷოყიგობ ჰაჯალ ანგცი-განზ. აჰჰამ, ჷმშიან, ჷი სარბ ეზგზულაჷ უბაბ. სარბ ისჰიალო ჷი-ცნეჷთა. ბგა-ჰიგ ჰანნეჰლაჷ, ჷბგს ჰყალბ, ბმცა ჷეცრალანგ უბლეჷბ ჷინლაგარა ჷყოუბ. ანბ უბგსყან ბმცა ჷიკოჷბ უნანაგალაჷ უჩიჷმგრ-წყგბროუბ. სარბ სნენგ ბგა-ჰიგ ანგქუა-ყნგ სგზჷლა აზრთანგ სგთა-გგლოტ. მარბ ჰაჰეგზ ნაკლბ, მააჷროტ ჰაჰარცე, ახა სარბ ანგქუა-ყნგ სეგგლაბ, ინანთეწლაჷ ეჰქუეფარა ჰაღაგროტ. ბჰქუეფარა ჰანნლაგა-ლაჷ, ჷიარბ შიგ-ჷორგრაჷ ანგციტიგ წიანზა ჷრშიანანდა უბრანანდა ჰა-ეჰქუეფტ. ნასფენგ ისეზკაჷერ, ჷგზე ჷიამენგ არანშ აგა-ითგწჷთა მაჰშეა-ჰაბ. ნას იჰარჰქუებ, ჰარა ჰაჰიატიგ იშაბცნეჷჷარა-ჰია“. ჷს-გგ რჰი-ეჰტ, დარგჯ აგაჰია ინეჰტ. ბჰკუნ ნასკანგ დეჰეჰტ. არანშ-ეჰ-ქუაწია ამშიგენ-აყნგ ინეჰნგ ბნჷლა ვარბთანგ ითაგგლოეჰტ. არანში აოჯ რეჰეგზ ანაკგ ბგა ითანზ არანშ ამშიგენ ეღლაჩიჩიჩო-ეღლაჩიჩიჩო მააჷროტ მაჰარცე. ანრ აოჯ არანშ ნსკრო მანნლაგა დგბლჷთ ბლა-გეჰტ, ახან დეჰთანეჰეჰტ. არანშ-გგ აათგწეჰტ, არანშ-ეჰქუაწია-გგ მერ-გგ ეჰქუეფარა მალაგეჰტ. აოჯ დენეჰნგ ანგციტიგ შიანზ ბრშარა დალაგეჰტ. ბჰკუნ-გგ შიგ-ორგრა აშიანზ ირშიეჰტ, ბგა ითგწეზ არანშ-გგ კაჰაჰტ. „ჷან, ბათსგ, ჷიან, შიანზა ჷმანგ. არანშ ჰშიაჰაბ“. დგგენ დანაჰტ აშიანზ იმანგ. არანშ რშიაჰაბტ. ნას „ჷქუეფობ“—რჰიეჰტ. „სგშიეჰქუეფობ“—აჰიეჰტ ბგა ითგწეზ არანშ. „ჷშიეჰქუეფობ ბბანსოუბ—შიარბ იშიბიჩო სგშიანცნეჷჷო-ჰია. ჷიანზა მაჰეფსგს, ჷიანზა მაჰეფსგს—ხნტი ჰია“-ჰია მარჰიეჰტ. არანშ ბგა ითგწეზ — ჷიანზა მანჰეფსგს, ჷიანზა მანჰეფსგს—ხნტი მაჰიეჰტ. არანშ-გგ ათეღდგრტლან მაჷრეჰეჰტ. არანშ ეჰქუაწია აჷთადგრ მაჰქუეზ მაჰქუეზ ბგა ითგწეზ არანშ ინაჰქუეფეჰტ. უბრრ ბჰკუნ უბრანზ დანცნ ნახგს აშნაყბა იფიიგს-გგ მარგჯ აყუბჰ-საჰ-ჰია რეჰქუა აგუბანა მანყრო იტიან. აშნაყბე იფიი აგუბ-როლარა ლეზენ ასარა შიეჰქუაჰქუა შიეჰტ იტიან: „ასას ჰკუნ სა-სანზ დგმანჷ, ახან საჰი დათგრესეჰტ, დგთასგრბეჰტ“ [ჰია]. ბჰკუნ არანშ ეჰქუაწია მორეჰეჰტ აშნაყბა იჯნეჷთა მააშოეჰტ. აშნაყბა იფიი ში-ჷიერსჷ აყნტი არანშ ეჰქუაწია ენგლბა, ბჰკუნ დეფერგზსზაბ-ჰია დრეგგან ასარა შიეჰქუაჰქუა რშიან დალაგეჰტ. აშნაყბა იფიიგს-გგ მერგჯ ენგნათეჰიგ არანშ ეჰქუაწია მააჷბ ანგრბა, ზენძან რჩიე-

რშიტ მალაგაიეტ: „პპკუენ რაში დნჰაზააპ, რაში სმაცარა მათორეტ-ჰია“. არაში ექქიანია უს რანნაჰიეტ: „შიემშიან, პპკუენ აგა ითანზ არაში, აპკენ, დნჰტიანგ დაათრეტ“. აღგაეიი ათსკუაეიი, უს ანრაპპ, ანოქთარა მათუნგ იგუერლ^რ მალაგაიეტ. პპკუენ-გ^გ არაში აგა ითგნგზ დანჰტიანგ სმზა-ამრა მეთში დგაკჰკ^რ დნაშუა დანგლბა ამნაყბა იფპპ აფსრა დეათალაგახტ. პპკუენ-გ^გ უს დნაეტ. ამ-ნაყბა დიგუერლ^რანგ აჩარა იბრუეტ. ნას პპკუენ უს იჰიეტ: „შთა სგზნგა სგვიერ სთახტუპ“. ამნაყბა დგნატიანგ ასალამ-შიექჰი ივტი ანხაჰ იზგნ. პპკუენ ამიექჰი აარგმგზგნ იჩბა ივთეაწიეტ, ირამ ექქიანია აქუადგ^რ ჰპჰიწიეტ. ნას ირამ დგჰპჰტიეტ, არამ სმზა-ამრა მეთში იკაჰკ^რზ ინავეეკეტ: „შიემში ააბზიანტ“ — იჰიან რემ-დგრა დგჰქჰიწიეტ ივზ-ყა იჰიანხიეტ.

დგშაანაშუაზ იფპპეს ლყნგ¹ დგნეტ. ჟა ჩარა იბერუნგ აგა ითგნგზ არაში აქუადგ^რ ჰპჰიერწიან აღჰეიან რაჰიშ დგნპჰტიდგ^რტიეტ. პპკუენ იფპპეს დგმანგ ივზყა დდღიქჰილთიეტ. პპკუენ იქთა დგნალა-ლა, კჰუნაკ დგაფშაან ივზ დღიქჰიწიეტ: უფა ფპიეს დგმანგ და-ათრეტ, აჩარა უ-ჰია. აღგაეიი ათსკუაეიი მახგლაზ ივეექჰიფსგ იცქეტ: „უ ნან, ჰარ პპკუენ დგპპზთადა, აფპიეს დააზგ^რ“? „შიემ-ლაბ ნაყ იცაზ დგჰქჰინახან დაათრეტ“. აღგაეიი ათსკუაეიი რყარ-წოზ, აჩარაურა ნაპპ-დარკეტ (sic!). აღგაეიი ათსკუაეიი ანრ პპკუენ უს მარჰიეტ: „იპპზაპპი პპკუენ, უოწიგ იფპპეს დგმანგ და-ეტ“. აღგაეიი ათსკუაეიი აჰილარ რარჰიეტ — „უოწიგ პაფა ფპიეს დააგ^რტ, შიანგ, პაჩარა შიერჩიგ“-ჰია. აჰილარ ეპნეტ, თსცა-ააგაციან დიქჰიერწიეტ. ათსცა დაარგაეტ. სარგ^გ უბრა კრესჰიეტ, კრესიეტ, ავგ სანაშგ. მახკი ტიან ჰამკ-გ^გ ააშთსხგეტ. სგშაანა-შუაზ, სშაცხესლან, სჰამ ისკგ^რ სემპწყ^{ან}, კალთაშიინა იხგ ივპჰტი-ტიეტ, სგჰკაპპი-ჰია სგჰიან, სმანხ ისკგ^რ აჰამ ატგ^რ-ჰია ებ აგუდგეს-წაზ აჰამ მქჰემშიაქუა აბუნჰი მშიაგჰი იშაპგ მანხანგ იშაპგ თნა-წიეტ. უბრი აზტოლუპ მშიაგჰი დგზგ^რქჰია.

საბაკრა ძაკჰია

ქჰიმნგა სმხანგუთიეტ

ქჰიმნგა სმხანგუთა დგსეპპ-ჰია მქჰემკეტ. სმხანგუთა ქჰიმნგა დგსეპპ-ჰია მქჰემკეტ. ზნგ ქჰიმნგა სცხა ააგარ სცოტ-ჰია მწ-წიან აბჰია აფსლგმდ ჰყააწიან, ხგზ აფსლგმდ-აყნგ ჰგა . ზუქკ ახტ-ფსეტ. სმხანგუთა აჰგა ააგარ სცოტ-ჰია მწიან აბჰია ეჰპრა

შენიშვნა:

¹ დედანშია: იფპპეს ლყნგ.

აქვე უკვე აღწევდა, ხეც ცხა-სარაჯყ ჯგუფად წავიდა. მანვე იმანვე ავა-ყა აჯგუა აფსანბრა-ზენ დღეობადაწავდა. ქუთუმბა-გე მანვე აჯგუა ზთან ანშთაგებენ აცხა-ზე ისეთსახეობდა -ჰია ამჟა დღეობადაწავდა. აჯგუა-გე იმანადაწავდა ჯარაყ ივექობადაწავდა. „მეშეგ ბზირა“ — იმანდა ქუთუმბა. „ბზირა უბანტ“ — იმანდა აშხანგყუა. „იუგო ზაკუზი აანწილა?“ — იმანდა ქუთუმბა. აშხანგყუა უს იმანდა: „საანწი ითრუ აცხაუბ. უარს უანწი ითრუ ზაკუზი?“ „საანწი ითრუ აჯგუაუბ“. „ნას ებანუგოა უჯგუა?“ „აცხა-ზე ისეთსახეობდა“ — იმანდა ქუთუმბა. ნას აშხანგყუა უს იმანდა: „სარს აჯგუა სარგუთაყურტ, სეცხა უსთრტ, უჯგუა სეთ!“ „ბზირა“ — იმანდა ქუთუმბა. რაანწიქუთ ირთამთმეცხაყუთ ირთსახეობდა. აჯგუა-გე ემეწვენ, დოსტუ რგუნყა იდღეობადაწავდა. ქუთუმბა იგუგ მანანაგეობდა: „აშხანგყუა დესყეობდა, ანასენგ!“ —ჰია. აშხანგყუა იგუგ უს მანანაგეობდა: „ქუთუმბა დესყეობდა, ანასენგ!“ —ჰია. ქუთუმბა მანწიან დღრთათმეგ, აანწი აბჟეა ყიგყელა რყოუბ, აქვეგ ხეც ცხასარაჯყ აქუბ. აშხანგყუა-გე მანწიან დღრთათმეგ, აბჟეა ემანრა ფსლგმძლა რყოუბ, ხეც ნაბჟყ აზნა აჯგუა ახათსრუბ. აშხანგყუა აბჟერ-ჰია მანწიან ანშთაგებენ იყუბყუა რქუწიანგ ქუთუმბეამბ დღდღეობადაწავდა. ქუთუმბა-გე მანწიან ანს ანგებდა, აბჟერ-ჰია მანწიანგ იყუბყუა იჯგუწიწიანგ აშხანგყუამბ დღდღეობადაწავდა. აჯგუა-გე რაანწიქუთ ეტემდერდგზ ედღგეობდა. დოსტუ რაანწიქუთ ნკარგყენ, აბჟერ-სერ-ჰია ანსრა მანწიანგეობდა. „უარს სარს სეზუტყუაზი“ — იმანდა, — აჯგუ — „უარს სარს სეზუტყუაზი“ — იმან, ემბარტსუთ მანწიანგეობდა. ნას ქუთუმბა უს იმანდა: „უანწიანგეობდა, უაალს აუნყუა, უანგეზუაზი აქირა უსთაბ“. აშხანგყუა-გე დანქუთმანაბთან ემანგ ქუთუმბა იუნყუა მანწიანგ. ქუთუმბა იტჰიგს მანწიან [უს ლეამიგეობდა] „ბარს, ბენგენგ აფანრა სეთ-ჰია!“ ანგჰიალაყ, აფანრა ზემბეობდა, ირძანაბა-ჰია!

უს-გე რუიბ. ნას აშხანგყუა უს იმანდა: „მითანრა ყიგმბბ-ზარ, აქჰიარს სეშით, აქჰიარს-ზენ სანა“. ქუთუმბა აქჰიარს იმთან, აშხანგყუა იუნყუა დღეობადაწავდა დღეობდა. ნას ქუთუმბა იტჰიგსგე მერგე უს ემბერჰიგეობდა: „ამბნი აშხანგყუა იტჰიარს ანანადალაყ სარს ანგეში იზუაბჰ, სარს უა სენთარტის, ხეც აღუქუთ აქუწიანგ ანგეში აქუთუსა. ნას ბეწიგ-უა ბეჭეობდა ანგეშიგნორა-ყენგ, აშხანგყუა დანაუბ დანგებბადალაყ“. იმანგ-ჰია მეფეში ანგეში უანგ იყარწეობდა.

აშხანგყუა აქჰიარს-ზენ ქუთუმბა იუნყუა დანაუბ დანგებბა, ქუთუმბა დგუნგ ანგეშიგნორა დღრთათმეგ იტჰიგს აღუქუთ აქუწიანგ ანგეში აქუთუსანგ დღეობდა, დგუნგეობდა ლგუნგ დინიან დღნატეობდა. აშხანგყუა აგუბში დანთალანგ ქუთუმბა იუნყუა დგუნგეობდა. ატჰიგს დგუაუწიგუა ლგუნგ დგუნატის. — „იბგზ-ზი, ბგუაუწიგუა?“ — „სგუთმიან დღესგეობდა“. — „ამ, ჯუბტ, კგრ-წუთამა დღესგეობდა?“ — „უარს უანგ-წიგ-ამა მან-

ადგანან ხემგეშა-ყა დეყან, ნას დღესგეტ“. ნას აწხანგეყა უს იპიეტ: „დაბანჟოუ?“ დახჟეზ ილგობეტ. ემანე იცან დეაფიეტინ დ'ეტ. დეტორაკ ანანბეუს აწხანგეყა მაძალ დევაგელან დღეღოწეგეტ, დეშა-მანაბ ჭეამნა დახჟეზ დენეტ. აცი მეფეშო დებგეყა ინგეშინ-თრა დეტელოეტ. ჭეამნა დახგწათან უს იპიეტ: „ხოჯ, ხოჯ, ალაქეპ ირჟანტე, აწხანგეყა სემანარბომა“. ჭეამნა აცი აქეშ ჯგეშეეტ იბგეზ. უსყან აწხანგეყა მაკუნ. „ამეტ, ალ ჭამჟეტრ ჭარს ჟანჟეშმა სარს სეზეკო“ — იპიან, აწხანგეყა ანგეში იქეიქეყა დლაგეეტ. ჭეამნა ნას დანშის უს იპიეტ: „ჟანჟათა სეთ, აწნა ახგ უსთოტ“. აწხანგეყა აწათა ინეიორკეტ ჭეამნა. ჭეამნა ახ-აამრტლან აწათა დეტთატიეტ. „ჟან, ჟანჟათა იგან, აწნა ახგ ყას-წეტ, უჯნეყა უშეამშო უცა“. აწხანგეყა წაბერგეზ ჯგეშან აწათა დეგანან იქეიქეყა იჯგექეიწიან იჯნეყა დღეტელოეტ. აწხანგეყა ძეკ კასთოტ-პია მანათა ნარგელანე ბნა დენგელალოეტ, ჭეამნა აწათა ინაპე ნეკლშნე მანარტლოეტ აწათა ახგ. დეტან ბნა დავაველტ. აწხანგეყა დანაამ, მანათა ყაფსძა იკარშიენ. „სხგ ამიე იგანაპ-პია“ — ანან დეტ, არან დეტ, ახან ოჯ დემეტეტ. ჭეამნა აყერ-ყერ-პია დეჩიო დავაფელტ. „პამ, ჟარგე სარგე ანგეში პიან-და, რაციან ჩარხუს სეუბანაპე. სარს ახგ ახგოზ ჯგეშონ, ჭარს სეუტასეზა უწეგონე“. ჭეამნა აწხანგეყა დავირგეჟბეზდენ უს ემ-პიეტ: „იპარჩიეტა აგეყამ, უი აპა გემეყე ლეჟი პაცლაპ ხჩარ-რს“. აწხანგეყა - გე დეტეშეამანთხანე ემანე გემეყე ლეჟი ინეტ: „ბეჟი პეტლარეკ პამეტ გემეყე“. გემეყე უს ლპიეტ: „სეჟი შიარს იმიეზბარემ. აშიე მანთეუტალაკ აწხა იცრ'ტ, აწხანტიე აგა იცრ'ტ, აგანტიე აჯნე მათრეტ ხულანძა. აგე ათრს შიეკოთ უმარ'უბ: აშიე ინარკენ ხულანძა აჟი-ყე ტეტეალარობ, ითეტეარ — ითანლოტ, ითეტეარ — ითანლოტ“. „უი პარს მამბოტ“ — რპიან, გემეყე ლეჟი იკეტლოეტ. აჩნე მანშა, ჭეამნა უს ემპიეტ აწხანგეყა: „ჟარს აჟი გეარხ, სარს აჯნე სეყას, აჟიყე ტეტეაპ“. „ბზიოპ“ — იპიან აწ-ხანგეყა აქეარდი მანთეხნე იჟი აგეში ტეტეეტ. აჟი იღეტე-ლოეტ აწხა-ყა იპიეტ. მარს დეხგსხესეა დანთოთე იქეიქეყა იქეიქეყანე. უს დეშახანსესეა აწხა ინეტ. აწხანტიე იგეჟენ აგა იცეტ აძე-ჟიარა. აგანტიე ინგეპიენ აჯნე მ'ეტ ახემბანა. აწხანგეყა, იმანეტ ყუბყუანე, დეტელანე, ჟაპა ილგეშო აჯნე დენეტ. ჭეამნა აჟიყე ტეტეან — ითანლოტ, ტეტეან — ითანლოტ, შიე ინარკენ ამრა თან-შეიანძა ათეარს დავენ. ჭეამნა ჟაპ ინტილმეო იბლა ფეო ახე-ლარა ჩიანგეტეტ. აწხანგეყე ჭეამნე ი ემეიეჟიარა მლაგეეტ. ჭეამნა უს იპიეტ: „ეხან უჟი ჯაბა უნარბამა?“ აწხანგეყა უს იპი-ეტ: „ეხანტეტსკან ბნა-ყნე აჟი უბრა იპიეტან ხულანძა. სარს აქეიქეყა სეტეტინე სანგელაფეშან“. აწხანგეყა უს ემპიეტ ჭეამნა:

„...ჟიარს ეხ'ნ ჯაბბა უბანმა, აჟიყ'ტ ეხ'თეუგოზ?" ქუბანმა უს იპიეტ:
 „...მეიყ ეიყ'ქუბკ ინთერშიანტ იკასგლსეეტ. უი ნანტს სტქუიან სტციან
 ხულანდა“. ანთ აჯჯა-გ'ტ დოსტუ-დოსტუ ირტბ'გ'ზ ემბერმპიადეეტ. აუნა
 დანშის, მშხანეყუა ქუბანმა უს ტაპიეტ: „...ეხ'ნ.აჟი ჟიარს იგუბარს, სარს
 აჯნტ აჟი-ყ'ტ თეზგაბ“. „...ბრობ“ — იპიან ქუბანმა, აყუბარდი პაშთებნტ რმან
 დეეტ აჟი არპირს. მშხანეყუა იხ'გ'ზ დეეშე ქუბანმა დეეტაყუნტ ახუმბუ-
 ხისა აჯნტ დააეტ. ქუბანმა დეეშეგუბყუნტ დეეშე მშხანეყუა აჟიყ'ტთგა-
 რს იგუტ ფანწიანტ ჟაპს ინელემშორ დეეალაეტ. ნას ქუბანმა მშხანე-
 ყუე უს რპიეტ: „...აჟი პანტორმ, პაცნტ პცაპ“. აგ'ამეყუ-ლყუნტ ინტან
 ბეეი პარს იპანტბ'ჩრმ — რპიეტ. ათაქუაჟი უს ლპიეტ: „...სარს იშეზგ-
 ხ'ჩრმ-პია შისსპიეტ, ანს ინსშეგმეეტ. იშეზგმხ'ჩრ'ზარ, შიცა გუშა“.
 მშხანეყუა-გ'ტ აქუბანმა-გ'ტ ემმუნტ დოსტუ რგუნტყა იტეტ.

საბაქრა ძაკუა

ათგრქუე მფსუე მძანტ ეფტლტ. ეხ'ნაფტლაზ ედტისლტ, აციბეიარა მალაგეეტ. ეხ'ნეციბეიროზ ათგრქუა იდაბრტჩი აათეხენტ, ათეტენტ დანორ¹ დალაგეეტ. ათეტენტ დეშეახროზ აქუმეჟან, იქაგწკვრენტ² იფიხეტ. ათგრქუა დეეავტლან, ითეტენტეეიგა მანქაპაზ, ანპი შთეი-
 ხენტ, უბრს იკტდგეყ'რ დალაგეეტ, აჯესთაა დესშურეტ-პია. მფსუა — რყაუწოზი-პია — ათგრქუა დეეახენტპალტ, აჯესთაა არს დეეაზარ, სა დესემბრო'ზი-პია — ტაპიეტ, დანგეტლტ.

ათგრქუა-გ'ტ დეტეტ, მფსუა-გ'ტ იჯნტყა დეტეტ. აუნა იშ-
 თანლტ. მფსუა დენტცია ფხტზორლა უს იბეტ: — „...სარს, უხაწკტ-
 სცააეტ, ეტტ ათგრქუა სეაშეინ, ჟიარს ჟიაკუმზარ. უხეეტტტრლ'არა,
 ჟიარს უშეტიორ' უნტყუტზგაშეა სარს იუსგარბოტ“ — იპიანტ დეეტეტ
 ბგუნმალ დეემანტ, ბნაქ-აჟიბტ პხ'აცარა ფშეძა-ყუნტ დენტწააგალეეტ.
 დანტნეტგან, ხ'აცაკ აშაპ-აყუნტ ყუბარკ ახვს აახეტხენტ, ახ'ტ პრაზნა

შენიშვნა:

¹ დეუანშია: ათეტენტ დან.ჟო.

² „ „ იქ'გწაჯრენტ.

[ზთან] აბნი აყუბარ იირბეძტ. „არა რა იუტივკ ეხან ნახეს, ენჭუთახუ ივან!“—იპიეძტ. ჟოჟიე ემძწუთა მლამგეა, — „არა არა აყუბარ ეხჟოუ ბდგილ ჟაცივანშარგმა“-პია ეძიეძტ. აფსუა-გჯ დენა-ფშააფშოენ, „საცივანშარ-გჯ ყალაბ“ — იპიეძტ. ნას „ჟაცივანშარ, აღტრვა პპიაბ — იპიეძტ — აყუბარ ახაყნე უქქუცყარ, არა აღ ყამ, პპი ყამ, ჟანააღლაკ არა იყათშინ აყუბარ ახე იშაპქუ მუბან“ — იპიეძტ. აფსუა-გჯ ავგსთაა იპიანუ ხაწინ აყუბარ ახ-აყნე სქქუც-ყუოძტ—იპიან, იპართა ჟოლეეძემეხარგლა იყაფწეძტ. ანრ აფსუა იხაგნგუბ უბრიბ, ავგსთაა დეყამ-პია ბთერქუა ეხქეპიაბ აყნტბი სქყამზარ-გჯ, სქყანარ-გჯ, სხე ისურდრგპ—იპიან, არი ეფეშო იბრძ-უძტ ავგსთაა.

ყ ა ნ ხ ჟ ა ბ რ ჯ ჟ ა

თერქუა ხუბაყ¹ დეყან, ხუბაყ ახან, გუნანპარა, ლტჩირა-ქუჩირა: იშაყუხალანკ-გჯ² ბათსრან ზთანგუბ აძიე მაკუქამგუბ³. ესსგემშა ანციან-მან რგუბრტლანე დეფშოენ.

იგულაკ დეყან. დანგვაგლა ნახეს ციგანშარ ბზრა მუჟინგუბტ.

„ქაბან სცრტ-პია“ ახუბაყ დდიექულეძტ-პია ანრ მანძეძტ. უბ-რან ინეძუა ზეფსტეკრო აძიე მაკუქამგუბ⁴ აში იზატეუამგუბტ. ხუბ-აყ დანცრ/ზ-გჯ „სეგუბლა აღტჩი იპანტუა სეცანდა-პია-ონ“ დეშადიექულა, იპანან აყუბარ, აღტჩი ხუბაყ ემპილონ: „ხუბაყ, ჟარა ქაბანშაყა ჟანცრ/ სარგჯ სეფშთალოტ, ახან ჟარან ჟინტენა სარან აში სეზანტერ ყალაბ“-პია, ემპილონ.

ხუბაყ დეცეძტ იჩიძანე. ხუბაყ დეშოცანუ ხემეშარყენდა ავჯ იმა-პანძტ იგულა. ენაპან, ერგჯ დდიექულეძტ. დეშოლნეჟაბ, ამჟანთეარან პხულარა იხან აფშიეძმარა ჟარან დენეძტ. დანნეძტ, ავგერთ აფ-პიეგს იბანკ ილტიენ⁵. ახუჩქუბ რაციანე ილტმან. ასას დანტბიან,

შენიშენა:

¹ დედანშო: ბთერქუა ხუბაყ.

² „ „ იშაყუხალანკ-გჯ.

³ „ „ აძიე მაკუქამგუბტ.

⁴ დედანშო: აძიე მაკუქამგუბარ.

⁵ „ „ ლტიენ.

ახუჩქტბ ებბარწიგტა იბტეტ, ბმლა, ბმლა [პია] რან ღვრქტბნ. რან — „აა, ჟოჟიგწიყა, იყორტ“-პია რბლპიონ. აჩტბნ ებკნბპაზ ბმცა ბწალწონ. ბცბ კრკტტეტ, ასას-გკ ღვტბიანგ ღვტბუბაჟმოჟოტ. ბმთახ ჟბტს კბბაჟოგეტ, — „სბაჟმთე ბბრბ აჩტბნ ბბრა იკნბპაჟუბ, ბმეიჟა ზაკუზი ბბრა ითო?“ აჟმბმა-ჟპიგს უს ჟბლპიეტ — „სხუჩქტბ რბიარ, ნას იჟასპიბპ“-პია. „უბტს ბკტზარ, ახუჩქტბ ციბანბბ სარბ ისგზტჩპაჟბმ, ბბთახუ ბბარწა-ყნგ ისბპი“-პია, ღვტბიეტ ბსას. ბზბობ ღპიბან, ბბარწა-ყნგ ჟბნგჟ — „ჟობბ სგჩტბნ ითო ბბპიგჟუბ, იყბნგ ბცია ჟბლასგრკჟოტ. ხბბა-ხტმგმე წჟოგტ, ბბბს ახუჩქტბ ჟბლბჟო სბაჟაჟა-ჟმთე. სგვტგ ჩბლკ იკნბარმბგმ“ [ღვტბიეტ]. „ბზბობ“ — იპიეტ, — „ჟობბ სბნბაჟაჟბზგ ბგვტუღვჩგნგზ“ — იპიბ ღვტბიეტ; — „ბნციბ, ბბბრთ ბბბალგკცია რგნბსღვბლა რგპბწბხუ ბნციბ სბქტბრომ“-პია ღვტბიეტ. ღბტცბზ, ბსბბიეტბ ებტგყბბ აქტბა ღბლწნგ ღბჩბბ ჟბრბკ ზეღვმ-გყბმ ციგ-ბზბბკ იმტვბბმბბ ირზბაჟგეტ. აჟმბმა-ჟპიგს-ლყნგ ღბნბბ, იბჟგ ირგგეტ. ლარგტ ღვმგტბბყუბზი, ღბბიგლწ-გუჟმეტ. „ბგმმბბნ, ბბბბტსგ“ — იპიეტ, „ბბბრთ ბბბალგკცია რგპბწბხუ ისგ-მტვბბმბბ ჟბზგეტ“ — იპიეტ. ჟობბკი-ჩბნბკი-რგლა ჟბლგრმბბნგ აკუბბც-ჟგტკ რჟიგეტ, ჟბნბზ-გკ იწბბნგ ირგზნგენგ¹ ბმჟა ღტქჟ-ღმეტ.

ბბტბჟა ღვნცბ ბმთახ ხტმგმე ბწოტ³ ბლტჩკვ ღვნღვტქტლა. ბბრა-გკ ჟტმგმეყა ღბღბბლტ. ქბბბ ღბნგბ, ხტბბა ღბკჟმბო ღვბბეტ. ბბა იჩბგ-იმგრბბკჟა ჟა ჟბრბ ღტბიეტ. ბბტბჟა ღბყტმწბბკჟა ბღვბჩბჩბნგბბა ქბბბ ბკჟმბბრა ღბპიგნ. ბლამბზ იკჟბნ, ბბბ ბმბ იზბ-მტბტ. ნას — „ხტბბჟა, ჟობმბბ არბბ ჟბას, სბ სნგბჟოგტ“-პია იბჟგ ირგგეტ ბნრ ბლტჩკვ. ბბტბჟა ბნრ იბჟგ ჟენბბბ ჟა ღტბიეტ. ბლტჩკვ იკბბბბბნ, ღბბბნ ქბბბბ-ყნგ „სგტბნბპა ბწკტს სტვსბბა ებბბზბრნგ, ქბბბბ ბმბ სგზბტბბაგტ“, -პია ბნციბ ღვტბიეტ. აქკბბბა ბმბ იზბ-ტბტ.

ყ ბ ნ ხ ჟ ა ბ რ ჟ გ ჟ ა

ბბრთ სბსრტყჟა

ჟმგნეჟბბკვ ბმცია იყბნ. რბბ ღტყბნ, რბნ ღტყბნ, რბპბმ ბაკიგ ღტყბნ. რბბ ღვტსგეტ. ღვტსბნბბბ ბლოჟციბ ირგმბზ [ბრბხჟ] ხგტგ ბჩბგბბბნ, უბრბ ბყბრა ღვოკვციგტბნ ერბ. რბბ ღბნგვსგ,

შენიშვნა:

¹ ღვღბნმბა: ირგზნგენგ.

ადლოუციბ ააან, პრახჷ რყახ, დარა რტიქტაგ², აგ³გროთ რტიქტაგ² ზეგ² კარცეგ². მანკარცა, ირგ²შოალან იცეგ² [აჲშცია] აფშენეჲ-აჲგ²გ². მან²ც²ნ², იზგ²მააგ², ჟა ინხეგ².

ნართ რუჲეოზჩა რან ფჷპიესს დანახჷეგ². ყუბრინა ნგ²რცი დგ²ქტუნ. ნართა რან საქანია ზანგ²ტ²ნა ლგ²ნ²დგ². ნგ²რცი დგ²ქტუგ²ლანგ ლგ²ზჷ-გ²მთეგ². აძანგ²ქტ² დაანგ²ქტ²გ²ლეგ²: „ბეჩიგ²რ²ხაია¹ ინგ²ჲოგ²ტ“—ჰია ლგ²მ-ჰიეგ². ლაჰი ლგ²რმაზეგ². მარხნო პყაჲ-ჰია აჷჩაანგ²რხან ახანჰი ცანყა მანგ²ქტ²შეგ². უბრ²რ აშანა მააგ²ტ²გ²ლგ²ლხენ აბამბ² ოლა-ჰიანგ ლგ²ქტა ითლწეგ². მჩგ²ბგ²გ² წანძა დგ²შესაბრ²ზ ოჲ იდგ²რ-ტ²იგ დყალგ²გ². დლაადგ² უბრ²რ, ონ²დგ²რტიგ² ნართ სასრგ²ყტა. დგ²დგ²უხეგ², იჰანგ². — „სან, ბანაჯალბეგ², მჰაჰიშ² დგ²გ²მოჲ, საბ დგ²ზტ²გ²ტა“—ჰია დგ²წანგ². მან მალმჰიეგ²; ზაჲუშ მანმალგ²მჰია, „ეშა დგ²მამი-ჰია“ დლგ²წანგ². მან მჰ გლგ²გ²ტ. მჰ შეგ²ლგ²ზ² ანრდგ²რ, აცცგ²ში-ეფშე რყახ პჰიეგ²ბა აათგ²მგ²ნ, — სჩგ²სჷშოგ²ტ, ისაბგ²მჰიარ [ჰია] მან ილოგ²მჰიეგ². „ნან, ჟაჲუტგ²წ, ჟარგ²გ² უსციგ²-ტ²ოგ²ტ“. ენრიმე — „ჟანშცია ფშენეჲოაჲჲჲ რყან, ადლოუციბ ირგ²შოა-ლეგ²“—ჰია მალმჰიეგ². აჲრრა ჰიგ² დცეგ², ახჰიბ ზაანდანყ² აჲრ იბრყაწეგ², ნას აშოარანცარა-დნლაგ²ეგ²; შიჲემთანძა დცარ, ამრა წლგ² პშოარა იშეჲყო დააჲინ. აგ²წლა-ფჷპიესჲ ლგ²ფჰან ლგ²მანგ, აძგ შიანალგ²ზ ნართ სასრგ²ყტა ნაჲსტიგ² დააჲინ. პყაჲ-ჰია [იღგ²ქტი-წაჲ] იხჰიგ²ჲ-ზაანდანყ²გ² ლგ²ფჰან, ლგ²ყტანყ²ჲ მანგ²ქტ²გ²ლან, აგ²ჲ-თს მანგ²ქტ²შეგ². აფჰიეს დგ²ჰიჰიეგ². პყაჲ-ჰია დანგ²ტ ნართ სასრგ²-ყტა. „ჟარან-ჰია — ლჰიეგ², აფჰიეს-ლგ²ყნგ² რუმა ჟანგ²უღ²ლოჲ? უხა-წალჲლჷანარ², ჟანშცია ოძგ² მააჲგ²აროზი?“ — ხუშანბგ²სთაჲ იყ²ჲ-ყ²ჲ იშეგ²ქტიგ² უს ლგ²მჰიეგ². „სგ²ფსგ²ზააჰ“ — იჰიან აჲნგ² დააგ² ნართ სასრგ²ყტა. მბ ირამ ადოგ²ლგ²გ²ეგ². დანგ²ქტიგ²ანგ დცეგ². მან ჟანბანო ლჰიეგ². ჰიგ²მთეგ². შეგ²ქტიგ²გ² ნგ²ყტარა ანგ²ყახ ხანა-ხგ²მგ²შე დგ²ნგ². დანგ²ნეგ² მანშცია აფსრა-ჰიგ²³ რყან, მლა მაგ²გ²ტ, მნ²თა მაგ²გ²ტ, ასა-მაჲჰაჰიანარა რყან. რანბჲარ ირგ²მას ზეგ²გ² ამჰიგ² იზნგ² ინგ²მგ²ნ ორ-მაზეგ². ბანგ²ტგ²-აჰიგ² დოჲჲ ბჲგ² მჰანგ². დგ²ნგ²ჲ ჟა, იბჲგ² ოქტიგ²მ-გ²ეგ² ადლოჲ. „ჟანბან“—ჰია, ჰიგ²მთეგ². — სასრჰ, ნართ სასრგ²ყტა — იჰიეგ². [ადლოჲ] იშცია დაფგ²რწგ²ნ დცეგ², დშიანგ². მშცია იმანგ დააგ²ტ სასრგ²ყტა მანშცია რყნგ. მშცია ეგ²ქტიგ²წეგ², ფშენეჲოაჲჲჲ მანშცია ორფ-სასეგ². „შოარან არან შიტიან“—ჰია რაჰიანგ²⁴ ერან ოქჰა-ყნგ დგ²ნგ²მან დგ²ქტი-

შენიშვნა:

- ¹ დედანშია: ბეჩიგ²რ²ს.
- ² „ „ უხაწალჷანარ.
- ³ „ „ აფსრა-ჰიგ².
- ⁴ „ „ ირგ²მანგ².

ტიეატ. აღოუციის ბეშცია ჟიკაჟკ რყან. ნართ სასრჯყუა იბჟვეეტ. აღოუციის იბჟ რაპანეტ. ირეჟაბებჟ აღოუ ჟეჟიგფშბა - ხგ ზმაზ ირანს დანქიტინანგ აცჰა დანქიტლოეატ. ირანს ხგრარ არგეატ. „ჰაჟ, ჟარან, ჟეგრშოჟანო, ნართ სასრჯყუა ღმმეატ, ღმმანზარ-გგ ღმმმეატ“. — „საგ-გეატ, საგ-შეატ. სასრპ ნართ სასრჯყუა“. ჰაჰა აათგანგ ატან-ჰაი დღეღსენ ჟეჟიგფშბა - ხგ რმაზ ინგანგეატ, აძღ ღმნაგანგ დანლოეჟეატ, ირანსგ-გ აბბჰარ-გ-გ ზეგ-გ მანსცია ირგმ-თეატ. აგ-გრთ აღრუ მანსცია აჟეჟეზაჟკ-გ-გ უბას ირგბტ. იმეჟყაზ, აჟხა ინჟღნეატ. უბასჟატიგ ნართ სასრჯყუა მათიგ რანჟგ ირგთეატ მანსცია. ერან ინათან ნაჟ აღოუციის რგვანანგ დცეატ. უბრან რყაზ ან-გ-გ პრაზენეჟ აპსახჟრქიტან ხგჟკ რმანგ დაჟეტ. ერან დანანძა ირხჟეატ მანსცია იმრან, იზბან პჟჟჰარ, ჰარან ჰანგერ, „ჰაჟრ-ციანჟიმ აძიგზანგ¹ ჰარან ფშენეჟაჟკ“ - ჰაი. ნართ სასრჯყუა დცეიან. დან-მან² ჰაჰა თგრანგ იშამბგ იზმანგ აპან აკდჰარ-ჰაილეატ.³ აძი დრგლწენ — ნართ სასრჯყუა უგგლ, უგგლ-ჰაი გგმ-თეატ. ჰაჟ-ჰაი დანჯწყა, იშაპქიტან ხწიეატ. „ჰაჟ, სრგცჰარა შიგჟჟ-შაჟაჟ“ - ჰაი რგმჰიეატ. ფჰიგზბაჟ, აღოუციის რაჰიშან, ერან იჟგ რყაზ, ღმმანგა დცეატ. დარან დანშთგრანგ აწეჟგ დგთარგჟეატ; აწეჟგ ბერან-ბეჟია იჟგ. დარგ-გ იცეატ (sic!) რგმანარა რგმანგ. აფჰიგზბა დანჟეტ. დანანჟ, ღმნაფშაჟიგ — დღმმეატ. ანრ აწეჟგ-აჟნგ ლზგ ნთალკნგ დგთაფშიგ, აჟმარგ-ჰაი იბჟ ლაჰანეტ. „აჟ, ჟანჯალბეატ, ჟფსგ თრუმა, ჟარა“ — [ლჰიეატ]. — „აჟ, სფსგ თრუპ, ახან, სხაზგა-ლოოდა“. — „ჟმშინან, სარან ჟთგზგაპ“ — ლჰიეატ. ხანა - ხემეში დგთანეატ სასრჯყუა აწეჟგ. ინჟგ ამჰან-შგ რლაჰიანგ იდგქჟელწონ ამანხალა. რლჟელაჟ-გ-გ ხანან - ხემეში რგშთან ამანა ეჟქჟელწონ-გ-გ. აწეჟგ-აჟნგ ახანგალაგა ჟალწეატ. დხალგალტ. აფჰიგზბა დგმ-ტიალან, ახჟმიტოგვციის ჟაალგან. ინგწიწიაზ იშაპქიტან ებბრთეატ. ჟიუხჟმეში-რგლა დგმანანეატ. დანგზრანა, იფჰიგს დგმანთარგვ-ლანგ აჟნგ დანჟეტ. მანსცია დანან დარგლაგეჟგ ჟამიგ-ჟამიგ რგგმჟეატ. „შიართ. მჰაჰაგ-აჟჟა, შიგსფგრწენ შიცა“ - ჰაი რგმ-ჰიეატ. მანსცია ზეგ-გ ხაზ - ხაზგ იშთგატ დრწჟაჟან, ერან ინჟთან რგლოგანგეატ.

ნართ სასრჯყუა იჩიგ აჟჟადგრ იშაპქიტგ აჟნგ ინგმშთგ ნაჟ-ტიგრან დანჯანგ იკგეტ. „სან, სა-სანჟარა ილჟელჟოჟ⁴ ოჟ დგჟალარ-

შენიშნა:

¹ დედანშია: აძიანგეატ

² „ „ დან-მან.

³ „ „ აკდჰარ-ჰიეატ.

⁴ დედანშია: ილჟელჟოჟ.

„გუშ“ — იპიეტ. „ნან, უყუტეწ, აბრის სრუმპიან“. „იხნგბპიიანი, სან?“ „ნან, იუბმ, ენგუშუ, აბრის სმვა უქუტლანგ უცა.“ ნართ სასრგყუა დეეპტ.

დგმინგაუბ, აგუბში დგნადგელტ. ხანს-ხგმეში აგუბში დანდ-ხალტ. ამთანგ უბატოგ ახოგნჩა რყახ დგმან ამი დეერტგტ „მინუთკ“-პია. სშოთა დთანანგ დგმინგაუბ აძიგ დგნგდგელტ, უბან-ვა ციებლან დრგლაციალთონ. „ბზია უუეტ“ [პია] ეპიეტ დანგდვალა, კიგამთოგტ. დეეთანხენპიენ „ბზია უუეტ“-პია ეთეპიეტ. „პაე, ანციან იშიიანგტ, აბრი ამწუ მაუბანი“-[პია] იკგნ პფერ-პია კიგერ-ხან სასრგყუა რხუდა მანქუშიეტ. იხოგგ ერგგ დკამიეტ. ანგმი-გუბლ მანარპიგზ დწეაწეეტ¹ იხოგგ ერგგ. შგბერნძა დწან, აღოუ იუპიგს ამი დწუძაკ დგრდგს ილგმან, ლოუკგ დარდხანს მახან; ჯკგ საარას ლგხგ რქუგვლან, ციკგ შიეებგახ მანგნ; შიეგკ ირგზხანშოახ აბგსთა უბრის-გგ უბრის მანგნ. ფპალკ სზნა ავგ აწიციეა ერეა ლგხუჩ-ქუბ ლგცნგ პფერ-ფერ-პია დგხანხრ ლგხანწა იკიგ დააეტ. იხუ რლთან, კრგმეტეტ. კრანრქა, ნართ სასრგყუა დგეგუბლამიეტ. „პაე, ბარს, ბანაჯალბეეტ, მუწკგ სარგუბყენ ეხან, აბნან რყოპ, მაწხ“-პია ლეპიეტ იუპიგს; [აღოუ იუპიგს] ახუკგ დგნალგშთენ იხოგგ ერგგ იშიეადკვლახ მან ლკიგ მათგეტ. რციალტრზხ ინაციან იხაფტცი იწგდ-შენ² ბგსთაქიანჩაკ რწგგეტ³, არის რახ-გგ იწგდშენ. — „იქ აბრის“-პია რმწეაწეეტ. აბუა-ლგეთაბუა იზგმეტეტ. აღოუ შგბერშთან სციალთარა დნლაგეტ. „შიარს შიეა-პია [ლეპიან იუპიგს], აბრის ახუ-მარგა იმერტყუა⁴ ავგყა იგა“-პია ლგპიეტ. მათოგლგენ იხოგგ ერგგ იშიემბახ ლგხგ ასაარა რქუგვლახ მანგლწეეტ. ილგმან დგკრეტ. დგმი-ნგაუბ, ნართ სასრგყუა — „სა სგრგარ, მგშეგბგას სგყარწრტ“ — იპიან, აწლა ეხგრაციან-აკიგ დანგნგ იხოგ იტიალთაბუარა მათბეტკენ სმა-ხუ იხოანგერპალტ⁵. ბზია დანგნასკა აღოუ იუპიგს, აბრის სგხუმარგა გუშ⁶ ზბაპ-პია ლგსაარა[?]⁷ დანგფშოგლეეტ, ახან დღგმბეტ. დგზლა-ციან სმვა ბლა დგხნუგეტ, ნართ სასრგყუა დგხნაწეეტ. აწუბუბან აციყ-პ პანგ ილგმან, ნართ სასრგყუა დაკეტ. დაკიგლგენ⁸ ავგ დააღეტეტ.

შენიშენა:

¹ დედანშია: დწეაწეეტ.

² დედანშია: იწაგშენ.

³ „ „ იწგდკეტ.

⁴ „ „ იბმტრტყუა.

⁵ „ „ ჩაახნეარხალტ.

⁶ „ „ აყრშ.

⁷ დედანში კითხვის ნიშანი უზის [ალბათ: ლსარკა]

⁸ დედანშია: დკიგლგენგ.

დანალგა, ახუჩქუბ ირგლთეფტ, აშვლ მცხურას ილანჟმარჟან¹. აჩინგ ხულანდა ავნგ დახდგრშთჟან ნაყ-აყ აბანთ ახუჩქუბ. რაბ დააფტ ახუმბუჩხა, ახუმარგა რგმგზგფტ, ნართ სასრგყჟა დააფდგრ ტიალტ. „ჟარან, აჩირა, სარან უზლასგზგყოუ უდრგჟიმა, უსაჰიმა-ფრუჰ. დაჩაჟინგ უმგჩახჟინ!“ აყრგჟინგფუფტ, პატუ რჟუფდწანგ, აგჟინში დგთგან დრუჟაფგფტ. დახგნთგწგზ, ხჟაჟიარფგს გუნდაფშინ დგმინგ [დგშინეფჟაზ] დგმბგფტ. დრგშთალტ. შამმგლა ეჰან აფგსგფტ ნართ სასრგყჟა. კჟაგკ აჰგ დანრგზდა, უს ლჰიფტ გუნდაფშინ: „ხჟა-ჟიარფგს, უხჟაჟიანანგ ჟიანხანატ. სარან უშაჰაფნგ სხაჰიშაჰტიორგნგ სჟალანაფტ“. ნართ სასრგყჟა დგრფგრწგნ ავნგ დააფტ. ავნგ დახანაგზ — „ნან, იხაკუზი, ჟაბანყაზ“-ჰია დგზწააფტ ლჰკჟუნ [დან] — „ე, ნან, სარან ბაშინ ამალან სგჩინლწააჰ, სა სგწკგს იააჟაზგ-გ დგყაზააჰ“.

ლო ლჟა კრსტა

ნართ სასრგყჟა

ნართ სასრგყჟა აშშცია აფშინეჟაჰგკ, რანგგ რაჰიშაგგ, ზეგგ რგფსხჟე იჟაფტ. ერან დგშაგყაზ დგფსგფტ. ფსხჟელა დგხნეფტ. ნართანა ზეგგ ენჟგზ, ხუმბუჩხანკ ჩოლოგ ლჟლჟაჰ², ლგჩგკგგ-კ დგშააფ-ჟაზ იჩიგგ ერგგ აჰათგუნაჰგ დაწაგგლეფტ. აჟჟინ ჟინ. აჩიგ კიაჰიანგ, აჟაღგრ აჟუფგზგნ იხჩნგფუფტ. დგკიეფტ. ნართ სასრგ-ყჟა აშშცია, დან-დაბ, აჰიშინ იხჰიგროგფტ: „ნართ სასრგყჟა, ჟინ, აყრგჟარა ყალოფტ“-ჰია. ენგზჰიგროთ, — „სგზნგფჟამ ასას დგგმო-უჰ“ [იჰიეფტ]. „ჟსას დგჟმინგ ჟიან“ — [რჰიეფტ] ისას დაარწგზგნ, — „უგგლ, ჟიანლ“-ჰია ეჰიან, დგმინგ ნახგგ დნეფტ. ასტრლჟჟა აჟრა-ზორრ იხყადანგ იჟთახუ აჰატი, არგჟიტი იყან. ასას და-არგდგრტიილან, ზეგგ კრგრჟეფტ. კრანგრჟა აშთახ ასას იხაკუ-ზი-ჰია დგზწააფტ. დგნგზწაან, — აბართ აფშინეჟაჰგკ სანშცია როჰ, სანრ-საბრ, სანჰიეფ, აბართ ზეგგ რგფსხჟე ზჟაფტ, სა სგფსხჟე ზჟინგ ოგგ დგსტგნმხეფტ — იჰიეფტ. — „სე იზჟოფტ“ იჰიეფტ ასას. „ჟარა გჟრგფტ ახან სგბზარას რჟლდრგჟაზი?“ — „ანჟილა ბზირა აეშა იწკგს დგფლჟა“ იჰიეფტ ასას. — „უმინ ბზინახეფტ“ — იჰინ, დგკეფტ ასას. — „უტრგფტ ახან, აფსხჟინგჟა, რხჟე ანრრჟლაჰ აჟილარ, უსზააფ არანწ იხაკუ ჟბაჰ“ — იჰიეფტ ნართ სასრგყჟა.

შენიშვნა:

¹ დედანშია: ილანჟმარჟან.

² დედანშია: ლჟაჰ.

იშეგძობიაზ ეჭფში ეგ^რიუჲტ. დტქ^რულანგ დტქ^რტიანგ დტფშაჲოჲტ, დააჲბ^რზარ-ჰია. დტშეგფშეგჲიზ [ადაჲ] დააჲბ^რ დ^რლაგეჲტ. აზნგ ამ-
დგ^რხაჰიჲგ დანააქ^რეგგლა—„ჰია, გ^რანან^რხახ^რა, უხაწკასცააჲტ, ააკ^რსკ^რ
დოუჲგ^რ სემ^რბან^რცგ^რტ“ — იჰიან, აჰანჯარ კნგ, დტგ^რზნგ შიათგ-
ჯათგ ხეჲიჲიჲ^რ დტშინგ^რჲაჲზ აბგა-ხ^რტქგ^რ იფგ^რლტ. — „აჲ, დაჲბ^რჲი, ჲა-
ნაჯალბეჲტ, იჲტ^რბ^რზი“-ჰია იზწანაჲტ. „ისტ^რბ^რგ^რზ, გ^რანან^რხახ^რა იფჰიგ^რ
სგ^რლტ^რონ, ლჰანჯარ კნგ დტგ^რშოლან. სტფსგ^რ ლტ^რციგ^რზგეჲტ“. „აბაჰი
ჲარა, გ^რანან^რხახ^რა იფჰიგ^რს ჲარს ულგ^რრ^რშიჲ^რ დანბ^რჰაჲოჲჲ. სარს სნგ^რნგ
იქ^რტქ^რჲბ^რ თჰიჰიანგ^რ ენგ^რზგ^რონ დ^რშიანგ^რ დტზ^რდიგ^რლწ^რჲამგ^რზტ, დხაწა ლ^რ
ლ^რჲბ^რზარ, ჲიაალ“ — აჰიჲჲტ აბგა-ხ^რტქგ^რ. ადოუგ^რგ^რ აწ^რჲხ^რა კნგ დ^რშოა-
ლოჲჲტ. დტშეგფშეჲიზ დტგ^რზნგ^რ აბგა-ხ^რტქგ^რ დტშიანანგ^რონ იბეჲტ
გ^რანან^რხახ^რა. იფჰიგ^რს უს ლ^რჰიჲტ: „აბგა-ხ^რტქგ^რ, უხაწკასცააჲტ, თგ^რ-
ხას ისტ^რმაზ ჲარს ჲიკ^რჲუნ“-ჰია დ^რშოალტ ლტ^რჰანჯარ კნგ. „აჲ, სტჲანგ^რ
საანაგ^რბ^რზააჰ აბგა-ხ^რტქგ^რ“ — იჰიან, აწ^რჲხ^რა შიგ^რჲგ^რზ ირჰაჰა აწ^რლა ინანგ^რ-
ყ^რან ოლადტ^რც^რჲოლა იცეჲტ.

ლო ლ უ ა კ ო ს ტ ა

ახ^რთგ^რსაგ^რს ხასხაგ^რანი

ჰიკ^რ დტყან. აჰ ოყაზ ხგ^რგ^რკ აძლბ^რცია ომან. რაშოთეჲ რგ^რზნგ^რ მ-
შეკ^რ ნტყ^რჲარა იყან. აწ^რბგ^რ ლასბ^რკ ლტ^რმან, ახგ^რგ^რკგ^რგ^რ აჰისა-ხ^რუჩქ^რჲან.
აჰაბგ^რ, აგ^რჲგ^რბ^რჲუნგ^რტი, აწ^რბგ^რ აშიშგ^რრა-ჰიჲ იშეგ^რძახ^რაზ დაგ^რნაფ^რშეგ^რ
ორბაჲიჲკ ირხანგ^რეჲიჲა ირბ^რჲტ: აწ^რბ^რ ყაფ^რშე დაშან [ინგ^რჲაჲან] აშაპხ^რტ^რ-
ქ^რა [ირგ^რბ^რჲანგ]. დაჰაჲბ^რ, აბ^რრი აწ^რბ^რყაფ^რშე ჰამანდა რჰიჲჲტ ბხ-
გ^რგ^რ-გ^რგ^რ. რგ^რჲით აგ^რგ^რზნგ^რჲყარაზ აწ^რბ^რყაფ^რშე კანაჲჲტ აჲარბაჲი.
აჰაბგ^რ აგ^რჲგ^რბ^რჲუნგ^რტიჲ აწ^რბ^რ რჰეჲტ. აგ^რგ^რ აწ^რბგ^რ აგ^რგ^რლმ^რრ^რუტ. უბ^რრი
აწ^რჲხ^რა (sic) დტშაწ^რიჲაზ ლხგ^რ დახ^რნგ^რქ^რჲეგ^რლწ^რაზ დტციეჲტ. დტშგ^რ-
ციაზ, დარს გგ^რლანგ^რ იცეჲტ. ლალჰიგ^რ ოყაზ აფ^რრნა ნხეჲტ. აც^რ
აგ^რჲაზნაშეაანძა დტციან. აძი დააჲტ. „ბგ^რგ^რლ“ — იჰიან, დტგ^რგ^რ-
ლეჲტ. დტშიეჲტ, ახ^რ იშეფალ^რჲაზ. აწ^რბ^რყაფ^რშე ლტ^რმთეჲტ, აჯაყ-
ჲეჲ დარ^რჲჲ ეჲედტ^რლანგ. აგ^რჲგ^რ ბარს იჰ, აც^რბ^რ აფ^რრნა დათ — იჰიეჲტ.
დტმანგ^რ იჰიგ^რნეჲხან, ეჲც^რგ^რზხ^რა ოყაზ ჰნგ^რკ-აჰიგ^რ დტნგ^რგეჲტ.
„აბ^რრი ბგ^რთაზ, ობ^რთახ^რუ შიგ^რბაჰუ ზეგ^რგ^რ აბ^რრი ოყაზ!“ — ჰია ლ^რეჰიეჲტ.
დტც^რ დტნ^რლაგა „ბარს ბგ^რციან-ბტ^რიგ^რჲა ბგ^რყალ^რტ — იჰიეჲტ —
აფ^რს დტბ^რჲოჲტ, ახ^რთგ^რსაგ^რს ობ^რტ^რი!“ — ლ^რეჰიან, დარგ^რგ^რ დტლ-
ფტ^რწ^რნგ^რ დტეჲტ. უბ^რრა ძგ^რ ავან. ჰიჰიარს ილტ^რმთეჲტ, აბ^რრი ბახ^რ-
სნგ^რ ბგ^რმ^რან-ჰია. ახ^რ ლარს დ^რმხა^რცეჲტ. აფ^რს ილ^რრ^რუზ დტშიარს-

ცო აგ-გეჟა დანანლაგა, ერს ო'ცხან აფინა ამწუბარქუა ხუა ხმეიტ. უბართ ამწუბარქუა-გ'გ აბბჟარ - მათიავ'გ იმანე შიარსცარა დცეიტ. ამიარახ' ყუბყუანე მათეგეიტ. ანი უახ' დცონ ახან ლარს აბნ' აპო-პიარს ახ'გყახ ალოჟ დცსო აძ' დხენ, ლარ-გ'გ დღღბეიტ, ერგ'გ დღღბეიტ. ახ'შით-პია დღღბენიგეიტ, ერგ'გ დღღშთალეიტ. ფიგესს დანახტეიტ. უბარ ნახეს ლმანარა მანქეიტ. ლეკქუნ ხ'თეღსაგა უს ლეღსიგეიტ მან: „სან, ხანა დანახტეიტ“. ადგრარა იმან. უე მამ ლეღბეიტ ლარს. დმეგყახ, ახშინარა დღღრუტ. — „სან, ფა დღღრუტ, ახან სარს იხ'ძგსტიგეიტ სასსაგან“. ანი დღღრუტმში, იზპარს-გ'გ ბზინ. შიარსცარა დღღმანე დცო დლაგეიტ. ხანეე ფიგესსე ენ'ენდტიალახ უს ედბერპიგეიტ: — „უბანჯალბეიტ, ურბარ, ურშორტ“; — „იბურა ბდრეტო, იმათიქუბ ირთშიანე იძახე. საარაკ აზნა ახუდ რქუტ-რგვლანე ბეკქუნ ეჰაბე დანააჟა — მათიქუბ უზბძახეიტ, უშინ'ან-პიან მამ. უბასყან იმათიქუა ზეგ'გ ენგ'ემიგეწოლაკ-გ'გ აყუბქ-პია ბეღსიგესნე ბესტეძ რწათსა. ანას დესკეპ, დესშეპ“ [იპიგეიტ]. — „შინახუბ“ — ლპიგეიტ იფიგეს-გ'გ.

ეღდარა - ეღდარა აქუბც რემანე მათინ აქქუნცია, აგუბში აქიგ ახ'თისაგა დააგ'ღლტ. „უბარს საშინ, პამ სა სკაენე სეღშორტ, უბარს იმიფანუჟა, უბან დეღ'უშო, სა სეღ'უშო?“ სასსაგან უბან იპიგეიტ: „საბ სან-გ'გ ჯაპანემ იცეიტ, უბარს უწკეს ეღ'ესო ისემადა“ — იპიგეიტ. ნას — „უბარს უჩიგწიახ, სარს ამი აარტენე სეღ'ანლოტ“ — იპიგეიტ ახ'თისაგა. დანეზნალა, მან დანალტხან, ლეკქუნ ამათიქუა ააციგ'რგვან რლოგეიტ. იჩიეღლაპირა დღღშაპიგე, ახუდ საარალა რქუტ-გვლანე რყახ. დეხყ'ამანშია იხ'ეშითენ ახუდ კაფსეიტ. აპყან-პია დააციგ'რწენ დაჟინეი აქქუნ დეღ'ეჟეიტ. უს აგუბუბ-პია¹ აბეჟ ანა-პან, სასსაგან ამი ფეიანე, დეღ'ანლეიტ, აგ'გ-გ'გ დგრკენ დაჟინეი იციან დთაყუბანე დრემპანჯარენ ციგ'ალს იფსე იგეიტ. ახან აგ'გ რემპიგეიტ. აჩინე აშეჟემთან ენანაშა, ემანცეიტ შიარსცარა რგლა-ქუა რემანე. იშიარსცეიტ, რეღდარაქუა ყარწეიტ. ადაჟინეი დაარხან-ლანე ფსთპიანე აქუბ ასე ეარჟინ დლაგეიტ. ახ'თისაგა უს იპიგეიტ, „უბან დამშერ, ბზია უბო'მა?“ — „პამ, უბანჯალბეიტ, დღღბეიტემა-წიყ'ოპ“ — ენგ'ემი, რემანქუა აფსთპიან მალაკენე აგუბქ-პია იხ'ესეიტ. რამ დეინე დენკარგ'ეგეიტ ადიპიგე. იხ'ენინე იდიგ'ეჟლეიტ აზენყა. მამეიტ აუნე ნან რყოზი-პია რან დრეზწააეიტ. დენრეზწან, დოჟე დამშერტ რპიგეიტ. უი ლა იღღგრუბან, მარა შიამკუბ. ადრუჩინე ენანაშა, კრ-

შენიშენა:

¹ დეღ'ანშია: აგუბ-პია.

ჰანგ¹, კრეჟინგ² რაბჯარქია რემანე ენგუგგლა — „ნან, იგუტე, იგუ-
აწიეა შიანააჟია ისუზააჟივან აწიე მახანანგ“ — ლჰიეეტ. — „იბზროპ“ —
რაჰიეეტ.

იშოარანცან, რემდარაქია ყარწეეტ; ენტყარწა, ისუშპარტ, აგ²რეტ.
მანააჟია აწიე მახანანგ აგუტე აგუაწიეა ლზაარგუეტ. აინგ
ამეში ხტართამეზტ, იყუტყუტანე იყალწეეტ. — „ნან, აცარა ჟიეიე,
შიეგუტ პნ³თა თნაცაპ“ — ლჰიეეტ. ან³თისაგა უს იჰიეეტ — სარა
ნაპესურკანდა ჟიარა აპპამე ჟილაამკ³ესენ.“ — „იბზროპ“ — იჰიეეტ. —
— „სან, სემეფსრა ბდრეტჟაზარ, მპაწიე პზნა ბანჟა“, — ამპწი
პზნა აპლბჟან დეტხაშინ ილჟიეტ. ლარგ² ლწუხჟა (sic!) ფწიეეტ,
რან დერჟეტ. პშიეჟა დერკეტ. რრაშქია აადიეღვანე რეჟიადერ-
ქია პქუწანე რემაწიარქია-გ² რემანე იცეტ. იცო, იცო, იმინეაჟია
აპაქ დურბენტლა დადემანე რეჩათაშა აქ-პკუნე, რეფშორა აქ-
პკუნე, რეცოიჟიეაშა აქ-აკუნე ამაბე - ევბე მეწეაქმდრაარტოე
რყან. აოჯ დრეშთეაწან აპ დერფეტ; აპ დემიეტხ³რტ აჯგა-გ²
ანგმა, რეცეეტ. ენ³ეჟე ამითაჟიე, ამაბე უს ეაიეეტ აწებ:
„ჟიარა უჩიეჟემწენ, სარა სეჩიეჟიწიარეტ, ჟიარა ჟემაბეზ, სარა
სეწებ³ ენ³“ — პია იჰიეეტ ან³თისაგა. აწებ იმურეტ მქიეეტენ,
ახან ამაბე იმეტ. აპ დრგ³წააეტ: „სარა ფპა-ზაწიეეტ დესემოპ,
პიეიანი, ადგილე ლემბაძ³ც[ტ], აბრი დემსოტ [ამაბე]“ — იჰიეეტ.
„შანსუ“ — იჰიეეტ. დეათეეტ, ჩანა მეეტ. ემაბე [ან³-
თისაგა] დეცო³ დლაგეეტ, ანეჟიართა რმან. იმაწიარქია-გ² მან-
თეგეტ. მან დაარტხ³ან, იმაცაპ ააიმდგეტ. „ესეგეგმთან აძ-
აჟიე მემანე უჟიე მქიეთია იმეჟმლო იშანზარ სთახიეტ“. უა
დესეტ.

ემან ეწებ მანხანა ითანცა ლ³ფხ³ დიონ. პია რეჟეაწეეტ, ინა-
ციკის-ალა დელგეტწას³ჟან. ან³თისაგა დან³ც³, ჯარაქ დიეკ-აჟიე
წლა-ზაწიეჟ ენ³გლაზ დენეეტ ანუმიუჩხან, ამცა ემქიეაწეეტ აგუგუ-
პია³. დემიეთან თაქიაჟიეჟ ლებეგ ეეტ. — „ნან, ლა უცეუმა?“ — „მაპ“
— იჰიეეტ. ლგ² აჩხჟა ირკუტეჟინგ შანხან იფანე იკალფსეტ. უს ლგ²
მანაგეეტ ათაქიაჟიე, ილაქიან ქიემაიარ დესმაპ-პია. ერა ადგრა იმან,
დეჟან, აბანთ აჩხჟიან ამცა მქიეენე იბლეტ. ლარ-გ² დანამე, ალაქია
ლეშთეაწან ლეტს ლგეეტ ციგ³ალ³ დციეჟიეიანგ. პშეჟმთან ენაშა დე-
ცეტ ინტყიართან³. აფანტიე იმეჟყალაზ ეფეში უბრა აგ² იყალაეტ.

შენიშვნა:

¹ დედანშია: კრერტანგ.

² „ „ კრეჟინგ.

³ „ „ აგუტ-პია.

ანგარა-ჰიჯ დახნეფხ, ამცა ავუგუპ-ჰია ექუქუანგ ღეშოტინზ ათაკუაჟი ლგბეუ გეფტ. მაჯალ აახნან ახთისაგან. ღთახნეფტ უბრა.

გეშნ ეაწბგ აძ-აკიჯ დახნეფხ იჰიჯ აძ აქუჯღთიეფტ, იშინგ იბგეფტ. ახშოთ-ჰია დაახნვიზნ ღეშეწიგუაზ ავნგ დნაფტ. ითააციან შაწეზა-კუ ზეგგ, „რყალაზი?“-ჰია იწწანფტ. ენგეზწან — „საშნ ღეფსგეფტ“-ჰია რეჰიეფტ. სულან-გუგლა¹ ეაღლლტ. ერ-გგ ამჯა ღექუღთიეფტ. ფასაძა გეშნ დახნეფხ ათაკუაჟი ღაგააფტ ღაგგეშგეფტ. უბრა ეფშო აჟეფტ, ღაჩაა ჭარან დახნეფხ. ახგჯარა აანუ ღაგნეფტ სახსაგან, ათაკუაჟი ღეჯრგუგუბზღლგნ, ათაკუაჟი ღეაქგეფტ. დანგეკ, საშნ ღესგბ-თაროპ-ჰია ღეჰაჰიან, ააშნ იფსუ თაძანქეა რბჟარა აყაძამქეა იღგრ-ბეფტ. ააჰია თგახნ ბესეჟოფტ - ჰია ღეჰეჰიეფტ; რბჟარა-გგ ეაბგლთეფტ, იფს-გგ იხანლწეფტ, დანგეკშინ. ილანზააფტ, იჩიგ-ზააფტ ზეგგ აჩუეფტ სახსაგან. ზეგგ ანაოჟ, აყუბანქ-ჰია ღლგესგნ, მაწან-მაწან ღეაქვიზანგეფტ. ააშა ღეჰმანგ, ღიჰანჰითარგელანგ, ავნგ აააფტ. აჩანრა რუეფტ, ეაგუგერღეფტ. აჩანრა - ჰიჯ ეაწბგ ღეგგელანგ უს ეაჰიეფტ ააშნ - ეაჰაბგ: — „ჟარან, ჭგმ, სასწყეს ჟარან ჟეჰაბბგნ, სა-რან ეაწბგ საკუნ, ააკუმგზ სუჟრყანეფტ, ჟარან უფჰიეს-ლჰიჯ ფერხან-გას ისგმოჟ ჰარამს აბრიბზ“ — იჰიან, იყანა ააათგახნ ატან-ჰია ღლასგნ იმაციჟის აახგეწიეფტ. იგუგ აამგზბჟეფტ ეაჰაბგ, ახან ანგ[ან-წან]. გეშა-გგ ზეგგგ ირეჰიეფტ: „სარა სემცარ იყალრმ — [იიიეფტ], შიარან შითგუ უსგგ რლგეხიგეფტ, შიგუგ ანლგეშჟანარ“ — იიიეფტ სახსაგან. უა ანგჰიან გეშა ეაჰაბგ ახთისაგან: „ამჯა ბზრა ჟანქუშიააფტ, ჭგმ, უცან ჟანცალანქგგ სგლგეჰა სგლოჟე აჟუბგღეჟ“ — ანგჰიან ილაღერძქეა აჩიჩიან-ჰია აააფტ. ღეკეჰეფტ სახსანგან. შაგუქესკ ნეყუა-რა ღეკეჰეფტ. დახნცან ბეჯეშეცი [ადოჟეცი] რყან, რაჰიშნ ზანწიგ ღრგმანგ. რაჰიშნ ზანწიგ რაშნ ეაწბგ აანგეჟეფტ, აგგერთ იშეფტ. აფჰიგზბა ფჰიესს დააახეჟეფტ. აჩანრა რუეფტ.

სეჯგე აეშეცი რყან. რანნი რანბი რყან. ესგემშა ანციან რჰიონ აჯეკუნ-ცი-გგ ან-გგ აბგგ „აძღაბ ღეჰანთ“!-ჰია. ააჰაბაციან აჰისა რგმან, ააწბგ ოჯ ღეჰეჰიანგეფტ. არახჟ რაციანგ ირგმან. იშეგყან აქუმქეჟან, იზლანჰი-ონ ბლა აძღაბ ღროჟეფტ. ღეშეგანრაზ, აძღაბ ჟოხგე აჟასან აქმეჟ იფსთ-ჰიანგ დაარგლალან რგბეაჟეფტ ფხასთახნეფტ. აფსთჰიან აჯეღა ენგნსალა

შენიშვნა:

1 ღედანშია: სალან-გუგლა.

ავუზ-პია ბჭკუნ ღნგსუნ ნაციკრსკ ანჭქუშოან იკაშინზააბ. აშეკემთან ღანაათეშო ბჭკუნ, ნაციკრსკ იშოკარშოიგზ იბგეტ. ენგბა, აკინტუკი-ილაპიანგ იგზბა ითეაწიეტ. ღეშოტიანზ ათგუ-აქეუ იხგკნგ უს ითაცა ღანგეტ: „აჲ, ჯგმ, იუხზნი?“-პია ალპიეტ. ანგლპია: „ისუნგზ იხგ-ბუოჲ, ბცა-პია“ — ლეაპიეტ. „სკრეტ ახა, სა სუნაანზ იმპიანჭია, სუნსკრმ. ახუტგ აღსრა ღაქიეტუბ, აძღაბ“. ლარგგ ღეცეეტ. ფგტყ ანწგ, ჲერგგ ღენგეტ ჟიან. აანი აბი ითაცაპია ანშეცია ჯგჯა იშეგბბაკუ ზეგგ ბუია რგაპიეტ: „შოარან რშოპიო სუნღერომ ახა, აბრი ახუტგ მუჟიღარაზგ ღაპანლაჲააეტ. ღაპმგბ!“-პია რგაპიეტ. ბკუკუ-პია ებბარპიეტ ზეგგ. ახუტგ ღაათერტლოგეტ. „შინანაჯალ-ბეეტ, ახან სარან სუნგსგბეჟ შიგმაპაძეჲ“-პია რგაპიეტ. იხარმწიეტ, ენრგაპია. „უბრი ბყარა რახუ რყაზ რგბუჲაჲ იხნგეტ, რგბუჲაჲ გყამ. აბრი ღაჯგსთააუბ, იხანშეწომ ბკუმზარ“-პია რგაპიეტ. იგზბა ღენ-თათეშგზ, კინტუკიჲ აათგეგეტ; ღენგლათეშგზ, ნაციკრს აავულგ-ბეტ. ღენაციკის იხწიანზ, ეერიშიეტ: „აბრი პარანბუ ზძაზ, ღეგზმბ-ლუბ იხანშეწომზარ, იხანშეგმწომზარ სა სეშიღერწიოეტ“-პია რგა-პიეტ. ეერან ჟა აჩანგ-წიყა „შიგმეშო ბზრახეტ“-პია იჩეგ აკუა-ღერ ბჭქუნანგ იშინჭ ანშთხნგ ღეცეეტ. მგჩბეჟკ ნყუარა ღეცეეტ. ღანგნგზ ბმრა-პაჲ ეერან ღემზახნგეტ, ბმრა ფპიესს ღანახბუეტ. შიგქუსგკ აშთახ, „აჯნყა სეან, იგუსსთაბ რყრ“-პია იფპიგს ღენ-პიეტ. „უმცან-პია ალპიეტ, — ჟოდანზოეტ, ჟიარან ციგანოეტ“. იმუეტ აარან. ეენრმუ, რაციაჲ რლოეტ, ხ-კაკანჲ რლოეტ, ხპიჲკ რლოეტ. ეერან იფპიგს უს ღენპიეტ; „ალაქუნ პიაპან!“-პია. ხ-ლაჲ რმან ეერან. იჟბალპიეტ. „უბართ სარან აგუსყარა სანბჭქუშეო ღარან ებბარ-ჟუა ალაგოეტ, უბანყან აოჟე!“-პია იფპიგს იღენპიან, ეერგგ ბმჲა ღეჭქულიეტ, აჩეგ ღანჭუტიანგ. იჯნგ ღენგეტ. აჟროზორორჟ, ლალმგღარა ჟბპა ჟოჯტიგსა ღემბგეტ. აშე-აქეუ ღანანაჲ, აპიშმ ღემგეტერღან „საშ სემეშო“-პია ლპიან ჩეგქელ ლკგ ღაჩიგეცი-ღლბეტ. ღაავტგღლკგლოეტ: „ჟიბანყაზ, საშინ?“ — „სააეტ“. — „ჟი უტიანზ“-პია ალპიეტ, ლარან ღენღიღლწენ იჩეგ აზშაპგკ გჭანგ ღააეტ. — „საშ სემეშო, უჩეგ ხშაპგ-რგლა ანამა?“ — „აჲ“, იპია-გუშეეტ ეერგგ. ღეეთანღიღლწენ, ღაჩინ შაპგ ლჭან, ღააეტ. — „ჯგმ, უჩეგ ჯშაპგ-რგლა ანამა?“ ლემპიეტ. — „აჲჲ“ — იპიეტ ღრგგგ. უბგს ზეგგ ლჭეეტ, ახათა-გგ რყამქუა იყალწეეტ. „უმპალა ჟიანმა?“-პია ალპიეტ. „აჲჲ“ — იპიეტ ეერგგ. „საშინ, ჯგმ, არა უტიანზ სანძა, აპპან, უმცანაეტ“-პია ალპიეტ. „მომოუ, სკრმ“-იპიეტ. ლჭან-ჯარ ააშთელხენ, ეერა იმბო აჩუან ააშთელხენ — „აძყნგ სკრეტ, კა-კალ უსერკჟოეტ ჯგმ“-პია ალპიან, ღენგქულიან ღეცეეტ. აგგ ღეხაფგც ცაგუგზააბ, ილხერცგ ღეცეეტ. აარან რშთახ აჩამგურ კვღგ-

ლან, დააკვდებენ არპიარს დნლაგეეტ. ჰიენათ ხუჰკჳ პან, უს
 მანაპიეეტ: „უარს მტეიდა, ლხათტეც ხნტ დააურეტ უაპიშ. ზნგჳ-
 ყარა ულქორეტ. არა უათტრწნე უცა.“ აპიენათ აპიატოტ ხაფან,
 დეცეტ. აბნი აბუტ დეზტტტრუჰიან ლარგტ. აპიენათ აწუჰა აქნა-
 ჳრუჰიან. დუნეა რტუზ აბნი აპიენათ ადა უტპა აგტყამეზტ ილქანტან.
 აშეორ-ჰია დააკვლსგეტ, დანააკვლს, ლაშმ დაბაყო, დეცაბან. აპი-
 ენათ აშეორ-ჰია დაზტკენ, ჟერგტ ათქე ინლაპყა იტეტ. დაახენჰიენ,
 ლაშა დეგშთალაიეტ. შებუანიძა დნტყუბან ლაშმ, ლარს ხსათე
 დეგხტეტ. „აჲ, უაგტლ, უაგტლ, საშმ“-ჰია, დეცცაკე ჰეღლთ-
 უოეტ. დაახტეტ, იკალთ ლეკრცგ აგ - ლტგემ, დანანანათშა, იხპიან
 კერეტ. აურორზორრ იტტსხეეტ ჟერტ ლარტ რებუბრა. შებუანიძა
 აყარა დნდხალეტ ლარს, ჟარს იფტლჰიან აშებუეშთახტ დეგხტრ
 დნლაგეეტ: „ო, უაანგტლ, უინა ჟალბეტ!“ — [ჰია ჰიაალთიტი]. დანა-
 ხანათშა, ირანცია კერეტ. აუროზორრ იმშეზნხან იყალაიეტ ჟერტ
 ლარტ რებუბრა. უბრა დნდხალტ შებუანიძა. აშებუეშთახტ დრჟეგ
 დეგთეგშთალაიეტ. დანგეშთალა, დააჟეუახოშის ანგბა, იკაქანტუ
 აკტე-აკტე უიაბან-უიაბა შაჰა რებუბრანტ დარა ირა დეუტუანგ¹ იყალაიეტ.
 აყე-ჰია დანამწასგნ ლარს დეცყორეტ-ჰია ლნაპტ ანდიტუწამთაზ
 დეუადა დტუან არს დენახინჰალან დელციტტუიეტ. დნეაგეჰა დნ-
 ლაგეეტ არს. აპიან ეფშე დნტჰაჰა, ხათტცლა ინლგრთეტ. არა დან-
 დიეტუილა, აგტ არა-ჰიეტ ამახტ ნაძრ იყან, აგტ აპეგ დტტუ-
 ლეეტ. აგტგტ დრჟეგ ინლგრთეტ. აგტ-აპეგტ უბგს ჩახნგერ-
 ჰანლტ. არწიან-ჰია დეჰიჰიეტ, არა კაჰანჰა მანლაგა. რჰიჰიებუე იფ-
 ჰიგს დეტტრუჰიან, ილაჰანეტ. მანლაჰან, ალაჰეჰან მრულაჟეტ. ლარგტ
 ხუჰკ - ხუჰკლა დაასკრ¹ დნლაგეეტ. ალაჰეჰა აყუბჰ-ჰია ილგსგნ
 დერხხო დრტმობ, ილტცჰაჰა, ლაშა-გტ, აჰანჰ-ჰია იფჰიგს ლახ
 დნტეჰეოეტ. ხაწეა - ფჰიგსგა ეფტლტ. ეფტლტ ახა, ანი აჟგსთაა
 რზმახტარკ მარმა ლეტეტ. მარლ¹ იფჰიგს ილეტეტ. — „ბარა ხსა, არრ
 სარა სგხანა-გობ“. — „ბარა დებხანაზარ, სა დსაშობ“. ემარკეტ
 ანხუტჰეა თანცეა. რტეა იფჰიგს ილტიუბ, აგტ აბეჰა მაჰიშ ილ-
 გრ¹ეტ. არრ აზტნოუბ, აშა ანთილანკ, ანწიარს იზლაგრ, აბრრ
 აჟგსთაა აბეჰა ლგოეტ. მანიიუბ, იფჰიგს დელტიუბ.

ლოლუა კოსტა

შენიშვნა:

¹ დედანშია: ირადოუტუანგ.

ლაგაჟიეკი თაკუაჟიეკი რყან. ჯგჯა ანშინრა რგმან. აჯგჯა-გჯგ
 კკუტნცთან. ოჯღანრჯნ. ესსგმშოა აბნახ ღჯჯონ, მკჟეღღარაჟ გლჯგახოჟან,
 აბღქანახ რმანჯ ღჯჯონ — ხკაპტკ-ჰია ოთრეჟან მკჟეღღარაჟ. ენა ჟიეჟ-
 ღღარაჟ ყაფჯონ. ესსგმშოა ჯეჟიეჟიება კაპტკ ჟრუჟან, ოთააცის ალა-
 ნგყუტეჯგონ.

ჩინაჟ მკჟეღღარაჟ გლოეჯგნ იჰიაჰიანგ ენკჯღჯგჯგჯგლაზ, დანგ-
 ნათემეგ ომბაცგზ წგსგ-ჟილაჟ იბეჯტ, აბჟეა-ხნგ, აბჟეა-რაზნგ.
 ქღჯკ-აჰეგ ინგქჟიეჯტ, აგუაჯარა ამან უბრა აწლა-ჰიეგ. ღჯგჯნ ღანშო-
 ლიეჯტ, ღანნეგ, ჰგრო-ჰია იწახან. აკუტბღ აწეჯტ: აფშეორს კუტბღჯნ,
 აგურა ხგნ. ჟაანშოეჯგნ, იჯგბა ინთეჯწან, იმკჟეღღარა-გჯგ იყუბყუა
 რქჟუწანჯ აღღქანა-ჰიეგ ღჯნეჯტ. იმკჟეღღარა ოთრიტ. უბრრ ანჟ იჯგბა
 ოთეჯწეჯტ. აგჯ ახჯრშიგ ააცეგჯგჯგან, ენღჯგობს აჟაჰარცია, აბიე შიეგ
 იბიეჯტ, აბი ჯგში იბიეჯტ, ხეში იბიეჯტ, ფშეში იბიეჯტ, ხუში იბიეჯტ ანს
 აბიეჯტ რიმთეჯტ. ურრეჟ ღჯყან თუჯარკ, ზეჟგ მანათ უსთოტ იბიეჯტ.
 იბზროჯ — იბიეჯტ. აბრი ეფში აკუტბღ ჟარს ისხააგალს ესსგმ-
 შოა, ზქგ - ზეჟგ უსთოტ — იბიეჯტ. იხნე ჟგონ ესქინგჯგ, უბრი აწუ-
 ხუა ღჯბანეჯტ ანი ოჯ-ღარ.

უჟ აშთახ ღჯნაშთალან ხუმიჩნსჟ ააღლაშიშოარაზე ათგფ იშოთა-
 ტისზ აწგს ახათს იჯგტ. ათრს ყაფჯან, ოთაეგნ ესსგმშოა კუტბღჯ-
 კუტბღჯ აწონ ახაშორს. ღჯშეჯყაზ ჟერს აფსგ - ცქარაზგ ჰაჯარს
 ღჯეჯტ. ანრ აურია დანგჯმბა ალჯგაჟი, აბრრ იხზი-ჰია იგუჯ ჟანა-
 გეჯტ, ანს დახცს იხგმღრჯტ¹. ჯგჯა აჰკუტნცია რმან ალჯგაჟი, აწარს
 ოთან. აკლასახ იჯონ, ჟააჟან. ამაწუფჟიეჯბა რგმაწუ ზუაზ ღჯყან.
 იშეჯყაზ აკუტბღჯან რან აღღქანახ ღჯეჯტ, ღჯბჟაახჟოტონ. ილთახგზ,
 აალხჟეჯტ ზეგჯგ, ღაბახჟაახჟოტაზ უმჰიორე — აურია იჰიე ღჯბჟაახჟ-
 თუჟან. ღღჯზწანაჯტ, ბარს ბეზჟესტა, აბრრ აყარა მანარა ბაბმჯღარა
 ღჯზჟესტოაალაჟგჯგ დაჩია - ბიე ჟააზხჟახონ ღჯსგმბატ — იბიეჯტ.
 „სარს აბრრ ეფში აოჯგ სჯეჯბიესუბ, აკუტბღჯგ ჟააგანჯ უზგრხჟა-
 აჟაზ“. „ღაბაყო“-ჰია ღღჯზწანაჯტ. „ჰაჯარა ღჯეჯტ. უნეგ სჯგნგ
 [იხეფშორრუ უბაპ, ენატბეგ უჰატბი სგრხიოეჯტ, უკუტბღჯჟა-
 გჯგ ააუგაპ“ — ღჯიეჯტ. „შახსუბ, ჟოწიეგ იფსახგმკჟიან სნეჯჟოეჯტ“-ჰია
 ღჯეჯბიეჯტ. ღარგჯგ აჯნეყა ღჯნგქჟილან დანაჯტ. ჟერს ენრჰიოზ აამ-
 თაზგ ღჯნეჯტ, იხჟგ ღჯრხიეჯტ აშეჯტონ აზგ. ჩგს ხეგს რყაზ ზეგჯგ
 ასანს ჟენწანგ ინატბიეჯტ. „უნახ არკგ“-ჰია ჟალჰიეჯტ. „მრმოუ“-იბიეჯტ.
 „იზბან“ ანჯღჰია, „ბარს ბეწგს ონჯ იყაფშის იბნგ აგუტე-აგუაწიეჯტ

შენიშვნა:

¹ ღჯღანშოა: იხგმღრჯტ.

ამანუ ასაან ძანწანგ ასტროლ ძაქტულაანძი აგ² სტრომ“—იპიეტ. „უბ-
 რი ენგქტულააკ¹, სარა ისპიოა ჟოა?“ — „ძარბან რ¹უა?“ — „სარა
 ამაღს ჟააზგა ჟუმომა? ჟარგ² ამანზარა უმოპ, ახან ჟარა ეპან სარა
 ისგმოუპ. ხანწას უსთახუპ“. — „ღარა იბზროპ, სქტუშაპათუპ. აწგს
 ყარწან, სქკუნცია აკლასახ¹ რ¹აპ ენააჟ, „შიან ხანა დაალხუ-
 თოეტ“-ჰია ირალპიეტ ამანუთპიეზა, აგ²უგ²-აგ²უწიეტ ძააჟგ²ლ-
 შიან. სქკუნცია ირპალწიეტ: „შიგმაფშიგქუა, შიგხან¹გნანო შიცა!“
 [ლპიეტ]. სქკუნცია იცეტ. აფპიგს ლბეჟ გიეტ მანაჟუთპიეზა
 ლზ—„აწგს ააგ“. აჩანან ძანწანგ ილგმანუ ღენეტ. ასტროლ ინგ-
 ქტულგგლტ. პური ძლახუაფშიენ „ეზგ²უაზი არი აგ²უგ²-აგ²უ-
 წიეტ სქკუნ სტ ისთახუ“ — იპიან ღგუგ²ლეტ. რან ლბეჟ ღგ²გან
 ამანუთპიეზა ლახ¹—„აგ²უგ²-აგ²უწიეტ ებაბგეა ბარა ხსა?“ — „სქ-
 კუნცია სკანგ ისგმგხნ¹ ირტეტ“. — „ბრგ²შთალან¹აგ²ჟაგ²ააგ² იუანგ.
 პარგსნუ, იმნგ აგ²უგ² აგ²უწიეტ ირტაზ რლოგხნუ აბრი ასას იკაპწაპ.“
 ღცეტ ამანუთპიეზა. ილგმბეტ. ღააეტ. „ისგმბეტ“ — ლპიეტ.
 პური ძგ²უანუ აგ²უარა-ჰია ღგ²გლან აფსგ²შია-გ² რამპიკუა ღცეტ.
 სქკუნცია იცო¹, იცო¹ ჟგ²ჟაკგ² ეზგ²ახანგალაზ ინეტ. აჰა-
 ბგ² ფასატოჟ ამჟა — „აბრი სარა სანგლოტ“ — იპიან, უა ღანგლანუ
 ღცეტ. აგ² აწბგ² იტოგ² ძანგზ — „არახ¹ იცო, ოჟ ღგ²ააა“-ჰია,
 უა ამჟა ღგ²ტულანუ ღცეტ. აჰაბგ², ღგ²მანგ²უაზ, არ ელაგ²-
 ღანუ გოროღკ აჰო ღგ²ეტ. ღანგ² აღიქ²ანკ აჰგ² ღგ²ანა-
 შაგ²ლან კრგ²მგ²ოზ ამიქ²ა ღგ²ეტ. ჰიენტქარს აძი ღლარანგ²რც
 რგ²უგ² ითან პეილარ. ძალგ²ხანგ²გ² წგ²სჟ ეილაკ გყან, უბრი აურგ-
 ეეტ. ენრურე, აკრგ²ოზ სქკუნ ინგ იშაგ²ტოიაზ ირბეტ სშიქ²ა
 ნაღგ²ტგ². ჰაა, არი ზგ²მპკ ამიგ²ნღეჟრა ღგ²აპკჟ რპიან პეილარ
 ღგ²განუ ღგ²არკგ²ეტ სქკუნ, ახან გენურე ღგ²გ² აწგ² ამიგ²ნღ-
 ეჟრა ეჩანგ² იშაგ²ღტოალაზ ეთარბეტ. არი ჰამუხუეტ — რპიან
 აჰიენტქარა ირთეტ ნას, ეგ²ჟუგ²გ²ონ, უბრი აყარა აწარა-გ²
 რპან. ღგ²ანანეტ ჟა, ღგ²თაააიხეტ.

ეწბგ² ღგ²ეტ უა ათგ²ჟგ². დოჟჟ ტჰა ცართა სმაძამქუა
 ეს²ჟაზ, სმცა აგ²უგ²-ჰია² ექ²წანგ² ინგ²-იშაპგ² ეადკისლოუპ
 სმცა დაქ²შიანუ, ღგ²არუპ. დაირწგ²ეტ სქკუნ ადოჟ. ღგ²გ²ლეტ
 ადოჟ: „შინაჯალბეტ, ჟარა უმჟა უზქ²გ² ძანგ² უბამა, იუმბპქუა
 ჟააჟოჟ?“ — „იზგ²ეტ. არახ¹ იცო, ოჟ ღგ²ააა-ჰია ძაპიონ“ —
 იპიეტ სქკუნ. „სარა აკ უსგ²ბო¹ეტ“ — იპიეტ ადოჟ „გ²გ²ა სძღაბ-
 ცია უსგ²ბო¹ეტ, ახან ჟღგ²ო, ჟეაქ²ეტ. ჟუგ²მღგ²ო, უფსგ²ეტ“,

შენიშვნა:

¹ ღგ²ანშია: ისგ²რს.
² ღგ²ანშია: აგ²უგ²-ჰია.

— „ჟარა ჟააგელ არა!“ იპიან დღეებტ აღოჲ; ჳჯა სძლადცია იმან დდაეტ: ადიგ მაჰიმს ლჰკუნ, ადიგ დაიადიგუნ. აიადიგ ჰია რჳაზ დნრა დღეზინან. აღოჲ მაჰიმს დეექჳაწინან. დაადღეგრგლან ჳჯჯაგ: „აბართ რჳა იბზროჲ ჟარს იპიან!“ — „ჰა, ჰა, ჰა“ — ჰია იჰიეტ. დღიჩეტტ პჳკუნ. „აბრი სტჳიჰა, აჳჰიგზბა-ჰია იყოჲ, დაჳსთააჳჰ“, იჰიეტ. აბნი სჳქჳაწია სჳკრ-ჳკრ-ჰია დღიჩინ, ლღეჲგ ახსჳანგ — „დაშ დღსრ-ჳეტ სარა“ — ლჰიეტ. ანი აჳსთაა დღეწადან დღეეტ. ჰიჯც ლაშმ ილოჲზ დრგმან ჳჯგჳა იცეტ. ეხნგეზ, ედგურღ-ეტ, ხეჯკ სემ-ცია ჳხანგ-ღ რჳან, რაჰიმს ზაწიგ. ჩირა რუეტ. ჰაშმ ჰიჯც იჰაჳზ-ჰია ედგურღ-ან იშეგჳაზ, აგ-ტრთ სემცია „ჰაჳჳეწჳოეტ, ჰაჰტიგ დაბბროჰ“ — ჰია რჰიეტ. არი ჟარს ჰაშმ ჰატი-ალღრგან ზაზ-ზაზგ იჰაჳთაროჰ-ჰია რჰიეტ. „შეტიგ იშეგმონი?“ — ცხჳჰაჳ რგმოჲ, ჟარ-ჰაჳჳ, ეშინჩჩაჳ რემოჰ. სტჳუბა იშეგჳო ჳე რჰ, სნგდ ანგჳჰიალაჳ, ჳწა-ხროტ. აჳარჰაჳ — „აჰა“ ანგჳჰიალაჳ, ეხ-ტთახჳ ჳაგრ-ეტ. აშჳია შეგჳო ჳე რჰ, დააჳმწარგლანგ ჳხეღაჰაჰაჰა ზეგ-ტ იჰიანგ ჳნაბ-ან-აჳჳე, ჩს ხკს მჳთახჳ ზეგ-ტ დასჳჳლოტ. აღოჲციის რგმაზარა რჳაზ, შიატიგს ჳბრი სჳკუნ. სჳკჳუნ დღხჳცჳა დლაგეტ. აბართ იშე-ანგ ადიგ ისთარ, ედბარტსჳოეტ, ჳე აწკგს შიგ-ც-ფ-აჰა ახჰიე-აზაან-დჳი ᳳაშეწი-ჰია რეჰიან, იცან აჳრაჰიე იყაწანგ დაარგეტ. სემ-ცია სტჳეჳე-გ-ღ ლეადღეგრგლანგ, „შხსჳ, რანფნა ინეანგ ახჰა აზ-გრ- ზეგ-ტ ჳბრი იგაჰა,“ — ენიჰჰია იბზროჰ — რჰიეტ დარგ-ტ. დაად-ღგლან, იხსჳეტ. დარაანდა ერა ანთ სმათიაჳჳა იყაზ დაადიღსა-ლან სძლად-გ-ღ მარგ-ტ აჳარჰაჳ ინგჳჳეღლანგ — „აჰა“ ანიჰჰია, აფ-ჰიგზბა-გ-ღ მარგ-ტ სმათიაჳჳაგ-ღ აჰმანგ იცეტ აჳარჰაჳ. ანი რჳჳა-დიგ ახჰა იმანგ დააჳან. ჳე დააჳაზ რეჰაბგ მსკუნ. ახს დგზინჳჳინ ლეჳამგ-ტ, დცახ-ან.

ანი აჳარჰაჳ დიგ-ფშეძარაჳ-აჰაგ კარშირანგ დან-ნანგაზ აფჰიგზბა [ჳს ლჰიეტ] — „ა, აბაფსგ, ჟარს ჳსაშროჳ-ჰია სგეჲგ ჳჳან ჟარს ჳზგ, ახს ჟარს მაჰანგ-არა მაჳჳჳეჳეზააჰ“ „ანციე-მჳიშო-ჳჰ, სარს სემტსგჳა სეტს-ან-ტგზგაზ!“ — იჰიეტ სჳკუნ. — „იბ-ზროჰ“ — ლჰიეტ სძლად. დღეგრგეზგლენ, იხგ დლაფშეჳა სჳკუნ-გ-ღ დღეხსჳეჳაზ დნსაციეტ. სნ-შით-ჰია აჳარჰაჳ დღნახან დააწჰიანგ ამათიაჳჳა რჳაზ-გ-ღ დაადღეღლანგ — „აჰა, ჟარჰაჳ, სან-აჳეგაზ ჰაჳგ სგა!“ — ჰია ლჰიან დმანგ იცეტ. აჳკუნ დანააფშე, დღნაფშეგუნ, იბეტ „ა, ბანაჳანღეტ, ბემსინ!“ — იჰიეტ, დჰიჰიეტ, დეჳაანეტ, ახს ლღეგჳა დაგეტ. სჳკუნ დღეაგღლან ამრაგღლარახ დღეშეცრო-ჰიჳჳეჳე. ბაჰაჳ-აჰიგ დღწანაგაღაეტ. ამჩანდგრ მანგ¹ აჳ-

შენიშენა:

¹ დედანშია: ამჩანდგრენ.

შეკრები. აუ-ეექტაწია, ხაზ-ხაზუნ უბარო. აუ-ექტაწია დღაწაგ-
 ლან იქტა, იტიგვაქტა აცი მეფში იხაგვლეტ. ას ყაწწეტ, ანს
 ყაწწეტ, ანს დეგვლან ღეზმეცეტ, აუშახ ღეცონ. დღანგ დღდო-
 ქტლეტ დეპიანგ. დენეტ აუ - შიქეგ. დაპვგხუნ იქტა, იტი-
 გვაქტა - გე დაახგწეტ. „არ — იპიეტ — აკალაქტურქტა ყასწა-
 როპ“ — იპიეტ. დღანღილან ვა ყაწწეტ. ხაზ - ხაზუნ იტი-
 წეტ აუ. იმან ღეღექტლეტ. იქიხტეშეშიაინგ დანეტ. მერა იტი-
 აქტექტა, დაჩა ქალქკ - აპვ ღენანგეეტ. აშეკმთან დანაშა,
 კანთარ ააშოგხუნ, იკალაქტურქტა-გე იმან, |მთათაქტა იშ-
 წანგ იმან| აგუარანდ ღენალეეტ. აჩინგ ხტლანდა იმან დღან,
 ანს ოკ დადხტეეტ. ანტმბუხხა დეხენპიუნ იტიგ - აპვ დაეტ.
 აქტუნ კრეშეგტონ ადი დეღლგხნგ მარკან ექტა ზაწიგ, ხარე ზა-
 წიგ დანეტ. „უინაჯანღეეტ, უხექტეშიაინგ?“ - პია დეგვწანეტ. — „შიმანთე
 აფარა-გე სეორეეტ სარგ-გ სეღლგხნგეტ“ — იპიეტ დაან. „უბრ
 ეფში ადგილ აპვ სარა სეოტ, შიარა რნაფეშა აუა, შიღეცხრაანგ
 სეექტეგშიანგ სეღექტეშეწი“ - პია რეპიეტ აქტუნ. დღეექტურწეეტ
 აბნი აქტუნ. დეგეტ იკალაქტურქტა ააშოგხუნ ღენეტ. დანგნგ,
 აქტუნ - პია დეპიანგ აუ ექტაწია ემიეკ აათგხუნ იღეგრეტ. ათ-
 ეპიანგ ღეგეშეგეშე ღემანგ ადაპვ დანაანგ, აუ ანგღა, — „აბრ
 ბარა იმქტა ბაქტაეი ღეგ“ - პია რეპიეტ აქტუნ. ღეგეშეგეშე ანა
 ადგ დააშინგ ღეგეშე-გე ღემანგ დენხალტ აქტაეი ღეგ. — „უ ნან,
 არი მეფში აუ ბზრა იფხეტ - ფხეტა იბგთადა?“ — „ქტუნე ითიეტ
 აბრ ბაქტაეი იღეგვა აგ-ამა მბაქტა-პია სეპიან დააგეტ“. დაღ-
 ეღლგხნგ იშეედაქტ ზეგ-გ იშინგ ირგლთან ირეტეტ. ღარგ-გ იღეტეტ.
 იქტაცი - ქტაცი ატიგვაქტა არშენგ - არშენგ იცონ ირტეტ. ას
 ყარწეეტ, ანს ყარწეეტ, ანს ცართა უპა რმრეტ. აქტუნ დაეტ. „ბარა
 აუაქტ ენაალაკ აშე რგლბგონ, ბეგწაქმეტა, ბეგპიგსნგ, უბართ
 სერეგზან ღეგეშე?“ — „ანცი იყნტი თობა უსტოტ, ებანახს იშე-
 გეშე აბრ მეფში არგტარა“ - პია დეტუნ — „პატიგვაქტა დამ-
 ქტა ენგყალაკ უარა უხანგ, სა სეგეპიგსნგ უარა სეუტიგ [სყ-
 ლოეტ — ღეგეტ].

ლოლუა კოსტა

აჩათა ჯამსუხ

პაქ დეგან. აპ რყან, ფა ზაწიგ ღემან. აპ შიარაცარა არ
 იმანგ ანან ღეცონ. დეშეშეშეარაცონ დანგნაფეშე ჩაგ ადაგა იშ-
 აქტა ირეტეტ. აბნი აჩათა ქტუნახუქტ ღეცუნ, აჩათ დანშეეტ. უპა

ბეზშის იწდგრ'ონგიტ აბნრ ასუჰტ, აწლავტუა „ენეჟ“-ჰია მანტრჰიალაკ
 აერგ-ტ ბეზშისას უბრრ იწეიტ. უბრრ იბ-ტენ აჩაათა ჯამსუბ.

არ ატუშეან სძავა-ჰავ, აჩაა რუციტეტ, აჰკუენ „ენეჟ“-ჰია იწეიჰიონო
 ღურკეტ. ღემანე დააგეტ აჰ ივენტ. დიააძეტ, აწარბ იირწეიტ.
 ღელუხეტ, დღოუნეტ. ბეზშის რუბ ღეგ-ტ (წეტ. დეწეღას ხინა
 ღეტუბ-ეტ აჰ „ენ-ანახგს უარბ იუსთეტ აბართ ატუხაქუთ. უთავა ცა-
 თნბ ჰყო. უთავა ოთბ ირტიუბ აბართ. აბრრ აჰკუენ უემწებტ უმარგუაყრა-
 ღეტყოუბ, საბ იოთბქეტა ზეგ-ტ იწეიებაკუ სერბა-ჰია უემწიარ, აკდა
 ზეგ-ტ რბა! უბრრ აკ ატუმერბბნ, აურბბრ, ღეგუიღ-ნ ღეტჰაბა“. უს
 ღემეტყუბ, აჰ დაამაზუხან ღუჟ-მწკუტა ღეტსეტ. აჰ დანუსტ აწ-
 თბნ იტემწებტ აციგ-ა მარჰიეტ ატიემაა: „უარბ იუბღურუამ ატუმ-
 ხარ ანახუნა უოთბქეტა-რჰე რყო“. დაბ-აჰიენ უს ემჰიეტ: „სა-
 რბ უსემწემბებზარ, სუთბახზარ, საბ იმაზარა სერბა“. აუროზორრ
 ზეგ-ტ იირბეტ აკდა. „უბრრ აკ სეტუმერბბრ, სუხეგსუოეტ“—იჰიეტ
 „აჰ, აჰკუენ, ისუზურბრ“-ჰია ემჰიეტ. ენრმწუბა, ატუთბნ იმან
 აოთბნ აწი ღლანდგლან აწი აარტენ, ღეგნერუტუშეტ. დანუნაუშე,
 აჰკუენ იწთბ-ყალა დააჰიენ ღეტუღ-ღ-ღ ღეტჰაბეტ. „აბრრ აკუენ იუას-
 ჰიონო“, დაამოტმენ აჰკუენ ავენტუა ღეტეტეტ. იფს-ანხრუ, — „უარებ
 სარებ ჰამეციბზარ, აბრი ატუბებზა, ზბატრეტ სუურბბნ აბნრ აოთბნ
 აჰებ, უბრრ ღესზავბ ფჰიუს“-ჰია ემჰიეტ რბააძბ ეემწემბებ. დარა
 იციემღეტ: „სარა სერეტ, აბნ უარბ ჰავნტ უემერტენ“-ჰია ემჰიენ,
 აერგ-ტ ამვა ღეტეტლეეტ. ღემანეტუბ, აძებ ღენგდგეტ, კუიღრგ
 აეტუშ აძტ ინეტუბ იჰანწაკენ, აძტ იფიენ, არახ-გ-ტ აჩერ-ჩერ-ჰია
 მაჰი იკლავრნ იცრნ. „აძბ, აძბ“-ჰია ღეტჰიონ. „ჰაჰ, უინაჯალ-
 ბეტ, უზერჰიჰიონო, აბრრ აყარა აძტ უყოეტ“. აძტ დაყუწენ,
 ღეტწაეტ — „უბბცრ“-ჰია. „საბბცოჰ, ნეყუარბ სერტ“-ჰია ემჰიეტ
 აჩაათა ჯამსუბ. იძტ დაყუწენ, ღეტლეეტ. ავტავგ-ე ემანტ იშეცრ“-
 აძტ ინრდგეტ. ალუქტა იშან ჰბა ნაყ-აყ. ჰუჟ აკ ალადა, აკ
 აჟედა რზონ, ალადა რუბ-გ-ტ დანძანტ იკუენ, აჟედა რუბ-გ-ტ
 დანძანტ იკუენ, ხარბ იმცკუა. აჩაათა ჯამსუბ იჯემეტ. — „ჰაჰ,
 აბბიბუა, სა სუზოშუა აჩაათა ჯამსუბ ღ-უბბრ ეგ-ა ღჯრუშაბ“. ემანტ
 ანჯეტგ-ტ იმანეტუბ ამვა გუთანტ აძებ ღემანეტლაზ ინიდგეტ.
 „წეტ შიკ იწჰიანე, ებ-ატებტ ამშაზ ისერშიენ, შიატუშეჟ ებ-ააუბ,
 უბრმა?“—[იჰიეტ]. აჟედა ინწაუშე, იცყა-შიყა¹ წაყბ იკაფსეტ.
 „შიაბაბ“-ჰია ღეტწიან, „ნეტუარბ ჰერეტ“ [რჰიეტ]. ემანტ იშე-

შენიშნა:

¹ ღედანშია: იყუი იშიყა.

ფშვქვკგზგ იცეფტ. იშინგეჟიზ აძიგ აძვიან ქიეცხა დეკაჟენ ინიი-
ხაგვტლ. „იყაუწოზი“-ჰია იზწანან, იყასწოზი, აშეგშეკანსქეჟა ადგილ
ანყა ესტენ ევლგეფტ, ეადლოჟიან. დეკავტლ ნას. „შეაბაცო“-ჰია
დრგზწანან. „ნეჟიარან ჰცოფტ.“ [რჰიეფტ]. უმ-გ-ღ დრგცლოეფტ. რჰიე-
ნარხეფტ. იშინგეჟიზ წლაჟ აქეჟ აძიგჰიეჟი რაციანგ [იქეჟიეფტ] აჟ
ამწიეჟიეჟა მალხნგ აგ-ღ მანბაჟეჟა მალაფწონ აძიგ. ართ ენგრბა, ადრუ-
ჰია აძიგჰიეჟი ფრგენგ იცეფტ. დანლბააფტ¹ მარან. „შეაბაცო?“—„ანგ-
ჟიარა ჰცოფტ“. უმგ-ღ დრგცლოეფტ. იშინგეჟიზ ქეტა-ხუქეჟ-აქიგ
ინეფტ. მან-ნგმზ, პანგჟ აჟამწეგრჟე ყაფწონ, ინგადეგლოეფტ. „შეაბაგვლ,
სარან აჟამწეგრჟე ყასწან, აბრრ აობჟიანა დუ არა მატიანამ, ენ-
ტიე აგჟიარანდ აქიეჟი. იგანგ სანანა არან შიგჟან“-ჰია რეჰიან, იმან
იმღმენგ, აობჟიანა ინანქეჟმარშიან იყიანჟეჟი ილგეჟიეჟენ რმანგ ათგ-
აქიგ ნანგ ირგვლან დანაფტ. „შეაბაცო?“—„ნეჟიარან ჰცოფტ“. უმ-გ-ღ
დრგცლოეფტ. ემანგ აბჟეგჟე-გ-ღ აბნრ აფჰიგზბა, ზჰატრეტ რყაზ,
ლგენგ ანუმიბუჩხა რგფზნარა ნარგეფტ. სალამ რგრთეფტ, „შინალა
შეაბაგვტლ“—ირჰიეფტ აფშეიმიციან-გ-ღ. აფშეიმიციან ხუჟადლოჟიან, რაჰიშ
ზაწიგ, რან ათანქეჟიეჟი რყან. ასასციან უს რჰიეფტ—„ჰარან ჰანანა იეი-
დგრეჟოეფტ, ჰანააფ ნანგს; შეაჰიშან ზაწიგ დანაგრეფტ. იეიეჟრ-გ-ღ ბინონ,
იშეგმეჟრ-გ-ღ მგრგლა“—რჰიეფტ.

„ჰარან ჰაჟიანდ დანარტიორეფტ, ვეჟიანციე შენ, უმ იზჰონ ჰარან
დჰანმოჰ, შიარან შიადიე-გ-ღ დეშეარტიან.“ — რჰიეფტ აფშეიმიციან. იდ-
რტიეფტ ნეჟ-ანე. რგციეჟი რშენ. იყარწან, ინგან ირგმწარწეფტ. დარან
რან რან ათანქეჟიეჟი დეღდრტიეფტ, აგ-ღრთ რან—აძე ზეჟიან. აბრრ
ანსარან-ჰიე შეინჰანა, შიეჟიგზბა დეშეაპთორე-ჰია, ანან აძე ზეი-
უან აჟეიციეჟი იჰეფტ ზეგ-ღ. მერა იტიეგ-ღ, ათანქეჟიეჟი ილგეჟიან-გ-ღ.
ჰაშიანეფტ—რჰიეფტ ასასციან. „წოჟიეგ შიარან შიადიე [დანიეჟი] აცირთა
ანოჰ, იდინგეჟიანჰაროჰ. შიარან იდინგეჟიეჟი დეზეჟისთა“-ჰია აფშეიმიციან
ასასციან ირგზწანაჟიეფტ. „ჰარან იდინგეჟიანჰაროჰ იპანოჟ“-ჰია დანლგზეფტ
ალჟ ზეჟიან. დარან რან ათანქეჟიეჟი, ემანგ აჯგაგ-ღ იციეფტ ეიანანეჟი
ჟიერს. დანცონ ათანქეჟიეჟი კჟიეჟიეჟი ხუდ ნანგჟ ააშეიგლხეფტ. რანგ-
ანაჟეჟი იუს ყალეფტ. რგთეჟ-აქიგ ინეფტ ნანგ-ღ. ენ-ნგმზ, „ნან, ჟი-
არან უქეჟიეჟი, სარან—ათანქეჟიეჟი, ჰატიან, ჰაციანეჟი; უნგ ნეჟიეჟი“.
ინგ ნეჟიეჟიეფტ, ათანქეჟიეჟი ლჰიანტიეგ ხანან. [ათანქეჟიეჟი] ინგ დეშე-
ლათეშეჟიან დანბანციეფტ ალჟ ზეჟიან. დანგციან, ანუდ ნანგანგ ინგ მალ-
ალგფსეფტ, აქეჟიეჟი ნანგანგ ინგ მალალგრტიეფტ. ანუდ ანანან აქეჟიეჟი
ბტეჟ-ტიეჟ-ჰია ინგ მალასეჟიეჟი აქანჰონ. ათანქეჟიეჟი დანლათეშეჟიან
ჰონ. ათანქეჟიეჟი აშეიგ-ჰია დგრბონ დანანეჟიეფტ. აბნრ აშეიგეჟიან მანგ-
დგრჟეჟიან ინიგნიეჟიეჟი ადგილ-აქიგ, დეშეგციან იდგრტი. ნას არწიან-
ჰია დეჰიეჟიეფტ. დეგფზნეფტ იგზანა აში ზერშიეჟი: „ჰაგზან დეციან“,
შენიშენა:

¹ დედანშია: დანლბაიეფტ.

ხვდკ სეშცია რყან. რეწფბღ დგადან. ჩუანყ-პზნა აბღსთა ერს იზღნ
 იყნარპაჟან, აკ თააცის რზენ. არი დაბუხტეეტ. დანამუხჟა, სგანგანშა
 ყარწქეტ ითანცაცია. აყუღღრფაჟ ლქივ იცანშოა დაშცია გარდანა რჩივ-
 ღღრჩიმზაჟეტ. აწფბღ დანანა, იშოაპანზი-პია რეჰიეეტ. „იპანპი პან-
 ნგზ, ძკჟ გყოუპ, უკუტტბა ძკ-პია დაშთოპ, უბრი ღგცანგ აშაგანდა
 დაშცია იზგგლმ-პია პარპიეეტ“. რჰატო აადღრხიან რმანე იჩა აკუადღრ
 სქწწანე დჩივქილანე ღგკეტ. ღგშინგჟაზ, დარა ხარს ღცანგ გორრ-
 ღკ-აქივ დსქწიეეტ. იჩივ ქივჰიან, ჩარძაკ აქივ ღგნადგლან აჩარძკჟ
 აჩს თიგგონ. ჟერს სჰარა დსლაგეეტ. ანს ათგარაგჯ დანლგეეტ, აგ-
 გჯ სჰარა დანლგეეტ. აჰრგნჯჟ უს იპიეტ — „ანანგალბეეტ, ჰრგნაჟ
 ითგწგ აჩს ზჰაზ კრგზლოჟ ოგგქჟა ღგყამ“. უს იპიეტ აჩიჩა:
 „ხეში მანათ აფარა სკთ, სურია რაშკ იმოპ-პია სანაეტ, რმგსწოეტ“.
 „უსთ“ — იპიან იგბა ღგნთაფშინე იფარათრა აათგზენ, ხეში მანათ
 აფარა რითეეტ. რმანე სურია იპივ აშკეჟთან დნეეტ. „ურანშ სგ-
 რჟა“ — პია გჰიან, — „ბზიოპ“ — იპიეეტ. „ჟოჟივ ისთარ აბრი, მი-
 ნუთკ დანგ ჟერს დააჟრეტ, სხეში - მანათ-გჯ სე ისზენაპ-პია
 იგუჟ დაანაგან დგეჟერღანე რითეეტ. დაადილგგან ირანშ აკუადღრ
 ინსქწიეწიეეტ იშამქაზ: ანშით-პია აშკგლ იშაპგ ინაკგლგენ დან-
 გან სურია დანანაფშო რანგჯ ოგგჯ იბბეტ. დგლგზ-ღგზუა დანქჟიეეტ
 სურია. უბრი არანშ ჟანშოგგჟ დაშანან დარს უბრი დანქჟიოლჟონ
 სურია.

აჩიჩა უს დანაპიეეტ არანშ: „ჟარს უფსეტ“, — „სარა სზლო-
 უშოაზი?“ — „უზლანსუჟა უბან“ — აპიეტ, აშოგ-პია წაყს ადგილ
 აჩინაყრო დანალაგა, არანშ აგანან დსვატიეეტ. ნას სჟედა ეხან,
 სჟივან¹ დანაყარტგ, ანს ჟანგჯ აგჯ დალმშიეეტ — სქკუნ ამგჟაცის
 დწაჟეეტ. რანშ იწწანეტ: „ჟარს უხანა ბზინაპა“. „სარს სხაწს
 ბზიოპ, ანს სარს აჟს ისგმოჟ ჟარს ათგვ იქჟეჟწაროპ“. „დაბჟკუ“-
 პია იწწანეტ არანშ. „ძკჟ რყოუპ, უკუტტბა ანძჟა. ანის დააუგარ
 ჟანშცია ბზინანტიოტ-პია დანსარპია, უბრი ანგ სკოეტ“ — იპიეტ.
 არანშ გეჟერღეეტ: „უყამჩგ რლჟლჟანგ² ისანარხა ემპკ აწარშგ
 ზაადრა სცია სხეწგრტი ეფშა“. უბანს დანაპია, დაპყაჟ-პია იყამჩგ [იყ-
 ეტ] სშთაბჟე ვერსჟ სყარა ირანპარტივ ეფშე ვგ რანაეტ აღიქან-
 ჟან. კგრგჯ ნაბჟან, სპყაჟ-პია ღგბჟყან, ჟბახუკ რგბჟანა სშცა ბჟყ-

შენიშენა:

¹ დედანშია: სჟივან ან.

² „ „ „ ირლჟანგ.

რნ. უბრს დღეებწენ, დღეენ, აყაფ-ჰია. უბრს აბახუ აჰეჲ აძლადღეზახტლადღეშუახ აძჲ ზითახ აზნა აწიცა [ააღლმწფაანგ] რმანღ ღლაზნაჰიჲეტ. აკუ-კუ-ჰია დღეჰიჲეტ აძლადღ: „ჰაჲ, უნაჩანღეჲეტ, იზგო, უბრბან სწიცა?“ — „იზგო, იზგოჲოზი?“ — „სარს სწიცა იზგართანღ რყახ აჩიჩია აჰკუნ, ახს უბრს არს დღეააჲამგო“. [ლჰიჲეტ]. აჰყაჰ-ჰია ზნაჰკ ზწახ რაჲე დღეჲეტთან დღეჲეთალღეჲეტ აჰკუნ. დანანტღეჲეტ აჰკუნ. — „ბარს ბგზშოთრანყა ბცა. სარა სრუჰ [აჩიჩია] უჲ“. დგზგზჰიჲენ დცეჲეტ, დგზღღღღ. იჰააჲახან, არანშ დღეჰაჰეტთან აჩარძრაჰე დანაჩეჲეჲიჲეტ. „შეჲგზნაჰეტა“ - ჰია რგჰიჲეტ. უბასყატეჲე აჲაჲ იგზღლახ საღმ რრთეჲეტ. აჩარძკე უს ეჰიჲეტ, აწიცა თეჲრცეჲენ: აჰეტაჰკ აზნა აძჲ ოთანჰკ აჰეჲ ირგგღ, დჩიჲ ოთანჰკ აჰეჲ ჰეტაჰკ აზნა აჰგ“. დგზგზნლა, აწიცალა აჰეტაჰ ოთან აძჲ ოთგზნღ იგნეჲთეჲეტ. უჲ რაძგზნეჲეტ. აჰატეჲ, ზხეჲეტ. იჲალ იშეჲეტ. დანგზანჰიჲენ იჩაბაჰაჲე დგზნაჰეტთან აჰნღ დანაჲეჲე დგზალაგა, აშწიცა დგჲართან, აშააჰ-ჰია აჰგჰაგღ ინეჲ რაართა-ჰეჲ ეჲეტ. ააჲგან უჲჲეტეჲე ძე იღგჲრეჲეტ. იბზანახანშია უბანს რხე იღგზბეჲეტ. „ანციეჲე ჰიშოჰ“ — იჰიჲეტ. აწიცა ააშოგზხეჲენ აჲროზორრ ოთანეჲე ისწე ირადნეჲე იგზგზაჲეტ, იზაჰუზა-ალაჰ-გღ ზეგღ ანგყაჲწა, აჲრია დანარსენ: „საბ აწიცა აბრს ოჲე ოძანღ რმან“ - ჰია დანაშეჲეტ. დანწიშეჲეჲე აცხრაჲა აჲრია ჲრუჲეტ. აბრს ოჲე დგენღ დგზარგან, აშწიცა-გღ ეჲრ-გღ აძბეჲეტ. აარს უბანს იჰიჲეტ: „სარს უბრი ეჲეჲე აწიცაჰეტა სზააგარ, ჲოშთან იშეჲე-შიშორა?“ ეჲრს იხე მცხჲრას აშწიცა თეჲეჲეტ. იღგჰეტეჲეშეჲენ ირანშ აჰეჲ დცეჲეტ. დგზაჰეტთან აჰყაჰ-ჰია იღგჰეტეჲეშეჲენ აშჰა დგჰეტლეჲეტ. დანცოზ ჰე-ჰეჲე ჰიჰიარს იყაჲწეჲეტ. დანწეჲეჲე ნახე ახუმბჲიჲახ აჰჰკ იჰეჲ დგნეჲეტ. „ხულუმზია“, „ზზიალა ჲეაბეჲეტ!“ დანეჲეჲე, ააშეჲეტს აზგწეჲეჲე აჰკუნცია აბჰარ რგმანღ იბეჲეტ. „არს ზაჰეჲი, აჰ“ - ჰია დგზგზწაჲეტ. — „სგჰკუნ დღეჲგზენ ანგშეჲენთრა-ჰეჲე აზჩარა-ზე შიჲგგჰე აბჰარ რგმანღ იღგჰეტეჲეწოტ ესჲუხა“. ააშეჲეტს ირეჲაბაჰეტაჰე იშეჲეჲეჲეჲე ზეგღ იწიჲახან, იცარ — იზააჲამგო. ანთ ცეჲეტ. აჩეჲეჲეჲეტ ასას, დღეშანღეჲეტ. აჰ დგნეჲეჲე, აშწი-ჰია დგჰეგღღღღ აჲტენ-ჰეჲე აშე არტგენ დგჲეჲეჲე დგჲან ადიჰეჲე დგნეჲეტეჲეტ. აბანთ აზცოზ დრგშოთლანღ დანნეჲე, ოჲეტეჲესა ნგშეჲენთრადა აგგმბეჲეტ. აშშეჲეჲე აჰ-იჲეჲ დანწეჲეჲე აცეჲეწეჲეშეჲეღათენ ადგილ დგთატეჲეტ. დგშე-თატთან ჲეჰეჲეჲეჲე აჲარჰაჲე დგჰეტთანღ ღგჰეჲეჲე ღგმანღ, ახჲმარგა-ჰეტა-გღ ღგმანღ აშეგრ-ჰია აჰ-იჲეჲ ინგშეჲენთრა ატნა დატეჲეტ. ღყამჩეჲე ააშოტლზენ ირჰიჰიჲე აჰყაჰ-ჰია ანგშეჲენთრა დასტ. ანგშეჲენთრა აააჲხეჲეტ. დანგნაჲეჲე, აჰკუნ დგჰეგღღღღ. არს ზეგღ ასას იბწენ. დარს აჰგჰაგღ ეჲდღთანღ იშეჲეტეჲეჲეჲე ღგშოთახ აშეჲე-ჰია ღყამჩეჲე ღგეჲეჲეტეჲეტ ასას. აშეგრ-ჰია [დგწენ] — „სყამჩეჲე აძეჲე

იძიებთ — ლპივი. მარს ღენკაქუნგ სმიგრ-ჰია ლუტარჰპუ-გ² აგ²გ²გ² ილგმანგ ავედა ღღიგქილუე. დანგნაფში ლუკამიგ კნგ ღუკაგქლუე. მარგ². — „ჰაე, აქკუნ, აყამიგ ზმათიახუგზ მუღრგ²ტომა?“ — „მარს მანგყამწოზ ზეგ² სემბრე“. — „უბრის ეფეში აქკუნ მკუნ იზყაწართაზ, ახს უმ დაახგოღაზ არა.“ — „სარს სოპ არი“. აპ-იფეე მერეე მაად-ხალტ. შიანანდა რყან. აპყაზ-ჰია ღენგმსენ აქუბა ღღლთაჯრგ ღღეე. იშიგყახ იყალტე ინგშიენთრა. აპ იკრყა დაადტ აქკუნ. აპ ღნაათში ჯამანტას იკგეტ. არსტიგ ინგეაზ აჟას ოკე დააჟამგეტ, არი და-ადტ. აპ უბანს ემჰიეეტ აქკუნ: „აფსხუგ იზინანგ რზგუროპ ღოსგ რენგშიენთრა-ჰიგ“ [ჰია] აპ იყამწიეეტ უბანს. აქკუნცია ზეგ² ემ-ზანგ რყან, აპაპცია მახანტონ ანგშიენთრაჰიგ იყამიგ აამთგმენ ანგ-შიენთრაჰიგა ღზგსლაკ - გ² აპ - ჩაპ - ჰია იგგლონ. იშიმედაკუ ზეგ² კრგრჰან ეადტიალანგ, აშია ჰიანგ აგურჰ-ჰია აჯნგ მაადტ. აპ ომა-თიჰიეე იშიგმენგ, „ეხ² ნახგს აჰიენთეარრა სარს ისნაალომ. ჟარს არი აყარა იფსგზ ეილარგე ზერგგლაზ აჟაჯ იჟმაზ“ — იჰიეეტ აპ. „სარს აქგმზარ აქგ —, უბრის აყარა აფსაფა ყასწო“ ანციბ სანგყამ-წა“, „შიგმეში ბსრახეეტ“-ჰია ღენგრფგრწენ აშკა ღღქილუე. ომაზ [არაში] ზაწიგ აბრის სბრეა მალაიბაპ — იჰიან, აპ იფს რითეეტ. ღღკო, ღღკო ღღშიენგეაზ გაჰიჰკ-აჰიგ გოროღნგ დახნგეზ, აშშიენგ აჰიგ ალბაჟია იზმეშითჰან აჰ გყახააპ. ფჰიგზბაკ ღეახან ღღმანგ ად აჰიგ დააციგრყ²ოადტ, ღეახან რჰიბ აყჰიჰ-ჰია ალბა დანასლაკ, აუროზო-რორ იფგზაა აშშიენგ იხნაპალონ ზეგ². უბრის აყარა აჟილარ რყახ აშლა იწიონ, არახ² რგჰატი რყახ ახჰ-ალრან. აბრის აქკუნ დანნეე, ალბა ღენთლან, ალბა ცარს მანალაგა, აყათ-ჰია დააციგრყ²ან ღღე-ხან ღღმანგ ახ²შით-ჰია ღღემყჰგწასენ მალგმეგჰიეე. მერგ² დაახგნ-ჰიეეტ არახ², ლარგ² ღღწაბა ღღეეტ. უბრანგ² აშჩარა რყახ ზაურო ჟოხკგ მარმჰიაზ ყამღეეტ, აქგმზარ აქგ სთახგმ-ჰია რგ-ჰიეეტ. აშვიგ-ჰია ილგქიეგრშიენგ მგჩგბეგე ნყჰიარა ეზგყახ შებე-ანდა ღნეეტ. დახნეეზ ალგილ აჰიგ ღოჟე იფსგ თანგ აშელ ოლგმანგ ღმან. „ჟარს რყაუწოზი არა“-ჰია ღღმწანან აქკუნ. დანგმწან, „სა-რა აბრს ჰისახჰიჰიეე ზეგ² რყან-ჰია სნგეაზ, ღარა იბჰანარ, ჟერს-ბჰეეე აქუნ ახს სუზმეეეტ. სუჰშიოადტ, სრუჟე, უსჯიშიარ ყა-ლბა“, ანციბ ობ²ალა თობა ყამწიეეტ ალოჟე. ეახან რჰია ალგრ-ჰია იფაწს ღღლ² სსანგ ღღრუეეეტ. ღღრუეეენ ღღეეტ ანი ალოჟე. აქკუნ ღღნეეტ ითგ-აჰიგ ნახ²გ ახუმბუჩხა. ოკგ ღღმბაკჰია ღღგკ-ნალან აჯნგ აციარღალჟ აწაყა ღღწალუე. აჰისახჰიჰიეე ახჯკ-გ² აკგრ-კგრ-ჰია იჩიო მაადნ აზალაჰიგ რგსტრლ გ²ჟეჰან მარგმწაგელტ. ორთახგზ აჰატი-გ² არგჰიტი-გ² მანაჰიეეტ. მანაჰიეეტა, რნაპადგ-რკგნ აწიეეეე რგლა აჯგ მანგრკელეეტ. აჰაბბგ აშლაბ — „უბრის აყა-

რა აქვას ნესგროვიანს უკუტეობა აძ-აზგ, ანციის ღმინგვიანად — ლპიედა, ავ-გ-გ ლეიედა. აგუბეუანტი ძძლად დგვლანგ: „აპ-იფა ხაწას ღესგმან, უბრის აყარა უღლარგ სტკუძენ სტყან, უბრის სგზანათ სტმგზხგზ ანციის ღმინგვიანად“ — ლპიედა. აფობგ — „აბრას ავ-გ სპომ, ზეგ-გ პალერგვედა უბრის ბტკუნ, აბრას ღტყოუბ“ — ლპიან, აპისახუჩქუბ ინგან აფარლას ინახან ინაპგ კნგ დააწვრხგდა. ღტყან უა ფტორანდა. ღმობგყახ, ინ-იშორახ-ყა იგუბ-აადგო ღსლაგვედა. აპისა-ხუ-ჩქუბ აემას ღყარაწიედა — „ჯგმ, უგუბრუგდა, იუბ-ზი?“ — პია იზწაადგ. „სარა სემგუბრუგარ უბა იგუბრუგდა? სანციის ემბაბაციის ავგჯაგ-გ უოწიგაშობახ იკანპანღ ირუბორგ წიგცა-მგჟიღაზგ“. აშობა-პია აფობგ-ზბა ეფობგ ღტცან კაწვრკ აზნა აწიციქუა ღმინგ ირხგჯახგჯაუა ილმინგ (sic!) დააკტლსტ. — „ა, ჯგმ, უაწიციქუა, აკგ უაყუბწწ, შობაყა-ყოუ, უმბო.ა.“ — „არის ეზგზგუბგშობ, სარას სგზგოდა“ — ენრმპია, „უემშიან“ — პია ძძლადციის აზგჯა-გ-გ ეცტგრპიედა. ინუღმგდა აუხა. აუხა მანხუღას, აერას ღღღრციის, დარას აზგჯა-გ-გ ძძლადციის ააადგლანგ — ანციის იპიედა. ენრმპია, იშობლანგ იციედა. ძძლადციის რუკაპობიგჟყალონ. აშუგმთან ბტკუნ იზღ ღმობგყახ იშობაბაციის იბგდა. ძძლადციის უს მარპიედა: „ბტკუნ, უარას უცანგ უუს ყაწა!“ დანციონ აკუბანგ-რახუც ირთიედა. აზგ დარას მანგრკგლედა ძძლადციის. აერას ბტკუნ ღტცმგდა აუსპობართახ, მაწიციქუა-გ-გ იმინგ ღენგდა. მანციის მრუფედა. მანციციქუა იმგრხგდა ზეგ-გ. დრკანგ-ახ, ურთ-გ-გ სასტიქუბ რობ-პია იპიედა ბურიის. ენგმპია, იკრნგ მანგრწგსგდა, აპისახუჩქუა აზგჯა-გ-გ აყაფ-სღ-პია მანგტლსენ, რაშის იმგხცი კნგ დაარღღ-რგვედა, მანციის-გ-გ, ჩაერას-ყაფშქუა რგმან, იღგრიშენ ამცა აფგრიფგრ-პია პიენთქარ-გ-გ, ბურიის-გ-გ, რპციამზარ აკანგმგხედა. აშობა-პია მანგზპიგენ აზნგ მანგდა. აზნგ მან-ამაზ ბტკუნ ძძლადციის აზგჯა-გ-გ რგინარა იუედა. ამპობგ აჩარძღ ღმთიედა. აგუბეუანტი აპ-იფა ღმთიედა. აფობგ აკაბიტიან ღმთიედა. მარას ბტკუნ ღმბზრახედა, ღტპიენთქარნგ ღტყალმგდა. ზეგ-გ მარას ინაპაპიგ იყალმგდა. აპისახუჩქუა რხაციის ირმინგ (sic!) იციედა ღოსტ. რკუნგყა. მარას აფობგ დაადგმგდა. ნაყ-საყ ბზია ემბაბოწ იმობგყახ სარგ-გ არახს საადგ. უბნტოგ ფგლგვღტკჯამე-პზნა ატიან [ისგრთიედა] აფგლგვღტ იტო სემბანგუბ თგრქუაყ დაასფგლან, მანგმგვეკენ აფგრ-პია ინიგუბღღსწან იშობგ მანტქუშიან იფგხანანგ ინცრასწიედა. აგ-გ ატიან თგრქუაყ ღტყოუბ, აჩანგ ინ-თან, დაასფგლან, სჯამ აასგმგხენ ახურპ-ხურპ-პია ღმობახროზ ინგ ინთაფან ინგ აურიოზორარ ხუცტ ქუბამქუა იცინარპიგდა.

ხევეკ აწმეცია იყან. რეჰაბებ რხდენ ყერგ-წიერგ-ყლემპანგუ, აგუბ-
 უნგტი — შიეშეჰამსა - შახტარ, აწწებ — კუტალ - ციანგ. ახვეკ-გ²
 ესქენგ² ილ²ჩიან, ეგრემამბტ. ირემან ზეგ² რუხეჰალაზ ზნგკი
 ეიკი აქუნ. ეჰჰეწეჰტ. ენგჰეწეწუაზ, აჰი, აზნგ, ჰანგჰ მანუაღერფმეგნ,
 აჰაბებ რქუნაგონ აჰაბებუშეა. ზეგ² ეჰაბებ იგეჰტ, აწწბციბ აგ²რ-
 მრუტ. ენერმოუ, იგუბლ² შთერხენ იჰი რძარცგ² ალაგეჰტ. ჰარა
 გუქვარას ენგჰე, იჰი ლქაჰენ იშგ²ტ. აციბ აანგჰენგ, ეჰჰაჰყ²წანგ
 იწანაჰტ. ამცა-ჰიე ირფმეშან ილანგან ალულრა აჰიე იყაჰწეჰტ.
 უხგჰ ლ²ჩრა ალადა იცეჰტ, აჰედა იცეჰტ, ახან ეგ²რმრუჰტ. ჰა-
 ახენჰიგნ, რაშმ იზნგ იფჰიგსგ² ჰერგ² იშეგციბაზ ინგუნალან ადიჰ აში
 დგლაგლეჰტ. აგ² ადი ალულრა დგქქულან, აცგუგ — აჰეჰე ღეჰიჰე
 დლაგეჰტ. იფჰიგს დან²ჰაზ — თენ, თენ, აცნ² უაგანაჰტ, უარა ცგუქჰ,
 უოჰიე აქუბც აჰეჰე უჰგ²ტ-ჰია ლჰიეჰტ. აგ² რქუზ იჰათერხგ²ხუ ხუქვ
 ახან ემეჰან იხთანმწეჰტ აქუბც. ხუა-ჰია იბჰე ირგჰეჰტ ხუქ-ხუქლა
 იკუნა ჰას². იკუნა იბჰე გგ²ჰტ, უბრი-გ²გ ხუქ-ხუქლა — „იკუნესა
 ლთა“ — ჰია იჰიან. აფერ-ჰია ხუბ² რქუგ²ჰ მანჰიგზა აათგჰენგ, იკუნესანგ
 ინგანგ აჰათერხგ²ხუ ინთეჰწან დეგ²ლბაჰტ. დანგლბაა აამთაზგ ყერგ-
 წიერგ-ყლემპანგუ ჰააგჰეჰთან დრგ²შთალეჰტ. რუჰიბც ეხ²ნგშთარწაზ
 ჰანხურჰტ-ჰია, აგ² აჰაჰ-ჰია დაჰკლსენ რუჰათერხგ²ჰ ჰააშთგჰენგ
 იყუბყუა რქუწან აზნგ დანაჰტ. აზნგ დანაჰჰ, იფჰიგს დგციბან; დაჰარ-
 ჰიგჰან, გ²-ჰია დაჰჰიგსგ²ჰტ. „ბანაჰანლბეჰტ, ჰაკუბც ხუქვ ირგონ“ —
 იჰიან. „ბენგანგ, ან იშეგნდგუჰრა იყოუ ანგ.“ ილგ²მანგ დანაჰტ. ინ-
 განგ აქუბც ზეგ² ითარწეჰტ. ხაწეი ფჰიგსგ² რგხანგ იყარწეჰტ.
 აგ²რთ ენგციბა აშთახ² ჰაჰკლსგ²ჰტ, იფჰიგს ლგ²მათია ეხ²ნგშთაზ
 იძანგ ჰაჰჰეჰგენგ, რუჰადიგ ჰაჰჰეჰეჰეჰტ. ილაშცამბი, რუჰადიგ აშეგნ-
 დგუჰრა იყუბყუა იკქუტერგლან იმანგ დგეჰტ. უს ყერგ-წიერგ ყლემ-
 პანგუ დაჰჰიგსგ²ჰტ. „უო, ბარა“ — იჰიეჰტ, „ჰა“ — ლჰიეჰტ ლარგ²,
 დაჰფგ²ლეჰტ, დანანაჰფგ²ლა იფჰიგს ლაკუ(!) ჰნ²შეჰტ, „ჰაკუბც რგმ-
 ანგ იცეჰტ“ — იჰიეჰტ. „აბას ირგმანგ ინეჰოჰტ“-ჰია აბარი აქუნ
 იჰიეჰტ, დანაჰ — ჰარა დღეჰქუტეჰეჰტ, აფჰიგს-მათი იშეგ² აჰიჰიან-
 ჰია ჰაჰჰეჰეჰენგ ინკაფსანგ დგკუნ დგ²შთალტ იკუნა. დეშენგ²ჰაზ,
 ეხგ²ფო - ეწგ²ფო¹ დანგნაფში იშეგნდგუჰრა აქუბც ზთაზ ირგმანგ
 იშეცროზ იბეჰტ. ხარა-ხარა დრგ²კოპ. ხარა ჰანგ²ჰ, უოჰიემთ დგჰა-
 ხ²დ²რ²მ, შთა ჰაჰგ²ჰტ — რჰიან რუჰადიგ აშეგნდგუჰრა ინეარგ²ლან
 დლ²ქუტეჰეჰტ. აგ² დგცან აშეგლა, ჩიან ამპანგსთა, ადი, ამჰიე —

შენიშვნა:

¹ დედანშია: იხგუჰო-იწგუჰა.

ათსნტის აძიგჲ ყარაჩქი ეაჲციან. სყარაჩი მაჰანეტ, უჲა ღჩიმა-ზაუჲპ-ჰია. იბარპ-ჰია დაანეტ. რბ-ზი-ჰია ღწანანეტ. ღხუპ-ჰია მარჰიეტ. „უზზუგდახანანეტ, ებქელწი?“ — ღწანანეტ სსას. „წგსხაძამ, ახგ რქჲ-შიეტ“ — რჰიეტ. „ჰამ, აბაათსგ, აძიგ ღსგნგ საამრ-გგ სგრფხა-შოზაარგნ, სარა აწგსხა რლწგზ ჳგსმან საანეტ—პკუმზარ ახგ შიგქჲ-შიაზ იზღგრგრ—სააჲმგზტ“ — იჰიეტ. „უმშო ბზრანეტ“ — იჰინ, ღნ-ხგნჰიგნ, რშთანყა ღცეტ.

ჯ. ა.

— ჟო, ხელუბზრიაქჲა!
— ბზიარა უბანეტ, ბზილა ჲაბქეტ!
— უშოფსყო უმჰიონ'ჲ, შიგებგაქჲრმა?
— ჰსყო, უხგ ზგეტ, ჲინგგ, ჰამბგრპ! შია შიგშოფსყოჲ?
— ჰარგგ ხარ ჰამამ, უხგ ზგეტ. — რყოზი ჲინჰა სციგა-აბზრია შიქტანგ?

— აგგ ჳყამ, ბზრარობ.
— ჲინჰა, აღრჩრა-ქჲჩრანგ რყოზი?
— აჲ, აღრჩრანგგ ამშაქჲმ რყოზ.
— ამტსუხოზი შშიან არრ აღრჩრა, აფსჲხჲაქ ამრჲქქეტ ჲინგგ, არანგგ. რყოზი სგნტიან ვ'რხრანგ, აჩაჯრანგ, სჲაზგ?
— აჲ სგნტიან იწტ ბზრია. აჩაჯრანგგ მჲაქანა ამჲჲრეტ ყამათლა, არრ სნანგს ზეფშორა-ხშოჲტ, ახან ამბრჲიგ ხუქგქ აქჲა რთანგ რყოზ, უბგს ამბრტ. არა, შია შიქტანგ იშოფსყო აჩაჯრანგ აგ-ანგ?
— მომრჲ, არან იშოფსუბ აჩაჯრანგგ. აგ-ანგგ მჲაქანა აამ-თალა ამჲჲრეტ.

— ანციეჲ ჳწშო'ჲტ, ჳუმტ, არაანგგ უს რყანანეტ.

(ჲანიი კჲასტანღელ)

ანლაზღვი ღა სიტყვის მასალა

აჯგესთჳ აჰათა ირფსაათჳან აჯგ იმაძამქუა. (ა. ჯ).
ეშმაკი გუდას ალბობდა, ღვინო კი არა ჰჰონდა.

აცღლ აწლა იქუტყალანგ ახუ-ზშოზ რეაფშო...
კვერნა ხეზე რომ ააგდეს და აფასებდნენ, იმის არ იყოს...

აჩაგ ზმამგზ არყუღტიგ იქუგაწონ.
უცხენო [კაცი] კვიცს იღებდა [ვალად].

აგ-გზამმ იგუგ ღგუბ.
ვისაც არაფერი აქვს, მისი გული ღიღია.

ზებზადა—ზეხტლამ ასსაბიე...
ენის მეტი რომ არა აქვს რა [პირში], [ისეთი] ბავში... (ე. ი.
მხოლოდ ტირილი შეეძლო, სხვანხრივ უმწეო იყო).

აოჯგმგქდა აყუარა-ყნგ იქუტყულაფეტ.
უბედურ კაცს წყლის ნაპირს დაუღამდა.

ზან აცემნგყუაზ აჩაწკს აბგა ანჰეფეტ.
ღელასთან რომ არ იარა, [ისეთი] კვიცი ტურამ შეჰამა.

არ ირციენხანზ ბაკურა იგაჰეტ.
ჯარს რაც დარჩა, ბაკურამ (სახელია კაცის) წაიღო.

კუმბგლ, აჩა აანწია, აშშია ღგქუტყუან.
კუმბული (სახელია კაცისა), პური როცა გათავდა, სუფრას
ავლებდა (სტაცებდა) ხელსა.

აჯნგ ზლაყარწაზ აგურანჰა აღიანგ კარგუჰან.
რითაც სახლი გააკეთეს, იმ იარაღს გარეთ აგდებდნენ.

აჯესთაა ათიან რხნგ ამცა ცრეაწონ.
ეშმაკმა თივა მოსთიბა და ცეცხლი წაუკიდა (კიღევ ღიღი
შრომა სჰირიაო).

ზაშახტა—უთრუ ძაშია ჰია.

ვის ნავშიაც ზიხარ, მისი სიმღერა თქვი.

ძაკე ზგეზ იხე იდგრუან, ჯგძა ზგეზ იხე იზდგრუამეზტ.

ვისაც ერთი მტკაველი აკლდა [ადამიანის ჩვეულებრივ სიმაღლეს], თავისი ამბავი იცოდა (თავისი თავი იცოდა); ვისაც .ორი აკლდა, იმან არ იცოდა.

აჩუან ითაზ ზემქაშაზ აცა ითაზ დახებანუან.

ვისაც იძის ჰამა არ ეწერა, რაც ქვაბში ელო, სასიმინდეში ზოგავდა [სიმინდსა].

აგეზმამ უცა დეტოუმერტუმენ.

ვისაც არაფერი აქეს, შენს სასიმინდეში ნუ შეახედებ.

ბჰმა ანგნწიაშა ტიგვლა ეას'ტრეტ.

თხები თავის გაწყვეტის უამს რქებით დაერევიან ერთმანეთს.

აძე ხგწნე იდგქულარ ძარა უაშთალაროპ, უხენპიერ უაგრ'ეტ (d. აში.)

ადიდებულ წყალს (ნაპირებზე გადასულს) უნდა მიჰყვე, უკან რომ დაბრუნდე, წაგიღებს.

ახე ზმარდაზ ალგმა იქეტეტ.

ვისაც თავი [კერძად] მიართვეს (მიაბარეს), ყური შექამა¹.

ბლუ ძაწაზგე დ'ქიუან, ალუხუთა ძაწაზგე დ'ქიუან.

დოლაბის მტვირთველიც კვნესოდა და საცერისაც.

ხაშაურა იცაზ ჩადაძალა დაარგეტეტ.

სისხლის ასაღებად წასული ვირით მოასვენეს.

აჩაღან ურყაარგე რაპიაც აპირ'ეტ.

ვირი რომ აყვირო, მაინც რაც უთქვამს, იმას იტყვის.

ზხალა აგეზზემ'დრეტა, აძი იპიატიე ზაზმწო ანცია დგარტკაუპ.

¹ აფხაზეთში მოხუცებულსა და საბატო კაცებს დაკლული საქონლის თავს მიართმევნ. დიდი სირცხვილია, ჩვეულების თვალსაზრისით, რომ იმან, ვისაც თავი მიუტანეს, ყურები შექამოს: თუ ამხანაგი ჰყავს სუფრაზე, მას უნდა მისთავაზოს, თუ არა და თეფშზე უნდა დატოვოს.

ვინც თავისით არაფერი იცის და არც სხვის ნათქვამს იჯერებს, ღმერთის საწყალია.

მგუოდან ღვრპავუტუბ, მგუშაგ ღვრჩავუტუბ.
უბედური მშოვნელია, ბედნიერი მჰამელი.

აკვ-ზლამ აკ'როლბ. (ა. ჯ.)
ვისაც ერთი რამ არ შეუძლია, მეორე შეუძლია.

ავ-გზმამგზ მარბალ აცილუარს იგონ. (ა. ჯ.)
ვისაც არაფერი ჰყავდა, მამალი მიჰყავდა სახნავად.

ტუა'აშ იზპიანზ იხაზ'რუბ (ა. ჯ.)
მოდის ვინც თქვა, თავისთვისო (ე. ი. თავის სარგებლობი-
სათვისო).

ბცპარაჟიპიაკ ღვკგმ, ღვშგმ. (ა. ჯ.)
მოციქულის არც დაჰერა შეიძლება, არც მოკვლა.

იჩრ' ალალურს იბრ'მ. (ა. ჯ.)
ვინც ჰამს, სხვენს ვერ ხედავს.

შაჟი იბაატამ, იფს'უამ (ა. ჯ.)
„ძველი სისხლი“ არ დალბება, არ მოკვდება.

ბჟორა ყაზწაზ იფა დ'თაჰაგტ. (ა. ჯ.)
ორმო (თხრილი) ვინც გააკეთა, მასვე ჩაუვარდა შვილი შიგა.

აჟემ აჟორღენგე ეხბ'ძრ'გტ. (გ. უ.)
კურდღელი და ურემი ერთმანეთს დაეწევიან (ე. ი. ურემიც
დაეწევა როდისმე კურდღელს).

ანჯს ხფარა აჯშაბგკ აციყ'ნ მაკგგტ. (ა. ჯ.)
ეშმაკი (?) ჩიტის ორივე ფეხით გაება მანში.

აძი არ იპიონ'ნ, აძი ბმაჟი იპიონ'ნ. (ძ. აშო.)
ერთი ჯარს ამბობდა, მეორე ცომსა.

იუმა'აჟო აგუარა ჟალააშოშოჟოგტ. (გ. უ.)
ვინც მოგერევა, ღობეში ჩაგალობავს.

აწიგუარა ზ'ზგმდრ'ჟაზ იხგ ფგმჩიგტ. (ა. ჯ.)
ტირილი ვინც არ იცოდა, თავი გაიტეხა.

აოჯ ჟალ დჯოჟ, აწლა დლა იგგლოჟ. (ა. ჯ.)
კაცი მოყვრით არის, ხე ფესვით დგას.

ახე ყახარ, ახელთა ხალრტ.
თუ თავი არის, ქუდი დაეხურება.

აჰმა იმფსეშა ამაწი ახენააჟოჟტ.
თხას, რომელსაც სიკვდილი არ უწერია, ტოტი [თავისთავად]
აიწოდება.

აუ დ'ლამყუჟტ, აკ'აჟო დენამძეტ.
მალალი არ დაინარა, დაბალი ვერ მისწვდა.

აჟემამიჟლაცია აშოგრთ აჟ რეზნლემცეტ.
ქვისლებმა საფეტვედან კურდღელი ვერ გამოავდეს.

მაჰიგ აზნუნდე აჰიგლა აზნენჟან. (ს. ჯ.)
სიძე-ცოლისძმა გახელებულ ტახზე ერთად მიდიოდნენ.

ზებზარა—უზმდრგუა იციგ'არა ჟილაჰაჟოჟტ.
ვისიც კარგი არ განსოეს, მის ცუდში ჩავარდები.

შერიან რეზნ ახ'თაჰ რეგჟემიგ'ე ითარჟჟიტ.
შერიებმა (გვარია) წალდიც იქ ჩაავდეს, სადაც ცული ჩაუ-
ვარდათ.

იხორჟთიორ ზკელს'ჟა იზუჰიორ' ზმაჰაჟ. (ა. ჯ.)
ასნამ—გასდის და ეუბნები—არ ესმისო (კაცზე იტყვიან).

აჟი აწენთა ზმამგუ აჟი აწენთა ზმაჰ ამწ აყუნაცრ'ნ. (ა. ჯ.)
უკულო ძროხა კუდიან ძროხას ბუზს უგერება.

იტიანე ირმაჰ დგგლანე იხე იდიირბორნ.
დამჯდარი რომ ვერ დაინახეს, ამდგარი თავს უჩვენებდა.

აჩოციან ირმაჰ აშაყაცია დრჯცკრნ.
ცხენოსნებმა რომ არ წაიყვანეს, ქვეითებს მისდევდა.

აწლა ალგჯრგზ ამათ იცჰაჟტ.
ხიდან ჩამოვარდნილს გველმა უკბინა.

ჰიკ ჯგ-კაკანკ აჰეჟწადრმ.
ერთ ღორს ორი კაკალი (ნიგოზი) პირში არ ჩაეტევა.

ს'ფა—დემფსტე უფა დიუმჯრწიჟან.
ვისაც შვილი არ მოკვდომია, შენ შვილს ნუ დაატირებ.

აკგრზმბზ ააბგჯ ააბდღჯჯ რგფსხტუტიუტ, აგჯზმამზ აგჯ-
იზგმუტ (ა. ჯ.)

ვისაც რამე ჰქონდა, მან როგორც მამას, ისე პაპას გაუმართა
ქელეხი, ვისაც არაფერი ჰქონდა, მან კი—ვერავის.

აფჰალ ყაზწო ამაა ეხრთახუ ეტორტ. (ა. ჯ.)

მეპურქლე ხელს, სადაც უნდა, იქ გაუკეთებს [პურქელსა].

ანაპჯ ამგო რძ'ტამ. (დ. აში.)

რაც ხელით არ არის წაღებული (ე. ი. მოპარული), არ დაი-
კარგება.

იუმამ ზეგჯ ხრმპაწილუ. (ა. ჯ.)

რაც არა გაქვს, ყველაფერი ოქროს კოვზია (ე. ი. ძვირფასია).

ბციგჯა ზ'უა—იხაზ'რუბ. (ა. ჯ.)

ვინც აესა შერება—თავისთვისო (ე. ი. მასვე მოუვაო).

აუზემდრგუო—ტლამციჟიან (ტლამლან). (ა. ჯ.)

რაც არ იცი — ნუ ჩაებმები იმის შესახებ ლაპარაკში (ნუ შენ-
ვალ იმ საქმეში.)

ბუა ბზრა რუმორ არახუ აუნაჰატამ. (ა. ჯ.)

კარგს მოყვარეს რომ არ მისცემ, ისეთი საქონელი არ შე-
გერგება.

ალასა-პიარა ინეაზ ლგჯზა-ლზენგჯ ლასა-ხბუჟაჯ ღპიონ.

მატყლის სათხოვრად მოსული. თავის ამხანაგისთვისაც ნახე-
ვარ მურგეს ითხოვდაო.

რუმამ ტუტუტუტღჯ ატლ ატქუმწან.

რაც არა გაქვს, იმის იმედით ვალი არ დაიდო.

აყუჯალ ითრ ამპაწი ადღჯრუოტ. (ა. ჯ.)

ქოთანში რაც ძევს, კოვზმა იცის.

აყუჯალ შებგლჯჯოზ ახჯ ახაშიეტ. (ა. ჯ.)

ქოთანი რომ გორავდა, ისე, სარქველი თავს დაეხურა;

(ქოთანი დაგორდა, სარქველი იპოვნა).

აჩოჯ ეზემდჯჯ აკუადჯრ ღს'ტან. (ა. ჯ.)

ცხენს რომ ვერ მოერიო, უნაგირს სცემდა.

აოჯჯ აუციემდღუ ტიჯჯკ იხაგჯლაშია დგუბრტ.

თუ კაცი არ მოგწონს, რქიანი გეჩვენება.

ბზრა ძუბორ უხტ-აქტტრში ძუთორძეტ.

ვინც კარგად მიგაჩნია (გიყვარს), შენი კერძის დანამატს აძლევ.

უფ ზემბზზ ძან ლტმეტა დ'თოუბ.

ვისაც ის არ უნახავს, თავის დედის მუცელში ზის.

(ე. ი. არაფერი არ უნახავს, თუ ის არ უნახავსო, — როცა რასმე ახასიათებენ, ან აღწერენ ხოლმე).

აცგუ თრუკმა ეხ'ნ, იხტლადრმ. (ა. ჯ.)

კატა დაამწყვდიე დღესა, არა ღამდება?

ჟალრუ რტარა აჟიანძეტ. (ა. ჯ.)

მოყვრობა დაუბერდეს შენს მტერსა.

ბაგა მეშომტ ზქტალ ძააძგან მგტალ იტტეტ. (ა. ჯ.)

ბაგა მუშუმატმა ზურგით მოიტანა და მუცლით შეჭამა.

ვარიანტი: ბაღია მეშომტ ზქტალ ძააძგან მგტალ იტტეტ
(ძ. აში.).

აოკ ღგტტყვრ აგტტრ აწა დ'კგლს'ჟოძეტ. (ა. ჯ.)

კაცს რომ გაუჭირდეს, ნემსის ყუნწში გაძვრება.

აჯ ზემძზ ახ დგბტრკგლრნ. (ა. ჯ.)

ვისაც ღვინო არ მოეპარა, თხლეზე იჭერდნენ.

აძტტ ბაათსტ აჯნტ შაგტა დანშა, დგცცაკტტნ. (ა. ჯ.)

ცუდი ძიძა სახლის ახლოს რომ მოვიდა, — ჩქარობდა (ე. ი. მხოლოდ მაშინ აჩქარდა, გაზრდილის სახლს რომ მიუახლოვდა).

ჯგძტტჯ რგბტარა ახუტტ დგტსტეტ. (ვარიანტი: დგბტგტსაანტეტ).

(ა. ჯ.)

ორი ძიძის ხელში (შუა) ბავშვი მოკვდაო.

მეშეჯ აპრა ზაჟზ შიგჯკ რხგ ხტგსეტ. (ა. ჯ.)

ერთი დღის მეფობის მშოვნელმა ას კაცს თავი მოსჭრა.

აფსტ იხტტ აბხტ იტტეტ (ა. ჯ.)

მკვდარის წილს (კერძს) ცოცხალი ჭამს.

აცო ძაქტტკნგ აჟი ჟტმხს. (ა. ჯ.)

ხარს დაუმიზნე, ძროხას ესროლე.

ხაბ'ე დატხ'ან ხაბ'ე ოჯე იზჰირმ. (ა. ჯ.)

ქაჩალზე ადრე „ქაჩალიო“ ვერავინ იტყვის (ე. ი. ქაჩალი-
სხვას სწამებს, ქაჩალი ხარო).

აჟასან აჯმა-ყნე შაშაპაარა ინეგტ. (ა. ჯ.)

ცხვარი თხასთან მივიდა ქონის სათხოვნელად.

ბამსთა დგცჰანე დგუბარგ'ე იგუტე უქუმსგნ. (ა. ჯ.)

აზნაური ხიდად (გადაქცეული) რომ ნახო კიდეცა, გულზე
ფეხს ნუ დააბიჯებ.

აპენაფ აკვლაარა იზკვლს'უამგზტ, ამყუბა აუჰი ჰანაპიეგტ. (ა. ჯ.)

თავი ნახვრეტში ვერ გადიოდა, მწარე კვახი კულზე
(საჯდომზე) მოიბა.

ამში ახათა ზბანნ'ან შთა ზბანნ'ან ეამარკუან.

დათვის მნახველი და დათვის კვალის მნახველი დაობდნენ.

ციკვ ახ'რშუაზ ჯმაკგ'ე აცგრშუან.

სადაც ხარს კლავდნენ, თხასაც აკლავდნენ.

აჯგრკ ეზბაშუან ჰაბეჯ დციალტონ.

ორი ჯარი ერთმანეთს ებრძოდა, ჰაბიჯი (სახელია კაცი)სა
ხნავდა.

ბრახტ ბლრაარა ადიახ'ე ამმოუბ, აოჯტეიგსა იზნ'უწყა. (ა. ჯ.)

საქონელი გარედან არის ჰრელი, კაცი შიგნიდან.

ზ'ხე იესამ იჩადად აბგა აძეგტ. (ა. ჯ.)

ვისაც თავი არა აქვს (ვისიც თავი არ არის), მისი ვირი
ტურამ შექამა.

ბშიე იგვლაზ იჩან აჩაბ აწეკეგტ. (ა. ჯ.)

დილას ამდგარმა თავის ჰაკს ლაფშა (კვიცი) მოუყვანა (შეუ-
სვა) (ე. ი. მეზობელს ქურდულად გაუცვალა ჰაკ კვიცში. ორი-
ვე იმ დილით დაიბადა).

აჟრან შიეჟრბკ იცრგტ. (ა. ჯ.)

ნათესაობა ას მოდგმაზე (ნათესაობაზე) გადადისო.

უბგა აპაარა დგუმეშთგნ. (ა. ჯ.)

შენს სულელს სათხოვნელად ნუ გაგზავნი.

აჭმაზჩე დანგფსგ⁷ რქუა შითოჟბ-ჰია ითაფშოჟან.

თხის მწყემსს სიკვდილის შემდეგაც უბეს უსინჯავდნენ—ყველი უძევსო.

დასტუ იხაზენ აჰიჰინგა შთნშოჟტ.

ყველა თავისთვის ფოცხავს.

დასტუ რლა თაბზ რლა თეჯჯოუშია იბრეტ.(ა. ჯ.)

ყველას თავისი დამპალი თვალი თვალ-ბრწყინვალესავით ეჩვენება.

აკვ ზეჟუმ ჰბაგ⁷ რქუმ. (ყ. კ.)

ვისაც ერთი არ აძევს [არ მართებს], ორიც არ აძევს.

ჟთი სტთი ეფშორუბ. (ყ. კ.)

მიეცი და მომეცი ერთად არიან.

აჟი[ა] ეფლათსა ოჯ⁷ დარძოჟტ. (ყ. კ.)

სხვადასხვა (არეული) სიტყვა კაცს დაჰკარგავს.

აცგუ⁷ იკრ⁷უა აწკ⁷ს იმკრ⁷უა ეაცირბ. (ყ. კ.)

მკივანა კატაზე არა-მკივანა უარესია.

აკამბაშ ხ⁷ანდა აბატბორა¹ ყაზწაზ. (ყ. კ.)

სანამ კამეჩი ღოღოს მოიგებდა, ღოღოს სადგომი გააკეთა.

ასგს მარჯალა მანჯრუ, ღამზააატ-ჰია დაუჰითაფშოჟან. (ყ. კ.)

ცხვარი რომ იაფად იშოვა, ძალლი არ იყოსო, უკანა ნაწილს უსინჯავდა.

აოჯ⁷ ბაშა იმშოშარა რაციახრეტ. (ყ. კ.)

ზარმაც კაცს ღღესასწაული ბევრი აქვს.

აშხა ბლ⁷ცრ⁷ ბგა ბლ⁷ცრ⁷ ეაქუშოშოჟტ. (ყ. კ.)

მთის ფურცელი და ზღვის ფურცელი ერთმანეთს შეხვდება.

ნანგუალუ ჩოჯრზაყა. (ყ. კ.)

ვარიანტი: მამ-გღუ ჩოჯრზაყა. (ა. ჯ.)

ულონო ამპარტავანი.

შენიშვნა:

¹ ღღანშია: აბატორა:

ასე ფშიძრუბ, ახან აჟუკრ—ჟბლჟოღტ. (ჟ. კ.)
თოვლი ლამაზია, მაგრამ [ხელში] რომ დაიკავო, დაგწვეს.

აოჯ' ხანა დღეზოუბ. (ჯ. ა.)
გიჟი კაცი წინამძლოლია (ე. ი. წინ მიდის, არაფრის ეშინია).

აჟი ბანაფს' მცხჟ იყააჯუბ. (ჟ. კ.)
ტუღმა ძროხამ ზედმეტი ყვირილი იცის.

შაყან—იკაკან ზყარა იმწადნტ. (გ. ჟ.)
ისე არ დაუღვია, როგორც იკაკანა.

აკ ზეჰანბ აკ იბჟღტ. (გ. ჟ.)
ვინც რამე მოითმინა, რამე ნახა.

აბჯან ჩაფაჯ აბჯან იმრუღტ. (ჟ. კ.)
სპილენძის მჭედელმა სპილენძი ვერ იშოვა.

ფეზან აჟუნუცჟა ჟარან აჟმან, აშთახტოჯ აჟუნუცჟა სარან სეზან.
(ჟ. კ.)
პირველად რომ იფიქრებ, შენ გქონდეს, მერე რომ იფიქრებ,
მე მქონდეს.

ანანა აჟეშა იზეზმღრეზ, აჯანა იღრეჟოჯღტ. (ჟ. კ.)
ვინც ერთი ვერ დალია, ორი დააღვეინეს.

ატეგმ კუტიჟ იხანუბ. (ჟ. კ.)
უცხო ქათამი გემრიელია.

უხეზა გჟთანე უშაპე ეაწეზ. (ჟ. კ.)
საბანი გასინჯე და ფეხი ისე გასწიე.

ახელთა ყანაშე აუხანუწარ აწკეს აუხანუმწარ აქღლუბ. (ჟ. კ.)
დასერილი ქუღის დახურვას სულ არ დაიხურო სჯობიან.

ეაქჟანდა ყაფყანტ.
უშარვლოდ ყაფყაფეხი. (ვითომ შარვალი არ აცვია და ყაფ-
ყაფეხი კიო).

ასეს ზეზან-ხანან ჩაქანეზეჯე ააციჟღტ, ექანეზეზეჯე. (ჟ. კ.)
ტკბილი ენის მქონე კრავმა თავის დედაც მოსწოვა და
სხვისაც.

აოჯე თენანდოუბ-პია უემგეჟან. (ჟ. კ.)
აქაო-და, კაცი უნათესავო არისო, ხელი არა კრა.

უჭა დღარხეგტ-ჰია დგკაუმეგენ.
მოყვარე დაღარიბდაო—არ დააგლო.

აშში-ჰია ინგყუაზ ახარა დცეგტ.
ნელა მოსიარულე შორს წავიდა.

იტყაკგზ იფა დლაშხეგტ. (უ. კ.)
აჩქარებულის შვილი ცალთვალა გამოვიდა.

შეგუტს ნეყუა ინგყუაზ შიბუანდა ნეყუა რგხეგტ. (უ. კ.)
ერთი წლის სასიარულოს გამვლელს ნახევარი დღის სასიარულ-
ლო [გაუვლელი] დარჩა.

აჰიგნათ ფსგუან აცგუგ ხუმარგუან. (უ. კ.)
თაგვი კვდებოდა, კატა თამაშობდა.

აღს შაყოგტ, აჩაგ ჰიოგტ. (უ. კ.)
ძალი ყეფს, ცხენი ბალახობს.

აქა აბახუ აციგუტეშაჰან, აბახუ აქა ყაზ აზდგრძრძგტ. (უ. კ.)
კურდღელი მთასთან მწყურალად იყო, მთამ კურდღელი თუ
იყო, არ იცოდა.

აჩაბბა აჩაბბა ეგბბღყოგტ. (უ. კ.)
მკლე ცხენები ერთმანეთს ფხანენ.

აძგ აგგოზ ამაწი იკუან. (უ. კ.)
წყალწალებული შტოს იჭერდა.

აწლა იკაჰაუა ლაბზ ზმოუ, ლამსგ ზმოუ ზეგგ ანს'ყოგტ. (უ. კ.)
როცა ხე დაეცემა (წაიქცევა), ჯოხიანი და უჯოხო ყველა ზედ
მიაცვივდება.

წივანკალა ანდა აუზკუან. (უ. კ.)
ერთი სარით ლობეს ვერ გაავლებ.

ანდა ახნაყუ ზეგგ უბრა ახგწყოგტ. (უ. კ.)
ლობე სადაც დაბალია, ყველა იქ გადადის.

აჩა-ზტიგზ ითრჰან, აჩაგჩა იჰამგტ. (უ. კ.)
პატრონი ცხენს ყიდდა, მწყემსი არა შერებოდა.

აჰა ზტიგზ ჰამგუა დანონ. (უ. კ.)
ღორის პატრონი მხოლოდ მის შიგანს თხოულობდა (ით-
ხოვდა).

ზხგ ზღვრთა ხნიმძღვ იგაძრმ. (უ. კ.)
ვინც თავის თავი [-ს ფასი] იცის, სირცხვილს არა ქამს.

ენს ფხვზ რზბაზ სრუჰიწოზარ! (უ. კ.)
წუხელ რომ სიზმარი ვნახე, ვინძლო მითხრა.

აოჯ' ბაათსგ იხნიმძღ რაციობ. (უ. კ.)
ცული კაცი სირცხვილს ბევრჯერა ქამს (აუგი ბევრი აქვს).

აკ'რ-გ-ზღვრთა დეგ'უთანდა, დეგ'უალანდა. (უ. კ.)
გაგებული კაცი სამოყვროდაც ვარგა და სამტროდაც.

აოჯ' ბგა უადრუ დიჯალრბ.
სულელი კაცი შენს მტერს მისცეს [ლმერთმა] მტრად.

ბჟანაა ნკვზ, იკვძტ. (უ. კ.)
ჟანაამ (გვარია) თავის გზას არ გადაუხვია.

ატოგ ზლაწარა ბზამუყუროუბ, ზლხრა ყუშოროუბ.
თავისის გაცემა (ჩადება) სისულელეა, გამოტანა — ჰკვიანობა.

აბიემსაგ მანჰოგცუუ აუნგ ბზია მათსრძტ.
ცოცხი სიანლეში სახლს კარგად ჰგვის.

აჟი ირეციბზ აბრ'რა მაზენხგძტ.
ყველაზე ცუდს ძროხას დარჩა ბოსელი.

ამბ იცაშოა აღბ მლაგგლოჟმ. (უ. კ.)
გასასვლელი სისხლი ძარღვში არ გაჩერდება.

ამი რჟააპიცია ბშხაყა ირფშოჟან. (უ. კ.)
ვილაცა თავის ნაღს მთისაკენ ახედებდა.

ადუნგმ მახანხახადა. (ჯ. ა.)
ქვეყანაზე ხნიერი ვინ იქნება.

ბცბა ზნაპაწლაკუ იმაციბ იჰოგმუჟოძტ. (უ. კ.)
ვისაც ხელი თაფლში აქვს, თითს გაილოკავს.

ზჰოგ ემბაგრ' აცუთბ იტიუბ. (უ. კ.)
ვისაც ენა უჭრის, სოფელი მისია.

ალაბბ ზყრო ალაბბ იმფგბწაშოძტ. (უ. კ.)
ჯოხის მსროლელი ჯოხს მოიხელთებს.

ჟარბ უჩიგ მჩგლა იჰუანდა, სა სჩოგ ნასგვლა იჰუანდა. (უ. კ.)
შენი ცხენი იძულეებით მირბოდეს, ჩემი ცხენი ბედით მირბოდეს.

აპ ივნე გუჯ იფსგ-ვნახნეტ. (უ. კ.)
მთავრის სახლში გუჯს სული დარჩა.

ზეჯმაქტბ თაკნტ კტაშაარს იცაზ. (ჯ. ა.)
თხები დაამწყვდია და საცეკვაოდ წავიდა.

აღს ნნწის, აბგა შიარს ირგონ. (ჯ. ა.)
ძალეები რომ გაწყდა, ტურა მიჰყავდათ სანადიროდ:

გურჯს ზმამგზ ჯან ლეჟრ ფყანტ გურჯს იყაფონ. (ჯ. ა.)
დარდის უქონელმა დედის ხორცი გასკრა და დარდად გაი-
ხადა.

აპიაჯგ რპათა კტლწიოუბ. (ჯ. ა.)
მთხოვნელის გუდა გახვრეტილია.

აბბა იმგლ ბლგტამ. (ჯ. ა.)
ობოლის ჰადი არ დაიწვება.

რქშო ალაბს ჯრტოფტ. (ჯ. ა.)
მქნეველს ჯოხი ეშოვნება.

ნანუ' ლგტლა დგტაშონ. (ჯ. ა.)
ბებია გულში (გულით) ცეკვადა.

თაკტაჟიგ ბე-ცუთსკ ლგტბან, ლა ლგტბანა ოჯე იკძმგზტ.
(ჯ. ა.)

ერთ დედაბერს შვილი სოფლის ბედი აწუხებდა, მისი დარდი
კი არავის ჰქონდა.

ზაბ აჩაბ-ზშგზ იფაგტ იშტრფტ. (უ. გ.)
ვისაც ნადირი მოუკლავს, მისი შვილიც მოკლავს.

აპის ხტშშმ აშგშ ხგშგშ არაფტოფტ. (ჯ. ა.)
ღორის თავისებურება გოქსაც დაჰყვება.

ახაბე იხტ აშიარს იქტგგლეფტ. (უ. გ.)
ქაჩალს თავზე მუწუქი ამოუვიდა.

ღოსტუ ილატე-იპიეჟ ჟერე ჟეფშინონფტ. (უ. გ.)
ყოველი კაცის ძალდი და ღორი თავის პატრონს ემსგავსება.

იფსტ რმხარაციოპ. (ჯ. ა.)
სული გვამში არ უდგებაო.

ამიში ზაადანზ ინაპტ აჭეფტ. (ე. გ.)
 დათემა თავის გამზრდელს ხელი მოსკამა.

ჭაბადა ბზაბა უბომ. (ე. გ.)
 უჭაფოდ სიკეთეს ვერ ნახავ.

ალაჰიარა-წგს ძეფში უხტ ყუბანძა. (გ. ა.)
 როგორ ჩამურის ჩიტეით დაგმსხვილებია თავი.

აჩაჯრა-დალ ეფში ულა ყუბანძა. (გ. ა.)
 როგორ მოსაველის ბაყაყივით დაგმსხვილებია თვალეზი.

აშართაჟ ძეფში ულა ხწიგყძა. (გ. ა.)
 როგორ სამკადეს კურდღელივით დაგიკყეცია თვალი.

უზლანუ უბლემძაფტ. (გ. ა.)
 არამც ამოთრეულხარ (ამოსულხარ), სადაც ავღიხარ.

ავტუ სტამბულ იცანგ იხუაახუთუოფტ. (ე. გ.)
 გული სტამბოლში წავა და ივაკრებს.

ბჰათა ითრუ უმბაკუა უხტმეჩჩან. (ე. კ.)
 თუ არ გინახავს (სანამ არ...), გულაში რა ძევს, არ დასცინო.

ბნეცე აბლგზ ახარწიგ დათიჰიონ. (გ. ა.)
 ცხელი რძით პირდამწვარი მაწონს უბერავდა.

აჟრ ბჰიგზბა ჩმამ. (გ. ა.)
 მკედელს დანა არა აქვს.

აფჰიგს ლგზმეგ აჰმა აჭეფტ. (გ. ა.)
 ქალის კკუა თხამ შეკამა.

ბჩ-ფჰა ლცეგარადაგ აჟი ლწრფტ. (გ. ა.)
 ანჩაბადის ქალი სხვა სიავის გარდა ძროხასაც წველისო.

აკუღრა ცგუ ძეფში უხტ ყუბანძა. (გ. ა.)
 კუთხის მაგიდის კატასავით როგორ დაგმსხვილებია თავი.

აოჯ რახყდა იჟი მხეფტ. (გ. ა.)
 უბედური (უიღბლო) კაცის ძროხამ ხბო არ მოიგო.

აჟი მმარღარა აჰიან, აჩაღან, წაყ ახგგლაზ, იყააჰან:
 ალაჯრჯრ, გატიგს ისრუოფტ-ჰია. (გ. ა.)

ძროხა მალლობს შესდგომოდა, ქვევით მდგარი ვირი
 გაჰყვიროდა: რომ ჩამოვარდეს, წასაღები გამიხდებო.

აჩვენებთ აჩვენებთ ემბბლუოეტ. (ჯ. ა.)

ბლერიანი ცხენები ერთმანეთს თხანენ.

აჩუა-ციგა აჩუა-ციგა აფშაუოეტ. (ჯ. ა.)

ცული დასაჭერი ცხენები ერთმანეთს მონახავენ.

ბესთა ხ-შისშია ხუართს ითახარს-ეპა აფპიზბა აჯნე დღენა-
ხრმ. (ჯ. ა.)

როგორც ცივი ღომი „ხუართა“-ში (კალათია) არ ჩარჩება, ისე არც ქალიშვილი დარჩება სახლში.

პწლა იკაპაუა ახნს ზმოუგ-გ, აგუტში ზმოუგ-გ ზეგ ეზგოეტ.
(ჯ. ა.)

როცა ხე დაეცემა, ცულიანიცა და წალდიანიც ყველა მას დაესევა.

ალაბს-ყ-აშ ანგ უკრგ-გ უაყ-ეშოეტ, აწგბუა უკრგ-გ უბყ-ე-
შოეტ. (ჯ. ა.)

დასვრილი ჯოხის თავიც დაგსვრის და ბოლოც.

უხციშისში, აჰ იფსგ უღრრმა? (ჯ. ა.)

რისი შეგეშინდა, მთავრის სული ხომ არ გიდგია?

—ჰაჰ!

—ჰაჰ აპიარა აგუ ათახუბ!

—აგუტ-გ ამრუბ, აშამხგ-გ აწოუბ. (ჯ. ა.)

—ჰეჰ! —ჰეჰს თქმას გული უნდა.

—გული აქვს და მუხლიცა [აქვს ქვევით].

ატგ ალა ანაღრუ აჯიმშ, აჯიმშ აპირნ. (ჟ. გ.)

ბუმ თვალი რომ იშოვა, წარბი, წარბიო გაიძახოდა.

ჟაბსცრჲ, წგბრა? — ანგრპია, — ხამპს-ჯიმშა ჩაშიგრხაარა
სცრჲეტ—აპიეტ. (ჟ. გ.)

—სად მიხვალ, ქონდაროო?—რომ თქვეს,

—უსარგებლოდ-უმადლიეროდ ხაჭაპურის გასაგემრიელებლად მივიღივარო—უპასუნა.

აძგ მაშუან აძგ იხტლართიონ. (მ. კ.)

დამხრხვალს პირში წყალს ასხამდნენ.

აცუტ ახუართს მანგზთამლა, აში იბააუბ—აპიეტ. (მ. კ.)

კატა რომ კალათში ვერ ჩაძერა, ყველი დამპალიაო.

აგჯ ზმამ იჩანან რაციორუბ. (მ. ქ.)

ვისაც არაფერი აქვს, თეფში ბლომად აქვს.

აძი ან ღვთახებუბ, აძი აფჰან ღვთახებუბ. (უ. გ.)

ერთს დედა უნდა, მეორეს ქალიშვილი.

უჭა დააან უალ ღვგგგტ. (უ. გ.)

შენი მოყვარე მოვიდა და მტერი წაიყვანა.

ხგერ, აბზირა-აჩზარა უანაპინეტ! (უ. გ.)

ხეირი, კარგადმყოფობისა იყოს (გათქმამცა) (დაცხიკევაზე
ეტყვიან).

არ ირხიმძახ—ღწალტლტლტ. (მ. ქ.)

ვინც ჯარს ვერ მოეწია—მაგარი ვაჟკაცია.

სპამთა აჩგ ხაბტც ბატგმ. (ა. ჯ.)

ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯვის.

აძვებუან რგმგუციაქტან რუციან რზახგშოტამ. (უ. კ.)

აძვიბუელები თავიანთ მუცლებს ფურთხს ვერ გადააწვდნენ.
(აძვიბუელებზე ამბობდნენო: წინათ, როცა აქ ჰები არა ჰქონდათ,
ყველა კოდორის წყალს სვამდა და ამის გამო მუცლები გამობერი-
ლი ჰქონდათ).

ზუნგჯ აცს ტირტ, აუი გლრტ (ვარიანტი: აცი ტიანტ, აუი
გგლეტ). (უ. გ.)

ხარი დაწვა, ძროხა ადგა.

სშხა კაფკაფი სგა კაფკაფი გენგეტ. (უ. გ.)

მთის ყბედი და ზღვის ყბედი შეიყარნენ.

აოჯბბაა დჩაჯუბუ. (ჯ. ა.)

მკლე კაცი მკამელია.

სძა იკტნ ფწიეტ, აჯტ იკტნ ფწიეტ, მამუეტ უმ იუტს. (ჯ. ა.)
ნელს მოჰკიდა, გაუტყდა, ხმელს მოჰკიდა, გაუტყდა, არ
იქნა მისი საშველი.

ალს ზშგზ იტგშეგჰინეტ. (ჯ. ა.)

ძალლი ვინც მოკლა, მანვე დაფლა.

ალს იშინზ უანჯა შეგკუტს ატწია ტაშატან. (ჯ. ა.)

შეშინებული ძალლი თორმეტ წელიწადს ვარსკვლავს უყეფდა.

აღს გ'ზგმგმგმ ახგიჰგ შალა ითიჰჰ. (d. აშ.).

ძალს, რომელსაც არაფერი ეჰაჰა, პირისახე სისხლით ჰჰონდა მოსვრილი (ე. ი. მისთვის ეცემათ).

მიიტიგ გგლანგ მიიტიგ ააჰჰტ. (ჟ. კ.)

უცნაურმა უცნაური ჰჰნა.

იშგ'დგდტა აეფშა აჰტა ჰჰმ. (ჟ. კ.)

ისე არა წვიმს, როგორც ჰჰუს.

დეგ'გჰგ'მ დეგ'გციგ'მ. (ჟ. ა.)

არც ძროხა არის, არც ხარი.

ეციჰრს ხარშთგა, ზაკჰჰ აჰჰიჰ. (ჟ. გ.)

სლოკინის დასავიწყებელს, რას ამბობ.

ზხაზ—იხჰართამ აჰჰთა დგრჰჰატია—რგ'შაჰაჰუჰ. (ჟ. გ.)

ვინც თავისთვის არ ვარგა, სოფლის მოსამსახურეა.

არ რაციანანგ იხენანგ. (d. აშ.)

ჰარი დიდი ეჩენა და უჰან დაბრუნდა.

აძი საბალ-ჰია დ'წიჰან, აძი საბ აბალ-ჰია დ'წიჰან. (ჟ. ა.)

ერთი ვილაც თავის ვაცს ტიროდა, ერთი კი თავისი მამის ვაცსაო.

აჰმახ'ჩგ რჰმაჰტა აანგრაგ იჰმართაში ეარჰჰან. (ჟ. ა.)

მეთხე თხების დაკარგვის შემდეგ კეტავდა სათხის კარსა.

აწიჰან ახარზ აწიჰან დახატსჰრჰტ. (ჟ. ა.)

სარზე დაბადებული სარს დააკვდება.

აბგა ჩენჩხნ აბგა ანჰრტ (ჟ. ა.)

ტურის დაშავებულს(?) ტურა შეჰამს.

რაფ დგზთამ ალბა ზნგჰჰრმ. (ჟ. ა.)

„არაბი“ თუ არა ზის შიგა, გემი ვერ ივლის (არანფ—ზანგებს ეძახიან ახლა. ანდაზა ვის გულისხმობს, გამოუტრკვეველია.)

ამჰუბა ესკინგ'გ აძჰ აანაგრმ. (ჟ. ა.)

ხაპერა ყოველთვის ვერ მოიტანს წყალსა.

აჰთასგმ აჰჰია დგდგბეჰჰუშია ჰჰაჰაჰრჰტ. (ჟ. ა.)

ვინც არ გინდა, მისი სიტყვა ჰჰუხილის ხმასავით მოგესმის.

ბცი ბშიი რგბჟარა დგბჟლოჲეტ. (ჯ. ა.)

(იტყვიან, როცა ორი კაცის შუა უხერხულად ვინმე გაივლის).

ბდალ აძჲ მანნბხჲა უეზგჯ ბგაყა სცონ—აჰიჲეტ. (ჯ. ა.)

ბაყაყი წყალმა რომ წაილო, ბაინც ზღვისკენ მივლიოლიო.

ათაცა ლხუ ამპარბყნჲ იდუნჲ მანნარგა,

„სარბ არბ ბყარა ანსრჲ საბბჲა ეგარ ბმოზ“—ლჰიჲეტ—იჰიჲეტ.

(უ. გ.)

ბატარძალს „ამპარა-ში“ დიდი კერძი რომ მიუტანეს,

მე თუ ამდენი მერგო, ჩემს მამამთილს რამდენი ექნება—თქვაო.

ბდალ აძ სგზორჲ აძჲბ ზეგჯ რეჰბნდა—ჰიონ. (ჯ. ა.)

ბაყაყი ამბობდა, ჩემი წყალი ყველა წყლებზე დიდი იყოს ნეტავიო.

ბჟბ შაყბ იტბზ ბყარა იკუნბრტ. (ჯ. ა.)

კურდღელმა, რამდენიც ი ჯდა, იმდენი ითოხბარიკა.

ბფსუა ბლა ჰირა ითახჲუბ. (უ. გ.)

ბფხაზს თვალის ჰირა უნდა.

ულს აბკტრ ჲარბ ჲუშტროზ. (ჯ. ა.)

შენი ძალი რომ გაცოფდეს, შენ უნდა მოკლა.

ბამ-გღუ ჩეგრბბყანტაზ. (ნ. გვ. 223)

ლაგჲჲ ლაციჲჲ რგბჟარა ავანგზა

კპარაჲიჰიონ, ალს ჲაგჲჲეტ. (ჯ. ა.)

თვალის გუგასა და ჰუთუთოს შუა ტყლიბი მოციქულობდა და ძალმა წაილო.

ჰან ჰბნჰარა იცრტ. (ჩ. ი.)

ნაოხარი ნაოხარის სათხოვრად წავა.

ბბბ იმგჯლ მცადს იბჲრტ. (ჩ. ი.)

ობოლის ჰადი უცეცხლოდ გამოცხვება.

ჰაკ შიჰაკ არბაჲრტ. (ჩ. ი.)

ერთი მსხალი ას მსხალს დაალობს.

ბჩაღდ ბქარ მანახადგრგლა, ბფახ რასჲბნ. (ჯ. ა.)

ვირი ჰერს რომ მიუყენეს, ბზისაკენ მიიწევდა.

ამხშატი დგახშეჲტ. (ჯ. ა.)

არდასაბადებელი დაეზადა.

აფსრს ეციშისზ აჟას იშეზბზზ ეხჯრჟჟაზ დგნჲტ. (ჯ. ა.)

ვინც სიკვდილს შეუშინდა, იქ მივიდა, სადაც ცოცხლად მარხავდნენ.

აღს რმტიო აკ დაქჟშირტ. (ჟ. კ.)

დაუჯდომელი ძალი რასმე მოხვდება.

აღს იკაპაჟა აგჟჟ ტირმ. (ჯ. ა.)

ხშირად დაცემულს ძალს გული მაინც არ უდგება.

ბბნა აღგმპა ამოუბ. (ჟ. კ.)

ტყეს ყური აქვს.

აძაავაციის ლაკ რგცუბ. (ჯ. ა.)

წყლის მომტანთ ერთი ძალი თან მიჰყვება.

აღს-წუხჟა უკჯრ, აძჟ უთანაჟჟოჲტ,

აჩჟ აწუხჟა (sic!) უკჯრ, აძჟ ურნაგოჲტ. (ჯ. ა.)

ძალის კუღს ხელი მოჰკიდო, წყალში ჩაგაგდებს,
ცხენის კუღს ხელი მოჰკიდო, წყალში გაგიყვანს.

ბცპა დაციანაშაზ ბცპა დწნაგოჲტ. (ჯ. ა.)

ვისაც ხიდზე [წასვლა] დაეზარა, ხიდ ქვეშ გაიტანა წყალმა.

ბანდაჯ დგზკჟბ ბზრა დგდბრ'ტ. (ჯ. ა.)

ტყვეს თავისი დამჰერი უყვარს.

ჟახადგრჟო—უხათს, ჟახანგნდრჟა—უმათია. (ჯ. ა.)

სადაც გიცნობენ, თვითონ შენ, სადაც არ გიცნობენ—შენი ტანისამოსიო.

უშისქ ალაცია აძჟ დუციაჟათისპ (ჩქარა სათქმელი). (ჯ. ა.)

შენი თოფის საწამლეს წყალი დაგისველებს.

აჩჟოჯ პშაყოჯ დგახგჩჩონ. (დ. აში.)

ცხენოსანი ქვეითს დასცინოდა.

აშეშეჟამს ამწიჯჟოჯა დაანახჟარ ახარძოჲტ. (ჯ. ა.)

ჭიანჭველას რომ ფრთები გამოეზას, დაიკარგება.

აჩხა ზშგ ეშა იდა ეშა დიამრტ. (ჟ. გ.)

ირმის მკვლელს ძმის გარდა ძმა არ ეშოვებოდა.

ახტნა ფა დანროჟ აგარა რრჟამგზტ. (ჟ. გ.)

ზეგანზე მცხოვრებთ ძე დაებადათ და აკვანი არ ეშოვებოდათ.

დასტუ იშთა-მეშთახ^რ დეახრატ. (უ. გ.)

ენარი კურკუაჲ ეეკლამბჟოატ. (უ. გ.)
იანვარი და კვირკობისთვე ერთმანეთს ეჯიბრებიან.

ამაშიერრა ჰამპალ ძალოპ. (ჯ. ა.)
მარცხი „ჰამპალშიაც“ (ყველიანი ცომის გუნდა) არის.

ბგა ღტყამზარ, აყუშო ნ'ჰარგზი? (უ. გ.)
სულელი რომ არ იყოს, ჰკვიანმა რა ჰამოს?

იზთაირო' ზმამგზ იფპა ნაბზტეს დგჟთრჟინ. (უ. კ.)
ჰეაბი არა ჰქონდა და ქალიშვილს მზითვად აძლევდა.

აკუბა ყაწაჯკ დანგფსტ დგზთარწოზ აკუბა რმრჟატ. (ჯ. ა.)
მეკუბოე რომ მოკვდა, კუბო ვერ უშოვეს.

—ითაბუპ! — უზნათაბურა არახუ ფშაძა ჟრჟჟატ! (უ. გ.)
—გმადლობ! —მადლობის ღირსი საქონელი ლამაზი მოგეცეს!

რრას ირმგაშაზ ძანდიქჟულოზ ძარჰიეატ. (ჯ. ა.)
ვინც ჯარში წასაყვანი არ იყო, მას წასვლის დროს უთხრეს
[წასვლა].

აიხადა ლტჰა ფტრყონ, ზაკუზი-ჰია იწააჟინ (იძგრუჟინ). (ჯ. ა.)
ვირს ყურსა სპრიდნენ, რა ამბავიაო, კითხულობდა.

ამწიგში აუჰი ამცა ცრან, აღჟარლჟალ ანტჩინ. (ჯ. ა.)
გიდლის ძირს ცეცხლი ეკიდა, კავი კი დასცინოდა.

ანაფარჩ იზხლწგზ ანხულა-ჯაჯონ. (ჯ. ა.)
ზლარბი თავის მშობელს ეჩხუბებოდა.

აიხაჲ აიხადღჲ ეფშეგუ-ტჰა ურთ აჯჯა ეფშეგმ. (ჯ. ა.)
როგორც ცხენი და ვირი ერთმანეთს არა ჰგვანან, ისე არც ეს
ორნი ჰგვანან ერთმანეთს.

აიხაჲ ფსურ აღია ათენხროტ, აოჯკ დგფსტრ ძაჟია ითენხროტ. (ფ. ხ.)
ცხენი მოკვდეს, მინდორი დარჩება, კაცი მოკვდეს — მისი სი-
ტყვა დარჩება.

ჩხჟა-ხ^რთრჟ აძ' აჟიოატ. (უ. გ.)
საკმელი წყალს მოითხოვს.

აძვ აფუნტუ აძვ აფან იღრტოჲტ. (ჯ. ა.)
ვინც წყლის ახლოს ცხოვრობს, ფონი იცის.

აოკვ ხანგა დგძტრჲჲჲჲ. (ე. გ.)
გიჲი (სულელი) კაცი სხვისი მეწყულა (წყალს ასივეს).

აოკვ ხანგა დგძტრჲჲჲ. (ჯ. ა.)
გიჲი (სულელი) კაცი წყალში გამსვლელია.

აჲს ამჲა-დუ ენჲბ (ჲანჲბ). (ე. გ.)
საჲმე შარაგჲაზე ძევეს.

აჲიან-დჲვჲგ ხანგჲ იღრტოჲტ, აჲიან-ხჲჲგჲგ'
ხანგჲ იღრტოჲტ. (ჩ. მ.)
დიდი ღორიც თავისთვის ღრუტუნებს, პატარა ღორიც
თავისთვის ღრუტუნებს.

აჩე-იდგრჩხანჲბ ალბ ჲამჲჲჲტ. (ე. გ.)
ნაჲები პური ძალღმაც არ ჲამა.

ახუნაა აფხ დრრუნ ჲჲგრშან რმოუტ. (ე. გ.)
ზეგნელებს ძე შეეძინათ და სახვევი ვერ იშოვეს.

მგჲა-თბან ყგრყტ-თმია. (ე. გ.)
მუცელ-ფართო, ყორყ-ვიწრო (ნელა მჲამელზე იტყვიან).

აგა ჩჲილ წაბერგჲჲჲ. (ჩ. მ.)
სულელის ნათჲვამი მართალია.

აგა ჩჲილ დჲჲჲჲჲჲ.
სულელის ნათჲვამი არ გაცრუვდება (არ გააცრუვებს).

აჲაპი ამულღი შიაც რგმალრს თბააჲ, რგვსტ ციგროჲჲ. (ფ. ხ.)
მღედლისა და მოლას სული აგია [ხარბია] ისე, როგორც მათი
სახელოა ფართო.

აშხან-ხარწიჲ იჲიჲჲმ-ჲია ანტრჲია. აჲიარ ითახტნ, ახან დგფხაშან
დაჲჲწგჲტ. (ძ. აში.)

მთის მაწონს არა სემსო რომ თჲვეს, დალევა უნდოდა,
ძაგრამ შერცხვა და მიატოვა.

ბაშლჲა დჲჲჲამჲჲა შხანჲჲია რ'ჲან. (ჯ. ა.)
ბაშლიას გარეშე ფუტკრის სალოცავს ილოცვიდნენ.

ზეციგრო-ჟუპირ' უში დტლაგგლობ. (ჯ. ა.)
ვის ავსაც ლაპარაკობ, კარზე გყავს მომდგარი.

ათაკუაჟი იყუნტლშაზ არბალ მაგეტ (ჟ. გ.)
დედაბრის დაწუნებული მამალმა წაილო.

ჯოტქკ რგშტი აშტშა ეფშეშტ. (ჟ. გ.)
ორი კომლი განსხვავებულად კლავს საკლავსა.

უმხტ ციგა ითტუხტრ უტა-ბზია უფთრმ. (ჟ. გ.)
თავის ცუღს ჟანაში რომ აიღებ, — იმას კარგი მოყვარეც არ
მოგეგმს.

აფშეჟა იმადაშა აგარა დაკუტამ. (ჟ. გ.)
არგასაზრდელი ჩვილი აკვანში არ დაეტევა.

ვარიანტი: ასაბიჟ იმნადაშა აგარა დაკუტამ. (ჟ. კ.)
არგასაზრდელი (არდასასრულებელი) ჩვილი აკვანში არ
დაეტევა.

ბლა-ციგა ილა ციბდაპ. (ჯ. ა.)
ცუღთვალისანი თვალს დამალავს (ვითომ ჩემი თვალი არ
ეცეს, ისეთი კარგიაო).

ულაფშე უჯამ ენუბ. (ჯ. ა.)
შენი ცქერა (თვალი) შენს ჟამშია.

იჯრუმო მაქტჯოუმო უბტეტ. (ჟ. კ.)
გასაკვირზე გასაკვირი გენახოს.

უბანლოუ ახტლფა ირბრუ უხაწა. (ჟ. გ.)
სადაცა ხარ, იქაური ქუღი (როგორიც ახურავთ) დაიხურე.

აპაფშან უთაყაარ უხტლაყააჟოეტ. (ჯ. ა.)
ქვევრს თუ ჩასძახებ, ამოგძახებს.

სეტუსასგმეტან სუწ'სუნდაზ. (ჟ. გ.)
შენი სტუმარი არ ვყოფილიყვე, შენი საქმე ვყოფილიყვე
(სტუმარი ეტყვის მასპინძელს).

ზხაზტნ იზპირ იხგ აკუტრა ითაბაბეტ, ახან, სან, თაცაყ
დებტმანდაზ. (ჯ. ა.)

ვინც თავისთვის ლაპარაკობს, თავი დაუღბეს ხევში, მაგრამ,
დედაჩემო, ერთი რძალი გყავდესო.

აკამბაშ ახულ აბრ'ნ, აშოშო აბრ'მგზტ. (ჯ. ა.)

კამეჩი მხალს ხედავდა, ლობეს კი არა.

წვში ჰასან აბუაყუაა დრჭქუტუტლენ იფაწა ირყუტდჭტ. (ქ. გ.)

წუშე ჰასანმა აბუაყველების იმედით წვერი გაიკრიჭა.

აუბრ ეცია უბტტ. (ა. ყ.)

რასაც ხედავ, იმაზე უარესი გენახოს.

აუტოტ აწკეს ისტიტტ ატდლ'უბ. (ქ. გ.)

„შენია“-ს „ჩემია“ სჯობია.

მაზარა ჰრრუბ. (ჯ. ა.)

სიმდიდრე მეფობაა.

ახშაგჯ ზმრუ რმაზარ-გ'გ იჩპანტ, რმამზარგ'გ იჩპანტ. (ქ. გ.)

ჰკვიანი ჰონებასაც მოითმენს და უქონლობასაც.

აყს უბუარ ეპა აერგ'ტ დეუზტბუომ. (კ. პ.)

არ მოშინაურდება კურდღელივით.

თიტი მლაშეი ებადრტუამ. (ქ. გ.)

გამძლარი და შშიერი ერთმანეთს ვერა ცნობენ.

აფჰიგს ბზია დგზმრ ამჟა დუ-აყნტ ხაჰა იკუბ. (ქ. გ.)

კარგი ცოლის ჰმარს შარაგზაზედ თასი უჭირავს (სტუმართ-
მოყვარეა).

აოჯ რხში ბუ-გუტუკ ირედანროუბ. (ქ. გ.)

კაცის რძე შვიდი ჯორის ტვირთია.

აჩუბნ-დუ აღლ'არა დუუბ. (ქ. გ.)

დიდი ჩალხანის მონადეები დიდია.

აბ იტიტ აფე ილალრტ. (ჯ. ა.)

მამისა ძეს გა[მო]ჰყვება.

ან ლჰესცი აფჰა-გ'ტ ლჰესციხრტ. (ჯ. ა.)

დედის კალთა ასულსაც კალთად ექნება.

ჰარპანს ჰეკუბ, ციარსტს ზურუბ. (ჯ. ა.)

მთქნარება გადამდებია, თველემა—ჭირი.

უჰუტ ზერყ'ან აკ თერეუბ. (ქ. გ.)

ვინც პირი გაგიჭრა, შიგაც რასმე ჩაგიგდებს.

თსცაჲ სანაარგბ სხუ სულგმპან ინაზგონ—ლჰიეჲტ. (უ. გ.)
ერთი პატარძალი ამბობდა: რომ მომიყვანეს, ლუკმა ყურთან
მიმქონდაო (ვითომ ისე პატარა ვიყავიო).

აპნ აპქუაჲი ეჰჰითოსგნ აპთეჰჰიგს ხგარს ლრჰუჲტ. (ჯ. ა.)
თავადი და თავადის ცოლი წაიკიდნენ, მოახლე გათავისუფლდა.

აგუან შორჲტ, აგუან ხტლოტ. (უ. გ.)
გულში თენდება, გულში ღამდება.

ბცეგა ზ'უბ აბჟეა იზ'ცუბ. (უ. გ.)
ავის მქნელს მასში წილი უძევს.

აბგარჲე აღარრჲე ეჲშციბ. (ჯ. ა.)
სიმდიდრე და სიღარიბე ძმებია.

ილარნგ იბეახზ ღეჲთლარხრტ, იბეანგ ილარხზ ღეჲთ-
ბეახრტ. (ჯ. ა.)

გამდიდრებული ღარიბი ისევ გაღარიბდება, გაღარიბებულა
მდიდარი ისევ გამდიდრდება.

აცხტიგ ცხტიგჰიარა იცრ'ტ. (უ. გ.)
უპატრონო ქონება უპატრონო ქონების სათხოვრად წავა.

(აცხტიგ (= აჰან) — უპატრონოდ დარჩენილი, ოხერი ქონება.
ანდაზის აზრი ის არის, რომ უპატრონოდ დარჩენილი ქონების მი-
თვისებას მომავალში მიმთვისებლის ქონების უპატრონოდ დარჩენა
მოსდევს).

ათის ძგგმაციანზ აზნა ბჲ-გუჲჲ ირჲედარო. (უ. გ.)
სათითურის სავსე თხამლი შვიდი ჯორის ტვირთია.

ჟარს აჲჰიარგ—ჰიარრუბ, სი ისჰიარგ—ჰიარრუბ, იზჰიარ-
ბგ—ჰიარრუბ. (უ. გ.)

შენა თჰვა — თჰმაა, მე ვთჰვა — თჰმაა, ვინც უნდა თჰვას —
თჰმაა (იტყვიან, როცა ყრილობაში ან სხვაგან სიტყვას ერთმანეთს
აწოდებენ და დიდხანს არავინ იწყებს).

აჰრა ამჲა-ღუ ღ'ჲჰჰჲეჲტ. (უ. გ.)
მართალი (ალალი) კაცი შარავნამ დაღუბა.

ათეჲჰბ ბემგუბ. (უ. გ.)
შვიდმუცელა ქალიშვილი (ღორმუცელაზე იტყვიან).

მეშაჲგ ახნტუაზ შიმგეშა ახნტეჲტ. (უ. გ.)

ერთს დღეს გადაცილებული ას დღეს გადასცილდა.

ამჟღავნა იმჟამისა იმუხუეტი. (აფშ. ში.)

გზისკენ მომზირალს გზისკენ ცქერამ არა მოუტანა რა.

ოპანდარაა მაპიგლაციობ. (უ. გ.)

უნაბდონი ქვისლები არიან.

ამშეციგა დააზგაზ ამშეზიაგა დააგრა'ტი. (უ. გ.)

ავდრის მომყვანი დარსაც მოიყვანს.

ბა დაგარა დაფსგლნადრმ. (უ. გ.)

სულელს მისი სისულელე ვერ გაუვა.

ანათშეჯ დეხგრშითუბ. (უ. გ.)

მაყურებელი ამთვისებელია (მიმტაცებელია).

აჟიტი უჟა დეაუმბეკენ — იპიეტი, აჟიტი უჟა იკაუმბეკენ — იპიეტი. (აფშ. ში.)

ძველს მეგობარს ნუ დააგდებო, ძველს გზას ნუ დააგდებო.

ამი ლტქკუნ ნეყუარა დცონ:—ნან!—ლპიეტი—, ამცაბზ დაა-გტრპ-პია უშთამლან — ლპიეტი, ალაშეგბეუ იხარპ-პია უმააგგ-ლან—ლპიეტი, აქუაურა დაანლაგალაკ, ან'აკაბლ'ჯ სსრუპ-პია უწგმწენ — ლპიეტი, არაბლ'ჯ ყ'ყ'ობ-პია ულამგელან — ლპიეტი. (აფშ. ში.)

ერთის (დედაკაცის) ბიჭი სამოგზაუროდ მიდიოდა: შვილოო,—დედამ უთხრა—ცეცხლის წვერი (ენა) გეახლოვოს—არ დაედევნოო, ძალის ყეფა გეშოროს—არ გაჩერდეო, წვიმა დაიწყოს—რცხილის ფოთოლი აქაოდა წვრილიაო,—არ მოშორდეო, კაკლის ფოთოლი ფართეაო—მის ქვეშ არ დადგეო.

უციათაძარა ულა დაბაატი. (ძ. აშ.)

შენმა თვალმა ნუ ნახოს, შენს ტყავში რომ დაეტივა (იმდენს რასმე დაიტევესო).

ზეგ'ჯ სციცარ-გ'ჯ ოპანო დგსგშოთუამ. (ქ. ა)

ყველა რომ გამექცეს კიდევაც, თეთრს ნაბადს (თეთრნაბდიანს) არ გავუშვებო.

უგზა იგუტდგუწარ, ილა თნახუბ. (ქ. ა.)

ამხანავს რომ ესროლო, თვალს ამოუგდებს (მაგარ საჭმელზე იტყვიან, მაგ.: მჭადზე).

ას'შ დაკ'ზ აორბაჟი დაგეტი. (ქ. ა.)

ქორის დაქერილი ორბმა წაილო.

ატოზლა ბგეჲტ.

ქვეყანა დაიქცა (დიდ წვიმაზე იტყვიან).

აბგა აბზა ბანგ (|| აბონგ) აფს' აჭონმ. (ჯ. ა.)

მგელი (ტურა?) როცა ცოცხალსა ხედავს, მკვლარს არა ჳამს.

აბა ხეცეჲტა აშოახონ'ტ. (ჯ. ა.)

ბალი წვერში გამწარდება.

აბგახუჲგ ენფსგ აკუწარახ სხგ შიგრახ— აჰიგჲტ. (ჯ. ალ.)

ტურა კვდებოდა და თავი საქათმისკენ მიყავითო.

ხტარში აწკგს ხრუშით ჲაღ'უბ. (ჟ. გ.)

ჩაყლაპვას გაზიარება (თავზე გადაგდება) სჯობია.

აბზციას ფსგჲტ, აფსციას გგლეჲტ.

ცოცხალნი მოკვდნენ, მკვდრები აღგნენ.

აბა ინარში ხიონმ¹ აკუმზარ აძი ღგშუტან. (ჟ. გ.)

სულელის ნასროლი უენებელია (?), თორემ ვისმე მოკლავდა.

აკუტტგჲგ ეფეშა უუს ხიიააგჲ².

ჳათმის ნისკარტივით შენმა საქმემ იმარჯვოს.

ჯგჲგჲ გურჯგჲ ინწონმ. (ჟ. გ.)

მარილი და დარდი არ დაილევა.

აბა აგ'აბაბონმ, აგ'ურბ აკრგზბონ. (ჯ. ა.)

თვალი არათერს ხედავს, თუ გული არა.

ლაკგ აბმბონ, ლაკგ აბბონ. (ჟ. გ.)

რასაც ერთი თვალი ვერ დაინახავს, მეორე დაინახავს.

აბა აბკგრ ღუბდა-ყა იცონ'ტ. (ჟ. გ.)

ძალდი რომ გაცოფდება, ღვადაში (ადგილის სახელია ჳგერდეს ახლოს) წავაო.

აბჲია ფშოდოჲ-ჰია უხგ აჲმთან. (ჟ. გ.)

ენა-ლამაზს თავი არ მისცე.

ალულჲრახ-ჰიგ ილაწონზ აკუმბტ ხნგა, რცლაწონზ ააკუნ

შენიშვნა:

¹ ღედანშია: აბ'ონმ.

" " აბ'აატ.

ახანგა-წიყა. (გ. ა.)

ის კი არ იყო სულელი, ვინც სხვენზე თესდა, — ვინც ეამხანაგებოდაო.

ალაწა რღვეწმეტ.

ასაცერი აუცრა (თავის ჭკუაზე მოიყვანაო).

პაპა ნ'ბაზ იფშმეტ. (გ. ა.)

მღვდელმა რაც ნახა, ის აკურთხა.

ატემ პარბალ პაან აუნატი პარბალ ფხანაწმეტ. (გ. ა.)

გარეულმა მამალმა შინაური გააგდო.

ზხუ ზემჭო იხუ მარახოტ. (გ. ა.)

ვინც თავის კერძს არა ჭამს, მისი კერძი ხვავიანია.

იხუ ფსერ-გ'ჯ ძაჟია ფსჟამ. (გ. ა.)

თვითონ რომ მოკვდეს კიდევაც, მისი სიტყვა არ მოკვდება.

თაცაკ—ჟნან, დად იხუტ სხანშთი—ლჰიეტ.

ლხუტ ყუბანდა რქუნ. ლანხუა დახ'ტიან—ბაბხუა

იხუტ ბხანშთიტი, ახან ბა ბხუოპ იბხანშთ—ლჰიეტ. (ე. გ.)

ერთმა პატარძალმა: ვაიმე, მამას (მამამთილის) კერძი

დამვიწყებიაო. მისი კერძი დიდად ჩანდა. დედამთილმა თქვა:

მამის კერძი არ დაგვიწყებიაო, მაგრამ შენი კი დაგავიწყდაო.

ფჰიეს-ჰიან ფჰიეს დგაზგჰიოტი, ჩმა-შინან აჩმა იტგაშომ.

(ე. გ.)

ქალის თხოვნის დროს ქალს გაურიგებს, ურვადის გადანდის დროს ვერ უამხანაგებს.

ჯმაზარ ატიჯა უკვრტიტ ჟააეტ. (ე. გ.)

თხა რომ იყოს, რქაზე ხელს წაავლებ, ისე ახლოს მოხველ (იტყვიან, როცა რაიმე საქმის მიწურვაზეა ვინმე მიმდგარი).

აურა-დუ ქ'ჟა ირზლოუპ. (ე. გ.)

დიდი ნამუშევარი კვენით უთესიათ (დათესილია; ე. ი. სიმრავლისგან კვენისისო).

აკუტტ ცცტრ-გ'ჯ ალჯაწი ხტლწიოეტ. (ე. გ.)

ქათამაც რომ დასკინტოს, ორთქლი ავაო (ეუდ მოსახლობაზე იტყვიან).

ლაფს ლა დაკუთმ. (უ. გ.)

ძუს ძალღები არ ერჩიან.

ზგუგ-ბლგუგ, ზკალთ-ბლგუგ ეფფშაგმ. (ჯ. ა.)

ვისაც გული ეწვის (ე. ი. ახლობელი ნათესავი) და ვისაც კალთა (ე. ი. შორეული) — სხვადასხვაა.

ამშაგნ ჭაშნგ იზბარ-გჯ ამჰაწი სრუამ. (ჯ. ა.)

ზღვა რომ ფაფად ვნახო კიდევაც, კოვზს ვერ ვიშოვი.

აცის მადლუ ახარფ-ეფფში გუგბლარს ჯარს რყამ. (უ. გ.)

კანს [სხეულს] რომ პერანგი აკრავს, ისეთი გულისტკივილი (სიყვარული) არაფერმა იცის.

აჯნგ აკუბგთა ამცა მკემ! (უ. გ.)

სახლის კუთხეს ცეცხლი გაუჩნდაო (იტყვიან ქალის დაბადე-ბაზე).

აუწს ფსგუბ, ოჯგ დგბზობ. (უ. გ.)

საქმე მკვდარია, კაცი ცოცხალია [ყველაფერს მოერევაო].

ამალს ტიარს აწკგს ამალს ნგყუარა ეფლუბ.

(აშიგ შმაჰ ჯგერდედან)

ცუდად ჯდომას ცუდად სიარული ჯობია.

ათააცის ირეჰაბუ ათააცის დგრციგმლუბ. (აშიგ შ.)

ოჯახის უფროსი ოჯახს არ უყვარს (სძულს?).

ამბა იკუაკუბარ ბლგუგამ. (აშიგ შ.)

ობლის კვერი არ დაიწვის.

აჩპარს ზგჩპაზ აშიგბლა (sic!) ტლანშია იბგეტ. (აშიგ შ.)

ვინც მოსათმენი მოითმინა, წიფლის ფურცელი ატლასი ეგონა.

ამიგ იწუხუალა შიგჯგკ რქუტააჟოეტ. (აშიგ შ.)

ერთის გულისათვის ასი იკარგება.

წარბდა ლაშცაროუბ (აშიგ შ.)

უსწავლოდ სიბნელეა.

ბამთა რყოუ უბცნგყუა. (აშიგ შ.)

დროს გაყევი.

აჯნგ აწკის ბჟიჯან ააგგუობ. (აშიგ შ.)

სახლზე ახლოს ცა არის.

ანგა ფჰაჲ კატლა ეასჷრჲტ. (აშიგ შ.)
დედა და ქალიშვილი კეტით ჩხუბობენ.

გაჲე შხეჲ ინაპაყნგ ჯამჩხაკუბ. (აშიგ შ.)
ზღვა და მთა ხელში უჭირავს.

ანხარს ბზრა ხუ ამადამ. (აშიგ შ.)
კარგს მოსახლობას ფასი არა აქვსო (ე. ი. იმდენად ძვირფასია, ვერ დააფასებო).

აპივნწიანციგა მუფნგზარ ეგა უხგ მუხჩარ-გგ უწყგშჷოჲტ.
(აშიგ შ.)
დიდი ტალახი რომ ახლოს გქონდეს, რაც უნდა თავი იცვა, დაგსვრის.

ანციან ღეზმამ მაღრუ ღეგბჲტ. (აშიგ შ.)
ულმერთო მტერმა ნახოს.

ანშიგჯ ზმრუ უჟანგ¹ უჲჲრტ. (აშიგ შ.)
ჰკვიანი მოტყუებით შეგჰამს.

აჟგ ზეხსჷანზ იდრგჷან, იზჲრზ იზდგრამგჲტ. (აშიგ შ.)
ვინც ხორცი დაჰრა—იცოდა, და ვინც ჰამდა—არაო.

ამშთა ციგა მაღრჷ ღეგფგლაჲტ. (აშიგ შ.)
ცულ-ფენიანი მტერს შეხვდა.

ანგზმალცია რაცირუბ, უგჷტ იორუ ზეგგ უმჰიან. (აშიგ შ.)
ემჰაკი ბევრია: გულში ნადებს ყველაფერს ნუ იტყვი.

ანი აბი ღეზგმდრაჷა (sic!) ანასგფ-გგ რამ. (აშიგ შ.)
ვინც დედ-მამა არ იცის, არც ბედნიერება აქვს.

აჷორდენ ახანფჩაჷრ ირჩაფრტ. (აშიგ შ.)
ურემი, სადაც გატყდება, იქ აკეთებენ.

ფსჷხჷა ჴმოუძან. (აშიგ შ.)
კაცი, რომელსაც არავითარი საშუალება არ ეპოვებოდა.

ავგსთაჲ—რჰიჲტ ესჷინაგგ დღარუბ: აძგ დთოუბ. (აშიგ შ.)
ემჰაკი ყოველთვის ღარიბად არის: წყალში ღვასო.

შენიშვნა:

¹ დედანშია: უჟანგ.

ამშთა-ბზია ანციბ ღმფფქჟლააფტ. (აშიგ შ.)

კარგი ფეხისა ღმერთმა შეახვედროს.

„უხნ^რგზგეფტ“ ჰიარნ ხტრხტაროუბ. (აშიგ შ.)

„შენი ჰირიმეს“ თქმა თავის სასარგებლო საქმეა.

ბცპა წგზგზზ ჯან ღთაჰაფტ. (აშიგ შ.)

ვინც ხილი ჰვევიდან მოჭრა, ღელა შიგ ჩაუვარდა.

ბრდინა ჯუშურ აბარდ ბლაშიო ეფეშე... (აშიგ შ.)

მოკლული შაშვის ბარღში ჩავარდნასავით...

ხგა ფსგა როუბ. (აშიგ შ.)

თავი და სულია [ყველაფერი, სხვა—არაფერიია].

ალოსულტრა აჟ ჯალგვრგვრ დოსგუ ინაბტ იხგ ჯატუგჟჟოფტ.

(აშიგ შ.)

სხვენიდან რომ რამე ჩამოვარდეს, ყველა თავზე ხელს იტაცებს.

აკუტტ^რ აშგვა აშაფხტტ იწნახტოფტ. (აშიგ შ.)

ჰათმის საკლავს ფეხის ბრჰყალი გამოთხრის.

აჰიასს ჯამწგმწგზ აჰიასა წიგმღს ბლალტ. (აშიგ შ.)

ვინც ტყემალს ჰვეშ გაუჩერდა, ტყემლის ეკალი (ლურსმანი) შეესო.

ჯააუხტაზ ჯუზტრახტხააფტ. (აშიგ შ.)

რაც იყიდე, საქონლად გამოგდგომოდესო (ეტყვიან ვინც რას-მე იყიდისო).

გამოცანები

თააციბ რგურღაგა მცბრციაგა. (ჟ. კ.)

(ამგ^რალ).

ოჯახის გამხარებელი, ცეცხლის ჩამქრობი.

(ჰადი.)

ან ბშთალწო აბ იზგშთხტამ. (ჟ. კ.)

(ახტშთაარა.).

ღედის დანადგებს მამა ვერ აიღებს.

(კერის ჰვედა ნაწილი, დაბეკნილი მიწა,

ჰალები აკეთებენ, უმთავრესად).

აპ ამესტ რწინჰოფტ თააცინ ებბარგურლრტ. (ჟ. კ.)
(აშტის.)

მთავარი პაჰიქს იხდის, ოჯახი ხარობს.
(საკლავი.)

მცადა იშოჰტ. (ჟ. კ.)

(აზგ)

უცეცხლოდ დულს.
(ღვინო)

აპ აშთა ას-აჰრფტ. (ჟ. კ.)
(აშეგლახტრა)

მთავრის ეზოში თოვს.
(ცრა ფქვილისა).

პიგზბბ მგრკვ ეშისქუმწა. (ჟ. კ.)
(აკგკა)

დანა ვერ შეეხება და სუფრაზე არ დაიდება.
(ძუძუ)

სრჰან-ხუჰვ ჯგ-ჰახარაკ იზოტწუა. (ჟ. კ.)
(აკაკან)

ჩემს პატარა ქვაბში ორი დადება ღომი გამოდის.
(კაკალი)

სემპანშ-ხუჰვ იმბადო.
(აბგზ)

ჩემი პატარა პირსახოცი გაუმშრალეგელი.
(ენა)

სჯამ-პჩახან აზნგ ხტციჰუა რჰტერშიგუბ. (ჟ. კ.)
(ამზა)

ჩემი ჯამის ნატეხი სახლის წვერზე აგდია.
(მთვარე)

აძი დგცტოფტ, ხუჯგ ანწგრგოფტ. (ჟ. კ.)
(აფგწწეა ანაციკანრაჰტეა)

ერთი სვრის, ხუთს გამოაქვს.
(ცხვირი და თითები).

სუყუბბარ-ხუჩქუბ ეღჯჳალოუბ. (უ. კ.)
(ალა)

ჩემი პატარა ჳურები ერთად მარხია.
(თვალები)

ვგ-ემცია რ'ხქუბ ეღლაწანტ ეღცტშოთოუბ. (უ. კ.)
(აჭიმშ).

ორს ძმას თავი ერთმანეთისაკენ უღღვეთ და ერთად წვანან.
(წარბები)

აბგა-ხუკტ ჳინწოა-ლახა. (უ. კ.)
(აყაფყაფ)

ტურა ტალახში რომ ვარღება.
(ყაფყაფი). (?)

სქუბბიშთ-ხუკტ ნახტარხტარ. (უ. კ.)
(თგთგნგუიგა)

ჩემი პაწაწა ჳვაბი „მოძრავი“.
(ჩიბუხი)

ძღღა ყვარაშე. (უ. კ.)
(ახაპტტ)

უწყლო თეთრი რიყე.
(კბილი)

ჳერფეჳ ჳერფეჳ უიაჳა ჳერფეჳ. (უ. კ.)
(არხნტშნა)

კავი და კავი—თორმეტი კავი.
(ჳაჳვი ჳვაბის ჩამოსაკიღი)

ეჳტწა-ეჳტწა უიაჳა ეჳტწა. (უ. კ.)
(აცთართ)

ღება-ღება—თორმეტი ღება.
(ლოგინი)

თრგშე-თრგშე ტიგჳალაკტ. (ჳ. ა.)
(აყაბ)

მოთეთრო რჳამოღუნული.
(ხაპი)

ზ'ცია-ზ'რუ, ზ'გუ-აძრუ, ზ'ფა ღნბგოუ. (ჯ. ა.)
(აძახუბ)

ტყავი ხმელი, გული ნედლი, ქალიშვილი გადარეული.
(ვაზი)

ზეგ'ჯ აახ'თალრ. (ჯ. შ)
(ალგ'მპა)

რაშიაც ყველაფერი შედის.
(ყური)

აზნყა მანცრ ბბნაყა ზ'ჰოგ-ჰიგუ, ბბნაყა მანცრ' აზნყა ზ'ჰოგ-
ჰიგუ. (ჯ. ა.)

(აშტიგ ატიგვა)

სახლისკენ რომ მიდის, პირი ტყისკენ აქვს, ტყისკენ რომ
მიდის, პირი სახლისკენ აქვს.

(თხის რქები)

ფშგ'მცია ჯარაკ ეცთახბსუოტ. (ჯ. ა.)
(აუი აკ'კა)

ოთხი ძმა ერთს ადგილს ესვრის.
(ცური)

წარგ-წარგ ქტანწემყა. (ე. კ.)
(აქყარაბატ)

მარჯვედ მოივლის ხეებს.
(ორკაპი)

ხტანზაა ნგლვრგ (მ. კ.)
(აშინქ)

ყვირილით შევარდება.
(\ (თოფი)

აოჯ კ'აპე გუაშიგხ'ჩა. (მ. კ.)
(აცვფხა)

მოკლე კაცი ჰიშკრის მცველი.
(კლიტე.)

ცუჭავა ნარმაშო წგხუა. (მ. კ.)
(აჩაადან)

შხალა იშთასწეატ მრალან იშთგსგეტ. (მ. კ.)
(აწაა.)

მთვარით დავლე, მზით ავილე.
(ყინული).

აპ ძაშთა რაციაკ თარშიგუბ. (მ. კ.)
(არდინა).

მთავრის ეზოში ერთი ნახშირი აგდია.
(შაშვი).

ვარიანტი: აპ ძაშთა რაციაკ თოუუა იცრტ. (ჟ. კ.)
მთავრის ეზოში ერთი ნახშირი ჩქარა შედის.

ნკტუფალა-აპტუფალა ჯანდარ იფა წუხარშიშის.
(ახიჟ).

წინ წახტება, უკუ ხტება, „ჯანდარის“ შვილი ბოლოქანქალა.
(ჩხიკვი).

ამბერ-ამბერ შაპა ზწრ აღელჯა ტიგჯა ზხრ.
(აშაბგსთა).

ფეხებზე კორძები, თავზე ძეძვის რქა.
(შველი)

ახ ძახტრტ, აფსა ძაფსრტ, აფსაგუბჯრა ითანაფსრტ. (ს. დ.)
(ამგუა).

საფქველი ფქვაეს, საგველი ჰგვის და სანაგვეში ჰყრის.
(მუცელი)

ნგრცი ჰაჰჰჰ, წრცი ჰაჰჰჰ. (ჟ. გ.)
(ამარკატგლ).

გაღმა „კრიალი“, გამოღმა „კრიალი“.
(მაკრატელი)

რაფ ეაქიაწის უაპი თარჩგლა. (ჟ. კ.)
(ათათლრკა)

შავი არაბი ძირშეზნექილი.
(ბოთლი)

ჯგრგ-ჯგრგ ქუაწეაძეა (ყ. ბ.)
(არგფხა)

ბაზა-დუ ღიღლგმძაა. (ყ. ბ.)
(აშიგნდგყუარა)

დიდი, გარეთ ვერ გასათრევი.
(სკივრი)

ოვგ-აფშ ხუჰკ დააზნალან, იტიან ზეგ^გ
იციეატ (II დიგლწეატ). (ყ. ბ.)

(ავემსანგ)

პატარა წითური კაცი სახლში შემოვიდა, ვინც იქდა, ყველა-
კარში გავიდა.

(ცოცხი)

ამ ძააუ, ანხაჯგ ძააუ, პიგზბა მერკგ ეაშისქუემწა. (ყ. ბ.)

(აკჯკა)

მთავარს შეშვენის, გლებს შეშვენის, დანა ვერ მიეკარება,
სუფრაზე არ დაიდება.

(ძუძუ)

არ ახგგლაზ ოვ-აფშ ხუჰკ დგგ^გოგ^გ დაარგლალან ირხნგ
იკარეატ. (ყ. ბ.)

(მაგანა).

ჯარში ერთი წითელი კაცი შემოვარდა, დაიღრიალა, მოსცელა-
და დაყარა.

(ნამგალი).

ეაბაკგ-ეაბარღზუა ფშეაშციაკ ეაწაგგლოვ. (ყ. ბ.)

(ასკამ).

ხელი-ხელ ჩაკიდებული კენესის და დგას ოთხი ძმა.

(სკამი)

ეიკვ ატიართა თააციბკ რგურღავა. (ყ. ბ.)

(აცა)

ძროხის დასაჯდომი, ოჯახის გამხარებელი.

(ნალია)

ეახანს-ეახანს ჯომლათ პიაციემბა ბლათყუ. (ყ. ბ.)

(ბდაჟი).

სკუპ-სკუპ ჯომლათი თვალდაჭყეტილი ღორის ტყავის.
ქალამანი.

(გომბიო).

- დომპქე შაპე-ზაწიქ (ყ. ბ.)
(აფჰიასუა.)
ცალფეხა დომბა
(თივის ზეინი)
აფსგ აბზა ხგლწ'უა. (ყ. ბ.)
(აკუტატლ)
მკვდარი, ცოცხალი რომ გამოდის.
(კვერცხი)
უნაფშაანდა რუხუაფშაუა. (ყ. ბ.)
(აკგლაარა)
სანამ შენ შეხედავდე, ის შემოგხედავს.
(კუჰრუტანა)
კლაარა შიგთგუხუა. (ყ. ბ.)
(აგურ)
კუჰრუტანა ჰიისთავი ჰიმადი.
(ნემსი)

მამაკაცის სახელები

ა. აბდლა, აბდნუ, აბრაგ, ათლგუ, აღმასხან, აღმასხით, აღხანს, აღჰქსა, აღჰქსანდრა, ამტრნ, ანდრაჟშეკა, ასთამგრ, ასთარყან.

ბ. ბანდრა, ბათა, ბაკურა, ბასხათ, ბაყან, ბაჯუა, ბეგლარ, ბრდა, ბრჯუა, ბუგუ.

გ. გამბტა, გუადგუბდ, გუბჯა, გუაჯალა, გუგსარ, გგდ, გ. გარგ.

დ. დათრკუა, დანაყან, დანელ, დაჟი, დრიმრტ, დუგუბჟი, დგბჟჟი, დგდგნ (დადგნ).

ე. ელრკუა (ილიკო), ესლამ, ესტატა, ეჰუფ.

ზ. ზაქარა.

თ. თათარყან, თათლასთან, თამშეგუ, თაპანგუ, თარანს, თარანსხან, თარაშ, თარხანა, თარხუნა, თემარან, თენგრზ, თლაფს, თუხუ.

ი. ივან.

კ. კალტაშიგნა, კან, კაც, კაცმან, კინტ'არა, კუმბრტ, კუ-
კუა, კუბსტა, კუასტანტრლ, კუაში, კგტგნ, კგჰინ,

კ. კანგუა.

- ლ. ლადმერ, ლაჟი, ლაჯ, ლომან, ლგგუ.
- მ. მამსტრ, მარტთხუა, მაჩანგუა, მახუ, მინა, მგრზა, მგრზა-
ყან, მესალგ, მგშიანგუ.
- ნ. ნაპარბეა, ნრკუა (ნიკო).
- ა. ათმა (ევეთიმე), აკუბა (იაკობ), ასა, ასრნ.
- ო. ოთარ, ომარ, ორმათ.
- პ. პატრ'ს, პახუპლა, პენა, პეტრა, პიე, პეპრსა, პეტგუ.
- ჟ. ჟამბელ.
- რ. რაგუ, რუშა.
- ს. საათ, საათჟირა, საბტა; საგასა, სალამა (სოლომონ),
საღდათ, საღმ, სარდან (სარდიონი), სასრან, სასრგუა,
სელგმ, სნთ, სოლუმან (სოლომონ), სოუზარ, სოულაპ, სემელ.
- ტ. ტაგუ, ტატ'შა, ტატ'ე, ტრენტა(ტერენტი), ტუტ,
ტგრკუტნ.
- უ. ურუეს, უტი.
- ფ. ფაგუა, ფართხუ, ფაჩ.
- ქ. ქუჯ, ქუბლუხუ, ქუაწი, ქედისწყუ,
- ქ. ქაზგმბეა, ქალამათ.
- ღ. ლატარა.
- ყ. ყაზანხუ, ყაზრუთ (ყაზრ'თ), ყათმან, ყარამან.
- შ. შამშა, შუგუ,
- შა. შააბ, შარტთხუა, შაპარ, შა'კტ, შამაჟ, შოლუგან,
- ში. შიგლმან (სულეიმან).
- ჩ. ჩაგუ.
- ძ. ძაკუ, ძკუტერ, ძღლუ.
- ჭ. ჭაპწყუ, ჭიჭინ.
- ხ. ხაბტუ, ხაგურდა, ხაკუცი, ხამშწყუა, ხაპარა, ხარზამან,
ხირგუს, ხუმანკა, ხუსინ, ხუსრგბ, ხუჩა.
- ჯ. ჯანსუხ, ჯანქუბ, ჯარაშთგ [„სადმე გაგზაენე“].
- ჰ. ჰაბრჯ, ჰართბეა, ჰან'ში, ჰარტუნ, ჰაჯარათ, ჰაჯბგ.

ქალის სახელები

ა. ათეხ, ათქრეა, აღსაბედ, ანა, ანანსტეა, ანსრია, არიქა, ასრმა.

ბ. გუაშანა, გგჭა.

დ. დეურჩია, დესა.

ე. ელსა.

ზ. ზექრა.

თ. თათა, თაკუნა, თაჯგუაგუა, თ'კუტე, თხუაეი.

კ. კაკაშა, კამა, კამაპგჭკ, კამჭეთ, კუჭკა, კუჭკუჭ, კუაკუა-ლა, კუალძეც, კუერრნა.

მ. მაკრგნა, მანცა, მართა, მარუსა, მაშეკუტლა, მინუშა, მესგუტლან.

ნ. ნაღიცა, ნაღეა, ნაზიძე, ნანაპ, ნატაშა, ნატშა.

რ. რაბეხ, რაჭორლა.

ს. საღიძა, სგრმა.

უ. ურჩხან, უბრდი.

ფ. ფემბა.

ჭ. ჭატმან.

ქ. ქამაცა, ქისტრნა.

ყ. ყაზგრხან.

შ. შანკუა (საშიკო), შინა,

შა. შაქუაქუა [თეთრი].

ჩ. ჩაპა, ჩიჩი.

ძ. ძბრნა, ძგრკუტრე.

წ. წის.

ჭ. ჭია.

ხ. ხათგხ, ხამაეი, ხანდა, ხრკა, ხრკურ, ხრკუტე, ხრმურ, ხრნა, ხიც, ხუატ.

ჯ. ჯაშარყგზ.

შ. შანიძე, შარიხან, შაქყგზ.

პ ი რ თ ა ს ა მ ი ე ბ ე ლ ი *

ქართული

- ალექსანდრე 152
ამირხანოვი 149
ასლან-გირეი 97
ახაჯაგოვი 91
- ბაგირი 12
ბათირი 40, 63
ბაიაზეთი 117
ბატოკოვი 91
ბაჩმუკოვი 91
ბახვა 134
ბეკი 57
ბერზეკი 117
ბეტროზოვი 135
ბოლეთუყვა 117
ბოლეთუყვა 96
ბოროკოვი 62
ბოჯოკოვი 117
ბეასო 70, 91
ბეასო ასლანბეკი 79, 80, 87,
88, 99
ბეასო მაჰმუდი 85, 86, 123,
126—128, 131
ბეასო აჟუნუსი 123, 124, 130, 131
- გაჯიევი რასული 146
გვაშოკოვი 91
- გიორგი 157
გუნაში 36
გუჩემუკოვი 90
- დოთალო 20, 94
დუბროვინი 70, 71
დუხუ 91
- ელიჯა 90
ელიშული 86
ელმიშუხეი 86
ენამუკოვი 91
- ვიკო 100
ვიკოვი 115
ვოდოქლოკოვი 58
- ზაბუთი 40
ზაზი 37, 38
ზივი 37, 38, 55
ზიზუ 38
- თამარ მეფე 120
თამბიანი 140
თიკოვი 100
- იბრაჰიმ ეჭენდი 101
ილიასი 36
იუნუსი 45

* სამიებელი შედგენილია მხოლოდ „დღიურების“ მასალისთვის.

- კადირხანი 80
 კამბიევი 144
 კამჩარიოკოვი 90
 კარდანოვი 133
 კარპოვი 126
 კოჩესოკი 91
 კუბოვი 56
 კულენეტოვი 119
 კუიქევი 117, 118
 კუიქი ბათგრბეა 122
- ლაზარე 96
 ლაკშოკოვი 90
 ლალუნატლუკოვი 91
 ლაშა 105
 ლიევი 103, 104
 ლიევი შპანგირეა 113
 ლეუბა 98
 ლეულაჟე 5, 7, 16, 74, 129
 ლოპატინსკი 5
- მარლანია მ. 143
 მარშანია 103
 მაშფეზი 91
 მედინი 59, 60
 მეჯითი 54
 მოგუქოროვი ფშეკუი 11
 მოჰამედი 36
 მუჰაჯირ-კუმსიონი 130
- ნანივი 45
 ნაუეი 139
 ნაურზ ბათი 99
 ნაურზ (ნავრუზ) იბრაჰიმი 63, 64,
 65, 69, 77, 78, 80, 81, 87, 99,
 104, 107, 113—115, 121, 122
 ნაჯუკოვი 91
- ააკოვლევი 130
- ომაროვი ჰაბიბულა 146
 ოსმანი 31
- პარასკევა 134
 პრეგატლუკოვი 90
- უანე 91
- სავატონოვი 91
 სალათ-ჩერგა 90
 სამაროკოვი 124
 სასი 35, 36
 სულეიმანი 65
 სპალახვი ალი 65, 78—81
- ტაიმასუკოვი 91
 ტაუბეკოვი იზბაჩი 146
 ტახტამრუკოვი 90
 ტიენოვი 133
 ტლასტონოკოვი მაჰომედი 114
 ტლიშინირი 12
 ტრახოვი 75
 ტულუქუქუვა ყაზბეკი 82
 ტულუში 10
- უსლარი 5, 74
 უცაცი 62
- ფარიანთ მისიდუ 156
 ფატიმეთი 36
- ქემალ-ფაშა 89
- ყაზანჩი 91
 ყაზბეკი 86
 ყარაბათირი 60, 61
 ყარანაფლოვი ომარი 151
 ყგზბეკი 49
- შანიძე აკ. 32
 შაში 36
 შერემუკოვი 91

შერეტლუკოვი 91	ხაბრაჩი 91
შოუგენი 70, 81, 106	ხატიკიმუკოვი 90
შოუგენი სელმანი 65, 78—81	ხატკოვი 91
	ხაჯიმუკოვი 90
	ხუნაგოვი 91
ჩანკაევი 149	კვზბექი 86
ჩაუეი 99	ჯარიმოვი 41
ჩესებეიევი 91	
	ჭათკოვი 15
ცაცი 62	ჭაჯიმუკეა 93
ცუე იბრაჰიმი 58	

ადილეური

აბღასუ 11	ასჰამანძე 119
ადშირი 12	აჟლ' 119
ადალაჯერი 15	აფგშ 119
ადილეგირეა 89	ამყან ჰაჯუმარგუტ ჰისმაილი 11
ადონ'ძე 120	ამჟან 12
აზაშტკ 119	აცუმგზ, 75
აზმანთ-ჩერგა 90	ანმეტტჩი 97
ათალაგბ 15	ანმეტტჩი 15
ალ'ალ' მუს ფშეგმაძტტუ 126	ანგაგუტ 92
ალანჯერი 15	ანგაგუტტტუ 91
ალაჯარგა 89	აქსტრახან 95
ალაჯერი 15	
ალაგჯი 97	აზამეტტტუ 119
ანდრგხტია 122	ამგრზან 95
ანძათ'რ 98	აზგნ 72
ანცოპ'ტუ 119	
აეტგჩი 11	ბაგ.გ 28
ასლანბაზჩი 98, 117	ბაზრჯუტა 28
ასლან-ჩერგა 97, 117	ბაზრგატუ 96
ასლ'არხან 14	ბათ 28
ასლოანბაქი 127	ბათქერი 15
ასლოანბაჩი 89	ბათქარგა 127
ასლოანქარგა 127	ბათგმგზან 82
ასლოანხან 95	ბათგრ 40, 63
ასყალ 10, 14	ბათგტუ გვ. 122, მაგ. სახ. 97
ასყალაჯუტგ'ხტრ 10	ბალშევიკი 94
ასვალ 14	

- ბალეთებუ ბაზრებუ 96
 ბამბოთ 10
 ბარათარ 10
 ბარზა'ჟი 117, 119
 ბარჯუ 11
 ბასთა 45
 ბასთა' მაჰმეთ ჰაჟარტ-ბუ 69
 ბატ 92
 ბატბუ 91
 ბბუ 11
 ბბუ 57
 ბალ 28
 ბალადგარ 119
 ბალა 28
 ბალდგარბუ 12
 ბაშუბუ 96
 ბაზ 92
 ბაზბუბუ 91
 ბაჯალარ 83
 ბაჯი გვ., მამ. სახ. 28
 ბა'ხუ 15
 ბახუბ 11
 ბერზა'ჯი გვ., მამ. სახ. 98
 ბზუ 95
 ბიბ 63
 ბიბა 95
 ბიდანბუბუ 119
 ბიდუ 13
 ბიდუხან 13
 ბირამხან 13
 ბორბუბუ 62
 ბოჯბუბუ 121
 ბოჯბუბუ ანტა'ბუბუ დუდარბუბუბუ 117
 ბუასოაბუ 91
 ბუასოაბუ ლ'აუბსთბნ ჰატობუბუბუ 69, 75, 76
 ბუასოაბუ მუჯით ყარაბთბუბუბუ 69
- ბუასოაბუბუ კარიმ ვარაბთბუბუბუ 82
 ბრანტა' ზაზირა ჟუგ'ლუბნბუბუ 116
 ბრბუ 119
 ბლუაშა' 119
 ბგრსგარ 119
 ბგრსგარ ლუბ 122
 ბგლუბუბუ 10
 გუნაშუ 36
 გუბუ 119
 გუბუბუ 14
 გუბუბუბუ 91
 გუბუ, 82
 გუბუბუბუ 95
 გუბუბუბუ'ა 95
 გუბუბუბუ'ლუ 62
 გუბუბუბუბუ 98
 გუბუბუბუ 98
 გუბუბუბუ'ხუ 95
 გუბუბუბუ 98
 გუბუბუბუ 98
 გუბუბუ 14
 გუბუბუ' 50
 დავუბუბუბუ 12
 დად 98
 დბთბუ 94
 დაბუ 119
 დაზაბუ 121
 დახუბუ 91
 და'ხაუბ 14
 დოლ'ათ-ჩერბუ 89
 დოლ'ათხან 13
 დოლ'ეთხან 98
 დოლ'ჩერბუ 15
 დგდბუ 97
 დგსგუბუბუ 14
 დგბუ 121
 დგჯი 45

- ზაბტორა 40
 ზაზ 11, 37, 38
 ზაზუ 11
 ზაქარია 82
 ზარამგუტი 12
 ზაჩერა 12
 ზაქარია 127
 ზიზუ 38
 ზუზა 13
 ზუნაწუტი 13
 ზუტი 37, 38, 55
- თათლუსთან 95
 თალ'გუსთან 15
 თამბრა, თამბრა'ხერ 12
 თემრეცი 11
 თემრეტი 15
 თემურყან 15
 თ'ხელეტი 119
 თპალა 50
 თპანაშხუ 129
 თპარყუახუ 10
 თპარყუახუ 121
 თპალალა'ჯ 129
 თპალაფსა'ტი 96
 თპალეტი'სნოპ აპმანოგეტი 122
 თგრამ 38
 თელე'ზი 95
 თელე'ზი, გვ. 10, მამ. სახ. 82
 თელე'ზი'გუტი 82
 თელე'ზი'გუტი გუზაქ 82
 თეტი, გვ. 15, მამ. სახ. 12, 15
 თელე'ტი 98
 თელეტი 75
- ინარეცი 31
 იუნეს 45
- კადირან 80
 კადეტი 94
 კიტა 94
 კიშმა 75
 კიშხან 64
 კემა დასმაპირლი, ფეგუნგლ'გუტი 119
 კეტი 119
 კუკა 116
 კურა 14
 კეტი' შაბან ინდრესგუტი 56
- ლ'პუნარეში 50
 ლ'აფს, 129
 ლ'აფსპაქ 51
 ლ'აფს, 15, 73
 ლ'აფსგუტი 15
 ლ'აფსარგუტი 119
 ლ'აფსთან 69
- ლატი 12
 ლატიუნალ'გუტი 91
 ლაუნ'გუტი 90
 ლატი'სთან'გუტი'ხერ 12
 ლატი'სთან 71
- ლაბესი 121
 ლაგუ 119
 ლაგუ, ლაგუ'ხერ 12
 ლაგუ 91, 96
 ლაგ'ხან 50
- შანი 59, 60
 მანგუტი 72
 მანლი 14
 მანლიხან 14
 მანრა 121
 მანრეტი 121
 მანშა 121
 მანგუტი 121

მარათეუტ აჰმად დოლეუტეუტ	ჯადიჯან' 90
იუტ 17	ჯალოღან'ს 36
მარათეუტ 119	ჯალოღემშაქუ 82
მარამგეშ'ხუტ 71	ჯამე'შ 129
მეშჰესუ 91	ჯამგეშ, 71
მეშო'ს'ეგუ 50	ჯანამგეტუ 91
მატეშ'უ 75	ჯაპონ 94
მაჰამოდ 95	ჯარაგობ 29
მაჰამედ-ჩერგე 89	ჯარაჯობ 29
მაჰდრ 21	ჯატეჩი 95
მაჰმუდ 51	ჯა'ხუტლო" 11
მეჯუდ 54, 55	ჯეჯარტეუ 48
მინათ 13	ჯათუტ'ხ 10
მინათ 14	ჯედგეჯ 119
მინხან 14	ჯელემგეშაქუ 85
მერამ 13	ჯეშტეუ 50
მესეტესთ 97	ჯეჯარტეუჯან შეშ, 49
მეჰეტელ' 13	ოლდედეტეუ ჰაჯემშთ დოლ'თეტეტეტეუ
მეშედ, ძაღლ. სახ. 99	14, 28, 58
მეხეშ, 32	
მეჰემშთ 36	ჰეტეშ 15
მეჰუმინ 14	ჰეტეტეუ 95
მეჰუმინათ 14	
	ჟანან' 91
ნაბე 12	ჟიანანლო" 50
ნაბეტეუ 12	
ნათ 73, 76	რამზან 11, 12, 38
ნანეტეუ 45, 48	რაც 13
ნართ 73, 76, 97, 106	რაჰმეტ 14
ნართე'ხან'რ 73	რეხეუ 95
ნაურზ 96, 119	
ნანესე'უ აბარეტეუ ჰანესუგეტეუ	სათანა 97
124	სას 31, 32, 35, 36, 95
ნახეტეტ 15	საუზარ 73
ნახეტრან'ე 95	სანდრე 121
ნაჯრეტეუ 91	საჰათჩერ 15
ნურიბთ 14	საუზარან'შ 71
ნეჰესტ 14	საუზარეტეუ 73
	საჰარბე 95

- სითგუ 95
 სიმოდ 51
 სრახუ 119
 სრ'ხუ 96
 სდეთ 51
 სრახუთჳ 45
 სპათქჳრჯჳ 127
- სალიძ 51
 სალიძჳ 97
 სჳტუთგხუ 91
 სჳტუთმამჳ 95
 სჳტუთსრჳ 95
 სჳტუტგუ 95
 სჳლოჳ 86
 სჳბლოჳც 98
 სჳლიახუტჳ ალოჯჳ მჳჳმთგუტჳ 65,
 82
 სჳინგუტჳ 14
 სჳაშჳტჳ 50
- სრჳჳ 95
- სრჳტუტგუჳტუტჳ 82
- ტამჳს 92
 ტამჳსგუტჳ 91
 ტარხუზჳ 15
 ტარგხუ 15
 ტატაშჳ 119
 ტატუხუ 15
 ტატგუ 119
 ტახტამრგუტჳ 90
 ტგჳ 95
- უმარ 15, 38
 უნარგუტჳ 31
- ფგუტჳ 97
 ფგუტჳ 97
- ფსგუტაშჳჳ 71
 ფშჳნჳშ 119
 ფშჳნ 15
 ფშგმამჳ 11
 ფშგლატგნ 11
 ფშგუტგჳ 11
 ფშგუტგუ 98
 ფრჳჳალგუტჳ 90
 ფრჳჳალგუტჳ 49
 ფგჳტჳ 49
- ქაჳ 15
 ქელეჩ-გიორეჳ 117
 ქიჳ 15
 ქუფზეჳ 15
 ქუშოთჳნ 12
 ქუტა 98
 ქუზბლო 51
 ქუზბლოგ 119
 ქუჳჳ 15
 ქუჳჳჳ 14
 ქუჳჳჳჳ 95
 ქუჳშჳბჳჳ 12
 ქუჳშჳბჳჳტუტჳ 12
 ქუჳც 15
 ქგჳ 15
- ქოთჳსრჳგ ბალაგუტგსრჳ ლაგუტგსრჳ-
 გუგუტჳ 131
- ლჳტუნაჳგუტჳ 119
 ლუჳგლ 10
 ლუჳჳმგუტჳ 90
 ლუტგბგუტჳ 32
 ლუტგჳრფს 64
 ლგუ 11, 119
- 'ლილუტჳჳ 11

- ყაზანჩი 91
 ყაზანჯყუ 50
 ყაზბეჩი 12
 ყათბამბეგთჯყუ 10
 ყათმას 15
 ყალოჯარგა 95
 ყამბოლოათ 95
 ყანამათ 15
 ყასქა 15
 ყასპოლოათ 95
 ყრემხან 14
 ყურმან 15
 ყვზბეჟი 127
 ყვზბეჟი 69
 ყვრემ-ფერგა 90
 შაგუტყი 119
 შარალ 93
 შარალჯყუ 11
 შარალჯტუ 93, 97
 შარამგტუ 91
 შაუთტუ 12
 შაჰან 15
 შატგავან 133
 შატგავან მატუანტუ პატგნტუ 75
 შატჯავან 117
 შახუმგშახ 121
 შჰანჯარგა 127
 შგბლოა 72
 შგუმანჟი 11, 15
 შგლუტუ 11
 შჰბათგნ 73
 შაშ 14, 36
 შჰტჯავან 70
 შჰარალჯტუ 91
 შჰარტან 50
 შჰატგავან კიშმაჰ 64
 შჰატგავან სელმან 75
 შჰატჯავან 51
 შჰტგმან 50
 შჰტჰანჩორა 50
 ჩაბ 14
 ჩაბხან 14
 ჩათანტუ 119
 ჩალომათ 15
 ჩანტუ 96
 ჩასაბრა 11, 91
 ჩასაბრა ფეჟტუ შჰარალჯტუტტუ 49
 ჩასაბრაჟან 49
 ჩაშუზ 96
 ჩაშუზ, სალეჟ 99
 ჩაშუზ, ჯაჰარ 99
 ჩემალ-ფაშა 89
 ჩესეზი 93
 ჩილოანსთაშან 73
 ჩიშმაჰ 64
 ჩუნაზტარ 12
 ცაქა 119
 ცაც 11, 62, 95, 98
 ცაცა 98
 ცაცუ 11, 95
 ცუნ ძალლ. სახ. 130
 ცურ 130
 ცუც 36
 ცუცა 13, 95, 130
 ცუცუ 130
 ცგა 96
 ცგრა 15
 ცგრატ 14
 ცგრანტუ 95
 ცგრუ 15
 ცჰამგტუ 15
 ცჰამგტუ მაჰლი 21
 ძანტუაშ 13
 ძაშ 11

- ძაძ 11
 ძაძჭ 14
 ძუძა 98
 ძებ 119
 წაქულგლ 95
 ჭამგუი 12
 კიშმაა 64, 70
 კეგუტნ 14
 კეკ 11, 15
 კიაქუ, მამ. სახ. 15, ქალ. სახ. 14
 კიას 92
 ხანჯერგა 117
 ხარიხან 14
 ხიზიზარ 51
 ხოთ 15
 ხოთხუტაშ 15
 ხუთათ 15
 ხუკუტნ 11
 ხუნაგუ 91, 96
 ხურც 15
 ხუკ 15
 ხუნაღ 50
 ხუნაზ 50, 119
 ხუათ 15
 ხუნაკუ 51
 ხუნატ 15
 ხუნახუტ 11
 ხემუტკუტ 121
 'ხუნ, 51
 'ხნოგუტნაშ 72
 'ხუფუტნაშ 71
 ვადგრბანი 95
 ვალგუბათ 12
 ვამ-ვირეა 92
 ვემჩარა 92
 ვამჩარაჟუ 90
 ვან 15
 ვარაბათგრ 60, 61
 ვარალ 13
 ვარალხან 13
 ვარალხანწკუტ 13
 ვარა'ხუ 12
 ვარბა'ჩ 95
 ვასპოლო'ვ'თ 98
 ვათლან-ჩერგა 89
 ვახუ 12
 ვუთას 13
 ვურზ 118, 121
 ვუიზ, ბათგრ-ბეა 121
 ვუნარკუტ 48
 ვუაქას 21
 ვუტუკუსტკუტ 91
 ვუახუტუ' 121
 ვუთგრხან 14
 ვეზბეჩ 86
 ვეზბაქ 82—84
 ჯამბულეთ 15
 ჯანთამგრ 15
 ჯანჩათ 44
 ჯანჩატ 10, 96, 119
 ჯანჩატ ჰაჯიმურატ ჰაჯრგოტუტუ 10, 54
 ჯანჩერჩ 15
 ჯანჩერგა 12, 90
 ჯანხოთ, მამ. სახ., ქალ. სახ. 15
 ჯარმავ'ხარ 41
 ჯარმავ ჰაჯუმარავ'ვუტუ ააჰმე'დ 41
 ჯაჰჰარ 15
 ჯუტუ 15
 ჯურგემე 49
 შაბახუ 15
 შაბიღეთ 14

ჰაბრაც 15	ჰანტუტ 11
ჰაბრაცუტ 10, 91	ჰანტუტრატო 44
ჰაბრატ 12	ჰანტუტნ 121
ჰაზრატ 15	ჰაჯაბრე 15
ჰათ 15	ჰაჯალა 82
ჰათიგუტა 92	ჰაჯაყუზ 95
ჰათიგუტაჰამტუტ 90	ჰაჯამტუტ 90, 92
ჰათუტ, გვ. 119	ჰაჯაყუზ 14
ჰათუტ, მამ. სახ. 15	ჰაჯიატუტ 11
ჰათულუტუტუტ 15	ჰაჯილ'ატუტსოჰ'ნ 51
ჰათუტუტ 15	ჰაჯიმტუტ 10
ჰათუტუტ 95	ჰაჯიხან 95
ჰაყუტ 15	ჰაჯ-ჩერე 90
ჰალა'ყუტ 50	ჰაჯათუტ 14, 80
ჰამაჰ, ძალ. სახ. 99	ჟულუტ 95
ჰანანუტ 15	ჟარანმე 73
ჰანგსი 15	ჟესმან 31, 32
ჰანუგხუტუტ 119	ჟინაფუტუტ 50
ჰარათ 45	ჟუგხუტ 10
ჰასას 15	ჟუტს 62
ჰატიტუტ 69	ჟუტა 14, 62
ჰა'ტუტუტ 91	ჟუტუტუტ დისმაჰილ'ყუტ მადილ'ჯარ
ჰატუნ 75	32
ჰაფაუხუტ 119	ჰატიმთ 36
ჰაფაჰუტ 66	ჰატიმეთ 36
ჰაფსგუტ 121	ჰაჰ 15
ჰაჟურუნ 119	ჰერე 15
ჰალუტუნდუტუტ 121	ჯღრა 63
ჰაცრუტუტ 15	ჯაზხან 14
ჰაჰამე 121	ჯათუტუტ 10
ჰაჰაწუტუტ 119	ჯამინეთ 14
ჰაჰამაჰ 98	ჯაჟუტ 14
ჰაჰამაჰ 15	

ყაზარდოული

აბაზრუტა'ხს ნურბიე ნანტუტ-რყუტა
138
აღიჟუტ'ხ 120

ანძორუტ'ხს 135
აჟუტ, აჟუტუტუტ, აჟუტუტუტ'ხერ 20

- აუგვრგზე, აუგვრგყუა 100
 აუჯარრყუა 115
 ასა 144
 ასლიანგუბა 144
 ასლიანჯარრი 144
 აღწრქანტყუბ 27
 აფუბუნ 27
 ბაბტუ, გვ., მამ. სახ. 18
 ბაბტნა 144
 ბაბტ'ხუ 134
 ბათრყუბ 28
 ბათტრ 144
 ბალ'ტყუა 137
 ბარანხანშით 100
 ბა'ჩ 27
 ბანხია'ხნ, გვ., მამ. სახ. 134
 ბეზრტყუა 28
 ბეთროზტ'ხნ ლიე ჰაჯმათტყუა 135
 ბეყუტტლ' 27
 ბერხან'ჯუ ჰაჯი ჩირანდტტუ 120
 ბზტტუ 144
 ბზანდტტუ'ხნ მუჰამედ აღსა-რყუა 139
 ბორანტყუბ 20
 ბუენთჰალუ 20
 ბუბა 134, 144
 ბუდა 144
 ბუტ 144
 ბულტუ 17
 ბუყა 144
 ბუ'ხუ 134
 გოკტუ 144
 გუბტუ'ხნ ჰაჯიუსუფ ჟაჰქარყუა 138
 გუბარანტ 20
 გუბარირა 144
 გუბაშუნანტუა 144
 გუბლანხან 144
 გარანდტყუ 120
 დაბანლო 137
 დალტუ 28
 დარტყუა 134
 დანს, დანს'ხგ 20
 დანტყუა 144
 დროთა 135
 დუდარტყუბ 28
 დგუ' 18
 ელ'ბაზდტყუბ 28
 ვარტუ'ყუა 140
 ვგტტ 100, 115
 ზანზა 134
 ზანლ'შით 20
 ზეჟტტლ' 28
 ზანტტყუა 19
 თალ'ტისთან 144
 თამბრყუა 140
 თამბრ'ხნ 140, 144
 თან 133
 თემრტყუა 135
 თენ'ხნ თაზგრანთ აღამტყუა 133
 თეუტტუ 144
 თჰაბგსგმ 20
 თგმგრყან 134
 თტტ 100
 თგუთტყუ 20
 ინარტყუა 140
 ინდრგს 144
 ინდრტყუა 134
 ისჰანყ 28
 კარდან, კარდან'ხნ 133
 კარდან'ხნ ასლიან ტემანლოყუა 133, 134

- ლ'სსთპნრყტა 114
 ლ'ალადგლტ 100
 ლ'ალადგლტყტა 115
 ლალუტყპარა 144
 ლაყტმან 144
 ლანხტა 144
 ლუყან 28
 ლუგმა'ხტა 134
 მათგტ 144
 მალ'ას, 20
 მალირ'ლა 144
 მამსტრ, მამსტრყტ, მამსტრყტ-
 'ხარ 27
 მამსტრ'ხან, მამსტრ'ხარ 27
 მამტხტ'ხან მუჰამედ ბოლ'ათ-იყტა
 139
 მამგზ., მამგზ'ხან 19
 მაჟაგა'ხან 135
 მარათტყტ 27
 მარამ, მარამტყტა 134
 მარლუშ, 17
 მარშან 100
 მარშან'ხა 135
 მას 134
 მატ 135
 მაშტყტა, გვ., მამ. საბ. 134
 მაც 144
 მაჰა, მა'ჰან 144
 მახტ 144
 მა'ხტ 144
 მესს'სტ 134
 მესსა 144
 მეტტრტყტ 20
 მტყტა 144
 მეშა 135
 ნაგტა 144
 ნანტტ 144
 ნანტტ 144
 ნასრტან აჰმადტყტ ისტტ 26
 ნაუზ, 139
 ნაურტგ'ხან 140
 ნახტ 144
 ნახტა'ტა 144
 ნატლტა'ა 20
 ნტოჰ 144
 ნტრ 137
 ნტყტა 144
 ძალ'ან 20
 ძედტ, 28
 ძელ'ჯერტყტ 28
 ძერტყტა 140
 ძგტტ 115
 ძგრტყტა 134
 ჰანტანა 144
 ჰატტტტ 144
 ჰატტტტ 144
 ჰგანა 144
 ჰტტა 135
 ჰტტტ 134
 ჟამბრთ 134
 ჟამბრტ 115
 ჟანტყტ 19
 ჟირტტტ 28
 ჟანოტყტ 18
 სამატტტტა 144
 სანშ'ატყტ 27
 სანტსრტყტა 144
 სნდგ 100
 სნდტყტა 100
 სიმბულ'ათ ძასტტტ ჟანისან-რტყტა 143
 სარალ'ტყტ 28
 სანტან'ზ 27

- საპაუმე'ზი 27
- საგაუმე'ტიყტი 20
- ტამგბტა 144
- ტანტი 144
- ტრტა 144
- ტტმა 144
- ტტმამ 144
- ტტტა 144
- ტტჟა 144
- ტტბტა 144
- უვეტყტა 134
- ულაღა'ა 144
- ურგსტყტა 144
- ფბგტა 144
- ფბგტწ 134
- ფა'სა'ხნ ბჰჰმგტრზა მამ-რყტა 144, 146
- ფაჟა'ზი 144
- ფსაბგდა 144
- ფფგმამ'ხტა 135
- ქტა'ზი 144
- ღუბეტყტა 134
- ღუტა 135
- ღუტწფმგტყტა 19
- ყაზბზჩტყტა 115
- ყაზღა'ხტი, გვ., მამ. სახ. 27
- ყალგტყ 144
- ყამბობა'ხნ ჰამმგტყ 144
- ყანწრ'ყტა'ხნ ჯუსტჟ მამჰმულდრყტა 139
- ყანტატი 17
- ყანტაუტყტა 17
- ყანტყტა 134
- ყართული 134
- ყარღა'ში 27
- ყასპრთ 144
- ყუნ 17
- ყუნღტთ აისმაჭრლი, 119
- ყუნღტთგყტა, ყუნღტთგ'ხნ 119
- ყუნღა'თ 17
- ყუნღა'თ'ხნ, ყუნღა'თგტყტა, ყუნღა'თგტყტა, ყუნღა'თგტყტა'ხტა 17
- ყუნსაჰა 20
- ყუნაუყტა'ა'ხნ ნააღ ასთამბრ-რყტა 138
- ყუნანგ'ზი 20
- ყუნაშარგყტა' 135
- ყგზბზჩტყტა 100
- შაბათგტყტა 134
- შას, 20
- შაშ, 20
- შატგა'ნ 106
- შატჟა'ნ 97
- შაქრტყტა 144
- შეთ 20
- შრტლტრ 115
- შეტტგლოტტრ ტორა კაგტი-რყტა 104
- შათ 20
- შაშა 144
- შგტტა'შია 27
- შგტტინატყტა 27
- ცა'ტა 134
- ტატუნა 134
- ტატუნან 134
- ტატტი 134
- ტტტა 134
- ტტტ 135
- ტტხნ 28
- ტტბტი 28

- ძალაზნუ 134
 ძაძ 134
 ძა'ძა 134
 ძაძუნა 134
 ძაძტუ 134
 ძურარა 144
 ძეგზ 21
 ძეძა 144
 ძეძტუ 144
 წკტუ 144
 ჰერგჳ, ჰერგჳ'ხ 20
 ჳ'გუა 144
 ჳ'ლახუ 144
 ჳ'მგტუ 144
 ჳ'ჳჳ 144
 ჳ'ჳჳ'ზ 144
 ხან 144
 ხანგუ, 144
 ხა'ღლ'გ 144
 ხომტა 144
 ხონრლ' 144
 ხუნაგუ 27
 ხურგა 144
 ხუხუ 144
 ხუტგ'ზ 144
 'ხტა'ხუა 144
 ვტუნ 20
 ჯუთოყუა'ხნ ჳაცტრა ჳაჳბულა'თ-
 რყუა 139
 ჳაბგხუ 144
 ჳითყუნ 27
 ჳათჳაყუმა 19
 ჳაკტატ 144
 ჳაკტ'რგ 144
 ჳაკ'აშა 134
 ჳალალა 144
 ჳამაშა 144
 ჳამაც 144
 ჳამდახუ, გვ. მამ. სახ. 135
 ჳაჳგხან 144
 ჳანრა 144
 ჳატატ 144
 ჳატონუ'გყუა 134
 ჳატონუშოჳყუტგ'ხნ 140
 ჳატაჳტ 28
 ჳაფაგუნ 134
 ჳალტუნდტტუ 121
 ჳაცგხუ 28
 ჳაჳგხუ 28
 ჳახუფტყუნ 19
 ჳაჳ'დ 144
 ჳაბან 144
 უტა, მამ. სახ. 134
 უტა, ჳალ. სახ. 144
 უაჳყუა 20
 უარდესატუ 28
 უსა'ბუ 20
 ურგუ 144
 უგნა 144
 ფეზგჳ 113
 ფგწა 144

აფხაზურ-აბაზური *

აბაზრათა 137	ეყენდარათა 106
აგერბა 106	ა-ეშება 105
ალოუნეა 106	
ანაშ 106	ზორბაქი 108
არგდა 108	
ასთირხან 108	თაბგურათა 137
აღძე 106	თობგლორათა 137
აჩაა 105	ა-თპაფუჯ'ხუ 106
აძენ 101	თპაუშინან ბაქმერზა რგდ-იფა 104
აძენბა 101, 104, 105	107
აჯგრ 20	
	იჟან, იჟანრათა 137
ბალარათა უმარ ხრცა-იფა, 136	
ბალგრყან 100	კაკა 106
ბზგუ 108	კამრათა 137
ბნ'ბა 105	კატ 108
ბიბალათა 106	კულუჟი 108
ბიდროზრათა 137	კუმგლი 104, 115
ბეთიან 105	კუმგლი, ასპანდ 101
ბეჯრათა 137	კუმგლი, შაჰაჯგრ 101
	კუმგლი, შაჰი-აჰმად 101
ა-გაჩრათა 137	კუმგლი, შაჰბეჟერ 101
გრგურათა 137	კუმგლიათა 101
ა-გუასათხუ 106	ა-კუტან 106
გუასათხუ 106	ა-კუტუბა 106
გუაჩირ 108	
	კასათა 106
გარგურათა 137	კაჩათა 106
ღანდარათა 137	ლანშა 105
ღანუნათა 106	ლაჩგუბა 105
ღანუმიან შასტ ლ'ალადგლუ-იფა	ლიათა 104
104, 107, 111	ა-ლრეზა 104
ღანპირათა 137	ლირათა 137

* აქ მხოლოდ აბაზური მასალაა, ამიტომ აღარ ვუთითებთ ცალკე თითოეულ სახელთან.

- შამა 108
 შარმეუტლორაა 137
 მარშან 103, 105
 მაქარაა 137
 მუღანრაა 137
 მუღლა 108
 მუსა 108
 მგდავეტ 100
 მგრზანა 108
 მგჰაჯერ 108
 ნაკრხრაა ალი მაჰამეთ-იფ 136
 ნართაა 106
 ნატაყუვა 106
 ნალუშ'ა 105
 ნაშხხტა 108
 ნაშე 106
 ჰაპან 106
 ჰაპნეფთა 106
 ჰეტგეშ 108
 ა-ჟეფთაშაა 15, 107
 ხილანა 106
 სილ-იფა მაჰამეთ 110
 სილრაა 110
 სუტყარა 108
 ტამ 101
 ტეტტეშ 104
 ტგხტა 108
 ფშემა'ხტრაა 137
 ფშეყანანა 106
 ფშეყან-იფა 106
 ჭახძე 106
 ჭურჯანა 105
 ჭურჯარან 137
 ჭანყაყუტლორაა 137
 ჭანჯარაა 137
 ლტათ 106
 ლტათ სალუშ'ჰ ჰაწკეტ-იფ 110,
 113
 ლტანთრაა 110
 ყადგერრაა 137
 ყაზბანჰანა 106
 ყაზბანჰ-იფა 106
 ყაზბანჰ-იფ მაჰამეთ 108
 ყულბაქრაა 137
 ყურჩარაა 137
 ყგზანჰ 105
 ყგზბეჩიფა 100
 ა-ყემზა 22
 ყემზაა მუს ალიმგერზ-იფ 22
 შან'არაა 137
 შარმანთრაა 137
 შეტანჰტა 108
 შ'ხგრაა 137
 შეჰარხან 108
 ჩანჩაა 105
 ცგბა 106
 ძაგტანშა 108
 ჭიკენ 108
 ხარცგერრაა 137
 ხტაც 106
 ხტანცბა 106
 ა-ხტახტალ 106
 ხტახტალაა 106
 ჯან 108
 ჯანდარაა 137

ფალტურაა 106	ჰაჯგმა 106
ჰავეა 106	ჰაჯგმა 106
ჰავ-იფა 106	ჰაჯაყუტლ 108
ბ-ჰალბუთ 105	ჰინჯირაა 137
ჰამგყტარაა 137	ჟუაზბა 105
ჰარა 108	ჭაღაუტს 108
ჰარინან 108	
ჰათვტარაა 137	

ჩაჩნური

ბარ 142	ტრკა 142
ბალუ 142	ტუსკ 142
ბგრლა 142	უმხაა ასლანბეკ ამირხან-კენტ 141
დრთთა 142	უსფა 142
დრტუგა 142	ცრცა მამ., ქალ. სახ. 142
ვანა 142	ცუკა 142
ჯაზა 142	ძაჭძან 142
ზაზუ 142	ჭიდაკ 142
ლატა 142	ჭუჭუა 142
მუნა შიპირდ ტგსკგენტ 141	ხახრ 142
ჰანა 142	ჯოტორ 142
რონად 142	

ხუნძური

ალისკანტ 152	მატრას 152
ბახუ 153	ყარანანდლოტ 151
ჯაზა 153	

ღარგუული

ანურა 148	ფოხუშ 148
ბახუ 148	ღაზივეტ 148
ღაჯ 148	ღაფი 148
ჯაზა 148	

ყაფრ 148	ჰანკალ თოხტუმ 149
ძიძი 148	
ჰანკა მაჰამედ-ოღლუ (დარჰა)	აჟამაძი 148
149	

ლაკური

ღორღი 157	ჰიტინატჰალ ჰუსტან-ლაზი
ჰიტინატჰ 154	154

რუსული

Абазоков 138	Кумпилов 101
Аргашев 156	Кухалов 144
Атажукины 140	Кызбеч 84, 85
Баджегировы 85	Мамухов 139
Балов 136	Мунаев 141
Баратов 148	Накохов 136
Бат-Мирза 84	Пачев 144
Берзегов 117	Симбулетов 143
Бжедугов 139	Супако 84
Бороков 62	Схальяхо 65
Водождоков 58	Тамбиев 140
Гаджиев Магомед 152	Тлишевы 12
Гитоков 139	Тугуж 84
Гуаше 84	Умханов 141
Гугов 138	Хаджаль 84
Дакумов 107	Чамоков 21
Зачерий 84	Шеретлуко Кызбеч 84
Каншоков 139	Эльмешук 84
Конукоев 138	
Куденетов 119	

გეოგრაფიულ სახელთა სპიეხელი

ქართული

- აგუი, აული 7, 129, 130, 133
 აგუი, მღ. 123, 133
 ადაგუმი 66
 ადემიჲ 11
 ადგლე 10, 77, 99, 107
 ადგლეს ავტ. ოლქი 5, 6, 143
 აფარის ოლქი 151
 აზია 123
 აზიფსი 66
 აკუში 149
 ანაპა 57, 67, 124
 ანდრუფსკაია 105
 არმავირი 7, 26, 99, 118
 ასყათლაი 10
 აუშეცი 66
 აფიპსი 65
 აფიფსიფი 6, 63, 133
 აფხაზეთი 7, 15, 80, 81, 103—
 105, 107, 108
 აშაფა 131
 აშე 125

 ბათალფაშინსკი 6, 8, 100, 104,
 105, 110, 113, 114, 119
 ბათუმი 130
 ბაქო 6, 154
 ბაქსანის ოლქი 138, 139
 ბეირუთი 129, 130
 ბზეფი 137
 ბლეჩეფსინი 143
 ბუფუნდირი 66

 გელენჯიკი 124
 გრივენსკაია 75
 გროზნო 141

 დალესტანი 145
 დიდი ზელენჩუკი 136
 დიდი ყაბარდო 17, 26, 119, 120
 დონდუკოფსკაია 7, 26, 122
 დრანდა 152

 ელადა 97

 ვაჩე 155
 ველიამინოფკა 126

 ზელენჩუკი 110

 თბილისი 119
 თენგიზი 104
 თენგინკა 124
 თერგი 120, 130
 თლასთონაპაბლი 7, 87
 თურქეთი 26
 თჳალაფსი 131

 იალბუზი 18, 134
 ილი 66
 ინგუშეთი 75

 კავკავი 122
 კავკასიონი 8, 18
 კაფტაგო-ტაბასარანის რაიონი
 155
 კარბოფკა 123, 126
 კიჩმაი 128, 131
 კრასნაია-ალექსანდროფსკაია 86,
 129, 131
 კრასნოდარი 6—8, 10, 11, 14,
 17, 20—23, 26, 28, 30—32,
 37, 39, 41, 45, 49, 54, 56—
 58, 61, 63, 67, 69, 75, 78,

- 79, 87, 90, 103, 104, 112, 124
 კრივენკოვო 131
 კუვინსკი 100, 101
 კუჟიბა 105
 ლაბა 100, 105
 ლაბაფი 7
 ლაბენოკი 105
 ლაკეთი 157
 ლანშიყვა 50
 ლევაში 145
 შაგრა 131
 მაიკოპი 26
 მალკა 140
 მამხელი 7
 მართი 11
 მაყვიფსე 125
 მეჟილდიფსი 125
 მექა 116, 117, 133
 მოზოში 117
 მცირე ყაბარდო 120
 ნაზაგვე 130
 ნალჩიკი 134, 145, 146
 ნალჩიკის ოლქი 138
 ნართანი 144—146
 | ჭურა 157
 ხუგი 126
)გეფსუხო 124, 127, 131
 ეშიყვა-იშკუ 33
 ეშეშიყვაჟი 33
 ნოვოროსიისკი 124, 127, 130
 ოლგინკა 126
 ოსმალეთი 126, 129, 130
 პანახესი 65
 პსეიტუკი 66
 პკაში 11
 საქართველო 71, 74, 149, 152, 156
 სევერსკაია 66
 სობერ-თაში 66
 სოხი 72, 74
 სტავროპოლი 123
 სუვოროვო-ჩერქესკი 57
 სუფსა 125
 სპაგვაში 12
 ტპანთა 26
 ტახტამუკაი 11
 ტლულვათხი 131
 ტრაპიზონი 130
 ტუ 124
 ტუაფსე 6, 7, 72, 87, 96, 115, 122, 123, 126, 133
 ტუაფსე, მდ. 74
 ტფილისი 6—8, 96, 99, 116, 132, 156
 უბინი 65
 ულაფი 7, 8, 98, 100, 115
 ულსკი 98
 ურვანის ოლქი 135, 139
 უსტ-ლაბინსკაია 96
 უაჩაფში 50
 ფანახესი 81
 ფარზი 7
 ფარსი 117
 ფსეგბე 130
 ფსეჟუშო 131
 ფსიშყაფა 131
 ფსგშყა 131
 ფშიზი 130
 ფშიზოესკი 98, 107
 ფშიზჰაბლი 114
 ფშიში 11, 33
 ფჩეჰატლიყვა 49

ქააბა 14, 116, 117, 133	შპაგტაშე 66
ქვადაშაპაპი 130	ჩერქეზთა ავტ. ოლქი 6, 22
ქვაშაბლი 20	ცვაფსინი 124
ლაზი-ლუმუცი 155	წაფსი 130
ლეთის წყარო 131	წებელდა 152
ლვიბიყვაი 32	კოროხი 94, 97, 130
ლუმუხი 155	კუხი 151, 152
ლუნიბი 151, 152	ხათუჟუკაი 98
ყაბარდო 18, 23, 64, 75, 120	ხოძი 100, 119
ყაზანიყვა 50	ჯადა 150
ყაზი-ყუმუხი 154	ჯამბეჩი 7, 100
ყიზილტაში 57, 65, 66, 75	ჰათლიყვა 49
ყუბანი 5, 6, 18, 56, 94, 99, 126, 143	ჰათლვიზიხვაი 130
ყუანიყვაპაბლი 33	ჰაკურინაპაბლი 116, 122
ყვზბეჩი 101	ჰაკურინი 100
შავი ზღვა 5—7, 11, 124, 126	ჰატრამტუკ 57
შათსულეთი 77	ჰაქურინაპაბლი 7
შახაკი 131	ჰაქურინი 130
შახაფა 131	ჰაშთიქტი 66
შაჰანჩარიპაბლი 50	ჰაქემზი 31
შებუი 66	
შყაიახვი 130	

ადილეური

აგუტგა, აული 123, 129—131	აქვფსგვ 26, 82, 85, 108
აგუტგა, მდ. 124	
აღგ'ლა' 'ხა'ქუ 48	აშა' 125
აზტფს 66	აქტფს 65
არგმ 117	აქტფსგვ 65, 69
ასაყალაა 15	
ასყალაშ'ა 10	ბალტულტრ 66
ასჯალაშ'ა 14	ბუაღტ 74
ატაკუმ 66	ბულტტრ-გალტ 124
აშაფუა' 131	
აწაშა'ა 66	
აქტფს 124	გურჯუტ' 132

- დანარჩენები 125
 დაძან 124
 დგს, 50
 ვარდანა' 72, 74
 თპალა'ფს, 131
 ილ, 66
 ლ'სთანოკაბლ, 99
 ლ'აქესთენიპაბლ' 87, 88
 ლაბანა'ზ 18
 ლაბასპ 98
 ლაბათ 98
 ლაბა'ფ 96
 ლახშეყუბა 50
 ლულუთათ'ხ 131
 ლულუთათ'ხ 86
 მადინა 116
 მაზმა 64
 მამა'ხ'ლ 116, 118, 121
 მუჟღუტბეს 125
 მართა 11
 მაყუტფსა 125
 მუჟა 133
 მანა' 117
 მენა 116
 ნაბაღ 124
 ნაგაფსტბეს 124, 127
 ნახაგაბა' 130
 ნართაფსტბეს 57
 ნასა'ყუტა'ა-რ'შეკ 33
 ნასა'ყუტა'ა-ზი 33
 ნებღუ 124
 ანაჯარყუბა 48
 ანაჯარყუბა 41
 აქას, 11
 საბერ-აქსაპ 66
 სუფ 11
 სანესა 125
 სპაგაბა'ზ 12, 124
 სიაჯანაჯუ 131
 სიაჯანაჯუ 130
 ტყუბეს, მდ. 124
 ტყუბეს, ქალ. 126
 ტრაფს 126, 133
 ტბა 124, 126
 ტბაბა'ფ 126
 ულაფ 99
 ულ 100
 ულაფ 98, 100
 ფანა'ხა'ს 65
 ფანა'თაჯუ 65, 66
 ფანა'ფს 124
 ფანა'ფს 50
 ფანა'ბა' 130
 ფანა'სა'ფა' 131
 ფანა'სა' [ფსა] 131
 ფანა' 11
 ფანა'პაბლ, 98
 ფანა'ზ 65
 ფანა'პაბლ, 107, 115, 116
 ფანა' 33
 ფანა'პალ'ყუბა 49
 ქურჯა' 96
 ქურჯა' 119
 ქურჯა' 116
 ქურჯა'ფს 117
 ქურჯა'სა'პაპ 130
 ქურჯა' 66
 ქანა 133

ღებბეყტა 32	ცანესენ 124
ღრტენ 75	წათსე 130
ყაბართა 'ხაქტა 48	წამა'ზ 124
ყაზნეყტა 50	ხულ'ყრა 124
ყანლ'ღლ 33	ხემ'შჳა' . 121
ყლგჩქთ 22, 105	ჯაბაპაბლ 98
ყტნჩყტა პაბლ' 33	კულანხტე 133
შეტ'ეტ 125	კრანგეტა' 48
შაბე, 66	ჯამბაჩე 96
შათსე 124	ჯებლტ 124
შათსეყტ 124	ჰაბრატეტე'ხგრ 12
შათსეყტა 127	ჰათუყყტა' 98
შათსეყტა' 124	ჰათლტეზეგეტა' 130
შათსეყტა'თ'ხ 124	ჰათვტეგხტთ'ხ 66
შათსეგხტ 67	ჰაშოტეტ 65, 66
შათსეგხტა 124	ჰაქემზრა 31
შათსეგხტა' 127	ჰაჯა'ეტ 131
შა'ხაქა' 131	ჭაშინეტ 69
შა'ხათა' 131	ტანათშე 50
შეგხაქა' 128	ტებენ 65
შეგჰანჩერიჰაბლ' 50	
შეგ'ათსეგა' 65	ტარზ 26, 117
ჩააბა 116	ტაძ 17
ჩააბა' 117	ტრასპანეტ 50
ჩაბა 14	ტრ'შაჰამაძ 18

ყაბარდოული

ანდრეტეტ 100	არტან 134, 140
აქუნ'ბა'ყტ 18	ახმათ-იბ'ლ 100
არალარყტა 138	ჯაბგეტა' 18, 140
არგეტდან, აული 139	ბალყ 135, 140
არგეტდან, მდ. 136	ბალვ 138, 140
არლარყტა 139	ბანა'ყტა 18, 100
	ბანრ'ყტა 115

- ბარგაქან'შა 18
 ბასლოენა'ა 100
 ბახსან 134, 138, 139
 ბლაშათსნე 143
 ბ'ლან 27
 ბერაყა'ა 100

 გუნდალან 138

 გარდუყა 139
 გარპანგა'შ, 140

 დარლენ 136
 დანთამგაშ'ა 138
 დოღუგუყა 140
 დოღუგუყა 134
 დონგუყა'ა 140
 დუმანგუყა 134
 დუნდუკსკან 26
 დეზიფლ'ან 18

 თარქი 136
 თარჩი 136
 თერგ, 134
 თეზან'ა 138

 ინალპანბლი 140

 კალიშბიპანბლან 144
 კუბან 139

 ლ'ალადღუშ'ა 100

 ლ'ანბან 18, 26, 105
 ლაშათსნე 137
 ლაფიშპანბლი 140

 მამუხუ 139
 მაყა 26
 მაყაშ'თა 26

 მარღუშან 17
 მარღუშუ 135
 მარშანპანბლი 100
 მესოსთან'ა 140
 მესა'ყა 139

 ნალ'შუქი 134
 ნართანა 140
 ნაუზუქან 139

 მაზგუშ'ა 100
 მაქანპანყა 139
 მატყა 140
 მენჯგი 110
 მერმანღ-პანბლი 26

 შანბუტპანბლი 140
 შა'ღუგუტპანბლან 133

 შიანოტყა'ა 18

 სარანგუყა 139
 სინდუგუშ'ა 100
 სულ'გ-ყა'ა 139

 ტლან 99
 ულაფ 143, 144
 ულანფან 100
 ურგ'ხუ 135

 ფსანარგუშა 139
 ფსგანსუ, აული 133
 ფსგანსუ, მდ. 135
 ფსგან-ცუ 136
 ფსგუ, 18, 143
 ფსგანშაყა 140
 ფსგუქი 18
 ფსგუტრან'ა 140
 ფსგ'ხუბან 138
 ფშანბუტპან'ან 17

ქუჩმაზეყუძ'ა 138	ჩემ-ბალე II ყ 140
ქუძმპაბლო 20, 26	
ქუშბაქ 138	ცკუტეშ 17
ქანუა 135	ძალუტყუა 140
ყაბარდუაშხუა 134	ჰედეუა 134
ყაბარდუაწკუ 134	
ყაბარდუა 18	ხათუძა 135
ყაბარდუა ტაჟისაგუ 26	
ყანყალო 140	ხტარზა 26
ყანცუტუა 17	ხტუძ, აული 17
ყარალაშ 140	ხტუძ, მდ. 18
ყასაპაბლა 139	ხტუძმუაზ 18
ყახუნ 134	
ყულყუტერნ 140	ჯუგუტუკუ 145
ყულყუტერნ 138	ჯარპაჯუა 140
ყუნდეთუა 17	
ყუაჟყუტუა იშხარა 133	ჰათოხტუსყუტუა 139
ყუაშარყუტუა 135	პარყუა 138
ყუ'სპა 114	პარანტუტრა 140
ყგზეყუტუა 100	პასანბიყუტუა 139
შარაგ 134	
შაპალყუტუა 135	ტერტხტ 134
შეგოლა 136	
შეგამ 139	თანდუტყუა 135
შეკარ 136	ტგუტყ-იჩაგ 113
შეჯამ 139	
შეხტარაგ 26	აოსპამახტ 134
შეგამ 135	აჟუშპამაახტ 18
	აჟსპა-ცაზ 140

აფხაზურ-აბაზური

ანდრგტუ, აბაზ. 105	ბაჟანაქუტუა, აბაზ. 105
აფსნგ, აბაზ. 105	ბალრტუშ, აბაზ. 105
ბტსუნ, აბაზ. 105	ბალტუთ, აბაზ. 101
ახიფსოუ, აფხ. 100, 110	ბიბარდქ'თ, აბაზ. 136
	ბიბარდქუთ, აბაზ. 105

გუმ. აბაზ. 143	ქტუნხ, აბაზ. 110
გუმა-ძე, აბაზ. 143	უაბარდფუ, აბაზ. 23
გუმ-აძე, აბაზ. 143	ყაზბაქეთ, აბაზ. 105
გაძეგრ, აბაზ. 110	ყუბრნა, აფხ., აბაზ. 143
თურქტიტილა, აფხ. 109	ყვზაქეთ, აბაზ. 100
ინჯტქ-ლუ, აბაზ. 136	ყვზაქეთ, აბაზ. 100
ინჯტქ-ჭკუტენ, აბაზ. 136	ხსაუთ, აბაზ. 143
ა-კუტერ, აბაზ. 105	ხუად, აბაზ. 105
ლორქთ, აბაზ. 136	ჭაქიფსუ, აბაზ. 110
მარტხ, აბაზ. 143	ჭაქეფსუ, აბაზ. 100
მერტხ, აბაზ. 105	ჭადაქტა, აბაზ. 110
ფსგლბაქეთ, აბაზ. 105	ჟუსჰაჟენ, აბაზ. 101
ფსჰი, აბაზ. 110	

ჩაჩნური

ალხან-აურუ 141	რრგუ 141
ბერდკელ 141	როშენი 141
ბუნ-აურტ 141	სოლუჯ 141
გუმეს გუმს 141	სოლუჯ-დწლა 141
თანგ 141	ქურჩალრა 141
თერკ 141	ლრა 141
შართ 141	ლრატა 141
მართენ 141,	შართ-რრგუ 141
მოკონ-ათალა 141	შელრ 141
	კენტლი-ორგუ 141

ხუნძური

აშეკი 153	ბაწადა 151, 152
ანდალალ 152	ბეჟტა 152
ახტაპე 152	ბრლ'იხ 152

- დარაღა 151
 ზანაღა 151
 კიკუნრ 153
 კიპურ 151
 კუტრ 153
 კოპრ 151
 კუჟაღა 151
 ლარაღა 152
 ლი'აჯ 152
 მალარ 153
 მაკაღა 151
 მელ'ელტა 152
 მელრ' 154
 მურაღა 151
 მურუჯ 152
 რუჟელ'ღა 152
 რუჟჯა 152
 სალა || სალტა 152
 სალტა 151
 სალტრ 151
 ტელ'ლო' 151
 ქეგერ 152
 ქულაბ 152
 ლუმეკ 154
 ლუნრ 151
 ყაპრ 152
 ყორღა 151
 ყულეწმა 153
 შიღა || კრღა 153
 შულანი 152
 შულანიბ 151
 წულ'ღა 152
 წუმაღა || წუმრღა 152
 ჭრღა || შიღა 153
 კორრლი-მეგრ 154
 ხარგაბიბ 153
 ხარტა 151
 ხუნჯაჯ 152
 ხუნძაბ 151
 ჭადბადარლი-მეგრ 154
 ჰარაკუნრ 152
 ჰარაღა 152
 ჰიღალ' 154
 ჰინდახ 151
 ჰინტა 151
 ჰოთრღა 151
 ჰოლოლი' 154
 ჰრნოღა 151
 ჰოტოკიბ 151
 ჰუბილი' 151
 ჰუორ 154
 ჭოლოლი' 153
 ჭორაღა 151
 ჭუნტრ 151
 ჭურრ 151, 152

დარგუული

ადა-მახირ 147	უბაპ-წუხნდ-მახირ 148
ადა-ყაყა 147	ულლუ-ადა 150
ატუმ 149	ულლუ-ადა 148
ატუმირ 147	უსიშ 150
გუბდენ 150	ფანაპ-მახირ 150
დარგუნი 148	ქავქა 150
დიგუნი 148	ქუთიშ 150
დიტუნუა 150	დულატი 148
ზურული-პვ'რკ 148	ყაყა-მახირ 148
თურუნტა 150	ყაყა-პვ'რკ 147
თურუნტადალა-ბაპ 150	ჩაბაპ-წუხნთა-მახირ 150
კარაქელ 147	ჩუნი 150
ქუელპერკლანურგალ 147	წურრა 150
ლაუაშ 148, 149	კოდალ 150
ლაუაშ 149	კარლაპუ 150
ლაპუ 150	ჯანგა-მახირ 150
მიკპირ 148	ჰაგანაკ 150
მულეპირ 150	ჰამირ-ყად 150
მურიგუშ 147	ჰინტი 148
მუქა 148	ჰულლ-პვ'რკ 150
მუპირ 150	ჰურანტი 150
ნასქენტი 148	ჟანაშიმახირ 146
სირსე-ვრკ 147	
ტუმდაქავე 150	

ლაკური

არცულნეხუ 156	კახტიულ 155
ბალტარ 155	კემეში 154

ლაკრალ ჩულლუხბლლუ 157	ყუქმი 155
ლატირ 155	შარ 155
ლუჭუვალუ 155	შახუამი 154
მაპან-კალა 157	შუნნა შუნნა 154
სუმმატ 155	კირინახუ 156
ტულიზმა 155	ხტარაშა 154
ტუფლის 156	ხუამი 154
	ხხულუსმა 155
ქუმბ ქუმბ 154	ჯუნის ^ნ ხუ 154
ლაზი-ლუმუყ 154	ჰუმკუყატ 154
	კუშმი 155
ყულუწმა 155	
ყუნყ 155	ტინჩი 155

ყუმუხური.

გურჯისტან 149	უთამგუ 147
დაღესტან 149	

რუსული

Адагум 66	Аше 125
Адыгская авт. область 134	Ая-Кака 147
Азиис 66	Ая-Махи 147
Аймаки 153	
Алды 141	Бабуково 140
Алхан-Орт 141	Баксан 134, 138, 139
Анди 151	Баксанский округ 138
Арагани 152	Бацада 151, 152
Аргаюко 138, 139	Бежита 152
Аргудан 136	Белая 12, 66
Аргун 141	Бибердовский 136
Арцалинех 156	Блечесин 137
Ассакалай 10	Божьи Воды 131
Аушец 66	Большая Кабарда 134
Ахвах 152	Большое Псеушко 130
Ахсаут 143	Большой Зеленчук 136

Ботлих 152	Заната 151
Бугундир 66	Зурыля 148
Ванашимаха 146	Иль 66
Вачи 155	Иналова аул 140
Вашхо-ца 140	Кавка 150
Вочепший 50	Казанукай 50
Габукай 32	Казн-Кумух 154
Гамри-Катты 150	Казы-Кумух 154
Гегуако 145	Каз.-Кум.-Койсу 154
Гедуко 139	Кака-Махи 148
Генты 148	Кака-Узень 147
Гергебиль 153	Камашн 154
Гидатль 154	Карповка 130
Гинта 151	Кахетия 155
Гойта 141	Кахив 152
Голотль 153, 154	Кегер 151, 152
Гонода 151	Кертмен 140
Грозный 141	Кикунн 153
Губдень 150	Киндах 151
Гудермесский округ 141	Кинжал 140
Гулаты 148	Кич-Малка 140
Гунделен 138	Кичмай 131
Дарада 151	Кодор 154
Даргон 136	Кокми 155
Девги 148	Колхун 134
Деменюк 134	Кончукохабль 33
Детунша 150	Корода 151
Джанга-Махи 150	Кошероково 135
Дзалуко 140	Кошехабль 20
Догожуково 134	Красная-Александровская 131
Догужоково 140	Кубань 143
Докшукино 140	Кула 152
Егерукай 41	Кулеца 153, 155
Жанхотово 140	Кума 143
Жанхотовский 133	Кумн 154
	Куркужин 140
	Курчалой 141
	Кутех 153

- Кутиша 150
 Кучмазукин 138
 Куяда 151
 Кянджа 135

 Лазаревка 131
 Лакшукай 50
 Лакыр 155
 Лапко 150
 Лафишево 140
 Леваши 148
 Лоовско-Зеленчукский 136

 Магар 153
 Магра 131
 Макопсе 125
 Малая Кабарда 134
 Маленькое Псеушко 130
 Малка 135, 138, 140
 Малый Зеленчук 136
 Марта 11
 Мартан 141
 Марух 143
 Мачáда 151
 Мегитль 154
 Мекеге 148
 Мисостово 140
 Михельта 152
 Муги 148, 150
 Мулебки 150
 Мурада 151
 Муреге 147
 Мурух 152
 Мышок 139

 Наджухву 130
 Нальчикско-Клишбиевское
 144
 Нартьяна 140

 Наскенд 148
 Наужидзе 139
 Негепсухо 124
 Неожданная 125
 Несшукай I 33
 Несшукай II 33
 Нижний Кважоковский 133
 Новое Шапсугское 131

 Орода 151

 Панахес 65
 Панах-Махи 150
 Псарыша 139
 Псебе 130
 Псезуапсе 131
 Псейтук 66
 Псиншоко 140
 Псыгансу 136
 Пчас 11
 Пчегатлукай 49
 Пшиш 11
 Пятигорск 138

 Рошня 141
 Ругельда 152
 Ругжа 152

 Салта 151, 152
 Сапсуха 124
 Сараджуко 139
 Сергиуко 139
 Серсила-Бек 147
 Собер-Оаш 66
 Старая Крепость 138
 Старое Атаги 141
 Суллу-Кол 139
 Сумбат 155
 Сунжа 141

Тахтамышевский 138	Хаштук 66
Телетль 151	Халюко 138
Тенг 141	Хелусма 155
Терек 134, 136, 141	Ходота 151
Тлах 152	Хойми 154
Тлюстенхабль 87	Хола-Гарк 150
Тлярота 152	Хоор 154
Ту 124	Хороши 154
Тулизма 155	Хоточ 151
Тумкакавк 150	Хунзах 151, 152
Турунта 150	Хунчукат 154
Тыжевский 138	Хушими 155
Убах-Цухта-Махи 148	Ципка 130
Убин 65	Цульда 152
Узень 147	Цумада 152
Улапка 124	Цурра 150
Уллу-Ая 148, 150	Чегем 135, 139
Унти 151	Ченты-Аргун 141
Урахи 150	Черек 134
Урван 134, 140	Чеюко 134
Урванский округ 133	Чиринех 156
Ури 151, 152	Чкола 136
Урус-Мартанский округ 141	Чобах-Цухта-Махи 150
Урух 134, 135	Чоглы 150
Усть-Лабинская 7	Чороли-Меэр 154
Утемиш 147	Чох 151
Фандуко 135	Чуни 150
Хаганак 150	Шаганчирий Хабль 50
Харлапко 150	Шалинский округ 141
Харта 151	Шалушка 135
Хату Анзорова 135	Шара 155
Хатужукай 130	Шаро-Аргун 141
Хатукино 139	Шахойми 154
Хачада 152	Шебш 66
Хачемзий 31	Шекер 136

Шильда 153.

Шулани 151, 152

Шуны 154

Экепцеко 139

Этока 140

ტომობრივ სასწავლო სამიებელი

ქართული

- აბაზები 7, 21, 22, 26, 100, 104, 107, 110, 113 — 115, 120, 137, 138, 143
 აბაზენები 26, 110
 აბაძები 20, 106, 112, 124
 აბაძენები 7, 17, 49 — 51, 56, 69, 74, 77, 87, 90 — 92, 96, 110, 113, 114, 116 — 119, 121, 124, 129
 აბძახები 11, 66, 67
 ადგლები 21, 74, 77, 96, 113, 120, 124, 143, 146
 ავარები 150
 ავარელები 147, 149, 150, 151, 155
 ანდიელი 151
 აფხაზები 7, 8, 20, 49, 63, 66, 77, 80, 104, 105, 143
 აძგლები 110
 ახუშელები 150
 ბალყარები 120, 136
 ბასლინეები 7, 114, 137, 138, 143
 ბესლინეები 21, 104, 106, 110, 111, 113
 ბერძნები 96, 97
 ბიბარდები 26
 ბოშები 20, 70
 ბჟელულები 18, 21, 29, 30, 33, 48 — 51, 54, 56, 64, 66--69, 74, 77, 86, 87, 90, 91, 96, 99, 110, 124, 132
 ბჟელუცები 7
 ბჟელუხები 16
 გურჯი 96
 დარგოელები 147, 150, 155
 ებრაელები 150
 თუშები 156
 იმერელი 96
 ინგუშები 24
 კაზაკები 147
 კიახები 145
 კიახური ტომები 120
 ლაკი 155
 მამხელები 7, 117, 121
 მეგრელები 96
 მეკეპელები 150
 მერეთინები 96
 მიკეპები 150

მგლავეები 100, 101

ნათხუაჯები 66, 75

ნათხვაჯი 124

ნატუნაჯები 57

ნოლაელები 26, 120

ნოლაჲ 138

-ოსები 26, 136

რუსები 26, 27, 94, 105, 117,
123, 138, 149

სიღები 111

სომხები 118, 150

ტაშლინები 96

უბიხები 72

უბეხები 77, 119

ურახელები 146

ქართველები 66, 69, 96, 116,
132, 149, 150, 152, 156

ქიახები 120, 140

ყაბარდოელები 17, 18, 21, 22,
31, 56, 60, 69, 97, 107, 110,
113, 114, 119 — 121, 130,
136 — 139, 143

ყარაჩი 137

ყუმუხები 147, 149, 154

შათსულები 5 — 7, 15, 16, 21,
26, 29, 33, 48, 57, 63, 65—
68, 74, 75, 77, 78, 81, 86,
87, 91, 95, 96, 115, 119,
122, 124, 126—128

შათსგლი 124

ჩერქეზები 5 — 7, 49, 50, 57,
66, 69, 71—73, 75, 77, 80,
94, 98, 99, 104, 115, 120,
123, 125, 129—131, 137

ჩერქეზი სომხები 118

წულახარელები 150

ჭახები 145

კემგუები 7, 15, 18, 26, 27,
29, 31—34, 48, 51, 64, 66—
68, 86, 96, 110, 113 — 115,
124, 125

ხამიში 21

ჭაკუციები 74, 86

ჭაკუტები 107

ადილეური

აბაძე 21

აბაძე 66, 91, 96

აბაძე'ხ, აბაძე'ხნარ 91

აბძა'ხ 10, 32, 66, 91, 96, 98,
118

ად'ლპ' 21

ად'ლე 48

აზგხუა 105

ასეთინ 96

ალუჭირფს 57

აძგლ 56, 96

აძგლჲ 56

აზღ' 75

აზგლპ' 66

ბაჟიჯ 99

ბასლანა'ჲ 21, 66

ბასლ'გნაჲ 10, 32

ბზადგლტ 28

ბზადგლტ 10, 29, 32, 91, 96,
124

ბზედტლტ 10

ბჟანდგლტ 66

გრუზინ 96, 116, 132

ინგუშ 96

კემგუტა 124

კამგუტა 66

ლაზგინ 96

მამხვალ 117

მამხვალ 91

მამხვალგ შებლოტუაქა 121

მარპთინ 96

მარპთინ 132

მახტაშ 117

მახტაშა 10

მახტაშა 91

მეჯეკ 66

მეხტაშა 66

მეხტაშა 32

ნათხტაშ 77

ნათხტაშა 66, 75, 91, 124

ნათხტაშა 10

ნათხტაშა 57

ნართაშა 57

ნათხტაშა 21

ნატახტა 77

ნატახტა 21

ნალტაშა 96

ჟეგარგტაშა 66

ჟანა 91

ჟანა 32

ჟანა 66

საქათაშა 77

საქათაშა 77

უბტა 66, 75, 96

ურტა 66

ქაბლაშ 77

ლტაშა 77

ყაბართა 96

ყაბართა 61

ყაბართა 32

ყაბართა 10

ყარაშა 96

ყუმტაშა 96

შათსტა 18, 45

შათსტა 21, 29, 32

შათსტა 96

შამტაშა 70

შათსტა 10, 83

შათსტა 65, 91, 96

ჩეჩენაშა 99

კამგუტი 10

კამგუტა 91

კამგუტა 15, 21, 32, 96, 118.

ხამგუტა 99

ხამგუტა 21

ხატაშა 99

ჯანაშა 98

ჯანაშა 66

ჯანაშა 21, 66

ჭათიყტა 32, 91

ჭათიყტა 92

კაკტა 15, 66, 74, 86, 96

კატრა 57

უბარდოული

აბაზა 22, 100, 104	აერმწლუ 26
აბაზან 26, 115	სად 110
აბაზა'ხს' 120	უბგ'ხ 115
აბაზან'ხს 17	ქაშგონ 136
აბაზტ'ხს 26, 110, 115, 136	ქაახა 138
ადგ'ლწხ, 120	'ლრეკ 26
ასათონ 26	'ლრეჩ 26
აძღლე 104, 110	უბარდწა 110, 120, 134
ბალ'ყარ 134	უბარდწა 18, 26, 115
ბალყარ ატსჰა 136	ყალმტყ 144
ბასლიონწა 100, 110, 143	ყუსჰაყწა 114
ბასლ'ინწა 115	შაგირეა 110
ბას'ხტლ 100	შაფსტლ 18, 26
ბასხტლ 104	ჭემგტწა 113, 115
ბზადტლტ 18, 21, 49	ჭემგრგტწა 26
ბზადტლტ 110	ჭამგრგტწა 18
ბჟედტლტ 110	კა'ხს 140, 145
ბჟადტლტ 115	ჭაკუტც 107, 110
ბგრაყწა 114	ჭაკუტც 18
გაჩ 110	ჭაკუტტ 18, 110, 115
კა'ხს 145	ჭაჟრწთ 134
კემგტწა 110	ატსჰა 136
კა'ხს 140	
ნალტწა 120	

აფხაზურ-აბაზურ

აბაზა, აბაზ. 101, 104, 137	აფსაშქტა, აბაზ. 108
აბაზაქტა, აბაზ. 138	აფსრტ, აბაზ. 101, 105
აბაზაცია, აფხ. 138	აფსუა, აფხ. 101
აგტჩრტ, აბაზ. 104	აფსტ'ა, აბაზ. 137
აგტტპტ, აბაზ. 137	აფხანც, აბაზ. 100
აგტტპშა, აბაზ. 113.	აშორუ, აბაზ. 105
ალთგ-ქესტქ' აბაზან, აბაზ. 26	აშიტა, აფხ. 137
აფსაშა, აბაზ. 104, 105	

აშიქტი აფხ. 137	სადგნ, აბაზ. 101
აძღლე, აბაზ. 105	ტამ, აბაზ. 101
ბარაყა, აბაზ. 8	ტაპანთა, აბაზ. 22, 137
ბასხალ, აბაზ. 101, 105, 143	ურუსუ, აბაზ. 138
ბასხვლ, აბაზ. 113	ა-ურუსუქუა, აბაზ. 138
ბალ, აბაზ. 101	ყაბარდა, აბაზ. 106
ბაშვლბე, აბაზ. 101	ყაბარდრა, აბაზ. 137
ბერა, აბაზ. 104, 137, 113	ყაბარდფუ, აბაზ. 23
ბესლინე, აბაზ. 106	ყლგჩ, აბაზ. 26
ბზგბ, აბაზ. 111	ყგზბაქი, აბაზ. 100
ბიბარდ, აბაზ. 26	ყგზგლბექი, აბაზ. 8
ბგრაყა, აბაზ. 101	შაგგრე, აბაზ. 101
დუღარკყუ, აბაზ. 26	შვარარტა, აბაზ. 137
თრამა, აბაზ. 26	ჩაგირე, აბაზ. 101
ლრუ, აბაზ. 26	ჯანთემგერ, აბაზ. 26
შარათინ, აბაზ. 137	აუსჰაჰენ, აბაზ. 104
მარშინ, აბაზ. 105	
მგდავე, აბაზ. 100	
მგძკვ, აბაზ. 105	
ნაჭრე, აბაზ. 138	
ა-ნაჭრეაქუა, აბაზ. 138	

ხუნძური

ანდალ 151, 152	თუმალ 151, 154
ანდისაჟ 152	თუმაჟ 152
ანდისაჟ 151	ყარახან 152
ატუმალ 154	შარაალ 154
ატუმალ 152	ჰინდალალ 151

დარგული

აკოშალ 147	დარგტან 148
აკუშ 150	დიგტელა 148
გურჯი 149	დირყა-ურკ 147
დარგტალა 148	კარაჯან 147
	კარაჯელა 147

მიკაჰენთი 150	ლაზი-ყუმბუყლან 147
ურტს 149	ყუმბუყ, (II ნ) 147
ლაზი-ყუმბუყლა 147	წუთუტრ 150

ლაკური

გურჯი 155	შიჩიხიჩ 156
ღარგალ 155	მიჩიხიჩულ 156
ღარგუ 155	ჯარტსა 155
თაბასარან 155	ჯარტსარდუ 155
თუშეამი 156	ყუმბუყ 156
თუშეანალ 156	ხადაწყ 155

რუსული

Аварец 147	Кумак 147
Андийцы 151, 152	Кумык 156
Грузин 155	Лак 147, 151, 152, 154
Даргинцы 148, 152, 154	Табасаран 155
Девгинцы 148	Тушинцы 156
Кайтаг 155	Чеченец 156
Калмык 144	Черкесы 134

ენათა და დიალექტთა სამიებელი

ქართული

აბაზური 6, 8, 22, 101, 104, 106, 107, 113, 136	ბესლენური 101, 107, 109, 112, 113
აბაძური 100	ბაცბიური 25
აბაძეზური 8, 18, 31, 56, 57	ბეედულური 8, 10, 12, 29, 31, 35, 56, 68, 85
ადგლეური 5, 113	ბეედულურ-ჰემგუური 48, 65
ალთიქესეჰური აბაზური 8	თურქული 154, 155
აფხაზური 5, 7, 13, 18, 25, 86, 101, 103, 104, 110, 136	კავკასიის ენები 5
ბასლინეური 6, 8, 14, 87, 114, 138, 143	

- კიახური 5, 6, 8, 17, 18, 56, 113, 120
 კიახური კილოები 5
 კრასნო-ალექსანდროვსკაიას
 თქმა 129
 კუმიკური 147
 ლაკური 154
 ოსური 136
 რუსული 16, 103, 107, 125, 144
 სვანური 64, 127
 სკვითური 64
 ყაბარდოული 6, 8, 18, 48, 56, 65, 119, 120, 133, 138, 143

ადიღური

- ად'ლაბზა' 21
 ადგ'ლაბზა' 129
 ადგ'ლაბზარ 62
 ადგ'ლაბზარ 62
 ადგ'ლაბზა'გუ || ადგ'ლაბზა' 52

ყაბარდოული

- აბაზაბზა 18
 აბაზა'ხა'ბზა 120
 ად'ლაბზა 26
 ყაბარდა'აბზა 18
 ყაბარდა'არბზა 26

აფხაზურ-აბაზური

- აგუქაუ-ბგზა აბაზ. 137
 აგუქაშა, აბაზ. 111, 113
 აფსაშა, აბაზ. 104
 აფსაშა, აბაზ. 101
 ბერაა-ბგზა, აბაზ. 104, 105
 ტაპანთა-ბგზა, აბაზ. 22

სიტყვათა და ფორმანტთა სამიებელი
ქართული

- აგარაკი 97
 -ავ 48
 ბაყვი 18
 ბაჩა 156
 ბეგ 127
 ბორჯალი 153
 ბურანი 20
 ბჰე 14, 52
 გელი 135

დავსვი || დავსხი 145

დაია, 45

-ე 55, 56

ვარადა 74

ვინ ← → ვინა 56

თავსლათი 90

თამადა 14, 51, 72

თაჯი 86

-იანი 141

კალა 12

კარაული 148

-კენ 115

კუტუ 90

მახე 92

მიწა 93

მყუარი 154

ნაკუჭი 28

ნენა 45

ორტალი 45

რეხი 157

სახლი 92

სმა || სხმა 145

ტყუბი 126

ტყუჭი 51

-ური 49

ფარგა 97

ღავლავი 39

ყანა 142

ძელი 152

წელი 87

წულა 63

ჭაფში 116, 122

ჭენჭი 28

ხანდაკი 155

ხვაევი 70

ხინკალი 112

ხონობი 142

ხულა 147

ჯერ 49

ჯიგარი 69

ჭაჭეში 88

ჭუნე 13

მეგრული

ლეტა 20, 52, 93

ნოსა 86

ხამი 60

ხოფა 71

სვანური

მარე 64

მუს 89

ფუსთ 31

ადიღეური

-ა 44, 48, 55

აასჰგ'ხარ 28

- ააჰე'ს 16
ააჰე'სურ 16
აბას 89, 97, 118
ადნდნ' 36
ადნდნ'ს 36
ადნ'დგ 37
ადნ'დგ'ს 37
ადნთნ'დგ 37
ადნთნ'დგ'ს 37
ადამრდწგჳ 13
ადნსნ'დგ 36
ადნსნ'დგ'ს 37
ადნსონდგ 37
ადნ'სონდგ'ს 37
ადნჳნ'დგ 37
ადნჳნ'დგ'ს 37
ადიიჳ'ს 120
ადიჳდგ 37
ადიჳდგ'ს 37
ადიჳჯნ 38
ადიჳჯნ'ს 38
ადგ'ლნ 62
ადგ'ლნმ 83
ადგ'ლნ ცგჳ 62
ადგ'ლნხნბზ 94
ადგ'ლნ'ხნბზნ' 94
ათბპას, 85
ათნ'შა'ხჳნ 85
ათნ'ხჳნ 85
აი 55
ალ'სსიჳ 82
აჲ 47
აჲლნმგრჳნ 69
არ 38, 39, 42—44, 46, 47, 55,
59, 62, 85
არნ'თგ 31
არბა 61
არჳსლ' 51
არჩნ 82
არხჳნ' 94
არგ' (ნაწილ.) 60, 62
არგ' (ნაცვალ.) 38, 54, 59, 62
არგჳ, 64
არგჳმაჲ 64, 70
ასჳა 119
ასჳჳ' 44, 45
ასჳჳჳან 44
ასჳანნმ 83
ასჳა'ხნრ 82
-აფჳ, 15
ალაჲ 39
ალაჲ'ს 39
აშ 35, 88—90
აშ, (ზმნიზ.) 86
აშ, (ნაცვალ.) 39, 46, 47, 55,
82, 85, 86, 131
აშ,გშ 49
ახმეტგჳ 97, 98
ახშ 89
ახშ, 97
ახჩ 118
ახნმ 35
ახნმჳ 29, 38, 39, 55
ახნრ 38, 39, 43, 46, 54
ახაჳნ 82
აჯალზრ 83
აჳნ 32
აჳნჳჳ 39
აჳნჳჳ'ს 39
-ჳ (ბრ. ნიშ.) 33, 36, 41, 62
-ჳ (დერ. სუფ.) 49
ჳგჳ 14
ჳგ 90
ჳფშ, 98, 128
ჳფშჳ' 132
ჳჳრ 12
ჳ'ს 98, 128
ჳ'ხა' 132

პჯრა 12	ბჳნჳნგჳნგჳრ 31
პ'ტ 60	ბაჲ 12
პბას 127	ბჳრჳქ'ათ 132
პ'ღჲ 35	ბჳრჳჩ'თ 90
პღჲ 34	ბასთჳ' 57
პღტღლჳ 35	ბალგ 28
პღტღლჳ 35	ბჳშ 90
პღტღლჳ'ხ 35	ბჳშღგჳ' 132
პღტღლჳ'ხ 35	ბჳშღმჳჯ' 90
პ'ღგ'ხ 35	ბჳძჳტ'ჳ'ლტ 76
პთ'ხგ 46	ბჳ'ხტ 15
პთ'ხგ'ხ 47	ბჳ'ხტ'ჳ'ფშ, 15
პრ 38, 46	ბახტგ 11
პსჲჳჳ 77	ბჳჯჳ 55
პყტგ 67	ბაჯჳრ 55, 56
პშ 132	ბჳჯ'ჳ' 53, 126, 132
პშრ'შ, 88	ბჳჯ'ჳ'ბგ 118
პშგმჳ 89	ბჳტ 129
პშგმჳ 132	ბეთჳჳ 97, 118, 127
პშგ'შ, 118	ბზჳ 45
პშჳ 40, 89	ბზჳ'გტ 52
პშჳგ'ხჳრ 40	ბზჳჳჳ 82
პხრ 127	ბზჳმგ'ჳტ 118
პ'ხჳმ 46, 47	ბზასჳჳ 82
პ'ხჳმჳ 38, 39, 55	ბზჳჯ'გ 57
პ'ხჳ'რ 29, 38, 39, 42, 43, 44	ბზტ 95
პ'ხგმჳ 33	ბზგ 72, 118
პ'ხგნგთ'ხჳ'მ 72	ბზგლ'ჳტგლ 21
პტტგ 67	ბზგტგ 53
პტ 31	ბზჳ 28
პტ'ჳტ 32	ბზჳღგლტ 28
პტგ 65	ბლჳ 53, 58, 71
პ'ჳტჳ 39	ბლჳ'ფჳ' 71
ბჳ 15, 28	ბლჳ'ტ 98
ბაგჳ'შ 126	ბორ: 62
ბაგჳ'შ 132	ბჳჳ 69
ბაგ'გ 28	ბჳჳსჳჳჳ 69
ბაზგჳრ 132	ბრასჳ 71
ბჳნჳნ 31	ბრასჳჳჳჳ 71

ბრასკაშ'ხტი 71	გ' 67
ბრასკაშ'ხტიჟი 71	გ'ა 29
ბრასყ 15	-გ'გ 16
ბლანგემ 82	
ბლასოხტიპარ 82	ღა (სახ.) 92
ბლუჯი 126	ღა (ზმნ.) 34
ბლტი 119	ღაგტი 119
ბლტიჟი 51	ღაგტიჟი 12
ბლტი 52	ღაგტიჟიგტიჟი 119
ბჯანპა 76	ღა'ღა 35
ბჯანპაგტი 75	ღა'ღა 35, 36
ბჯანპაკა 75	ღა'ღა'ხ 36
ბჯანპაღა 75	ღა'ღა 37
ბგ 40, 118, 128	ღა'ღა'ხ 37
ბგმ 55	ღა'თა'ღა 37
ბგნ 21, 44, 118	ღა'თა'ღა'ხ 37
ბგსგმ 21	ღა'თა'გტი 94
	ღა'თგლა 33, 35
გ 8	ღა'თგლა'ხ 34
-გუ 92	ღა'თგლა'ხ 35
გუღი 90	ღა'თ'ღა 35
გუმი 32	ღა'თ'ღა'ხ 35
გუმი 77	ღა'ი 31
გუმიპარჯი 77	ღა'მგს 82
გუმიანან 32	ღა'ნ 34
გუმიანანპა 32	ღა'ნა 45
გუმიანა 93	ღა'რანა 82
გუმიანანღა 93	ღა'ს—ზის 43, 44
გუმიანანღა'ღა 62	ღა'ს—ღაჯეტი! 44
გუმიანა 12, 14, 73	ღა'სა 44
გუმიანა 82	ღა'სა'ღა 36
გუმი 86	ღა'სა'ღა'ხ 37
გუმი 83	ღა'სგ'ხ 43
გუმიპა 62	ღა'სო'ღა 37
გუმიანა 118	ღა'სო'ღა'ხ 37
გუმიანანღა 86	ღა'ლტი 31
გუმიანა 82	ღა'ნი 121
	ღა'ხა 15, 45
	ღა'ხანგლა 46

- და'ხარ 82
 და'ხალ 46
 და'ხატი 45, 48
 და'ტიპ'დგ 37
 და'ტიპ'დგ'ხ 37
 და'ტიპ'მ 84
 და'ტიპ'რგმ 84
 და'ტიპ'დგ 63
 და'ტიპ'ჟ 32, 62
 და'ტიპ'დგ 37
 და'ტიპ'დგ'ხ 37
 და'ტიპ 31
 და'ტიპს 31
 და'ტიპსმ 31
 და'ტიპსთ 31
 და'ტიპჟ 38
 და'ტიპჟ'ხ 38
 და'ტიპჟან 132
 და'ტიპჟ 95, 97
 და'ტიპ 125
 და'ტიპს 14, 50
 და'ტიპ 63
 და'ტიპჟაში 13
 და'ტიპჟ 95
- ზ 118
 ზაბანან 31
 ზაბანანე 40
 ზაბანანგერ 31
 ზაბანანე'ხ 40
 ზაბანანგე'ხარ 31
 ზაბანანგე'დსე'ტიპ'დგ'ხ 82
 ზაბანანგე'ხ 83
 ზაბანანტიპ 83
 ზაბანანთ'ხარ'ხ 54
 ზაბანანჟა'ხ 32, 54
 ზაბანანჟა'ხ 37, 38
 ზაბანანტიპ 59
 ზაბანანტიპარ 59, 60
- ზაბანანტიპარ 60
 ზაბანანტიპარ 59
 ზაბანანტიპარ'ხარ 59
 ზაბანანტიპ'ხ 59
 ზაბანანტიპ'ხარ 59
 ზაბანანტიპ'ხარმა 60
 ზაბანანტიპ'ხარმარ 59
 ზაბანანტიპ 82
 ზამზანტიპარ 59
 ზამზანტიპარ 59
 ზამზანტიპარ'ხარ 59
 ზამზანტიპ'ხარ 59
 ზამზანტიპ'ხარმარ 59
 ზარამტიპტი 12
 ზარამტიპტი 83
 ზარამტიპტილ' 128
 ზარამტიპტილ' 62
 ზარამტიპტილ'გარ 62
 ზარამტიპტი 133
 ზარამტიპტი 82
 ზარამტიპტი 71
 ზარამტიპტი 83
 ზარამტიპტი 60
 ზარამტიპტი 60
 ზარამტიპტი'დ 74
 ზარამტიპტი 82
 ზარამტიპტი 15
 ზარამტიპტილ' 46
 ზარამტიპტილ' 46
 ზარამტიპტილ' 82, 85
 ზარამტიპტილ' 46
 ზარამტიპტი 55
 ზარამტიპტი 55
 ზარამტიპტილ' 83
 ზარამტიპტილ' 41
 ზარამტიპტილ' 58

ზელსნ 76	თიჯათ 14
ზეშეშა'ხარ 83	თინს 44
ზეჭაბუხე 47	თინტუშ 13
	თიჯათ 41
ზ, 33	თიჯაბუშენს 84
ზინ 33	თიჯა'ჯა 41
ზე 33, 118	თიჯა'ჯა თიჯა'ჯა'ხ 72
-ზე- 15	თიჯა'ჯან 42
თ 8, 14, 89	თიჯა'ჯალ 42
-თა 44, 45	თიჯა'ჯალ თიჯა'ჯაბუ'ხ 42
თა 29, 55, 132	თიჯა'ჯაშუთ თიჯა'ჯაშუთუ'ხ 43
თაბანა 40	თიჯა'ტინ 61
თაბა' 56	თიჯა'ტინ 61
თაბა'ბა 36	თიჯა'ტინგუ'ხ 61
თაბა'ეკა 38	თიჯა'ბანგ 40
თა'ბა 34, 35	თიჯა'ეკა'ტინ 28
თა'ბა'ხ 35	თიჯა'ჩან 90
თა'ზა'ბა'ბა'გუ 83	თიჯა'ჩან 96
თა'ბა 41, 44	თიჯა' 132
თა'ბა'ხ 46	თიჯა' 40
თა'ბა'ხ 46	თიჯა'ხარ 40
თა'ბა'ხ 47	თი'ხან 21, 46
თა'კა'ბა თა'კა'ბა'ხ 29	თი'ხან'გლ 46
თა'ბი 55	თი'ხარ' 21
თა'ბა'რა-გა'ზა'გ 98	თი'ხა'ბა'ზი 84
თა'ნა' 86	თი'ხა'ბა'ზი 74
თა'ნა' 12	თი'ხა'ბა' 60
თა'ნა' 13	თი'ხა'ბა'არ 21, 60
თა'ნა'შ 88	თი'ხა'ბა'ბა' 129
თა'ნა'ბა 88	თი'ხა'ბა'ბა' 84
თა'ნა'ბა 13, 14	თი'ხა'ბა 46
თა'ნა'ბა' 92	თი'ხა'ბა'ბა 46
თა'ნა'ბა 55	თი'ხა'ბა' 52
თა'ნა'ბა' 82	თა'ბა 50, 72, 95
თა'ნა'ბა'შა 118	თა'ბა'კა'ბა 52
თა'ნა'ბა'ზა 82	თა'ბა'კა'ბა'ბა' 58
თი 84	თა'ბა'კა'ბა' 58
თი'გა'ბა'შა 13	თა'ბა' 95, 131

- თპამათ' 133
 თპამათგ' 14
 თპამათს' 51
 თპამატ' 73
 თპამაძგ' 72
 თპამ ფაძა' 131
 თპამგფხუ 73
 თპარყუ 10
 თპარყუახტუ 10
 თპარკტუახტუ 121
 თპარგფხუ 73
 თპარგპუ 53, 86
 თპანფშუ 71
 თპაფხტუ 73
 თპალაფსა'ტუ 96
 თპაშარგფხუ 73
 თპაშახტუ' 71
 თპაშახტუმ 71
 თპაჩათ 53
 თპატმანძ 71
 თჟანფ 82, 86
 თჟანფუ 83
 თგ 14, 41
 თგდმ || თმდმ 56
 თგდმ'დმ 36
 თგდმთგლმ 34
 თგდმს 43
 თგდმეჯმ 38
 თგზმზმნგ 40
 თგზმზმნგნგრ 31
 თგზმდმ'კტუ 48
 თგზმდმეჯმ'ხ 38
 თგზმზაჟა 59
 თგზმზატუ 59
 თგზმზატუ'ხ 59
 თგკტუან 48
 თგნჩ 97
 თგრძმთ'ხმ 84
 თგქტუ 66
 თგლმ 133
 თგლალმზმ' 75
 თგლტუ 15
 თგლტუნ 28
 თგლტუ'ზი 95
 თგლტუგზი 10
 თგშუგს 43
 თგქმხტუნფსგ 84
 თძამამგქტუ 84
 თს 35
 თს'დმ 33
 თსათ 41
 თსარგ 38
 თსშმგ 40
 თსშმგ'ხმარ 40
 თსმ 55
 თსამ 33
 თსგდმ'ტლმ 35
 თსგდმ'თგლმ 35
 თსგდგტლმ 35
 თსგდგტლმ'ხ 35
 თსგდგტლმ'ხ 35
 თსგლმ' 53
 თსგლტუგზმ' 126
 თსგლტუგზმ' 53
 -თსტუ 69
 თ 82—84
 -თ 48
 თლმ'ხმ'ლ 55
 თზგზ, 51
 თნ 55
 თნდგლ 95
 თნგ 55, 61, 83
 თნგმ 61
 თნგჯ 11
 თმ 28

ი- 48	კტანა' კტანარა' კტარა' 49
ის 31	კტან 48
ისა 44	კტან'ან 48
ისაა 34	კტარა' 49
ისლამქარა 127	კტარა 143
ისმა 83	კტარა' 49
ისა'უკუ 90	კტარა 83
ისა'ტ 89	
იტ'ხარ 59	კ, 67, 69, 70
იტგ'ხა 59	კა 29, 132, 133
იტგ'ხარ 59	კალა' 86
იშა 40, 88	კა'ა 128, 133
იყარა' 63	კარანტ 128
იქას 82	კაქა' 127, 132
იქა 84	კაქა' 68
იგამ 60	
იგამა 61	კარა' 32
იჯა 45	
იტგან 54	ლა 128
იტგანა 55	ლა'ბა 133
	ლა'ბა 84
ნგ 21, 132	ლა'ბაქარა 83
ნგა' 21	ლა'ბარა'ტ 72
ნა 44, 55, 56	ლა'ბარა'ტ 74
ნა'გა 44	ლა'ბარა'ტ 129
ნა 55, 90	ლა'ბა 66
	ლა'ბა-ნაქარა 66
კ 8	ლა'ბა' 92
კარა 82	ლა'ბა'ტ 52
კარა'ხ 84	ლა'ბა- 86
კარარა 83	ლა'ბა'ნ 86
კარარა 57	ლა'ბა'ნა 21
კარა 64, 132	ლა'ბა'ნა 21
კარაა 64	ლა'ბა 51, 83
კარა, 70	ლა'ბა 14
კარაქ 68	ლა'ბარა' 51
კარა 67	ლა'ბარა'ნა' 73
კარა 50, 76, 129	
კარარა 16	ლა'ბარა' 98
	ლა'ბარა' 96

ლაბბაჲ 98	მათ'ხა 48
ლაბაჲჲ'ა 128	მთ'ხა 46, 85
ლაღტუგნ 92	მთ'ხა'ხ 46
ლაღტუგნალუ 92	მთაგ 14
ლაბ 83	მაისარ 83
ლაბტსგ 121	მაკტუ 29
ლე 10, 12, 50, 51, 86	მაკტუ' 29
ლეგბბაჲჲგნალუ 74	მაკტუ' 38
ლეგმ 82	მაკტუ'ახ 38
ლეგმხტუგ'ხარ 83	მაკტუ'ახ 29
ლეგპა'ს 85	მალაჲ, 44
ლეგშე 12	მალაგ 53
ლეგშა 96	მალაგ 44, 58
ა 16	მალაგლოჲა' 76
მა 62	მალაგხტუ'მაზ 72
მაბანა 40	მამგრ 121
მაბანა'ხ 40	მანგ 90
მაგაზინ 90	მაა 64, 70
მადა' 33, 35	მაჲჲ 125
მადა' 34, 36	მარჯ, 67
მადა'ხ 33, 35	მარჯ 32
მადტუგრ 61	მასკა 127
მაზა' 72	მასაგა 127
მაზა' 88	მასაგაჲ 83
მაზატალ'ა' 72	მა'ლა 39
მაზალტუა'რ 82, 86	მალაგ'ხ 39
მაზა'ხა'(რ) 86	მაჲჲ 61, 62
მაზლოგნტუჲ 57	მაჲჲჲაჲჲ'ხარ 62
მაზფინ'ან 53	მაჲჲჲ 61
მაზხეტტუ 53	მაჲჲჲგრ 61
მაზწტჲ 58	მაშე 92
მაზე 64	მაზგრაზგ 118
მაზე 55	მაზგრაჲლტუ 97
მაზემ 55	მაზაჲ' 39
მაზეჲ 88	მაზაჲ'ხ 39
მაზეჲგ 88	მაჲჲ 83
მათარაზე 8	მაჲჲგრაზგტუ 97, 118
	მაჲჲგრაზგტუ 94

მავანს' 129	ნანაჲ 45
მანსა' 83	ნანი 35, 44
მავა' 52	ნანგმ 34
მაჭტ 61	ნატა' 52
მაცტჷ 75	ნაუშ 143
მაჭტა'ტ 75	ნაუშმგჷ, 143
მაცტაჷ 62	ნათა' 21
მაჯტჷ 66	ნათა' 90
მაჯა' 67	ნაღსი 83
მაძა' 53, 76, 95	ნაღსგ 84
მაძა 83	ნაწხეჷა' 129
მაძანხაჷტჷ 71	ნაჯა' 92
მადან'კტ 71	ნაჷგჷ 86
მადჷ 15, 72	ნაჷგჷჷ 82
მოს 96	ნაჷტა' 89
მო'ხამგათ 14	ნე 33
მო'ხა'რ 29	ნებლტ 56
მე 21, 28, 60, 84	ნემ 34
მელჷ 129	ნემჷჷ 34
მეზანჯ 72	ნემჯა' 34
მეზგ 121	ნესაჲ 34
მეჯაჷლა 143	ნესჷჷჷ 82, 86
მერ 39, 54, 60	ნესაჷგ 15
მერგ 1 მერ 54	ნეჷტჷჷ 50
მესა' 53	ნეტჷჷ 34
მეხტარა'ხ 82	ნეჯა' 34
მე'ხნარ 29, 39, 54	
	ჲა 82
ნა 14, 52, 95	ნაბგნ 118
ნაგა' 124, 127, 133	ნაგა' 75, 127
ნაზგ 12	ნაგა'კჷჷჷგ 127
ნა'კჷჷჷ 129	ნაგა'ნა'ჷ 127
ნამგს 84	ნაღ 35, 62
ნან 33	ნა'ღჯ'ხ 35
ნანა 35	ნათ 14, 41
ნანა 34	ნათთგ 30
ნა'ნა 33	ნათთ'თგ 30
ნანა'ზ 89	ნათთ'ხტჷ 82
ნანამ 34	

მათ'ხვ' 85	მაჯანთუ'ხ 43
მაო 55	მაჯან'ხ 43
მაკატ'ხვ' 82	მაჯან'ხ 41, 45
მაშაშ, სემკუან 129	მაჯუ 62
მან 33, 71	მაჟ 60
მაჟულაჟუ 83	მაჟ 60, 62, 88
მასა'თუ 30	მა'ჟუ' 62
მასათუ 22	მა'ჟუ 39
მასა'თუ 31	მა'ჟუ 39
მასა'თუ 31	მა'ჟუ'თუ 30
მასთერ 82	მა'ჟუ'თუ 30
მატა' 52	მა'ჟუნ 61
მატა 93	მა'ჟუნ 61
მათლ'ან 21	მა'ჟუნაჯა' 29
მათსუ'ხუჟ 82	მა'ჟუნა'ხ 61
მათხუანრა'ლ'ჟ 82	მა'ჟუნა'ხ 61
მალაჯა 39	მა'ჟუ'ხ 39
მალაჟაჟა' 52	მა'ჟუ'ხ 39, 62
მაშ'ხაგუა 82	მა'ჟუ'ჟუ 39
მაშე 40	მა'ჟუ'ჟუ'ხ 39
მაშე'ხვ' 40	მაა 55
მახლუაჟუ 82	მაგანა 40
მაქანლა'ზგა'ხვ' 83	მაგანა'ხ 40
მაჟ 43	მაგა 132
მა'ჟ 41	მაგლ 34, 35
მაჯა' 43	მაგთ'ხუ 46
მა'ჯა 31, 41	მაგთ'ხუ'ხ 47
მა'ჯა 89, 97	მაგა'თუ სემკუან' 129
მაჯა' 41	მაგრა'ან 128
მა'ჯა მა'ჯა'ხ 42	მაგსა'თუ 30
მა'ჯა მა'ჯა'ხ 42	მაგსათუ 21, 22
მაჯან 42	მაგსათუ 16
მაჯან'ხ 42	მაგულ' 21
მაჯან'გლ 42	მაგულ'ხუჟ 86
მაჯალ 42	მაგა' 70, 117, 119
მაჯალ მაჯალ'ხ 42	მაგა'ჟუ 39, 131
მაჯალ'ხ 42	მაუნა 95
მაჯანთუ მაჯანთუ'ხ 43	მაკუან'რა 143
მაჯანთუ 42	მაპას 70, 78, 94, 97, 117

პოპ 94, 97	სპბზა' 90
პწაშახტა' 53	საბეიტტა' 82
პკის, 11	საბენა'ლ' 128
პტაპ 83	საბტ'რ 66
	სად 43
ჟა 89	სა'რბ 33
ჟაკე 68, 89, 97	სადადა' 36
ჟაკა' 132	სადეჟა 38
ჟაკუ 68	საღე 34
ჟაქა' 89, 97	სადემ 44
ჟრე 124	სადემ 43
ჟრრ 117	სა'ღე'ხ 34
ჟუნა'ტი 21	სათეჟტა'ლ 29
	სათ'ხა' 46, 85
ჟაკა' 68	სათ'ხე 46
ჟაქა' 75	სათ'ხე'ხ 47
ჟაქა' 127	საი 55
ჟასია' 119	საქტა 29
ჟაქა' 70	სა'ქტა 29
ჟაქა' 117	საქტა'ნ 48
ჟაქა'ტი 83	სალოათ'ხარ 83
ჟაქა'ტი 83	სალოამ 84
ჟი 12, 71	სანდარაჟე 74
ჟიაკე 70	საა 34, 35
ჟილა 82	სააე 35
	სარი 59
ჟი 50	სარარა 59
	სარა' 38
ჟინ'ტა 69	სასია' 129
	სასია'არა'თ 129
-რ 16, 21, 36, 60	სატა' 75
რათე 44, 45	სატე 75
რალაჟი 83	საღაბტა'ლ' 128
რახტეგთა'ხ 83	საჩა' 128
რე- 21	საჰათტა'ლ' 128
რეფლ'გუნა'ტი 21	საე 52
სა 29, 30, 34, 35, 46, 55, 62,	საფალა 34
131, 132	საფალა 34
საბანა 40	

საშკუბ 90	სომანტუ 97
საშკუბამჯა' 90	სსაარაფ 129
საშამა'ხარ 83	სტოლ' 16, 49
საშაქუბ' 53	სტოლდა'ხ 45
საჩი'მ 88	სტოლ'ურ 16
საჩაგ 88	სტოლგსპა 49
საჭკრახტუ 94	სთაფ' 131
სა'ხანს 55	სშუნაპუკ 39
საჭატუ 83	სშუ 39
საჭუბ 32	სშუნაპუკუ, 39
საჭუნსა'აჭუბ 131	სჭა'ჭუბთ'ხ 47
სა'აჭუბ 131	სუ 16
სეღუ 34	სუბდ'კუბ 48
სიდუ'ხნ'ლ 55	სუგ, 133
სიფ 28, 29	სუღა'ღა' 36
სიფათ 14	სუღათუღ 35
სიფაჭუბ' 90	სუღათუღა' 33
სიფაჭუ 13	სუღანს 43
სიფაჭუას 13	სუღაშთუღ 33
სის 44	სუღაჭუბ 38
სიშაგ 39	სუღატუღ 35
სიშაგსპ 49	სუღატ'ლა'ხ 35
სიწა 55, 90	სუღატ'ღლა'ხ 35
სიფათ 41	სუზდაკუბარა' 49
სიფან 33	სუზუკუბარა' 49
სიფა'ჯან 41	სუთაეკუბა'ლ 28
სიფა'ჯან სიფა'ჯან'ხ 42	სუკუბან 48
სიფა'ჯან 42	სუკუბან 61
სიფა'ჯალ 42	სუკუბა'ლ 90, 127, 132
სიფა'ჯალ სიფა'ჯალ'ხ 42	სუმაკუბან 129
სიფა'ჯაშთ 42	სურუფუშუგ 84
სიფა'ჯაშთ სიფა'ჯაშთუგ'ხ 43	სუსა'რჭუბ 30
სიფა'ჭუბ 30	სუსათაეკუბა'ლ 28
სიფა'ჭუბ 30	სუტუბ 90
სიფა'ჭუნ 61	სუფთაეკუბა'ლ 28
სიფა'ჭუნ'ნ 61	სუფუფა'კუბ 48
სიფებანგ 40	სუფუფთაეკუბა'ლ 28
სომ 89, 97, 118	სუშა'გს 43
სომ 127	სუბ 89

სეკახუ 12
 სეგეტატი 30
 სეტუტი 132
 სეტინტი 30
 სეფატიმთხე 47

 ს 73
 სანზე 53
 სანჯიმჯი 90
 სანჯე 90
 სანკე 119
 სანტა 82
 სანტი 95
 სანტი 92
 სანტი 88
 სანტიმთხე 82
 სანტიმთხე 95
 სანტიმთხე 95
 სანძე 119
 სანჯალ 86
 სპა 12
 სპალე 53, 65
 სპამანტი 83
 სპამალტი 143
 სპანგლტი 52
 სპანკე 15
 სპანკე 83
 სპათე 51
 სპანტი 50
 სპანტი 52
 სპანტი 94
 სტი 44, 45
 სტი 83
 სტი 53

 სან 29, 35, 55
 სანბანი 40
 სანდანი 36
 სანდანი 38

სან'ლე 35
 სან'ლე'ხ 35
 სანთ'თე 30
 სანთ'ხე' 46
 სანთ'ხე 46
 სანთ'ხე'ხ 47
 სანი 55
 სანკე 29
 სან'კე || სან'კე'ხ 29
 სანე 95
 სანე' 54
 სანე' 38
 სანს'თე 30
 სანს'თე'ხ 83
 სანტიმთხე 84
 სანტიმთხე 84
 სანტიმთხე 84
 სანი 95
 სანი 29
 სანი 44
 სანი 40
 სანი 40
 სანი 55
 სანს'თე 84
 სანთე 41
 სანთე 33
 სანთე 43
 სანთე 41
 სანთე' 43
 სანთე' 41
 სანთე' 41
 სანთე || სანთე'ხ 42
 სანთე' 42
 სანთე' 42
 სანთე' || სანთე'ლ'ხ 42
 სანთე'მთე 43
 სანთე'მთე || სანთე'მთე'ხ 43
 სანთე' 43
 სანთე' 61

- ტგ'ნამჰ 60
 ტგ'ნაჲ 60
 ტგ'ჲ 69
 ტგ'ჲსკა 126
 ტაჲ' 126, 133
 ტაჲაჲ 51, 118

 უ 58, 88
 უღა'ღა' 36
 უღაჲ'ა' 129
 უღა 54, 57
 უზაზაზაზაზა 31
 უნა' 28, 45, 49
 უნაასკა'ხა'რ 28
 უნა'მ 28, 31
 უნამჲა' 29
 უნა'რ 28
 უნასკა 49
 უნასკა' 28
 უნასკა'რ 28
 უნასკა'ხ 28
 უნასკა'ხა'რ 28
 უნასკა' 14
 უნა'ფ 56
 უნაფჲ 98
 უნალჲა' 21, 44, 118
 უნაწკაჲ 13
 უნა'ხ 28
 უნა'ხ 98
 უნა'ხამ 28
 უნა'ხარ 28
 უნაჲჲაჲ, 57
 უნაჲა' 28, 29
 უნააჲთ 91
 უნა' 13
 უჲ' 71
 ურ 39
 ურფლაჲა' 118
 ურფლაჲა'ჲ 118

 უსარგა' 73
 უსარჲა 30
 უსთაეკჲა'ლ 28
 უსგარა'ზ 98
 უფლა'გა' 97
 უფლა'გა'ჲ 97
 უჲ 132
 უც 15, 16
 უ'ხარ 39
 უ'ხეკა'ჲა' 52
 უჲგთა'ჲა 30
 უჲგსარჲა 30
 უჲგსთაეკჲა'ლ 28
 უჲა' 74

 ფა 32, 52, 65, 71, 89
 ფაგა' 97
 ფათა'ლ'გა' 72
 ფანა' 65
 ფაჲა' 131
 ფანა'ა' 117
 ფაფა'გა' 83
 ფაფა'ჲა 82
 ფაღა' 34
 ფაჲა'სგა' 82
 ფაჲა' 83
 ფაჲა' 89, 97, 117, 127
 ფაჲ 98
 ფაჲა' 117
 ფისჲო 46
 ფსა 51, 64
 ფსა' 66
 ფსაჲა'ლ 133
 ფსაჲა' 96, 133
 ფსა'ჲა 96
 ფსა 51
 ფსაგა'ჲა 71
 ფსაგა' 52
 ფსაგა' 14
 ფსაგა' 51

- ფსენზი 52
 ფსესორა 54
 ფსესორა' ფსე 131
 ფსეტვ' 65
 ფსეჩით 53
 ფსეცა 29, 53, 99
 ფსეცა' შეკ 29
 ფსეწკატი 51
 ფსეგნტი 21, 51, 65, 118
 ფსეგნტი' 127
 ფსეკპარზ 97, 118
 -ფს 131
 ფსა 52
 ფსასა 21
 ფსა 56
 ფსარაფ 129
 ფსანაშ 119
 ფშიში 11
 ფშე 132
 ფშე 132
 ფშაშა' 49
 ფშატი 83
 ფშოლო 91
 ფშე 11, 15, 73, 90, 91
 ფშემადი 11
 ფშენა' 74
 ფშელტი' 48
 ფშეატი 11
 ფშე' ხტი 84
 ფში 39, 88
 ფშიკა 83
 ფშიენაპა 84
 ფჩა 14
 ფჩადი 95
 ფჩან 113
 ფჩანტი 53
 ფჩაპა 92
 ფჩეკა 95
 ფჩე 14, 53
 ფჩეფ 83
 ფჩეფგგგგგგგგგგ 83
 ფჩეკა' 58
 ფჩეკა' 53
 ფჩიპ' 52
 ფცე 62
 ფხა 13, 72, 83
 ფხაბზე 72
 ფხაბზემა' 72
 ფხანტაკუ 143
 ფხაპიჩი 74
 ფხაქქე 77
 ფხტი 86
 ფხტიარელ' დი 86
 ფგა 49
 ფგპტი 83
 ქ 8, 62
 ქათარქტიარ 82
 ქათაცეფთში 83
 ქაქარქე 83
 ქუ 27, 62
 ქუმაშ 51
 ქუფ 15
 ქუფზაევი 15
 ქუცა 98
 ქტი 62
 ქტიანლტი 83
 ქტიფე 52
 ქტიაშ 12
 ქტიშე 86
 ქტიპე 82
 ქტი' ფ 127
 ქტი 71
 ქტიგან 66
 ქათა 131, 132
 ქათტი' 132
 ქათფაქე 127, 132

- ლაბაჟი 70
 ლაბაჟი 15
 ლბგტგსდგტვ'ხ 82
 ლათ'ხა' 72, 76
 ლათ'ხაფა' 72, 76
 ლათ'ხაფა'მაზ 72
 ლალა'ჯი 129
 ლამაძე 76
 ლამაძეაფა' 76
 ლარ 91
 ლარა'კა 144
 ლარ'ხარ 82
 ლაშაგან 83
 ლაშინა'ჟი 119
 ლაშგზა 82
 ლაშგნ 11
 ლაშბი 71
 ლუკა' 64, 132
 ლუკი 10
 ლუკა' 64, 92
 ლუკამგტტი 90
 ლუკი 64
 ლუკი 133
 ლუა 67
 ლუა 118, 125
 ლუაზა' 86
 ლუაზა'ხ 83
 ლუაქა 51
 ლუაქა 67
 ლუა 118
 ლუგრაზა 82
 ლუგრა 10
 ლუგრაფა 64
 ლგ 28, 45
 ლგზ 45
 ლუთაგტტი 94
 ლგნ 28
 'ლგნ 83
- ყ 12, 14, 50, 56, 86, 88
 ყაზღრა 143
 ყაზღრა 90
 ყაზღრაგმჯა 90
 ყამა' 53
 ყაყრა 49
 ყაყრაზა 49
 ყაპაქალა 55
 ყა 67
 ყა 30, 32, 50, 54, 56
 ყალაზა 118
 ყამაყაშა'შა 54
 ყაა 10
 ყარა 11
 ყადათ'ხე 48
 ყადასა'თ'ხე 48
 ყადაშა'თ'ხე 47
 ყადაფა'თ'ხე 47
 ყაფაშა'ქი 95
 ყაფადათ'ხე 47
 ყაფადა'თ'ხე 47
 ყადათა'თ'ხე 47
 ყადასა'თ'ხე 47
- უ 8, 49, 86
 უ- 44
 უა (სახ.) 89
 უა' (მიმლ.) 119
 უაგა' 127
 უაგა 49, 89
 უაგა 97
 უაგა 118
 უალა' 94
 უაჟი 12
 უაფაზი 119
 უაშა 44
 უაქა' 89
 უაპა 117
 უაპამწყატი 117

- შაჰამგ'შხტ 117
 შანტ 89, 97, 118
 შაჟტ 127
 შიშ 88
 შქტ 33
 შორა' 92
 შქტანხ 94
 შხტ 33
 შხტა'—ალვირი 21
 შხტა'—დიდი 21, 33, 132
 შხუმგშხტ 121
 შგ 13, 16, 132
 შგბლ'ა' 72
 შგბლ'ტ'ტ'ა' 121
 შგმ 16
 შგმ 16
 შგმტ 16
 შგმტ 16
 შგრ 16
 შგუ 11
 შგუმანჟ 11, 15
 შგლტ 11
 შგლტ'შ 11
 შგწკაჟ 13
 შგჟტ 13, 16
 შგჟტ'ხგრ 16
 შგ'ხ 16
 შგ'ხგმ 16
 შგ'ხგმ 16
 შგ'ხგრ 16
 შგტტ 125

 შა 51, 53, 58, 88
 შაკ'ა' 75, 127
 შაკ'ა' 132
 შალ' 51, 53
 შამ 121
 შაუ 14, 49
 შაფსტლ 65
 შაფსტუა 124

 შანცლაშ'ხ 82
 შაჰ 71
 შანანტლ 133
 შანაჟ' 133
 შილ' 39
 შგ 73, 86, 88, 121
 შგვა' 132
 შგლ'ტ'ხ 39
 შგმგტტ 82
 შგრ 33
 შგრანფხტ'შ 73
 შგს 43, 44
 შგსგ'ხ 43
 შგუ 88
 შგშ, 49, 85, 118
 შგშაჟ 82
 შგჰიტტ 83
 შგჟ 90
 შგჟა'ფ 60, 90
 შანარა'შა 56

 შა 56, 86
 შანარ 82
 შალაჟწლ 75
 შაკ'ა' 117
 შანაჟ'ა' 97
 შანტგ'ან 64
 შანტ 88
 შანაჟ'ა' 118
 შაკ'ა' 53
 შაკ'ა'ანხ 88
 შაკ'ა'ანხ'ა' 88
 შგ 39, 49, 53, 56, 58, 83, 81, 88, 129
 შგბლ'ა' 57
 შგბლ'ა'შ 58
 შგმგ'ა' 90
 შგს'თგ 83
 შგს'ჰ 82

შავსპ 49	ჩილო' 65
შავსპაჲ 76	ჩილოჲ 11
შავსოთგრკას 83	ჩიშმაჲ 64
შავჲ 88	ჩე—წელი 12
შავჯალგმ 83	ჩე—ცხენი 86, 129
შავტუ'ჲ 90	ჩელარ 82
	ჩელგს 97
შა 132	ჩე'ღ 13
შა' 73	ჩეხტუ' 13
შავა' 65	
შაშსოტ 21	ჩაჲ 39, 88, 132
შავტუ'შ, 88	
შავტუ'შაჲ 89	ც 62
შავჯალტან 73	ცა' 52
შიიასთ 14	ცაჲახს'ხ 83
შიტგს 67	ცა 45, 62
შირ 28	ცაჲ 45, 62
შირ'ხ 21	ცაჲა 62
შიტგს 81	ცაჲა 12
	ცაღტუ' 54
	ცაჲ 62
ჩ 8	
ჩათა' 44	ცა' 56
ჩათა'შ, 44	ცა' 56
ჩათგ 10	
ჩათგ 44	ცა 130
ჩამგ 53	ცაბ 90
ჩან 96	ცაწყან 45
ჩანგტუ 96	ცაწყა' 63
ჩაპიჩ 67	ცაიტ'ჲ ტუარტ 91
ჩავა'ჩ 89, 97	ცაიტტუ 91
ჩავგჩ 117	ცაიტტუ ტუარტ 91
ჩაშა' 53, 95	ცა' 16, 53
ჩაშაგმ 82, 87	ცაგარ 16
ჩა'ჲ 96	
ჩეთგზარ' 33	ძა 83
ჩემბ 121	ძაგტაშ, 13
ჩეტტუ 53, 57	ძაღგლტუ'ხ 83
ჩეშ 95	ძაშ, 11
ჩილო' 10, 32, 50	ძა'ხტამ 83

წკ 72
 წკაჟ 13, 18
 წკაჟა' 33
 წკაჟაღ 95
 წკაჟაი' 13
 წკაჟაი' 13
 წკაჟაი' 73
 წკაჟაი' 57
 წკაჟაი' 49
 წკაჟაი' 57
 წკაჟაი' 51
 წკაჟაი' 51

 ჭ 8, 67
 ჭა 29
 ჭათაჟა' 83
 ჭაჟა' 45
 ჭალა' 45
 ჭალა' 45
 ჭალა' 56, 86
 ჭა 128
 ჭარაჟ 56
 ჭას 21
 ჭაჟა 122
 ჭაჟა 116
 ჭაჟა' 89, 117
 ჭაჟა 14
 ჭამაჟა' 72
 ჭიჟ 89
 ჭიჟა 64
 ჭიჟა 70
 -ჭკ 16
 ჭკ 131
 ჭკაჟ 14
 ჭკაჟაჟა 82
 ჭკაჟა 84
 ჭკარაჟ 94
 ჭკარაჟა' 94
 ჭკარაჟა' 128

ჭკ' 16
 ჭკ' 16

 ჭკ 67, 70
 ჭკ 89, 97
 ჭკალა' 94
 ჭკაჟა' 28
 ჭკარაჟ 128
 ჭკა' 119
 ჭკაჟა' 15
 ჭკაჟა' 89
 ჭკაჟა' 97, 117
 ჭკაჟა' 68
 ჭკაჟა 58
 ჭკაჟა 70
 ჭკაჟა 97

 ჭკა 56
 ჭკალა' 13
 ჭკაჟა' 32
 ჭკას 92
 ჭკაჟა 118
 ჭკამაჟა 76
 ჭკამაჟაჟა 75
 ჭკამაჟაჟა 76
 ჭკაჟა 93
 ჭკაჟა 52
 ჭკაჟა' 76

 ხ 8
 ხა 74
 ხან 91
 ხან 89
 ხანაჟა 117
 ხარ 83
 ხანა 56
 ხარა' 95
 ხეთ 59
 ხოთ 15

ბრესტ 127, 132	‘ხილაძი 83
ხულ’გ 124	‘ხიძპუგლ 83
ხუნ 15, 92	‘ხტა 8
ხურაპ’ა 95	-‘ხგრ 11, 12
ხუშთა’ფ 90	‘ხგფა’ 71
ხჰტა 127	ჯ 8, 12, 14, 50, 56, 88
ხტა 127	კადაკა’ 73
ხტა 67, 125	კაზ 53
ხტათ 21, 51	კაზ 33
ხტათ 118	კაზლტრ 52
ხტაძა’ 70	კაზგაქტაქგლტრ 82, 85
ხტრტ 118	კაზშგტრ 33
ხტ’შთ 90	კათაჩგ 82
ხტგ (ზმნ.) 10	კაქტა’ 129
ხტგ — დიდი 33	კაპლათ 94
ხტგ — ხვალი 92	კალარ 82, 86
-ხტგ 65	კალგ 12
ხგ 89	კალგუბათ 12
ხგზ, 98	კამა 133
ხგთ’ხ 66	კამა’ 60
ხგლა’ 89	კამადა’ხ 61
	კამაინ 61
‘ხ 8	კამარ 60
‘ხ 145	კამგლ, 74, 78
‘ხაზაზა’ 94	კანჩ 117
‘ხათ 54	კარა’თგ 31
‘ხათ 59	კარალ, 13
‘ხათა 54, 55, 59	კარალქიგტრ 52
‘ხათა’ 72	კარა’ხუ 12
‘ხათ’ხა 54	კარა 41
‘ხა’თგ 63	კარაშტრ 41
‘ხათგ 59	კასაპათგ 22
‘ხათგ’ხ 54	კასაგეთგ 22
‘ხას 50, 76, 98	კასაშა’თგ 22
‘ხას 55, 65	კასაქტათგ 22
‘ხასამ 76	კალა 82
‘ხასგ’ხ 55	კაშ 117, 134, 136
‘ხა’ქტ 48	კაშ, 70, 78, 94
‘ხაქტგ’ხ 83	კაშ, 97

- ენაშენ' 127
 ეახტ 12
 ეახტნ 12
 ეაძეზნათაძრათ 83
 ეაძეთ 83
 ეეტიღლტაზ 86
 ეინ 61
 ეინა 61
 ეინბა 61
 ეინმი 61
 ეაძლან 82
 ეაძლანუ 83
 ეაძლანქტაშუ 86
 ეაძლანქტაშუ 82
 ეაძინძე 82
 ეაძტიგბუეტი 84
 ეაძატიბუეტი 85
 ეაძატიშ'უ 85
 ეუაჯ 11, 65
 ეუაჯ 10
 ეუთას 13
 ეუიზ 118, 121
 ეულანგა' 133
 ეულანჯა' 128
 ეუაძა' 118
 ეტი—ლორი 8, 32
 ეტი—ძე 32
 ეტი—ლორი 30, 32, 41, 54, 56, 88, 96, 116, 117, 119, 132
 ეტი—ძე 21, 41, 67, 96, 116, 117, 119, 125, 127
 ეტიან 119
 ეტიიქა' 128
 ეტიალ 57
 ეტიალბანათა' 57
 ეტიანა' 48
 ეტიაძა' 73
 ეტიაძაშათა' 73
 ეტიანა 57
 ეტიანა 56
 ეტიანა 119
 ეტიანას 92
 ეტიანტიზ, 121
 ეტიანა, 14, 32, 50
 ეტიანტი 88
 ეტი—ლორი 11
 ეტი—ძე 12, 88
 ეტიბეტი 52
 ეტიბეტი 14
 ეტიბეტი 64
 ეტიბეტი 13
 ეტიბეტი 83
 ეტიბეტი 51
 ეტიბეტი, პანაძე 51
 ეტიბეტი, პანა' 51
 ეტიბეტი 119
 ეტი 30
 ეტიბეტი, პანა' 83
 ეტიბეტი, პანა' 82
 ეტიბეტი 31
 ეტიბეტი, პანა' 31
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 83
 ეტიბეტი, პანა' 82
 ეტიბეტი, პანა' 82
 ეტიბეტი, პანა' 31
 ეტიბეტი, პანა' 31
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 28, 29
 ეტიბეტი, პანა' 29
 ეტიბეტი, პანა' 30
 ეტიბეტი, პანა' 31
 ეტიბეტი, პანა' 30

- ჳსაჲსაჲსა 30
 ჳსაჲსაჲსა 30
 ჳსაჲსა 31
 ჳსაჲსა 30
 ჳსაჲსა 30
 ჳსაჲსა 30
 ჳსაჲსა 83
 ჳსაჲსა 85
 ჳსაჲსა 84
- ჳ 8
 ჳს 29
 ჳს 10, 44
 ჳს 34
 ჳს 34, 35
 ჳსსა 34, 35
 ჳსსა 45
 ჳსსა 117
 ჳსსა 41
 ჳსსა 41
 ჳსსა 57
 ჳსსა 57
 ჳსსა 57
 ჳსსა 49
 ჳსსა 49
 ჳსსა 14
 ჳსსა 83
- ჳს 65
 ჳსსა 74
 ჳსსა 78, 94, 97
 ჳსსა 70
 ჳსსა 94
 ჳსსა 127, 132
 ჳსსა 16
 ჳსსა 49
- ჳს 15, 45, 66, 69, 74, 75, 92
 ჳს 62
 ჳსსა 15
- ჳსსა 15
 ჳსსა 143
 ჳსსა 73
 ჳსსა 143
 ჳსსა 91
 ჳსსა 96
 ჳსსა 96
 ჳსსა 144
 ჳსსა 90
 ჳსსა 90
 ჳსსა 119
 ჳსსა 29
 ჳსსა 29
 ჳსსა 99
 ჳსსა 86
 ჳსსა 119
 ჳსსა 121
 ჳსსა 66
 ჳსსა 121
 ჳსსა 44
 ჳსსა 94
 ჳსსა 88
 ჳსსა 44
 ჳსსა 15, 133
 ჳსსა 21
 ჳსსა 44
 ჳსსა 83
 ჳსსა 14
 ჳსსა 10
 ჳსსა 60
 ჳსსა 29
 ჳსსა 28
- ჳს 71
 ჳსსა 29, 35, 55, 60, 83, 132
 ჳსსა 40
 ჳსსა 94
 ჳსსა 33

- უადნდბ' 36
 უადეჟა 38
 უბ'დგ 34, 35
 უბ'დგ'ხ 35
 უბთა' 133
 უბთა'თგ 30
 უბთა'ყ 45
 უბთაწყბ'ლჳ 45
 უბთ'ხა 46
 უბთ'ხგ 46
 უბთ'ხგ'ხ 47
 უბი 55
 უბ'კჳ 29
 უალლაჰა სემკჳნ 129
 უან 89
 უანბგჳგმ 82
 უაჟღ 82
 უაჟბანგ 70
 უაჟბანგდბა' 70
 უაჟბანგხჳბა' 70
 უარბღ 82
 უარბღ 85
 უარბღაჟს 74
 უარზა 143
 უარი 59
 უარრა 59
 უარკ 90, 91, 117
 უარკ'ხაბზ 94
 უარკ 38
 უარკღ 74
 უასა'თგ 30
 უასათგ 21
 უასა'დჳ 131
 უასგ 89
 უასრა' 52
 უასრ'ბ 129
 უაფშბ'შ 88
 უაღა' 89
 უბ'ლჳ 76
 უაღჳბ'თ 15
 უაღჳბ'თაფშ 15
 უაშხგ 70
 უბჳგრაზბჳგ 94
 უბჳსსა'უბ'აჳ 131
 უღა' 129
 უი 60
 უის 44
 უიტბჳ 60
 უიტბჳ || უიტგ'ხაჳ 60
 უიტგ 60
 უიტგმ 60
 უიტგმა || უიტგ'ხაჳმა 60
 უიწიგ 40
 უიწ 55, 90
 უიჟ 95
 უიათ 14, 41
 უიჟმ 60
 უიჟმა 60
 უიან 33
 უიანსგთა 70
 უიალაფსა'ჳ 95
 უიან'ჯა 41
 უიან'ჯა || უიან'ჯა'ხ 42
 უიანჯან 42
 უიანჯალ 42
 უიანჯალ || უიანჯა'ღა'ხ 42
 უიანჯა'შთ 42
 უიანჯა'შთ || უიანჯა'შთა'ხ 43
 უიანჳ 30
 უიან'ჳ 30
 უიანჳნ 61
 უიანჳნ' 61
 უიანჳნგრა 61
 უიებანგ 40
 უიესა'დჳ 131
 უი'რ 127
 უიგ 28, 88

ჩუღა 54	ჩუღა 54
ჩუღა'ს 43	ჩუღა'ს 43
ჩუღა'ეჯა 38	ჩუღა'ეჯა 38
ჩუღა'თლა'ხ 35	ჩუღა'თლა'ხ 35
ჩუღა'თლა 33, 35	ჩუღა'თლა 33, 35
ჩუღა'თლა'ხ 35	ჩუღა'თლა'ხ 35
ჩუჟა 48	ჩუჟა 48
ჩუჟა'ლა'პა 83	ჩუჟა'ლა'პა 83
ჩუჟა 54, 55	ჩუჟა 54, 55
ჩუჟა 31	ჩუჟა 31
ჩუჟა 55	ჩუჟა 55
ჩუჟა 16, 28	ჩუჟა 16, 28
ჩუჟა 52	ჩუჟა 52
ჩუჟა 29	ჩუჟა 29
ჩუჟა 54	ჩუჟა 54
ჩუჟა 43	ჩუჟა 43
ჩუჟა 54	ჩუჟა 54
ჩუჟა'ხამა 14	ჩუჟა'ხამა 14
ჩუჟა'ხა 55	ჩუჟა'ხა 55
ჩაღა 82	ჩაღა 82
ჩაღა'თ'ხე 47	ჩაღა'თ'ხე 47
ჩაღა'თ'ხე 47	ჩაღა'თ'ხე 47
ჩაღა'ქაღა 82, 86	ჩაღა'ქაღა 82, 86
ჩაღა'ქაღა'ხ 83	ჩაღა'ქაღა'ხ 83
ჩაღა 83	ჩაღა 83
ჩაღა 48	ჩაღა 48
ჩაღა'ლა 48	ჩაღა'ლა 48
ჩაღა'ხ 48	ჩაღა'ხ 48
ჩაღა'შილა'რა 94	ჩაღა'შილა'რა 94
ჩაღა'ს'თ'ხე 47	ჩაღა'ს'თ'ხე 47
ჩაღა'ს'თ'ხე 47	ჩაღა'ს'თ'ხე 47
ჩაღა'ჟა'თ'ხე 47	ჩაღა'ჟა'თ'ხე 47
ჩაღა 15	ჩაღა 15
ჩაღა 95	ჩაღა 95
ჩაღა'ში 83	ჩაღა'ში 83
ჩაღა'თ'ხე 47	ჩაღა'თ'ხე 47
ჩაღა 98	ჩაღა 98
ჩაღა'ბა'ხა 82	ჩაღა'ბა'ხა 82
ჩაღა 92	ჩაღა 92
ჩაღა 91	ჩაღა 91
ჩაღა 91	ჩაღა 91
ჯ 60, 71	ჯ 60, 71
გაღა 52	გაღა 52
გაღა 35	გაღა 35
გაღა 35	გაღა 35
გაღა'ლა'ხ 35	გაღა'ლა'ხ 35
გაღა'თლა'ხ 35	გაღა'თლა'ხ 35
გაღა'ს'ხე 95	გაღა'ს'ხე 95
გაღა 56	გაღა 56
გაღა 28	გაღა 28
გაღა 12	გაღა 12
გაღა 52	გაღა 52
-გაღა 17	-გაღა 17
გაღა 132	გაღა 132
გაღა 40, 88	გაღა 40, 88
გაღა 12, 132	გაღა 12, 132
გაღა 86	გაღა 86
გაღა 82, 86	გაღა 82, 86
გაღა 52	გაღა 52
ჯ 58	ჯ 58
ჯა 128	ჯა 128
ჯა 51	ჯა 51
ჯა'ბა'ხა 52	ჯა'ბა'ხა 52
ჯა'გა 97, 118	ჯა'გა 97, 118
ჯა'გა 52, 89	ჯა'გა 52, 89
ჯა'ლა 128	ჯა'ლა 128
ჯა'მ 62	ჯა'მ 62
ჯა'ნა 93	ჯა'ნა 93
ჯა'პა'ხა 85	ჯა'პა'ხა 85
ჯა'სა 44	ჯა'სა 44
ჯა'ში 44	ჯა'ში 44
ჯა'შა'ხა 53	ჯა'შა'ხა 53
ჯა'ბა'ხა'გა 52	ჯა'ბა'ხა'გა 52
ჯა'ლა'ხა 56	ჯა'ლა'ხა 56
ჯა'უ'ტა'ხა, 73	ჯა'უ'ტა'ხა, 73
ჯა'უ'ტა'ხა 127	ჯა'უ'ტა'ხა 127

აჭე' 131
აჭისკ 50

აჭისკ 66
აჭისკანგყუ 50

ყაბარდოული

აბაზე'ხს 110
აკან 134
აქან 18
არ 139
არა'ხ 139
აფხუ'ლ'ან 143
ახარზამან 27
აქა 27
აქან'ანა 27

გან'ან 18, 115
განო 65
განუ 18
განუთა 134
გედანუ 110
გელ' 143
გეჟ 27
გზ 18
გზან 18
გზუ 18, 112
გზელ'ხუტლან 19
გზელ'ხუტლან 143
გზუტუ 108, 144
გზან 18
გზანდუტუ 18
გო 135
გორან'ან 20
გუაქე 75
გუენ 20
გუენთჰალ'ე 20
გუანდახუ 113
ბლუ'ბუ 113
ბ'ლ 100
ბ'ლან 27
ბ'ლუ 114

ბ'ლუტუ'ჰუ 114
ბ'ლუ'ჰუ 114
ბჰან 113
ბელა 144
ბენ 19, 136, 138
ბენუენ 19
ბესემ 19, 20

გუბლუტუ 27
გუბლუტუ'ხუ 27
გუფ 103
გუარაქ 20
გუტ 27, 106

გად 109
განდ 135
განდორბუე 112
განდუკან 109
განდუ' 135
განრპანგან'უ 140

დ 8
დან 20
დალუ 28
დანს, 20
დან'უხუტუ 20
დანუტუ 20
დუდუტუ'ან 18
დელა 104
დელან 101, 120
დელუტუ'ხუ (ე) 135
დუჯ' 27

ჟან 20
ჟანან' 134
ჟეჟუტუ 28
ჟეჟუტუ'ლ' 28

ზ 18, 27	ლ'ხტაყუალ' 140
ზავკ 19	ლ'ხტან 19
თამადნ 137	ლაყუალ'ამ 103, 115
თაბბრძ 120	ლაყუალტგშ 100
თაძა 27	ლზ 28
თეუვა 144	ლგმა'ხტა 134
თუქან 110	ლ(ზს) 139
თ'ხტჯ 138	
თპა 20	-მ 135
თპაკუმბა 19	მადანსს, 'ხნ 135
თპალგ 20	მავტა 135
თპამადნ 120	მალ, 20
თპამადა 136	მალა'ს, 20
თპამადგ 19	მან 26
თპატილაფსაუ 146	მაჟაგა'ხნ 135
იბენმიბენ 136	მაჟგ 135
ინგზ 19	მარამგყუა 134
რფშა 139	მას 134
რფშამ 115	მვლ 135
რფშაკამ 115	მვ'კამ 144
რფხტ 18	მვ'ხტ 18, 144
იღგბზგ 120	მეადარგსა 135
-რყუმ 17	მგ (სახ.) 19
იყუამრყუა 136	მგ (ნაცვ.) 139
იყუამგყუმ'ზ 144	მგბურა 143
იშხარა 133, 139	მგრ 139
რ'ხნ 115	მგსა 144
რ'ხაკამ 115	მგსა'ყუა 139
ნნ 19	მგტგრ 20
კტა 143	ნნ 20
კტგ 143	ნარგბ'ლა 138
კ 134	ნატ 27
კამ 115	ნაუზგძმ 139
ლ'ავტუ 114	ნალა'ბა 144
ლაპყ 26	ნალა'ფლ'ამ 20
ლაყუალ'ამ'ხ 140	ნახგ- 19
	ნახგზ 19

- ფსგხუა 19, 112, 114, 134
 ფსგხუან²⁷
 ფსგხუანწკაჲ 27
 ფსგხურა² 140
 ფსასია 144
 ფსა²სი 18
 ფსა²შა 138
 ფსი 135, 140
 ფსიგლ² 140
 ფშა²შა 112
 ფშა²დგმგშკა 143
 ფშა²დგაშ² 143
 ფშა²ნ²ხუა 17
 ფში 19, 100, 103, 115
 ფშიგლ² 103
 ფხა²ა²შა 113
 ფხუ²გ 18, 112, 144
 ქუა²შ 20, 26
 ქათ 135
 ღას, 135
 ღა²ფლ²ა 20
 ღაშ, 27
 ღა²შ²თგ 20
 ღუქ²ა 19
 ღუქ²აფშ²უყუა 19
 ღუ²ა 27
 ღუალ²გა 143
 ღუაქა²ლ 113, 114
 ღუაჲ 114
 ღგნუს, 135
 ყ 8, 17, 114
 ყა²შა 120
 ყან 17
 ყანჲალ² 140
 ყაჲუგ² (ჲ) 135
 ყარაჲალყ 138, 140
 ყართ 134
 ყან² 134
 ყეჲუგ²დ²ა²ს² 135
 ყულ²ა²ჯ²ა 114
 ყუსჲა 20
 ყუსჲან² 27
 ყუა—ჲე 104, 114, 119
 ყუა—ხევი 100, 120
 ყუ²ა—ჲე 134
 ყუ²ა—ლელე 18, 27, 134
 ყუალ²ა²გ²ა 112
 ყუალ²ა²ჯ²ა 27, 100, 120
 ყუაჲ²ა 17, 133
 ყუა²ჲ²ჲ 26
 ყუ²ა²ფ²ა 26
 ყუა²წკაჲ 120
 ყუაჲ²რ² 27
 ყუსჲა 114
 ყუსჲა²ჲგ²ა 114
 შაბათყუა 134
 შანთ 143
 შას, 20
 შაშ, 20
 შახ²ა 19
 შგბლ² 135
 შაკ² 134
 შათ 20
 შა²ჲ 17
 შა²ა 18
 შგლ²ა 27
 შგლ²ა²შა 27
 შგხ²ა 27
 შაჲან 120
 ჩ 17
 ჩაგ, 113
 ჩაფგ² 110

ჩგ 140	ხტუ 19, 28, 112
ჩგშ 140	ხტუგრა'ა 140
	ხგჯა 18
ცაზ 140	ხგჯაბზ 18
ცგ 28	
	'ხას 17
ც 17	'ხუაბა 138
ძაგტაშა 108	'ხუა 134
ძალ 140	'ხუგლ' 'ხტუგლ 19
ძალაზაჟ, 134	'ხგებო' 135
ძგ 21	
ძგუს 21	ჯ 17, 114
	ჯტა 104, 114, 119
წგკ 18	ჯტუ 134
წგკტ 144	ჯტუნ 20
წგ'ხტ 135	ჯტუნაჟაფხუ 146
წგ'ხტებზ 138	ჯტას, გ 120
წგ'ხტემ 135	
წგ'ხტურ 135	ჯამათ 17
წგ'ხტუხტ 138	ჯ, არპაჟა'ჟ, 140
ჭ 114, 134	
ქე 134	ჭა 19, 28, 140
ქგ 28	ჭაბზ 19, 112
	ჭაბლ' 17, 101
ჭაგტა 144	ჭაბტუ 144
ჭაჭკ' 144	ჭაგა 143
	ჭათჭაჟტმა 19
ჭა 114	ჭაჟაშა, 134
ჭგებ 114	ჭამ 135
	ჭარა 144
ხნ 28	ჭარატტტრა 140
ხაგა'ბზ 112	
ხანქაალ 112	ჭასსაგ 19
ხაჯაბზ 138	ჭასტ 19
ხუ 27	ჭატაზა 143
ხულ'ხტუგლ 143	
ხუნ 27	ტუ 146
ხურგა 144	ტუნა 20
ხტა'თა 114	ტარა 139
ხტახტუ 134	ტარა 21

ქარაღვლის 21	ქვზაგუთნა 138
ქნ'რღნ 28	ქვზგუთ 113
ქნ'რღსისა 28	ქილაქაქს 135
ქარყ 135, 140	ქი 113
ქნ'რყ 100, 105	ქიჭა 144
ქარჯ 103	
ქნ'რჯ 115	ჯ 17
ქას 136	
ქნ'ს 140	ჯამ 90
ქნ'სა 140	ჯოსპამისხე 134
ქრგუ 144	ჯესპა 136
ქნა 144	ჯეს 118
	ჯესსპა 105, 114, 136
ქონი 121	ჯესსპა 27
ქვზ 19, 21, 112, 113	ჯესსპა 18

აფხაზურ-აბაზურნი

ა- , აბაზ. 22, 24	აპ, აბაზ. 103, 105, 110
ააბა, აბაზ. 102, 136	აპგ, აბაზ. 26
აამბესთა, აბაზ. 105, 110	აჟამსთა, აბაზ. 26
აამსთა, აბაზ. 26	აჟსთ, აბაზ. 25
აბა, აბაზ. 22	აჟგთ, აბაზ. 23
აბა, აბაზ. 137	ბა, აბაზ. 22
აეწა, აბაზ. 22	ბაბა, აბაზ. 22
აეგ, აბაზ. 102, 107	ბაბგუ, აბაზ. 24, 107
ამბესთა, აბაზ. 103, 105	ბაგა, აბაზ. 111
ან, აბაზ. 22, 102	ბ-ბაგა, აბაზ. 111
ანრ, აბაზ. 104, 113	ბარა, აბაზ. 103
აარჟ, აბაზ. 108	ბასთა, აბაზ. 109, 111
არბა, აბაზ. 24	ბალ, აბაზ. 101
არი, აბაზ. 22, 108, 113	ბგა, აფხ. 55
არცგნა, აბაზ. 24	ა-ბგა, აფხ. 111
აფსაშალა, აბაზ. 103	ა-ბზამგეჟ, აფხ. 118
აშა, აბაზ. 22, 120	ბზია, აბაზ. 105
აშ'რჟა, აბაზ. 102	ა-ბრ'რა, აფხ. 135
აშ, აბაზ., 111	ბჟობა აბაზ. 25, 102
აშგ, აბაზ. 23, 107	ბტია, აბაზ. 102
ანშა, აბაზ. 22, 102	ბტა, აბაზ. 103

- ბგა, აბაზ. 23
 ბგაბ, აბაზ. 22|
- ა-გარა, აბაზ. 111
 გუფ, აფხ. 127
 გუშა, აფხ. 32
 გუჟმა, აბაზ. 138
 გუაგუგუშ, აბაზ. 24
 ა-გუარა, აფხ. 97
 გურაპა, აბაზ. 111
- ღაგუტანშორტუ, აბაზ. 113
 ღარა, აბაზ. 23, 25
 ღარბან, აფხ. 108
 ღათსაშოზ, აბაზ. 104
 ღათსაშოტუ, აბაზ. 113
 ღაპთუტანტუ, აბაზ. 108
 ღგ, რლ, აბაზ. 109
 ღეგ, გ, აბაზ. 102
 ღეგ-გსგმამ, აბაზ. 102
 ღომბტა, აბაზ. 110
 ღგუტანდა, აბაზ. 108
 ღგუტანტა, აფხ. 108
 ღგარუგატ, აფხ. 36
 ღგუოტუ, აბაზ. 108
 ღგუშათსაშოზ, აბაზ. 108
 ღგუცუ, აბაზ. 26
 ღგაბ, აბაზ. 23
- ა-ღა, აფხ. 106
 ა-ღინგ, აბაზ. 106
- ეამარკენ, აბაზ. 105
 ეასგატ, აბაზ. 105
 ეპა, აბაზ. 103
- ჟაკუტა, აბაზ. 108
 ზაკ, აბაზ. 24, 136
 ზეჟ, აბაზ. 103
 ზგუტ, აბაზ. 106
- პ-ჟა, აბაზ. 110
 თააცა, აბაზ. 108
 თააცა, აბაზ. 137
 ა-თააცა, აბაზ. 101, 110
 ა-თაქუაჟ, აბაზ. 101
 ა-თაქუაჟ, აბაზ. 105
 ა-თაჟ, აბაზ. 101, 105
 ა-თაცა, აბაზ. 101
 ა-თატან, აფხ. 103, 105, 110
 თააცა, აბაზ. 23
 ა-თატ, აბაზ. 101, 108
 თპაგან, აბაზ. 109
 ა-თუტან, აბაზ. 101, 108
 თგ, რ, აბაზ. 24
 თგტ, აბაზ. 23, 137
- ა-თა, აბაზ. 101
- იგლაზ, აბაზ. 109
 ითტანგუ, აბაზ. 137
 იმ, აბაზ. 22
 ინხატან, აბაზ. 111
 ინხატანატ, აბაზ. 111
 ინგატ, აბაზ. 106
 იფა, აბაზ. 101
 იყასწაპ, აბაზ. 106
 იყასწაჟან, აბაზ. 106
 იყასწატანშეატ, აბაზ. 106
 იყასწატანატ, აბაზ. 106
 იყასწეატ, აბაზ. 106
 იყასწოან, აბაზ. 106
 იყაწა, აბაზ. 106
 იჩჟატენ, აბაზ. 101
 იჩან, აბაზ. 109
 იცაპ, აბაზ. 26
 იცოდ, აბაზ. 25
 იძძრატ, აბაზ. 109

- იპრეტ, აბაზ. 107
 იჭარ, აბაზ. 105
 კაკან, აბაზ. 109
 კამბგუ, აბაზ. 24, 137
 ა-კამბგუ, აბაზ. 106
 კამბგუშვი, აბაზ. 24
 კაჰ, აფხ. 70, 89, 97
 კრულტრ, აბაზ. 109
 კრუთან, აბაზ. 113
 ა-კრანრა, აფხ. 105
 კრანლა, აბაზ. 111
 კრანშარა, აბაზ. 107
 კრიტან, აბაზ. 109
 კრიტუ, აბაზ. 24
 ა-კრეტრ, აბაზ. 105
 ლა—ძალდი, აბაზ. 23
 ლა—თვალი, აბაზ. 23
 ლაბა, აბაზ. 22
 ლანუ, აბაზ. 111
 ლარა, აბაზ. 23
 ა-ლაქუა, აბაზ. 23
 ა-ლაქუბ, აბაზ. 23
 ლაქუა, აბაზ. 23
 ლგ, აბაზ. 26
 ა-ლგუაჟ, აბაზ. 105
 ა-ლგმორა, აბაზ. 110
 ლგმპ, აბაზ. 24, 138
 ა-შარა, აბაზ. 101, 105
 შარა, აბაზ. 22, 101, 110, 137
 შართან, აბაზ. 111
 შაყა, აბაზ. 109
 შაცუ, აბაზ. 24, 137
 შაჰან, აბაზ. 111
 ა-შხ, აბაზ. 22
 შხა, აბაზ. 138
 ა-შხა, აბაზ. 138
 შხგ, აბაზ. 138
 შოპ, აბაზ. 108
 ა-შრა, აბაზ. 22
 ა-შრა, აბაზ. 110, 137
 შხა, აბაზ. 105
 ა-შჰარა, აფხ. 92
 ა-შგზ, აბაზ. 101, 105
 შგუ, აბაზ. 23
 ა-შგუ, აბაზ. 23
 ა-შგუ, აფხ. 53
 ა-შგძ, აბაზ. 105
 შგჰა, აბაზ. 137
 ნათგუ, აბაზ. 109, 111
 ნანდუ, აფხ. 45
 ნანგუ, აფხ. 45
 ნაპგ, აბაზ. 24, 108, 137
 ნაყუა, აფხ. 92
 ა-ნცია, აბაზ. 107
 ნცია, აბაზ. 111
 ა-ნეარა, აბაზ. 111
 ა-ნეაცია, აბაზ. 111
 ა-ნეაჰგ, აბაზ. 103, 111
 ა-ნგუ, აბაზ. 109
 შალტრეტ, აბაზ. 108
 შაბა, აბაზ. 22
 შაკტლ, აბაზ. 138
 შარა, აბაზ. 23, 108
 შაშა, აბაზ. 22
 შაშთან, აფხ. 52
 შაშგ, აბაზ. 23
 შახშა, აბაზ. 22
 შემან, აბაზ. 109
 შენა, აბაზ. 109
 შუჰარ-გგ, აბაზ. 103
 შტლუპ, აბაზ. 103
 ოუ გუშა, აფხ. 32
 უაკა, აფხ. 68
 უაკა, აფხ. 19
 უაა, აბაზ. 102

- ქაბბ, აბაზ. 25, 102
 ქაზა, აბაზ. 102
 ქიხ, აბაზ. 25, 102
 ქაჭა, აბაზ. 25
 ქაძ, აბაზ. 102
 ქაბ, აბაზ. 25, 102
 ქეჟე, აბაზ. 102
 ა-ქეღე, აბაზ. 111
 ქეღე, აბაზ. 25, 136
 ქიბე, აბაზ. 25, 102
 ქიზ, აბაზ. 25, 136
 ქიღე, აბაზ. 25
 ქიც, აბაზ. 25, 136
 ქილა, აბაზ. 26
 ქუხე, აბაზ. 25
 ქუჭა, აბაზ. 136
 ბ-ქიჭან, აბაზ. 106
 ბ-ქიჭანდ, აბაზ. 22, 137
 ქუხ, აბაზ. 102
 ქე, აბაზ. 24
 ქეღე, აბაზ. 102
 ქეჭა, აბაზ. 25, 102
 რაბა, აბაზ. 22
 ა-რაზინა, აფხ. 156
 ბ-რაზენა, აბაზ. 109
 რასა, აბაზ. 109
 რაცა, აბაზ. 105
 რახენა, აბაზ. 111
 ბ-რეა, აბაზ. 101, 106
 სა, აბაზ. 22, 103, 106, 108
 საბ, აფხ. 52
 საბა, აბაზ. 22, 102
 სარა, აბაზ. 22, 23, 25, 111
 საფსაშოტუბ, აბაზ. 111
 საშე, აბაზ. 23
 სტაპანთაპ, აბაზ. 22
 სშა, აბაზ. 22
 სცაბ, აბაზ. 25
 სცად, აბზ. 25
 სცაპ, აბაზ. 103
 სცაჟოეტ, აბაზ. 103
 სცქეტ, აბაზ. 103
 სცილ, აბაზ. 25
 სცონ, აბაზ. 25, 103
 სცოეტ, აბაზ. 103
 სცუშტ, აბაზ. 103
 სგ, აბაზ. 109
 სგთაქჟაჟე, აბაზ. 105
 სტქენ, აფხ. 61
 სტამ, აბაზ. 102
 სგს, აბაზ. 24
 სგუქკენუბ, აბაზ. 111
 სგყოტუბ, აბაზ. 108
 სგძიძიუშტ, აბაზ. 110
 სგაბ, აბაზ. 22
 სგან, აბაზ. 23
 სგახან, აბაზ. 23
 ბ-სი, აბაზ. 111
 ტიარა, აბაზ. 111
 ა-ტიჟლა, აფხ. 109
 უ, აბაზ. 103
 უხუტა, აბაზ. 108
 უხეფშეეტ, აბაზ. 111
 უთაქჟაჟე, აბაზ. 105
 ა-უთრა, აფხ. 111
 უჟ, აბაზ. 108
 უჟთეეტ, აბაზ. 107
 ულაქჟა. აბაზ. 23
 უტა, აბაზ. 102
 უფფაყოტ, აბაზ. 108
 უჩა, აბაზ. 107
 უცა, აბაზ. 103
 უც, აბაზ. 107
 უჟა, აბაზ. 23

- უდაბ, აბაზ. 22
 უდაზლა, აბაზ. 23
 ფა, აბაზ. 22, 23
 ა-ფა, აბაზ. 101
 ფავა, აფხ. 34
 ფაცა, აბაზ. 23
 ა-ფაცა, აბაზ. 23
 ფაწა, აფხ., აბაზ. 89, 97, 108
 ფსტა, აბაზ. 105
 ფშ, აბაზ. 23
 ფშა, აბაზ. 24, 102
 ფშენჭაყრა, აბაზ. 25, 102
 ფშენჭაყრაძე, აბაზ. 25
 ფშენჭაყრაძე, აბაზ. 102
 ფჰა, აბაზ. 22, 108
 ა-ფჰა, აბაზ. 101
 ფჰრს, აბაზ. 22, 108
 ა-ფჰრს, აბაზ. 101
 ფჰრსთა, აბაზ. 108
 ა-ფჰრსთა, აბაზ. 101
 ფტწა, აბაზ. 24, 108
 ფტც, აბაზ. 24
 ქაბზ, აფხ. 94
 ქაფრქკ, აბაზ. 110
 ქუჭმა, აბაზ. 111
 ქუჭმს, აბაზ. 138
 ქუტტუ, აბაზ. 109
 ქტთ, აბაზ. 22, 105
 ქტთ, აბაზ. 105
 ა-ლტრა, აბაზ. 109
 ყაზ, აბაზ. 24, 109
 ა-ყაზ, აბაზ. 24
 ყამა, აბაზ. 109
 ა-ყაზ, აფხ. 53
 შაყტ, აბაზ. 109
 შაყტთა, აბაზ. 103
 შერძ, აბაზ. 109
 შა, აბაზ. 22
 შაპტ, აბაზ. 24, 108, 137
 შთა, აბაზ. 136
 შთახ, აფხ. 73
 შუმთა, აბაზ. 23
 ა-შრ, აბაზ. 23, 107
 შრბა, აბაზ. 22
 შრრა, აბაზ. 23
 შრაქ, აფხ. 133
 ა-შრყ, აბაზ. 105
 შრძბქ, აბაზ. 102
 შრკ, აბაზ. 25, 103, 136
 შრტა, აბაზ. 102
 შრცა, აბაზ. 103
 შრბქ, აბაზ. 25, 106
 შრბქ, აბაზ. 106, 137
 შრდა, აბაზ. 23
 შრდაბ, აბაზ. 23
 შალასა, აბაზ. 109
 ჩუტტ, აბაზ. 109
 ა-ჩხა, აბაზ. 111
 ჩხამართან, აბაზ. 111
 ჩუან, აფხ. 120
 ჩგ, აბაზ. 23
 ა-ჩგ, აბაზ. 23
 ჩგრაზ, აფხ. 118
 ჩაბა, აბაზ. 109
 ჩან—კოკი, აბაზ. 24
 ჩან—ჭოგი, აბაზ. 24
 ჩანჩხა, აბაზ. 24
 ჩო, აფხ. 86
 ჩო, აბაზ. 24, 106
 ჩაპტ, აბაზ. 24

- ცარს, აბაზ. 26
 ცბა, აბაზ. 25, 136
 ცოდ, აბაზ. 25

 ც, აბაზ. 107
 ა-ც, აბაზ. 106
 ა-ციალტარა, აბაზ. 107
 ცე, აბაზ. 107

 ცა, აფხ. 107, 109
 ა-ცა, აბაზ. 110

 ცა, აბაზ. 107
 ცაგ, აბაზ. 24

 ძესგ, აბაზ. 24

 ა-ძ, აბაზ. 109

 ძ, აფხ. 109
 ა-ძიძიარა, აბაზ. 110

 წარ, აფხ. 152
 ა-წლა, აბაზ. 106, 152
 ა-წგაკეძტ, აბაზ. 109
 წგხ, აბაზ. 23
 წგხქქოსა, აბაზ. 23

 წა, აფხ. 109
 წა—ვაშლი, აბაზ. 110
 წა—წვრილი, აბაზ. 23

 წა, აბაზ. 109

 კაბ, აბაზ. 24

 ა-ხარზამან, აფხ. 27
 ხარწგ, აბაზ. 109

 ა-ხეაარა, აფხ. 97
 ხუბბ, აბაზ. 24, 102
 ხუკუან, აფხ. 52

 ხუა, აბაზ. 24, 102
 ხშე, აბაზ. 23
 ა-ხეზ, აბაზ. 105
 ხენჭაყის, აბაზ. 25, 102
 ხენჭაყეგეყიბბ, აბაზ. 25,
 ხენჭაყეგეყიბბე, აბაზ. 102

 ხა, აბაზ. 109
 ა-ხეძ, აფხ. 21

 ჯა, აბაზ. 23, 110, 137
 ჯაფხხ, აბაზ. 24
 ჯაწა, აბაზ. 22
 ა-ჯაწა, აბაზ. 101
 ჯტლდ, აბაზ. 137
 ჯტლაფნგ, აბაზ. 23

 ა-ჯიქურეგ, აფხ. 111

 ჯმა, აბაზ. 24
 ჯორ, აბაზ. 106
 ჯორ ზეწტ, აბაზ. 106
 ჯტარ, აბაზ. 137

 ჰა—მსხალი, აბაზ. 109
 ჰა—ჩეენ, აბაზ. 22
 ჰაბა, აბაზ. 22
 ა-ჰალგა, აფხ. 73
 ჰარს, აბაზ. 23, 137
 ჰანაბ, აბაზ. 23
 ჰტაპანთაპ, აბაზ. 22

 შა, აბაზ. 24
 ა-ჰრსაქტა, აბაზ. 108
 ჰუნწგ, აბაზ. 109
 ჰუნწგ, აბაზ. 110
 ჰგს, აბაზ. 24

 ჭააბბ, აბაზ. 25
 ჭაამსთა, აბაზ. 26

ჭა აბაზ. 22, 137	ჭააპაჭ, აბაზ. 106
ჭაწ, აბაზ. 22	ჭაბა, აბაზ. 22
ჭაუჟან, აბაზ. 102, 136	ჭათარა, აბაზ. 111
ჭაუჟგაკგა, აბაზ. 102	ჭანდგრ, აბაზ. 106
ჭაუჟგჭაბრე, აბაზ. 102	ა-ჭაპა, აფხ. 32
ჭაბბ, აბაზ. 24, 102, 136	ჭარა, აბაზ. 108, 111
ჭაქუან, აბაზ. 25	ჭარბან, აფხ. 108
ჭაქუირზაკ, აბაზ. 25	ა-ჭარდენ, აბაზ. 106
ჭაქუირუაბა, აბაზ. 25	ჭასს, აბაზ. 24
ა-ჭანს, აბაზ. 23	ჭაფსაშორჭუბ, აბაზ. 111
ა-ჭანტ, აბაზ. 101, 108	ჭანფხი, აბაზ. 105
ჭაუჟგუაბრე, აბაზ. 102	ჭაწიჭ, აბაზ. 103
ჭაჭგა, აბაზ. 111	ჭანტ, აბაზ. 23
ჭაგნან', აბაზ. 137	ჭ'ა-გ.გ, აბაზ. 102
ჭაგნჭაუან, აბაზ. 25	⌘ აბაზ. 107
ჭაგნჭაუგზნაკ, აბაზ. 25	⌘ბა, აბაზ. 102, 136
ჭაგნჭაუგუაბა, აბაზ. 25	გაბ, აბაზ. 23
ჭაგნჭაქუან, აბაზ. 102	აბ, აბაზ. 23
ჭა, აბაზ. 22	
ჭაანტ, აბაზ. 105	

ბალყარული

ყოლ 139

ჩეთმან 140

ჩაჩნური

ბზრ 142

ზვ'ზა 142

ბვ'რეშ 142

ზუდა 142

ბერდ 141

თამდნ 142

ბუ 141

თასთაჭალ 141

და 142

დვ'ლნ 142

ჩსთეე 141

დტლი 142

დარზოლ 142

კარგ 142

დე 142

კირ 142

ვანა 142

კირინდე 142

ვაე 142

კენტ 142

კენტგენტ 142	ყენ 142
ლათთა 142	ყურნა 142
ლამ 141	ყენსტგ 142
მალს 142, 153	შოთღე 142
მრყუზ 142	შოტ 142
	შოტე 142
აბხა 142	ჩჲ 141
აოგონ 141	წნ 142
აოა 142	წჲა 142
აურტლა 142	წგ 142
ორ 141	ნ
ორშოტ 142	ხე 141
	ხიჲ 141
პერსკინდე 142	ხნჲსთჲე 141
	ხოთ' 142
ტა 141	ჯოჯორ 142
ტულგონ 141	ჯიმ 141
ტულუმ 141	ჯიმხიჲ 141
ქირ 142	ქჲრ 142
	ჲაჲნ 141
ლოდმგუ 141	ჲარც 141

ხუნძური

-ალ 152	დალა-ლილჲა 153
ატრლი 153	დალაჲ 153
ბაყ 153	დარან 152
ბაწ 151	დარან 152
ბაწადა 151	ჯანრ 151
ბეგ 153	თამადა 153
ბორკი 153	ილაჲ 151
გაბურ 153	კიჲურ 151
გურ'კ 151	კაჲჲ 151
გუჲ 154	კაჲურ 153

ლალ 153	ღუნობ 151
ლრლე 153	ყარახან 152
მაადან 153	ყორლი 153
მელ 154	ყურყ 154
მელილ' 154	წიბილ' 152
მეაერ 151	წულ' 152
მისედ 152	
მასა 153	ჭორორლი 154
ონ 153	ხან 153
რატალ 153	ხიზან 153
რასო 153	
რუყ 153	ჯანჩ 153
რუყდალი 153	ჭალტუხან 153
ტან 152	პარადალ 154
ტან ბუგებ 152	პარჩ 153
ტობ 153	პინდალალ 151
	პიტინაჭ 154
უალო'არუხან 153	პჰოთ 151
ქეჭ 153	ჭურბილი'ულიაჭ პალტუხან 153
ქულრ 153	ჭურ 151
ღუნი 151	ჭასა 153
	ჭასასრლ-ჭასა 153

დარგუული

ადამ 147	ვნკ, 147
ადამთრ 147	ზურ 148
აზერ 147	
ალლაპ 149, 151	თალჯან 149
აბ 147	თალჯუნთრ 149
	თამადა 149
ბაპ 150	
დარპ 149	იზდაგ 149
დირყ 147	იზდაგუნ 149
ღუვიურ 147	
ღუვიურთრ 147	კუტ 148
ღუნ 148	კუელ' 147

ლალ 150	ში—წყალი 147
ლოლრი 150	ში—სოფელი 147
	შიმბ 147
მადი 148	შინ 147
მაყ 149	
მაყუქე 149	ჩაბაკ 150
მახირ 146	ჩართ 148.
მიჟიდ 150	
მუღი 148	ძი 148
მუზა 148	
მუზურვი 148	წიწი 148
ნას 148	კანკა 149
	კუკური 148.
აურტ 147	კაკი, 148
რურსი 149	ხალყ 147
ტუმბა 150	'ხარ 150
	'ხუნნი 147
უბაკ 148	'ხუნულ 147
უზდანი 149	
უზდენ 150	ვააკლუ 149
უზდენთი 150	ვალ 147
ულლუ-აჟა 150	ვალეიარგ 149
ურგალა 147	ვანჯი 149
ურში 149	ვარ 150
ურპ 147	ვულლუ' 147
	ვუბევი 148
ლაფ 148	
	ჯიმი 148
ყარი 148	
ყაყა 147	ჭერკლა 147
ყაყარი 148	ჭინტინა 148
	ჭულლა. 150.
'ყად 150	
'ყათთა 150	ტიან 146

ლაკური

წ'რში 155

წარტუ 156.

ბალაჲ 156	ბუტი 155
ბალჩან 156	ბუფ 156
ბარ 156	ბურკ 156
ბაყარ 156	ბურკრუ 156
ბორ 156	ყუნ 155
ბურჟ 156	ყუნტუ 155
დალალ აჲ 156	შარ 155
დალალორ 156	-ში 154
დალაჲ 156	შინი 157
დალილაჲ 156	ჩა'ლი 156
დაყარ 156	ჩახირ 156
დუშუ 156	ჩუ 156
ვალუ 155	ჩი 155
ზანუ 155, 157	ცალჩინურ 156
ზუნტუ 155, 157	ცალჩინსა 156
ზუალ 157	ჭალი 156
ზუალლუ 157	ჭირი 156
იდატსუ 157	ხაჩ 156
კუანუ 157	ხხულ 155
ლაკ 157	ხხულლუ 156
ლაგაზანუ 157	ხ'ხირი 156
ლაჭირ 155	ყარ 155
ლაჭისსა 155	კუ 155
ლუპი 155	კუნ 154
-მა 155	კუნმი 154
მახუ 156	ჰან 156
-მი 154	კენ 156
ნახუ 157	კიტინაჲუფლულ 154
ნიხუ 154	ჭინჩი 155
ძარუ 155	ნარს 156
ძლუსა 155	
რეპ 157	
სუნ 155	

გოლოსნიტჰვაობა

ს. ჯანაშიას შრომების IV ტომში შევიდა დღიურები 1929 წლის მივლინებებისა ჩერქეზთა (ადიღელთა) ტომებში და ჩაჩნელ-დაღესტნელებთან. აქვე შემოვიდა მის მიერ უფრო ადრე — 1921 წელს — აბჟუაში შეკრებილი აფხაზური ენის მასალა — ხალხური სიტყვიერების ნიმუშები, ანდაზა-გამოცანები, ეთნოგრაფიული მასალა სათანადო ლექსიკით და სხვა.

აქ პირველადაა წარმოდგენილი აბჟუურის დიალექტური ტექსტები მეცნიერულად ჩაწერილი (თითქმის ნახევარი საუკუნის წინ) და ისიც ასეთი მოცულობით.

IV ტომში შესული ლინგვისტური მასალა სხვადასხვა დროს არის შეკრებილი და გადმოცემის წესიც ერთგვაროვანი არაა (მაგ., დღიურების მასალა, აბჟუური ტექსტები). რედაქციას საჭიროდ არ დაუნახავს გაესწორებინა მისი აზრით ზოგჯერ შეუსაბამო ფორმები. ამ მხრივ „დღიურებში“ არავითარი შესწორება არაა შეტანილი. ეს იმითაც იყო გამართლებული, რომ თვით ავტორი არაერთგზის აღნიშნავდა სხვადასხვა მთქმელის ენაში ამა თუ იმ სიტყვის განსხვავებულ გამოთქმას. აბჟუურ ტექსტებში იშვიათად თუ კი სადმე ცვლილებაა შეტანილი, სქოლიოში ყველგანაა ნაჩვენები დედნისეული ვარიანტი.

დღიურების სახით წარმოდგენილი მასალა მეტი პრეტენზიის მქონე ვერ იქნება, ვიდრე ასე შავად ჩაწერილ დღიურებს მოეთხოვება. მით უმეტეს, რომ ავტორი ცდილობდა სხვადასხვა მოვლენებისათვის მიექცია ყურადღება (ენობრივი მხარე, ისტორიული, ეთნოგრაფიული...) და ყველაფრის აღნუსხვა მოესწრო დროის იმ მცირე მონაკვეთში, რომელიც მის განკარგულებაში იყო. ავტორი ამ მასალას წინასწარი დაზვერვის მიზნით აგროვებდა და შემდეგ აპირებდა აღძრული საკითხების გარმავეებულსა და საფუძვლიან შესწავლა-დამუშავებას.

იგი დღიურების წერისას ყოველ სიტყვას მთქმელსავე აზღვენივებდა და მის შემადგენელ ელემენტთა მნიშვნელობას (ცალკეულ სიტყვათა ფიქსაციისა და დახსომებისათვის) იქვე იძლეოდა; თანაც ხშირად მთქმელის მოწოდებულ „ეტიმოლოგიასაც“ იქვე უწერდა. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს „ეტიმოლოგიები“ ს. ჯანაშიას ეკუთვნოდეს — მაგ., ჰასანა — „სტუმარი“, მიწერილი აქვს: ჰა — „ძალი“, სანა — „ახალგაზრდა“ (გვ. 19), — თუნდაც, რომ ზოგჯერ მართებულ ანალიზსაც შეიცავდეს ასე დაშლილი სიტყვები (შდრ. მაგ., ღებზ — „მწუხარების, სევდის სიმღერები“. ღგ — „ტირილი“, „ქვითინი“, ბზ — „ენა,“ გვ. 45; ზეაქუტლ — მამაკაცის სახელი, ზეაქუტ — „მოგზაურობა“, ლუგ — „კაცი“, „მოგზაური“, „გმირი“, გვ. 28 და სხვ.). რომ ამ რიგის „ეტიმოლოგიები“ ს. ჯანაშიას არ ეკუთვნის, ეს მაყუტფა-ს (მაიკობი) მაგალითზე ჩანს. მამა — „ტყის ვაშლი“, ყუაფა — „დასასრული“, „КАМАТКА“-ო, მაგრამ ამის მომდევნოდ უწერია — „ალბათ მაყუტფა < მაყუტა + ფა. თავდაპირველად სახელი იქნებოდა იმ ადგილისა, სადაც მდ. მაყუტა ერთვის ლაბას“-ო (გვ. 26). ეს უკვე აშკარად ს. ჯანაშიას მოსაზრებაა. ასევე აშკარად მას განეკუთვნება ის ეტიმოლოგიები და სიტყვათა დაკავშირებები, როგორცაა, მაგ., ადილ. აქტ — „ტალახი“ და ლეტა (გვ. 20); ადილ. აქლანა — „ტირის“ და ქართ. ლავლავი (გვ. 29); ადილ. ფანან — „სიამაყე“ და აფხ. ფანა (გვ. 34) და მსგავსნი.

ავტორს ეს მასალა არ გამოუქვეყნებია და ამ სახით მას, რა თქმა უნდა, იგი არც გამოაქვეყნებდა. მაგრამ, ვინაიდან ამ სახითაც ეს მასალა უაღრესად საინტერესო ცნობებს შეიცავს ენათმეცნიერთათვის, ისტორიკოს-ეთნოგრაფთათვის, მისი გამოქვეყნება უთუოდ სარგებლობის მომტანი იქნება.

ს. ჯანაშიას ამ მივლინების მიზანი იყო როგორც თვით წერს: „ადგილობრივ შეკრება თუ შემოწმება ისეთი მასალებისა ჩერქეზთა მოდგმის ტომების ენობრივი და ეთნოგრაფიული სინამდვილიდან, რომელთა საჭიროება ჩვენ ვიგობებით საქართველოს ისტორიის საკითხებზე მუშაობის დროს“-ო. ეს წამოწყება ნაკარნახევი იყო წმინდა ლინგვისტური მოსაზრებითაც. ს. ჯანაშია დაინტერესებული იყო კავკასიის ხალხთა ენებით და მათი ურთიერთობით. მით უმეტეს, რომ ეს ენები ჯერ სათანადოდ შესწავლილი არ იყო. ამ მხრივ მას ქვემო ადიღეურისა და მისი დიალექტების შესწავლა იზიდავდა. ამ მივლინების დროს მოპოვებული მასალა და დაკვირვებანი არა ერთსა და ორ შემთხვევაში აისახა შემდგომს მის ლინგვისტურ-ისტორიულ გამოკვლევებში, მაგრამ მრავალი მისი შენიშვნა და მოსაზრება მკითხველისათვის აქამდე ხელმიუწვდომელი რჩებოდა.

როგორც „დღიურების“ მასალიდან ჩანს, ქვემო ადიღურის სტრუქტურაში, დიალექტთა ურთიერთდამოკიდებულებაში ს. ჯანაშიას დაპოუცილებლად მოუხდა გარკვევა. ბევრი თავისებურება პირველად მას აქვს შენიშნული. ამ მხრივ საგულისხმოა მისი დაკვირვებანი ადიღურ ენაზე: შესატყვისობები დიალექტთა შორის; ორი ძირითადი ბრუნვის არსებობა; კუთვნილებით პრეფიქსიან საზოგადო სახელებში განმსაზღვრელი -ჩ ნაწილაკის ხმარების შეუძლებლობა (გვ. 16); თანხმოვანზე დაბოლოებულ სახელებში ჯ ირაციონალური ხმოვნის აფიქსად გამოყენება — ჯპრპბათგრჟ იჟამ „ყარა-ჰათირის ხანჯალი“ (გვ. 60), ჯჟ წინდებულის როლი პირის ნიშანთა ფუნქციის გამოსახატავად პირის ნიშანთა განლაგებისდა მიუხედავად (გარდაუვალ ზმნებში) და, საერთოდ, ჯჟ წინდებულის ფუნქცია (გვ. 30—31); ერთი და იმავე ზმნის ფუძის სხვაობა გარდამავლობა-გარდაუვლობის მიხედვით როგორც ძირისეულ ხმოვანთან დაკავშირებით (აქლგ/მნღჲ, გვ. 34), ისე ფუძისეულ შ/2 ხმოვანთა მონაცვლეობით (სგდგთღჲ/სგდჯთღჲ, გვ. 35); საზღვრულ-მსაზღვრელის ფორმებში ძირეული მასალის ხმოვანთა შენაცვლება, შდრ. ჭალჲ' „ყმაწვილი“, და'ხა' „ლამაზი“, მაგრამ: ჭალჲ' და'ხა (გვ. 45); შენიშნული და გამოყოფილი აქვს ზმნის სხვადასხვა კატეგორიები (სათანაო, საურთიერთო, ქცევა, მიმღებური და საგარემოებო-ინფინიტური წარმოებები...), თან მოცემული აქვს სათანადო პარადიგმები (გვ. 40...) და სხვ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ამ დღიურებში წარმოდგენილი აბაზური მასალა როგორც ტაპანთური, ისე აშხარული დიალექტისა. შეიძლება ითქვას, მეცნიერულად ფიქსირებული და გააზრებული ენობრივი მასალა აბაზური დიალექტებისა (განსაკუთრებით აშხარულისა) პირველად ს. ჯანაშიას აქვს თავის დღიურებში მოცემული. მას შენიშნული აქვს ტაპანთურში ა- პრეფიქსის ფუნქცია (გვ. 22, 24), დ და ზ მქლერი სახეობები დროთა სუფიქსების დაბოლოებაში (გვ. 25), მერყეობა ჰ ბგერის გადმოცემაში (გვ. 26) და სხვ.

ძალზე საყურადღებოა იმ აშხარელთა მეტყველების ნიმუშები, რომლებიც ადიღეში ს. ულაფში სახლობდნენ. ს. ჯანაშია შენიშნავს, რომ ისინი უკვე ამ დროისათვის დენაციონალიზაციის გზას ადგანან და რომ ახალგაზრდებმა თითქმის აღარ იციან აბაზური. ადიღეს აშხარულ-აბაზების მეტყველებაში (ს. ულაფში) ს. ჯანაშიას შენიშნული აქვს ლაბიალიზებულ ძი ცი წი ბგერათა დელაბიალიზაცია, რასაც იგი, ჩვენი აზრით, მართებულად, ყაბარდოულ-ბასლენურის გავლენას მიაწერს (გვ. 109).

ს. ჯანაშიამ ჩერქეზეთში თავისი პირველი მივლინების ანგარიში მოახსენა საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საჯარო კრებას 1929 წ. 21 ივნისს. თავმჯდომარემ ივ. ჯავახიშვილმა შემდეგნაირად შეაფასა ეს მივლინება და მით მოპოვებული შედეგები: რომ იგი „წარმოადგენს პირველ შემთხვევას, როცა ქართველი მკვლევარი გადადის კავკასიონის ჩრდილოეთით აბორიგენი კავკასიური ტომების ენისა და ეთნოგრაფიის შესასწავლად. პირველ ცდას საყურადღებო შედეგები მოჰყვა. სასურველი და აუცილებელიცაა, რომ მუშაობა განგრძობილ იქნას, რადგან კავკასიური ენათმეცნიერებას ამოცანები არავისთვის ისე მნიშვნელოვანი. ახლობელი და მისაწვდომი არ არის, როგორც ქართველი მეცნიერებისთვის“.

ქეთევან ლომთათიძე

შინაარსი

ექსპედიცია აღიღეს ავტონომიურ ოლქში	5
პედაგოგიური ფაქულტეტის საბჭოს	5
ე. თ. ოგრაფია	158
აამსთაშარა — ზრდილობა	158
1. მისაღმება — ისლამ	158
2. დამწვიდობება	160
3. თიქუნი (ტაბუ)	161
4. ახუქქედა—რძლის მიერ კმრის ნათესაების სახელთა გამოცელა	162
5. წერილი შენიშვნები	162
ბ. ათიპია—შელოცეები	163
7. სხვადასხვა სახელწოდებანი	164
აფხაზური ხალხური სიტყვიერება	172
ზღაპრები, ანდაზები და გამოცანები	172
პირთა საძიებელი	253
გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი	271
ტოპობრივ სახელთა საძიებელი	265
ენათა და დიალექტთა საძიებელი	290
სიტყვათა და ფორმანტთა საძიებელი	291
ბოლოსიტყვაობა	334

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ქაჭაია
მხატვარი გ. ნალირაძე
ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ც. ჭიმშელია

გადაეცა წარმოებას 3. VI 1965; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 3/VI — 68;
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ნაბეჭდი თაბახი 21,25; საადრიცხვო-საგამომცემლო
თაბახი 17,80; უე 01282; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 954
ფასი 1 მან. 80 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 60, კუტუზოვის ქ. 15
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

გამომცემლობა „მეცნიერების“ სტამბა, თბილისი, 60, კუტუზოვის ქ. 15
Типография Издательства «Мецниереба», Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15